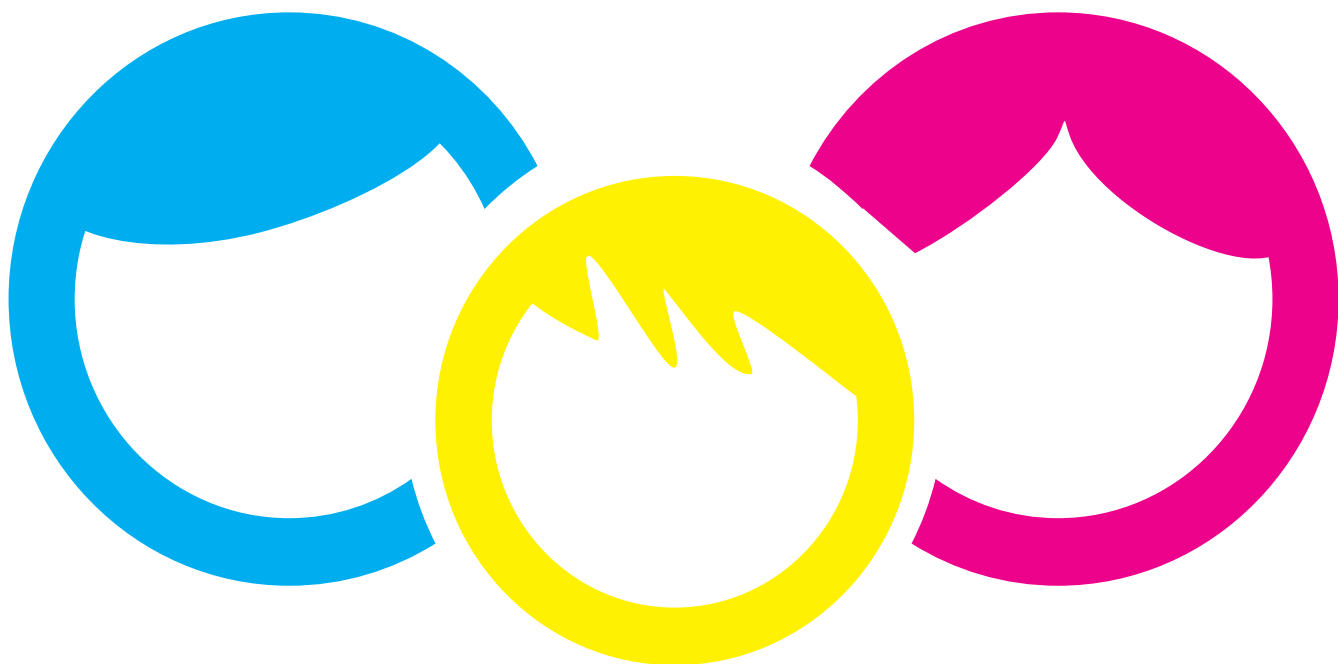

Zpráva o rodině v Jihomoravském kraji

Zpráva o rodině v Jihomoravském kraji

Kolektiv autorů

OBSAH

OBSAH	2
ÚVOD	3
Historie a institucionální zabezpečení rodinné politiky v Jihomoravském kraji	5
ČÁST PRVNÍ.....	7
Rodiny s dětmi předškolního věku	7
Rodina s dětmi školního věku.....	40
Rodina s dospívajícím.....	58
Rodina prarodičů a rodina seniorů	82
ČÁST DRUHÁ.....	105
Rodina v ohrožení	105
Ekonomická situace rodin s dětmi.....	112
Sociální problematika v kontextu rodiny	119
Komentář č. 1	135
Jak se žije rodině s hendikepovaným dítětem	
Komentář č. 2.....	137
Dobrá rodinná politika pro rodiny, které pečují o člověka se zdravotním postižením	
Etapy rodinného bydlení.....	141
O autorech	146

ÚVOD

Vážení čtenáři,

dovolujeme si Vám představit první zprávu o rodině v Jihomoravském kraji. Jejím hlavním záměrem je pomoci samosprávě měst a obcí v koncepčním rozhodování v různých oblastech, které se dotýkají rodinného života. Současná rodina, která chce vytvořit z domova místo vzájemného porozumění, vztahové i ekonomické stability pro všechny členy to dnes nemá snadné. Přání a představy jednotlivých členů musí ustoupit společnému zájmu, ale často také nárokům společnosti. Tím však nechceme nabádat pracovníky samospráv, aby mysleli za rodinu, ale společně s rodinou nad tím, jaká podpora by pro ni byla nejvhodnější, aby zvládla autonomně všechny funkce, které se od ní očekávají. Dnes už málokdo pochybuje o nutnosti podpořit fungující rodiny, aby měly síly a prostředky k zvládnutí přirozených i těch neočekávaných krizí a obtíží. K tomu všemu by měla přispět právě dobře promyšlená a všechny fáze života rodiny respektující rodinná politika. Potřeby i životní styl rodin se mění podobně rychle jako celá společnost. Mají-li být opatření na podporu rodiny efektivní nemůžeme rodinu doprovázet dva kroky vzadu, ale být malý krůček vpředu. Jednotlivá rodina není většinou schopna postihnout společenské nebo zákonné změny dříve, než na ní v plné síle dolehnu. To je úloha státu a samosprávy, kteří mají možnost nadhledu a promyšlení souvislostí. Zároveň je zde nebezpečí, že budeme navrhovat od stolu, co by pro rodiny bylo dobré. Toto nebezpečí v sobě rodinná politika na všech úrovních skrývá, protože velká část jejích aktérů se domnívá, že rodině rozumí přes svoji osobní zkušenost. Efektivní přístup je uzнат svobodu a volbu rodiny žít si způsobem, ke kterému se sama rozhodne a dokonce jí pomáhat tyto záměry uskutečnit. Jen tak může vzniknout prorodinná atmosféra v obcích i regionech. Ta atmosféra, v které se mladí lidé přirozeně a snadněji rozhodují k partnerským závazkům a budoucí rodiče snadněji k tomu mít děti. Tím to však nekončí. Rodina okolo sebe potřebuje mít síť služeb, institucí i neformálních kontaktů, aby zvládla být dostatečně odolná a stabilní. A to po celou dobu svého „rodinného života“ od narození dítěte po jeho dospívání až po fázi separace dětí a založení jejich vlastní rodin.

Snažili jsme se výše zmíněné principy postihnout v této Zprávě o rodině. První čtyři kapitoly jsou věnovány situaci rodin v jejich jednotlivých životních fázích s přihlédnutím k různým oblastem, kde se rodina pohybuje. Právě jeden z hlavních principů dobré rodinné politiky na úrovni obcí je neustále se ptát, zda určité rozhodnutí v oblasti bydlení, dopravy, volného času nebo sociální pomoci bude prospěšné i rodinám. Za těmito kapitolami proto následuje několik expertíz postihujících ekonomickou, sociální a bytovou situaci rodin. Rodinná politika a její opatření by neměly rezignovat na svou šíři záběru jen proto, že rodina se objevuje snad ve všech politikách obce i regionu. Ba právě naopak.

Zpráva o rodině v sousedních státech bývá dokumentem, který je netrpělivě očekáván a hned po zveřejnění podroben živé celospolečenské diskuzi. Doufáme, že se mírná obdoba podaří i u nás a rodina se stane živým tématem a ne tím, nad čím jsme trochu zlomily hůl a zpovzdálí pozorujeme, jestli si sama poradí nebo přežije.

Při tvorbě zprávy jsme se primárně nezaměřili na statistické údaje, ale hlavně trendy současného rodinného života a příklady dobré praxe z obcí a měst našeho regionu. Byli jsme mile překvapeni, kolik dobrých věcí se děje. Pokud budeme ochotni jít současně s rodinami, může být Jihomoravský region dobrým místem pro rodinný život.

Kolektiv autorů

Historie a institucionální zabezpečení rodinné politiky v Jihomoravském kraji

*Zpracovali pracovníci oddělení sociální práce, SPO a rodinné politiky,
Odbor sociálních věcí, Krajský úřad Jihomoravského kraje
<http://www.rodinnapolitika.cz/>*

Jihomoravský kraj (dále také „JMK“) dlouhodobě realizuje řadu aktivit na podporu rodin. Aktivita byly prováděny jednotlivě bez systematického přístupu. Chyběl zastřešující dokument, který by napomáhal jak zvýšení účinnosti již realizovaných opatření, tak realizaci opatření nových. Z tohoto důvodu byla v návaznosti na dokument Ministerstva práce a sociálních věcí *Národní koncepce rodinné politiky*, ve kterém je jedním z cílů koncepční zajištění rodinné politiky na úrovni obcí a krajů, zpracována a dne 19. 9. 2008 Zastupitelstvem Jihomoravského kraje přijata *Koncepce rodinné politiky Jihomoravského kraje*.

Na tvorbě tohoto dokumentu se podílela pracovní skupina, která byla i nadále „poradním hlasem“ při tvorbě a realizaci krajské pro-rodinné politiky. Tvořili ji zástupci Krajského úřadu Jihomoravského kraje, Magistrátu města Brna, Národního centra pro rodinu, Centra pro rodinu a sociální péči Brno, Centra pro rodinu a sociální péči Hodonín, Sítě mateřských center a nově Rady seniorů České republiky.

Na jaře roku 2009 bylo na krajském úřadě zřízeno pracovní místo referenta pro rodinnou politiku a uskutečnilo se první setkání se zástupci obcí, jehož cílem bylo rozšíření povědomí o této oblasti a navázání vzájemné spolupráce. V dubnu 2010 Zastupitelstvo Jihomoravského kraje schválilo úpravu *Koncepce rodinné politiky Jihomoravského kraje*, která vycházela z dosavadních zkušeností, a první *Akční plán pro-rodinných aktivit na rok 2010*.

Oblast pro-rodinných opatření se stala i jednou z hlavních priorit ve strategickém dokumentu *Program rozvoje Jihomoravského kraje na období 2010-2013*.

Akční plány pro-rodinných aktivit, které do konkrétních kroků rozpracovávají Koncepci rodinné politiky JMK, byly následně schvalovány i pro roky 2011, 2012 a 2013. Každoročně je také vyhlášováno dotační řízení v oblasti rodinné politiky, a to jak pro obce JMK, tak pro NNO realizující programy zaměřené na práci s rodinami, mezigenerační soužití, volnočasové a osvětově-vzdělávací aktivity pro rodiče pečující o děti, zejména předškolního věku, za účelem posilování rodičovských kompetencí a prevence sociálního vyloučení v důsledku dlouhodobější sociální izolace.

V oblasti sladování pracovního a rodinného života zaměstnanců JMK je významným momentem vybudování a zahájení provozu firemní mateřské školy (září 2012), která usnadňuje rodičům návrat do zaměstnání i v situaci, kdy nemohou nalézt místo v mateřské škole v Brně nebo v místě svého bydliště.

Veškeré aktivity v rámci rodinné politiky realizuje Jihomoravský kraj nad rámec povinností daných zákony a na jejich podporu vyčleňuje ze svého rozpočtu nemalé částky, např. v roce 2012 přesáhla celková výše podpory částku 26 mil. Kč.

Zabezpečováním záležitostí rodinné politiky v Jihomoravském kraji byl Radou kraje pověřen Bc. Roman Celý.

Aktivity v oblasti rodinné politiky na úrovni Krajského úřadu JMK jsou v současné době zabezpečovány prostřednictvím odboru sociálních věcí, odd. sociální práce, SPO a rodinné politiky, a to v rozsahu tří funkčních míst referentů rodinné politiky.

Krajská rodinná politika je realizována v úzké spolupráci s obcemi Jihomoravského kraje. Minimálně třikrát ročně je zajišťováno pravidelné setkávání koordinátorů rodinné politiky z obecních úřadů na území kraje s pracovníky Krajského úřadu JMK (referenty rodinné politiky), jehož součástí je také poskytování metodické podpory a podpora vzdělávání a informovanosti koordinátorů. Pracovníci na pozicích koordinátorů rodinné politiky fungují na většině obecních úřadů obcí s rozšířenou působností a také v některých pověřených obcích, dlouhodobě se však potýkají s problémy kumulace funkcí, nevyjasněnými kompetencemi, nízkou politickou podporou realizace opatření rodinné politiky aj. Jejich činnost je v řadě případů postavena na osobním nasazení a zájmu realizovaném ve volném čase (na dobrovolnické bázi).

ČÁST PRVNÍ

Rodiny s dětmi předškolního věku

Lenka Havrlantová

Rodina v této fázi vývoje, tedy s dítětem či dětmi do šesti let, prochází významnými změnami, které v souvislosti s příchodem potomka a péčí o něj nastávají. Nej dramatičtější proměnu přirozeně prožívají rodiče s prvním dítětem, kdy je narušen do té doby nedotknutelný vztah rodičů, pozornost se přesouvá na nově příchozího člena rodiny a velmi záleží na obou partnerech, jak se s tímto dosud nepoznaným stavem vypořádají.

Mladé rodiny procházejí také změnami „celospolečenskými“, mezi které patří trend zvyšujícího se věku jak pro začátek rodičovství, tak pro uzavírání sňatků. Mladí lidé se dnes rozhodují pro rodičovství po relativně dlouhém období vysoké individuální i párové svobody, včetně svobody ekonomické. Tím náročnější je pak pro pár zvládnout změnu, kterou s sebou nově příchozí člen rodiny přináší.

Začátek rodičovství většinou znamená velkou (a někdy náhlou) kumulaci problémů nejen bytových a ekonomických, ale také vztahových. Náhlý průnik rodičovských povinností a také vznik nového rodičovského vztahu se odráží na vztahu partnerském, což může zapříčiňovat nečekané nekomfortní situace. Nově vzniklé vysoké nároky na soužití bývají často kriticky interpretovány jako nedostatečná angažovanost a nedostatečná spolupráce druhého partnera.

Rodičovský pár může situaci vnímat rozdílně. Žena je často naplněna svou mateřskou rolí a dítěti věnuje většinu své pozornosti a času. Muž také prožívá proměnu v otce, ovšem v roli živitele rodiny je mu na vstřebání změn dopřáno mnohem méně příležitostí. Nezřídka se stává, že matka s dítětem vytvoří nový „pár“ a otec se tak může cítit vyřazený a frustrovaný.

Novopečení rodiče na tuto dosud nepoznanou podobu vztahu obvykle nejsou připraveni a jejich vztah je třeba zrekonstruovat tak, aby vztah partnerský byl opět povýšen nad vztah rodičovský. To by mělo proběhnout v průběhu prvního až třetího roku života dítěte. Zdařilá „rekonstrukce“ partnerského vztahu pak také zvyšuje pravděpodobnost početí dalšího potomka.

Na životě rodiny se pochopitelně podepisují také tlaky společenské. Například nesezdané páry pociťují s příchodem dítěte zesílený požadavek okolí na uzavření sňatku, pro ženu je postupem času stále více aktuální otázka sloučení mateřství a zaměstnání, pro muže může být obtížné přijmout dnes již všeobecně očekávanou roli aktivního otce.

Fenomén aktivního otcovství je charakterizován rovnocennou účastí muže na péči o dítě a domácnost, včetně možnosti nástupu na rodičovskou dovolenou. Tzv. aktivní otec se zapojuje do procesu rodičovství už v prenatálním stadiu života dítěte, navštěvuje s partnerkou kurzy pro nastávající rodiče, doprovází těhotnou ženu na těhotenská vyšetření a zpravidla bývá také přítomen u porodu. Nabourává se tak zažitý model, kdy zatímco matka během prvních pár týdnů bravurně zvládá veškeré úkony spojené s péčí o novorozence, tatínkovi je dítě „propůjčeno“ maximálně v bezpečném úkrytu kočárku. Zapojení otce do všech nebo většiny rodičovských povinností a také starostí o domácnost přirozeně posiluje vztah s dítětem, ale také pozitivně působí na vztah partnerský. Žena se necítí být osamocena ve zvládání

nové role, nedochází z její strany k absolutní fixaci na dítě. Oba rodiče tak získávají rovnocennou úlohu a mohou si být oporou a navzájem se podporovat.

Je nade vše pochybnost, že na současné rodiče jsou v dnešní době kladeny obrovské nároky. Očekává se od nich, že své role zvládnou perfektně, vychovají skvělé pracovitě inteligentní děti a bez mrknutí oka skloubí rodinné povinnosti, zaměstnání i volný čas. Nezvládnutí těchto nároků zvyšuje nestabilitu soužití a vzniklé obtíže ve spolupráci rodičů zapříčiňují rozpad mladých rodin v jejich třetím až sedmém roce soužití. Tím se také narušují původní natalitní rodičovské plány. Dnes se tedy zdá už odůvodněné tvrdit, že nenaplnění natalitních plánů mladých mužů a žen není ani tak důsledkem jejich neochoty k obětování ve prospěch rodičovství, jako spíše neschopnosti dostát vysokým požadavkům, které rodičovství na mladé lidi v současné době klade.

Obyvatelstvo – demografický vývoj

V Jihomoravském kraji bylo ke konci roku 2012 evidováno 89 323 dětí do 6 let, z toho pak nadpoloviční podíl (58%) tvoří děti do tří let. Největší koncentrace rodin s dětmi v předškolním věku v Jihomoravském kraji můžeme pozorovat v okresech Brno-město a Brno-venkov (53%), nejnižší pak v okrese Vyškov. Skupina předškolních dětí tvoří v současné době 7,6% všech obyvatel Jihomoravského kraje.

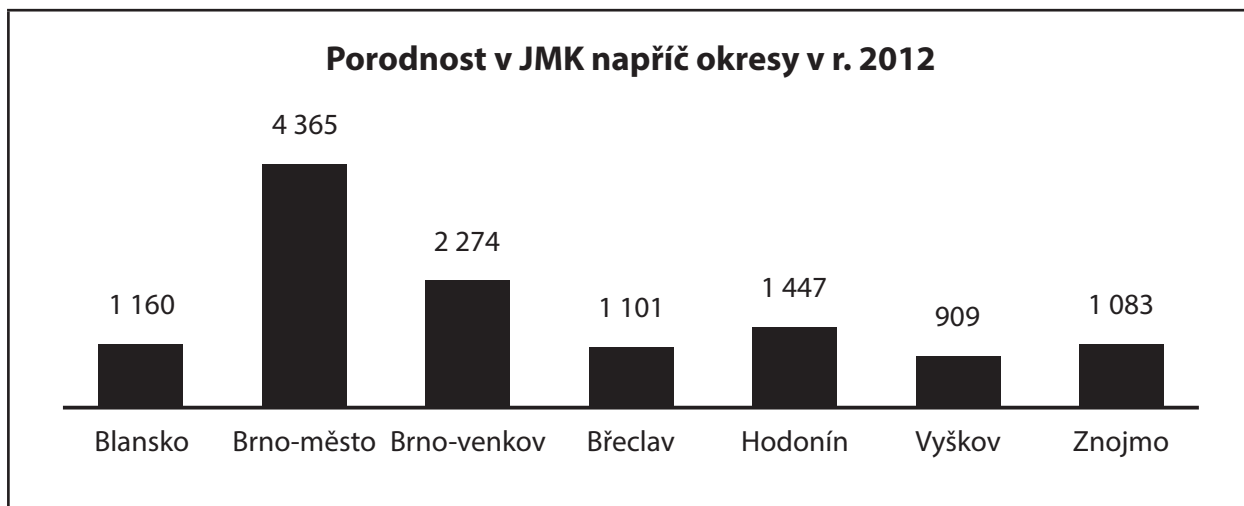
Tabulka č. 1: Počet dětí do 6 let ke konci roku 2012

	Blansko	Brno-město	Brno-venkov	Břeclav	Hodonín	Vyškov	Znojmo	JMK
Děti do 6 let	8 330	29 118	17 858	8 218	10 535	6 921	8 343	89 323
- z toho do 3 let	4 801	17 273	10 147	4 715	5 886	3 943	4 670	51 435

zdroj: ČSÚ (www.czso.cz)

Jak ukazují statistiky živě narozených dětí v jednotlivých okresech Jihomoravského kraje, více než polovina všech dětí v Jihomoravském kraji (54%) se narodila v okresech Brno-město a Brno-venkov, což také koresponduje s údaji uvedenými výše, které se týkají počtu dětí v JMK.

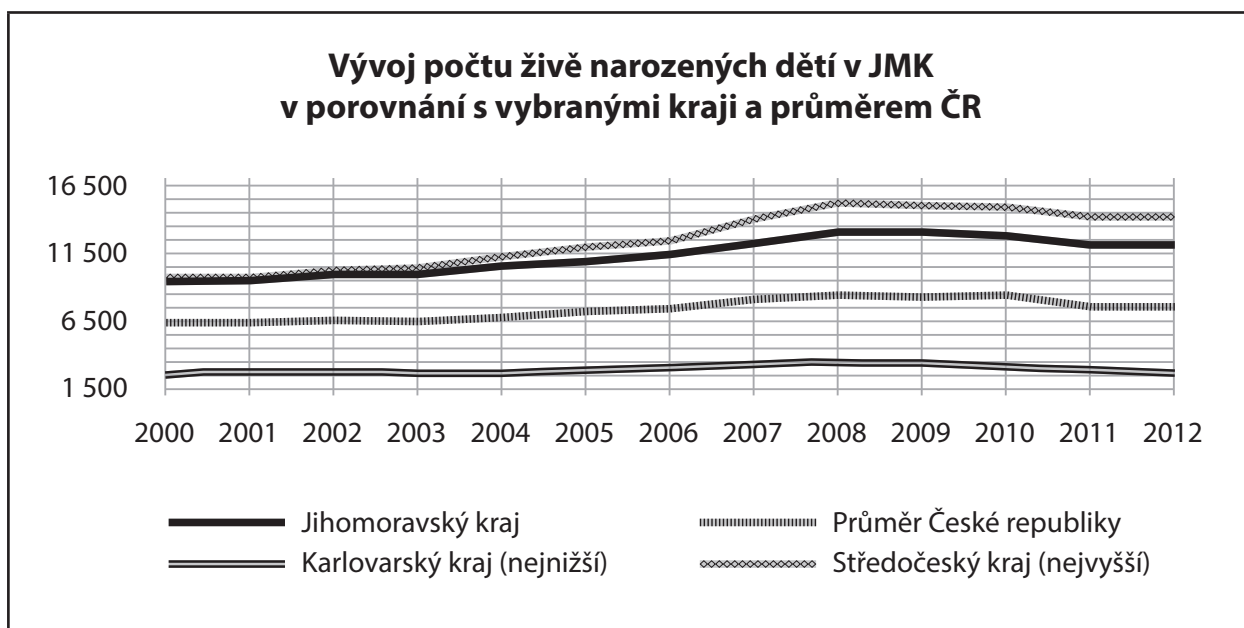
V této souvislosti je také zapotřebí okomentovat více než třetinový podíl (35%) na počtu narozených dětí, který na celkové porodnosti v Jihomoravském kraji má okres Brno-město. Ačkoli nejsou dostupné přesné údaje, dle zástupce přednosta gynekologicko-porodnické kliniky se na tomto čísle výraznou měrou podílí mimobrněnské rodičky, a to dlouhodobě z cca 20%.

Graf č. 1: Počet živě narozených v JMK napříč okresy ke konci roku 2012

zdroj: ČSÚ (www.czso.cz)

Zaměříme-li se na **vývoj porodnosti od roku 2000**, je evidentní růstová tendence až do roku 2008, kdy začala porodnost v Jihomoravském kraji stagnovat a od roku 2010 pozvolně klesat. Na nárůstu porodnosti se podepsala skutečnost, že příslušníci silné generace dětí narozených v 70. letech minulého století se rozhodli mít děti, a v případě let 2006 a 2007 také úpravy dávek státní sociální podpory¹⁾, které měly působit jako motivační nástroj státu pro podporu mladých lidí k založení rodiny. Tento krok a také celkový důraz na opatření rodinné politiky znamenal posun v prorodinné atmosféře.

Při porovnání porodností v ostatních krajích České republiky zaujímá jižní Morava čtvrté místo za Středočeským krajem, Hlavním městem Prahou a krajem Moravskoslezským.

Graf č. 2: Vývoj počtu živě narozených dětí do roku 2012

zdroj dat: ČSÚ (www.czso.cz)

1) Výrazným způsobem bylo změněno vyplácení zejména rodičovského příspěvku, který se od 1. 1. 2007 pro rodiče na tříleté rodičovské dovolené více než zdvojnásobil z původních 3696 Kč na 7582 Kč (Měšec.cz 2013). Podstatných změn doznala také dávka porodného, u kterého byl od 1. 4. 2006 změněn způsob výpočtu a jeho výše tak stoupla z 8600 Kč na 17500 Kč za jedno dítě, u dvojčat pak tento nárůst představoval změnu z 20640 Kč na 52500 Kč (Měšec.cz 2013).

V rámci statistiky porodnosti jsme se soustředili také na **trend v oblasti dětí narozených v manželství a mimo něj**. V České republice teprve až v roce 1992 poprvé přesáhl podíl dětí narozených svobodným matkám desetiprocentní hranici, v roce 2005 to bylo již 31,8%. Na tomto nárůstu se více podílely ženy s nižším vzděláním, přičemž jejich průměrný věk při narození těchto dětí se změnil velmi málo (Rychtaříková 2007). Vysvětlení tohoto trendu bude zřejmě souviset s aktuálním nastavením státní sociální politiky, neboť matky samoživitelky (**za které jsou obecně považovány neprovdané ženy**), mají nárok na vyšší sociální podporu než vdané ženy, a tato okolnost může být zajímavá právě pro mladé dosud svobodné ženy se základním vzděláním, jejichž postavení na trhu práce není vzhledem k jejich nízké kvalifikaci nejvýhodnější (Rychtaříková 2007).

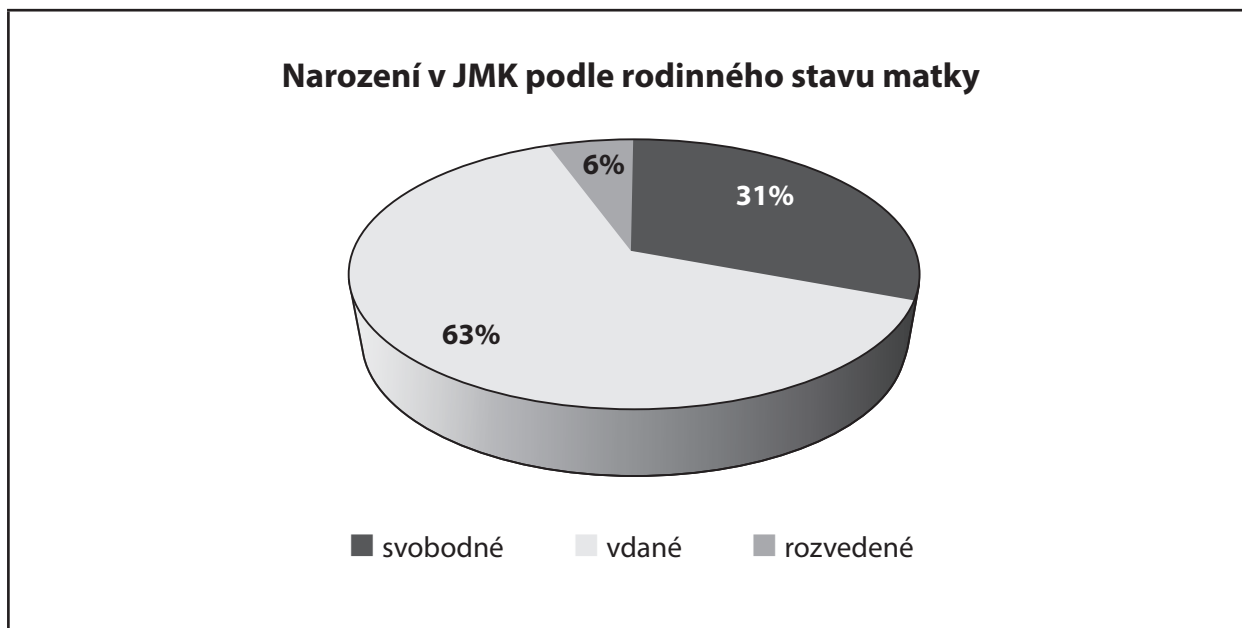
Na základě údajů Českého statistického úřadu z let 2009–2012 lze vyvodit, že míra počtu dětí narozených mimo manželství mírně stoupá – za sledované období v Jihomoravském kraji o zhruba čtyři procenta. V porovnání s údaji z celé České republiky je na Jižní Moravě podíl dětí narozených mimo manželství pod celorepublikovým průměrem cca o 5%. Jihomoravský kraj je v rámci mezikrajského srovnání čtvrtý za kraji Zlínským, Vysočinou, přičemž s Hlavním městem Praha vykazuje téměř totožné výsledky. Největší podíl mimomanželsky narozených dětí pak můžeme zaznamenat v krajích Ústeckém a Karlovarském, kde počet procent dosahuje skoro k šedesáti.

Tabulka č. 2: Podíl dětí narozených mimo manželství v krajích ČR

	2009	2010	2011	2012	nárůst
Zlínský	31%	32%	33%	36%	5%
Praha	34%	35%	37%	37%	3%
Jihomoravský	34%	36%	37%	38%	4%
Jihočeský	38%	40%	43%	44%	6%
Plzeňský	41%	42%	44%	46%	5%
Moravskoslezský	44%	44%	47%	48%	4%
Ústecký	54%	54%	56%	58%	4%
Karlovarský	55%	59%	58%	59%	4%
Česká republika	39%	40%	42%	43%	4%

zdroj dat: ČSÚ (www.czso.cz)

Graf č. 3: Podíl živě narozených dětí v JMK dle rodinného stavu matky v roce 2011

zdroj dat: ČSÚ (www.czso.cz)

Rodina a vzdělávání – institucionální a neinstitucionální péče o předškolní děti

Vzdělání je v současném světě jednou z nejvyšších hodnot, které významným způsobem determinují vývoj života jedince (a do značné míry i jeho rodiny). V české společnosti zpravidla vstupuje člověk do vzdělávacího systému ve věku tří (čtyř) let, kdy zahájí docházku do některého ze zařízení péče o předškolní děti. Zde se děti poprvé setkávají s organizovaným vzděláváním, a to nejen v rámci vzdělávacího programu konkrétního zařízení, ale i mimo něj. Prostřednictvím různých zájmových aktivit, upravených pro děti v předškolním věku, nabízí různé organizace další možnosti rozvoje dítěte, např. ve sféře kulturní nebo přírodně-vědecké²⁾.

Nástup do mateřské školy je velkou událostí a prvním důležitým zlomem v životě nejen dítěte, ale i celé rodiny. Dochází k „programovému“ odtržení dítěte od rodičů, kteří se po mateřské či rodičovské dovolené vracejí zpět do zaměstnání. Zatímco doposud bylo dítě zvyklé trávit většinu času ve společnosti svých nejbližších a bylo zvyklé na v podstatě bezmezný přísun pozornosti, najednou má (větší) část dne trávit se svými vrstevníky. Znamená to první osamostatnění dítěte a pochopitelně do jisté míry také rodiče, který o dítě pečoval.

S blížícím se nástupem do předškolního zařízení vyvstává řada problémů, se kterými se rodina v této etapě svého vývoje musí vypořádat. Prvním z nich je výběr mateřské školy. Z evidence, kterou pro účely této Zprávy poskytl Odbor školství Krajského úřadu Jihomoravského kraje, byla ve školním roce 2012/2013 **vzdělávací činnost pro předškolní děti realizována celkem na 762 místech**, přičemž se jedná nejen o samostatné školy, ale o třídy mateřských škol, jejichž činnost vykonává některý právní (soukromý) subjekt. Dle Rejstříku škol a školských zařízení mají rodiny v JMK k dispozici 653 předškolních zařízení, registrovaných Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT). Téměř polovina (45%) těchto zařízení se nachází v okresech Brno-město a Brno-venkov, což přibližně odpovídá i rozložení obyvatel v Jihomoravském kraji (v obou okresech dohromady žije přibližně polovina obyvatel JMK).

Jižní Morava tak disponuje největším počtem mateřských školek ze všech krajů České republiky. Následují pak kraj Středočeský s 570 a Hlavní město Praha s 534 školkami. Nejméně mateřských škol je

2) Své specializované aktivity nabízí například knihovny nebo muzea v podobě tvořivých dílen či interaktivních programů.

zřízeno v krajích Karlovarském (124) a Libereckém (240). Nad celorepublikovým průměrem, který představuje přibližně 370 zařízení předškolní péče o děti na kraj, se pohybuje se 476 školkami ještě kraj Moravskoslezský (Rejstřík škol MŠMT 2013).

Tabulka č. 3: Počet vzdělávacích zařízení pro předškolní děti v Jihomoravském kraji

Blansko	Brno-město	Brno-venkov	Břeclav	Hodonín	Vyškov	Znojmo	JMK
67	157	135	64	79	71	80	653

zdroj dat: Rejstřík škol a školských zařízení (rejskol.msmt.cz)

Ze záznamů Odboru školství Krajského úřadu JMK za uplynulý školní rok 2012/2013 vyplývá, že **97,7% tříd mateřských škol je zřízeno obcí nebo krajem** (z celkového počtu 1693 tříd se jedná o 1654). Tato zařízení zpracovávají vlastní Školní vzdělávací program vycházející z Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní výchovu. Financování je pak zajištěno prostřednictvím státního rozpočtu ČR, z rozpočtu samospráv a také z příspěvků rodičů dětí. Průměrná výše školného v jihomoravských mateřských školách je 272 Kč měsíčně (?), úhrada za stravu se pohybuje kolem 22 Kč za dítě a den (Společně dětem 2012: 18).

Dále pak mohou rodiče volit z **alternativních forem mateřských škol**, kterých je v Jihomoravském kraji pouze 2,3% (ve šk. roce 2012/2013 byl celkový počet tříd nestátních zřizovatelů v Jihomoravském kraji 39). Dostupné jsou mateřské školy waldorfského či daltonského typu, Montessori MŠ, Zdravá škola či Začít spolu. Napříč Jihomoravským krajem vznikla také řada soukromých mateřských škol, které jsou zřizované církevními či jinými právníckými osobami, jejichž předmětem činnosti je poskytování vzdělávání nebo školských služeb podle školského zákona. Na tyto MŠ se vztahuje školský zákon a s ním související předpisy, přičemž základním rysem je zápis do rejstříku školských právníckých osob a s ním související nárok na finanční prostředky. Soukromé školky, evidované v rejstříku MŠMT, musí splňovat stejné hygienické požadavky jako školky veřejné. Školné se pohybuje přibližně kolem 3000–5000 Kč/měsíc při celodenní docházce (Jak do školky 2013).

V posledních letech stoupá také obliba tzv. lesních klubů či školek, které na Jižní Moravě začaly vznikat po vzoru severských zemí. Jejich fungování je založeno na co největším souznění s přírodou. Podle zdrojů, které uvádí Asociace lesních MŠ, se v Jihomoravském kraji nachází celkem 10 lesních školek, pět z nich jich je v okrese Brno-město a zbylých pět v okrese Brno-venkov (Asociace lesních MŠ 2013). Další lesní mateřskou školku začal v závěru roku 2013 provozovat kyjovský Klub maminek, poskytnutím pozemku přispělo město Kyjov.

Neopomenutelným a s velkou pravděpodobností do budoucna rozšiřovaným typem zařízení péče o předškolní děti jsou **firemní školky**. Jde o dlouhodobou investici zaměstnavatele, přičemž návratnost se často projevuje spíše v hodnotách, které nelze vyjádřit pouhými ekonomickými parametry. Mezi ty nejdůležitější patří loajalita a spokojenost zaměstnanců, dobré jméno firmy a její pozitivní obraz v komunitě a v kontaktu s obchodními partnery (Firemní školka 2013). Několik firemních mateřských školek funguje i v Jihomoravském kraji. Jednu z nich provozuje Krajský úřad Jihomoravského kraje, další pak například Mendelova univerzita v Brně nebo výrobní společnost Fosfa v Břeclavi.

Mezi zařízení neinstitutcionální péče o předškolní děti řadíme soukromé organizace provozované v režimu zákona o živnostenském podnikání, tzn. neposkytující vzdělávací činnosti realizované v rámci výchovy a vzdělávání ve školách, předškolních a školských zařízeních. Jedná se o různé typy hlídacích služeb, miniškolok apod. Tyto organizace se řídí při své činnosti pouze obecně platnými právními před-

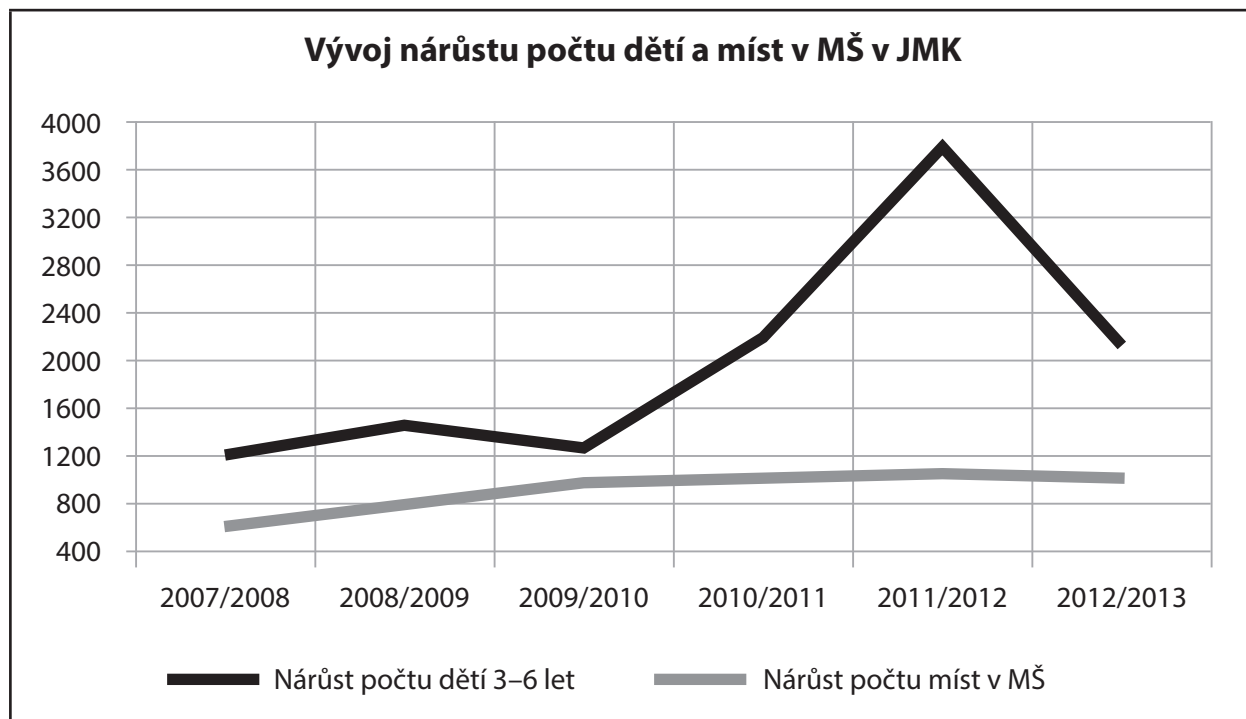
pis, jde o volnou živnost. Poplatek za službu je stanoven na komerční bázi jejím poskytovatelem a tato zařízení fungují bez nároku na státní dotace.

Stále ve fázi „prenatálního vývoje“ se nachází v poslední době velmi diskutovaná **legalizace vzniku tzv. dětských skupin**. Ty by měly plnohodnotně nahradit nedostatková místa v mateřských školách, ovšem debata na toto téma bohužel přesáhla životnost Poslanecké sněmovny. V nové právní úpravě byly podmínky pro poskytování této služby nastaveny tak, aby zajišťovaly kvalitu péče a zároveň byly dosažitelné pro široký okruh poskytovatelů. Např. byly stanoveny maximální počty dětí (24) a minimální počet pečujících osob dle počtu dětí, stejně jako základní bezpečnostní a hygienické předpisy. Služba hlídání a péče o dítě v dětské skupině by nesměla být provozována za účelem generování zisku (MPSV 2013). Přestože byl institut dětské skupiny podpořen a odsouhlasen (bývalou) vládou, schvalovacím procesem už tento návrh projít nestihl. Nyní je velkým otazníkem, bude-li mít tato služba podporu také u představitelů českého státu v novém rozložení sil (nebo stran) v Poslanecké sněmovně.

Pestrá nabídka různých typů mateřských školek dává rodičům možnost zvolit si tu variantu, která jejich podmínkám a požadavkům (samozřejmě také s ohledem na osobnost a potřeby dítěte) nejlépe vyhovuje. Všechna zařízení pro předškolní děti, která získala registraci MŠMT, jsou plnohodnotnými vzdělávacími zařízeními a jsou tak součástí jednoho vzdělávacího systému.

S výběrem vhodné mateřské školy pro své dítě však problém nekončí, spíše naopak. Je všeobecně známo, že populační boom, který v České republice zaznamenáváme od roku 2005, způsobuje rodinám s předškolními dětmi obrovské **potíže při umísťování dětí do mateřských školek**. Na tento vývoj však samosprávy (Jihomoravský kraj nevyjímaje) zareagovaly zcela nedostatečným způsobem. Přestože se průběžně zvyšoval počet míst v jihomoravských mateřských školách, a to od roku 2007 v součtu o 5514 míst, nárůst počtu předškolních dětí byl mnohem rapidnější, především pak od školního roku 2009/2010, kdy do zařízení péče o předškolní děti nastupovaly první ze silných ročníků 2005 a zejména 2006. V tomto školním roce se také poprvé nepodařilo v Brně umístit všechny tříleté děti, které přišly k zápisu (Ustohalová 2013).

Graf č. 4: Vývoj nárůstu počtu dětí v MŠ a nárůstu počtu míst v MŠ v Jihomoravském kraji

zdroj dat: ČSÚ (www.czso.cz), Odbor školství Krajského úřadu JMK

Rostoucí disproporce můžeme pozorovat i v případě porovnání počtu dětí ve věku 3–6 let a počtu dětí umístěných do mateřských škol v Jihomoravském kraji. Od roku 2006 se za dobu šesti let zvýšil rozdíl mezi těmito počty o 52%. Je samozřejmě na místě brát v potaz, že ne všechny děti v předškolním věku jsou zapsány k docházce do mateřské školy (ať už se jedná o tříleté děti narozené na podzim nebo o děti, které z různých důvodů předškolní zařízení nenavštěvují) a také že část šestiletých již navštěvuje základní školu. Rozhodně však tento stav za pozornost stojí a obzvláště samosprávy by na tuto tendenci měly náležitě reagovat.

Tabulka č. 4: Počet dětí 3–6 let vs. počet dětí v mateřských školách v JMK

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Děti 3–6 let	39 242	40 468	41 922	43 201	45 403	49 206	51 294
Děti v MŠ	31 466	32 170	33 181	34 615	36 377	38 072	39 485
Rozdíl	7 776	8 298	8 741	8 586	9 026	11 134	11 809

zdroj dat: ČSÚ (www.czso.cz)

Přirozeně se rok od roku stoupajícímu počtu narozených dětí přizpůsobil také trh a na území Jihomoravského kraje byla a je zakládána celá řada různých soukromých subjektů, zajišťujících péči o předškolní děti. Tato nabídka však ani zdaleka nepokryje převis poptávky, způsobený velkým počtem rodičů žádajících o místa v mateřských školách a nedostatečnou kapacitou v těchto zařízeních. Velkou překážku pro řadu rodičů představují měsíčně několikatisícové výdaje za pobyt dítěte v soukromé mateřské škole. V tomto ohledu se jeví argument některých jihomoravských starostů, že o děti neumístěné ve veřejných předškolních zařízeních se postarají soukromé subjekty, jako poněkud alibistický.

Porovnáme-li podíl počtu předškolních zařízení na celkový počet obyvatel, resp. dětí do 6 let v jednotlivých okresech Jihomoravského kraje, vyvstanou mezi nimi zajímavé rozdíly. Zatímco v okrese Brno-město podíl počtu obyvatel, stejně jako počtu předškolních dětí převyšuje podíl mateřských škol o 8%, resp. 12%, v ostatních okresech s výjimkou okresu Hodonín podíl předškolních zařízení převyšuje podíl počtu obyvatel. Je tedy zjevné, že **problém s umístováním dětí do mateřských školek nejpalčivěji pociťují obyvatelé okresu Brno - město**. Podle internetového deníku idnes.cz se v roce 2013 hlásil na 2212 volných míst v mateřských školkách více než dvojnásobný počet dětí. Nepřijetí se pak týká tříletých a dokonce i některých čtyřletých dětí (Ustohalová 2013)). Až do roku 2012, kdy Magistrát města Brna spustil nový centrální internetový systém pro podávání přihlášek do MŠ, se zdejší mateřské školy také potýkaly s **problémem několikanásobného přihlašování** jednoho dítěte do vícera zařízení. To způsobovalo komplikace v podobě vícenásobného přijímání a blokování míst jedním dítětem v několika školkách. Počítačový registrační systém, který nastavil také jednotná přijímací kritéria na základě přidělovaných bodů, v drtivé většině případů tomuto nešvaru zamezil. Jak vyplývá ze statistik za rok 2013, do přijímacího řízení bylo přihlášeno celkem 4594 dětí ve věku 1–6 let (z toho 156 mimobrněnských), ovšem počet podaných přihlášek byl více než 2,5 násobný (12183)³⁾. K vícenásobnému přijetí však došlo pouze u 17 dětí (MŠ BRNO 2013).

Převis poptávky nad nabídkou je patrný i v ostatních okresech. Například na Blanensku ale většina nepřijatých dětí nedovrší v den nástupu věk tří let, potřebný k zahájení docházky do MŠ (Srstková 2013). Stejná situace je i v okrese Vyškov, kde do mateřské školy nenastoupí většinou děti dvouleté nebo děti, jejichž matka (otec) je na mateřské či rodičovské dovolené s mladším sourozencem (Zavřel 2012).

3) Vyskytly se dokonce případy, kdy u jednoho dítěte bylo podáno až 19 přihlášek (MŠ BRNO 2013).

Příklad dobré praxe: Rozhodnutí vedení města Vyškov reagovat na neutěšenou situaci v oblasti předškolního vzdělávání

Reflexe na zlepšení dostupnosti péče o předškolní dítě vedly začátkem roku 2012 k zadání vypracování prognózy vývoje počtu dětí v dané lokalitě a analýzy v oblasti školství. Současně s prognózou byla zpracována koncepce školství ve Vyškově do dalšího období, která obsahovala návrhy řešení na efektivnější fungování školství ve městě.

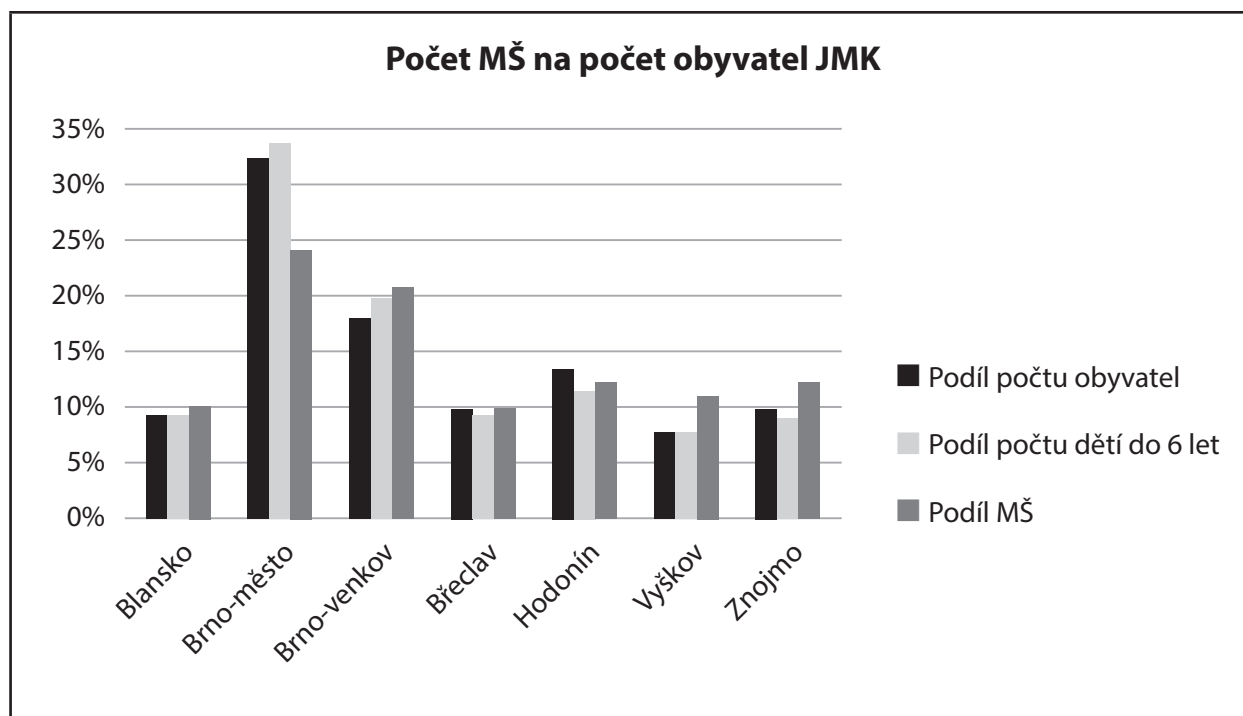
V únoru 2013 Zastupitelstvo města Vyškova vzalo na vědomí materiál „Koncepce školství 2012 – 2. etapa“ a schválilo řešení do dalšího období. Na období 2–3 let u konkrétních mateřských škol uložilo realizovat opatření vedoucí ke zvyšování jejich kapacit, včetně možnosti využít volných kapacit ZŠ, a přitom pravidelně sledovat a ročně vyhodnocovat situaci v MŠ. V současné době je již proběhlo zvýšení počtu míst v MŠ Sochorova, jejíž kapacita se navýšila o osm dětí. Dále je v realizaci navýšení kapacity MŠ Opatovice, a to o 12 míst od 1. 9. 2014.

Jako další možné řešení se nabízí využití volné kapacity základních škol. Tato varianta se jeví jako velmi vhodná. Porovnáním základních parametrů, jako jsou například stávající využitelná kapacita ZŠ, vhodnost budovy z hlediska umístění (čistě a klidné prostředí, vhodný prostor pro pobyt dětí venku, příp. pro sportovní aktivity), a možných a finančně přijatelných stavebních úprav byla vybrána Základní škola Letní pole. V současné době Rada města Vyškova vydala rozhodnutí, že bude zadáno zhotovení projektové dokumentace na vybudování dvou tříd mateřské školy o cca 25 dětech a s ohledem na další roční vyhodnocení bude posuzován investiční záměr.

Brněnské rodiny, jejichž dítě – přestože splňuje podmínky k nástupu do předškolního zařízení – nebylo k docházce zapsáno, a jehož rodiče právem pociťují rozhořčení nad nedostatečnou aktivitou zřizovatelů mateřských škol, jsou postaveny před nepříjemné rozhodování, jak situaci řešit. Zejména rodič, který byl s dítětem na rodičovské dovolené, je vystaven tlaku trhu práce, kde je vyžadován návrat do zaměstnání, což s nezajištěnou péčí o dítě není možné. Reálně tedy hrozí ztráta zaměstnání. Prvním možným – a dalo by se říci i ideálním – řešením zdá se být pomoc a podpora širší rodinné sítě. Toto však naráží na řadu úskalí, se kterými se potýká současná společnost. Prarodiče, kteří přichází do úvahy jako první z možných záchran, velmi často sami pracují, mohou také bydlet daleko, nebo vztahy s dětmi či jejich partnery nejsou pro tento typ „spolupráce“ správně naladěny. Řešení mohou nabízet volná místa v soukromých mateřských školkách či hlídacích subjektech, je ale nutné počítat s několikanásobně vyššími finančními výdaji, než v případě veřejné mateřské školy. Rodina je tedy nucena zvažovat, zda se vyplatí návrat do pracovního procesu za cenu nemalých měsíčních výloh za soukromou mateřskou školku, nebo jestli tyto výdaje přesáhnou únosnou mez finanční stability rodiny a bude obětováno místo na trhu práce.

Je evidentní, že takové rozhodování, které významně ovlivní pozdější vývoj života rodiny, způsobuje v mnoha rodinách stresové situace a napětí, což se může negativně odrazit na kvalitě vztahu mezi rodiči a tím pádem negativně působit i na dítě a jeho vývoj.

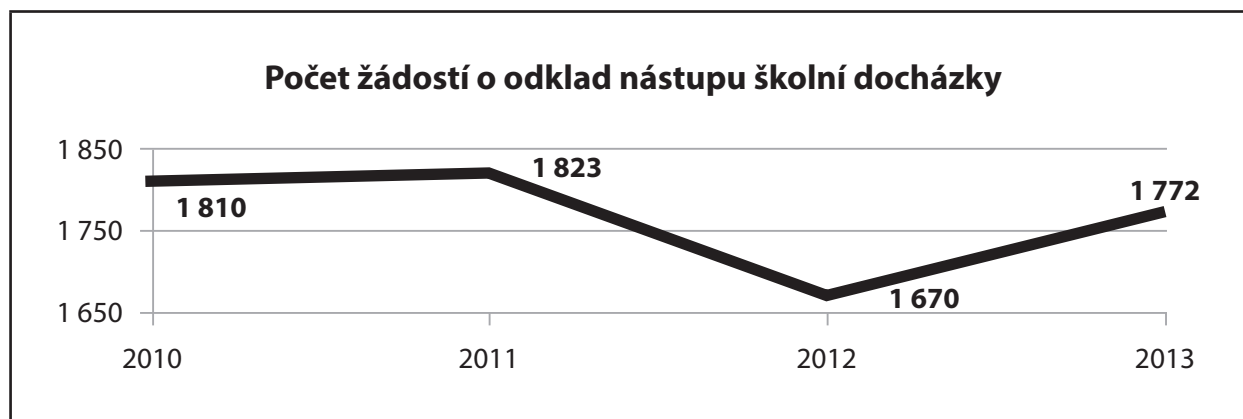
Odlišně se jeví situace v menších obcích Jihomoravského kraje, kde situace s nedostatkem míst ve veřejných mateřských školách není tak dramatická. Obecně lze také poukázat na to, že mezigenerační rodinné vazby jsou na vesnicích daleko těsnější a výpomoc v tomto směru přichází přirozeněji. Nejsou ani až tak výjimečné případy, kdy se prarodiče věnují dokonce svým pravnoučatům.

Graf č. 5: Počet mateřských škol na počet obyvatel, resp. počet dětí do 6 let v Jihomoravském kraji

zdroj dat: ČSÚ (www.czso.cz)

Jakmile dítě nastoupí docházku do mateřské školy, ať už státní nebo alternativní či soukromé, po třech letech čeká na rodinu s předškolákem další velká změna, a sice nástup do základní školy. Této problematice se obšírněji bude věnovat následující kapitola. Nicméně bez zajímavosti není statistika počtu dětí, jimž byl nástup do základního vzdělávání odložen o jeden rok.

V monitorovaném období 2010–2013 je zjevný **trend stoupajícího počtu dětí zapisovaných k nástupu do 1. třídy základní školy**. Za tuto dobu se zvýšil počet nastávajících prvňáků v Jihomoravském kraji o 13%. Tento jev odpovídá stoupající porodnosti v Jihomoravském kraji v letech 2004–2007. Zajímavý vývoj můžeme vysledovat u počtu dětí, u nichž rodiče žádali o odklad školní docházky. Výrazně (o 9%) poklesl počet žádostí v roce 2012. Lze to vysvětlit i zavedením povinnosti hradit školné v posledním předškolním ročníku mateřské školy, který byl do té doby od placení školného osvobozen.

Graf č. 6: Počet žádostí o odklad nástupu školní docházky

zdroj: ČSÚ (www.czso.cz)

Rodina a zaměstnání

Slučitelnost rodinného a pracovního života je velkým tématem, se kterým se dennodenně potýká každá rodina, zejména pak rodina s malými dětmi, kde se celý režim chodu rodiny teprve nastavuje. To může zapříčinit nemálo vypjatých situací. V těchto rodinách přirozeně vyplouvají na povrch obavy, jak zvládnout nástup dítěte do předškolního zařízení (a s tím spojené také celodenní odloučení dítěte od rodiče), jak uspořádat denní režim tak, aby prospíval všem členům domácnosti, a především jak vybalancovat pracovní činnost a rodinné aktivity, které se najednou musí smrsknout do několika odpovědných a večerních hodin.

V České republice je tradičně vysoká míra participace žen na pracovním trhu, což vychází z potřeby dvouprůměrového modelu domácnosti, který je pro udržení životního standardu rodiny často nevyhnutelný. Zároveň však nadstandardní délka rodičovské dovolené (v mezinárodním srovnání) a nízká podpora institucionální péče o děti ve věku do tří let způsobují **několikaleté přerušení pracovní dráhy pečující osoby** (především ženy), která je po dobu setrvávání doma ekonomicky závislá na partnerovi. Ačkoli Česká republika patří k zemím s vysokou zaměstnaností žen, podíl ekonomicky aktivních žen s malými dětmi do pěti let činí pouze 35,1%, přičemž evropský průměr činí 59,7% (Dvořáčková 2011). Doma s dítětem po dobu tří let zůstává přibližně 80% žen, do 2 let věku dítěte tak činí 92% a do jednoho roku 95% žen. Téměř třetina žen pak doma setrvává i po uplynutí maximální délky rodičovské dovolené. Dle průzkumů se zhruba polovina žen vrací po uplynutí rodičovské dovolené zpět k původnímu zaměstnavateli. Tento podíl se různí podle dosaženého vzdělání – zatímco vysokoškolačky takto činí až z 80%, u žen se základním vzděláním je to pouze 40% (Dvořáčková 2011).

V této souvislosti je také na místě zmínit doposud bohužel zřídka, přesto však čím dál více se prosazující **možnost volby otce zůstat s dítětem (či dětmi) na rodičovské dovolené**. Ačkoli současná legislativa tuto variantu upravuje, využívá jí podle dostupných zdrojů pouze 1–2% mužů (Ježková 2013). Podle výzkumu Podoby otcovství v ČR z roku 2010 si však dokáže své setrvání na rodičovské dovolené představit pětina dotázaných otců. Brání jim v tom ale obava, že by partnerka nevládla rodinu uživit. Na otázku, zda by zůstali s dítětem na RD, odpovědělo jednoznačně ano 7% otců, 21% by zůstalo, pokud by to bylo nevyhnutelné, 13% otců by nastoupilo na rodičovskou dovolenou, kdyby se to rodině finančně vyplatilo a 6% by se rádo po určitém čase vystřídal s partnerkou (Táto, jak na to 2010 s. 97).

Z výzkumů realizovaných v rámci projektu Rodina, zaměstnání a vzdělávání (2006) vyplývá, že vzhledem k převažující tradiční dělbě rolí mezi partnery (v drtivé většině případů pečuje o dítě v prvních letech jeho života matka) jsou to právě spíše ženy, kdo je vystavován „dvojí zátěží“ a pro koho je otázka **skloubení pracovních povinností s péčí o děti a domácnost** významnou determinantou jejich života (Svobodová 2011). Zároveň však stoupá procento současných otců, kteří nechtějí zůstat stranou a chtějí se také podílet na chodu domácnosti a výchově dětí. Proto i oni mají snahu upravit své zaměstnání – pochopitelně v únosných mezích – tak, aby rodinný život plynul co nejlépe.

Jedním z prvních problémů může být úprava doby zaměstnání obou rodičů, kterou je třeba podřídit době provozu mateřské školy. Obtížně se tato situace řeší v zaměstnání s pevně stanovenou pracovní dobou (např. ve směnných provozech) a je potom na dohodě obou partnerů, jak si mezi sebou rozdělit úkony spojené s odvedením a vyzvednutím dítěte do a ze školky. V tomto případě ovšem reálně hrozí riziko devastace rodinných vazeb, neboť rodina má minimum příležitostí ke společnému trávení času (zatímco jeden rodič pracuje od rána, druhý rodič je v zaměstnání dlouho do večera). Lepší manévrovací prostor pak nabízí zaměstnání, které není náročné na dodržování pracovní doby. Pokud je zaměstnavatel otevřený a vnímavý k potřebám rodin, lze se s ním dohodnout na některé z flexibilních forem zaměstnání. Vždy je však dobré řešit situaci včas – tedy v dostatečnou dobu před nástupem dítěte do mateřské školy. Uvedené se přirozeně nemusí týkat pouze matek, ale i otců, kteří mají stejná rodičovská práva jako ženy.

Flexibilní formy zaměstnání mohou nabídnout různé varianty zaměstnávání podle času, místa nebo pracovních podmínek. Mezi nejčastější pracovní režimy, nabízející alternativu plnému pracovnímu úvazku, patří práce na částečný úvazek, pružná pracovní doba, sdílení pracovního místa, práce z domova a také práce na dohodu.

Zkrácený pracovní úvazek, tedy když je délka pracovní doby nižší než 40 hodin týdně, patří k základním opatřením sloužícím harmonizaci pracovního a rodinného života (Národní centrum pro rodinu 2009: 9). V české společnosti jednoznačně převažuje model rodiny, kdy oba partneři pracují na plný úvazek (přibližně polovina případů), více než třetina rodin funguje na principu tradičního modelu (otec pracuje na plný úvazek a matka je bez zaměstnání) a situace, kdy je otec zaměstnán na plný úvazek a matka na částečný, se vyskytuje jen v 7,2% (Český statistický úřad 2011: 8). Výzkumy provedené v roce 2006 však ukázaly, že pokud je dítě v tzv. „školkovém“ věku, téměř 60% respondentů by se přiklonila k částečnému návratu žen na pracovní trh. Spolu s nástupem dítěte do základní školy a zároveň jeho rostoucím věkem by se pak dle představ dotazovaných měly ženy navracet do zaměstnání ve vyšší míře na plný úvazek (Svobodová 2011). Absolutní **nedostatek úvazků na kratší pracovní dobu způsobuje ohrožení pracovního trhu**, což může vést dokonce i k vyloučení celých skupin z trhu práce, mezi které patří i rodiče (hlavně matky) po rodičovské dovolené.

Důvod tohoto stavu tkví v nízké (prakticky žádné) podpoře státu zaměstnavatelům pro vytváření pracovních míst se zkrácenou pracovní dobou. V tuto chvíli je toto opatření spíše na úrovni benefitu nabízeného zaměstnavatelem, než nástrojem aktivní politiky zaměstnanosti státu. Podpora zkrácených úvazků ze strany státu, např. jednodušší povinnou administrativou, je tedy možností, jak rozšířit využívání zkrácených úvazků, a umožnit tak rodičům vyhovět rodinným potřebám a zároveň se uplatnit na trhu práce.

Z průzkumu mezi brněnskými organizacemi, který provedlo Národní centrum pro rodinu, vyplynulo, že zkrácené úvazky nabízejí jak veřejné instituce (Krajský úřad Jihomoravského kraje, Fakultní nemocnice u sv. Anny), tak velké akciové společnosti i společnosti s ručením omezeným (IBM, AVG Technologies). Poměrně často se se zkrácenými úvazky setkáváme v případě pracovních nabídek neziskových organizací (Národní centrum pro rodinu 2009: 13).

Pružná nebo též **klouzavá pracovní doba** umožňuje zaměstnancům přizpůsobit si začátek a konec pracovní doby svým potřebám, resp. potřebám rodiny. V mnoha rodinách rodičů zaměstnaných na plný úvazek je například problematické ranní vypravování, které často probíhá v hektické uspěchané atmosféře jen proto, aby rodiče přišli do zaměstnání na určitou hodinu. Pružná, tedy do jisté míry volitelná pracovní doba může těmto problémům zamezit nebo je přinejmenším zmírnit. Podaří-li se pak oběma rodičům vyjednat si svými zaměstnavateli volnější časové rozložení práce, mohou se o tyto povinnosti rozdělit a oba se zapojit do rodinného koloběhu stejnou měrou. To velmi podporuje pozitivní naladění v rodině, kde se přirozeně pak i děti cítí příjemně a bezpečně.

Variabilní pracovní doba nabízí také **možnost tzv. stlačené pracovní doby**. To znamená, že zaměstnanec si odpracuje daný počet hodin za týden v méně dnech, např. od pondělí do čtvrtku, a zbývající den či více dní může věnovat zejména rodině a domácnosti.

Ačkoli je pružná pracovní doba vhodným nástrojem, jak umožnit pracujícím rodičům harmonizovat své pracovní a rodinné závazky, není zatím v našich podmínkách příliš využíván (v České republice jen 18 % pracujících rozhoduje o rozložení své flexibilní pracovní doby). V Jihomoravském kraji je pružná pracovní doba je zejména výsadou akciových společností a společností s ručením omezeným, hůře se aplikuje ve státních podnicích se směnným provozem a v některých úřadech státní správy, kde je provoz zaměřen na styk s veřejností v pevně stanovených úředních hodinách (Národní centrum pro rodinu 2009: 16, 19).

Sdílení pracovního místa je jednou z moderních flexibilních forem organizace práce, která funguje na principu, kdy je jedna pozice, resp. práce na plný úvazek, sdílena dvěma nebo více lidmi. Dochází tedy k uzavření dvou (či více) rovnocenných pracovněprávních vztahů. Zaměstnanci se pak spolu střídají v režimech, jak jim stanoví zaměstnavatel, nebo jak si pracovní dobu a povinnosti mezi sebe rozloží. Toto střídání může probíhat v různých režimech, ať už v řádu hodin během pracovního dne (např. ve formě 4+4, 6+2), nebo v řádu dnů v průběhu pracovního týdne, např. 3+2 / 2+3.

Rodič tedy pracuje na zkrácený úvazek a svou pracovní dobu upravuje podle potřeb nejen svých, ale i potřeb svého kolegy či kolegyně. Mimo profesních dovedností tak může uplatňovat své schopnosti komunikace a organizace času a práce, a to samozřejmě v součinnosti s partnerem či partnerkou. Pokud má například matka odpolední „službu“, je zapotřebí, aby otec aktivizoval své možnosti a postaral se o dítě (děti) a naplnil tak své rodičovské potřeby.

Tento způsob pracovněprávního vztahu není výslovně ošetřen zákonem a přináší zaměstnavateli vyšší administrativní zátěž, než jak by tomu bylo s jedním pracovníkem na plný úvazek, proto jej opět můžeme řadit do sféry benefitů (osvíceného a moderního) zaměstnavatele. V případě Jihomoravského kraje možnosti sdíleného pracovního místa nabízejí opět větší akciové společnosti či společnosti s ručením omezeným, ale také některé úřady státní správy, např. Úřad práce (Národní centrum pro rodinu 2009: 24).

Práce z domova nebo jiné formy distanční práce, která není vykonávána přímo na pracovišti, představují s ohledem na úroveň současných komunikačních technologií velký potenciál pro zaměstnávání rodičů (nejen) malých dětí. Základ této formy práce spočívá v perfektní organizaci času, kdy si rodiče plánují pracovní a rodinné povinnosti přesně podle svých potřeb. Práci je možné upravit s ohledem na aktuální rodinnou situaci, nikoli však za cenu nižšího či dokonce méně kvalitního pracovního výkonu. Je evidentní, že disciplína a schopnosti komunikace (se zaměstnavatelem a s partnerem) a vysoká schopnost organizace jsou pro tento typ práce stěžejní.

Jako velmi efektivní pro zaměstnance i zaměstnavatele pak může být **kombinace práce na pracovišti a práce z domu**, kdy zaměstnanec určitou část dne tráví v místě svého zaměstnání a zbytek svých pracovních úkolů může vykonat doma, např. poté co splní své rodičovské a rodinné povinnosti. Podmínkou je – kromě organizačních dovedností – dobrá úroveň ovládnutí moderních komunikačních technologií (práce v internetovém prostředí, on-line komunikace atd.).

Dalšími opatřeními, jak může zaměstnavatel usnadnit rodičům po mateřské, či rodičovské dovolené návrat na trh práce mohou být:

- ◆ firemní školka – ačkoli nejsou firemní školky žádným způsobem podporovány ze strany státu, stává se **trendem zejména pro velké společnosti nabízet svým zaměstnancům zabezpečení péče o jejich předškolní děti**; dávají tak najevo, že o své zaměstnance stojí, zajímají se o jejich potřeby a v neposlední řadě zvyšují svou prestiž a dobré jméno na pracovním trhu; na tento trend nyní začaly reagovat i developerské projekty, do kterých jsou firemní školky přímo začleňovány; provoz firemních školek je pak často financován z evropských fondů a za spoluúčasti rodičů
- ◆ poskytování informací týkajících se rodičovství, ať už se jedná o zákonné nároky rodičů nebo o zajímavé prarodinné aktivity
- ◆ **podpora zaměstnankyň (a zaměstnanců) během doby, kterou tráví s dítětem doma na mateřské nebo rodičovské dovolené** – to, že je zaměstnanec průběžně v kontaktu se svým pracovním prostředím, má ohromný vliv na bezproblémový návrat do práce, rodič tak cítí zájem a podporu a odpadají tak pochybnosti, které by se mohly dostavit v opačném případě – tedy přerušení vazeb na zaměstnání; může se jednat o pravidelná neformální setkání, pozvání na

firemní akce či školení, ale také i občasná pracovní výpomoc např. formou dohody o provedení práce⁴⁾

Příklad dobré praxe: Prorodinná opatření Krajského úřadu Jihomoravského kraje

Firemní mateřská škola, kterou od září 2012 ve spolupráci s příspěvkovou organizací Lužánky – středisko volného času ve svých prostorách provozuje Krajský úřad Jihomoravského kraje, je určena pro děti zaměstnanců Jihomoravského kraje, ale také pro děti zaměstnanců více než 240 příspěvkových organizací.

Mateřská školka Lentilka je jedním z produktů projektu „Sladování pracovního a rodinného života zaměstnanců JMK a jeho PO“, který je financován ze zdrojů Evropského sociálního fondu prostřednictvím Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost a ze státního rozpočtu ČR.

Náklady na rekonstrukci a vybudování prostor pro firemní mateřskou školu činily téměř 5,5 milionu Kč. Stavební práce (vypracování projektové dokumentace, výběr zhotovitele, realizace) zabezpečoval krajský úřad, vybavení a zařízení prostor pak zajišťovalo SVČ Lužánky. Souběžně byly také vypracovány podklady pro zápis firemní mateřské školy do rejstříku škol a školských zařízení. Kapacita této firemní mateřské školy je 34 dětí.

Zaměstnankyně čerpající MD/RD jsou pravidelně zvány na neformální akce úřadu – dětský den, divadelní představení pro děti, i na školení – v rámci projektu „Sladování rodinného a pracovního života zaměstnanců JMK a jeho PO“.

Potřeby zaměstnaných rodičů jsou zjišťovány v rámci každoročního šetření spokojenosti zaměstnanců – zde mohou všichni vyjádřit svůj názor, přání, potřeby a návrhy.

Základní myšlenka, z níž by měli zaměstnavatelé motivovaní nabízet svým zaměstnancům některé z forem flexibilního zaměstnání vycházet, je ta, že **zaměstnanec podporovaný jako rodič = loajální a efektivní pracovník**. Dalším a ne nepodstatným argumentem pro zaměstnavatele, proč upravit svou personální strategii prorodinným směrem, je jejich kredit a dobrá pověst. Společnost nebo organizace, která svými opatřeními podporuje rodinu, přiláká do svých řad nejen kvalifikované, ale i motivované zaměstnance a získává tak konkurenční výhodu na pracovním trhu.

Zapojení rodičů po výluce z pracovního procesu v důsledku rodičovských povinností zpět do pracovního trhu podporuje také řada projektů iniciovaných a financovaných z fondů Evropské unie. Nemálo z nich funguje také v Jihomoravském kraji, ať už jde různé vzdělávací, rekvalifikační a motivační kurzy, zavedení nových evropských trendů do českého prostředí či o pomoc firmám při vybudování firemní školky. O jejím zřízení například uvažují brněnské instituce Fakultní nemocnice Brno, VUT Brno – Fakulta podnikatelská nebo např. firma Hanioti s. r. o. z Rohatce u Hodonína (Firemní školka 2013).

Další z možností, jak motivovat zaměstnavatele k vytváření personálních strategií podporujících zaměstnance v jejich rodičovských rolích, je **udělování tzv. značek kvality**. Tím dávají společnosti či organizace najevo zájem o své zaměstnance a o jejich podporování, ale především vysílají důležitý signál směrem vně organizace a ovlivňují tak stávající celospolečenské normy. Mezi takové značky kvality patří například „Společnost přátelská rodině“, kterou v Jihomoravském kraji nesou Městská knihovna Tišnov nebo akciová společnost Vodovody a kanalizace Vyškov, která svým zaměstnancům vychází vstříc třeba tím, že poskytuje osamělým zaměstnancům pečujícím o děti ve věku do 13 let placené volno v rozsahu

4) Jak ukazují provedená šetření, svým zaměstnankyním/zaměstnancům poskytuje tuto možnost pouze 16% firem. Podíl osob, které se během rodičovské dovolené věnují placené práci, je tedy velmi nízký (Dvořáčková 2011).

jeden den za každé dva celé ukončené měsíce, umožňuje také pracovat na zkrácený pracovní úvazek pro zaměstnance s dětmi, nebo pořádá sportovní soutěže pro děti zaměstnanců ke Dni dětí (Společnost přátelská rodině 2012). Dalším takovým příkladem, pilotně realizovaným v Brně, je Audit Rodina&zaměstnání, kterým úspěšně prošly Magistrát města Brna a Knihovna Jiřího Mahena.

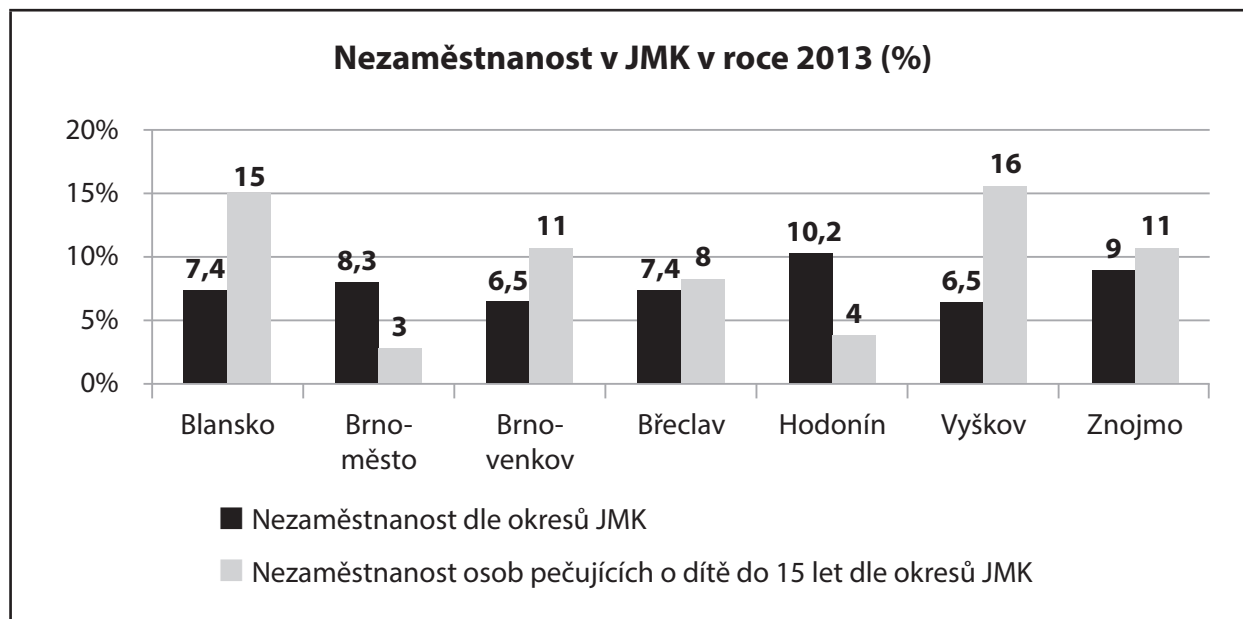
Příklad dobré praxe: Tátové vítání

Jedním z trendů, které se v poslední době prosazuje i v českých podmínkách je podpora aktivního otcovství, kdy zejména zaměstnavatelé si mají uvědomit, že nejen ženy, ale i muži mají své rodičovské potřeby, které chtějí naplňovat. Příkladem projektu, který v současné době probíhá v celé České republice, je projekt Tátové vítání, který realizuje Liga otevřených mužů společně s Uníí center pro rodinu a komunitu. Mimo to, že prosazuje myšlenku aktivního otcovství jako takovou a podporuje tak muže v jejich rodičovské roli v jejich větším zapojení do výchovy dětí a do běžného chodu domácnosti, působí především na zaměstnavatele, kteří si často neuvědomují, že to nejsou jen matky, které se snaží o sladění pracovních a rodinných aktivit.

Prostřednictvím udělování značky kvality „Tátové vítání“ jsou zaměstnavatelé motivováni k úpravám svých personálních strategií směrem k podpoře rodičovství u svých zaměstnanců-otců, ať už v podobě nabídek některých flexibilních forem zaměstnání, firemních benefitů jako např. otcovská dovolená, (ne) placené volno v den porodu apod., poskytování informací o právech rodiče (OČR⁵⁾, doprovod dítěte k lékaři) nebo pořádání neformálních aktivit pro své zaměstnance. Významným faktorem, který se projeví při aplikování personální strategie orientované směrem k tatínkům, je skutečnost, že se tímto opatřením poskytuje prostor také matkám pro jejich pracovní a profesní seberealizaci.

Je na místě zmínit **rozdíly mezi jednotlivými okresy, které můžeme pozorovat v oblasti nezaměstnanosti**. Tou jsou dlouhodobě nejvíce postiženy Hodonínsko a Znojemsko (10%, resp. 9%), nejlepší čísla pak vykazují okresy Brno-venkov a Vyškov (shodně 6,5%). Zaměříme-li se na nezaměstnanost rodičů (osob pečujících o děti ve věku do 15 let), potýká se Jihomoravský kraj průměrně s nezaměstnaností okolo 7%. Nejhorší situaci zaznamenávají rodiny na Vyškovsku a Blanensku, kde tato skupina tvoří přibližně 15% nezaměstnaných, nejnižší míru mezi 3–4% pak mají Brno-město a okres Hodonín (Integr. portál MPSV 2013). Z toho můžeme usuzovat, že zaměstnanost rodičů je na jižní Moravě značně nekonzistentní.

5) Podle výsledků sociologického výzkumu Podoby otcovství v ČR (2010) pouze 15% otců uvedlo, že pečuje o nemocné dítě (Táto, jak na to 2010: 52). Není však jasné, zda a v jakém podílu případů se tak děje v rámci institutu ošetřování člena rodiny.

Graf č. 7: Nezaměstnanost v Jihomoravském kraji v roce 2013

zdroj dat: Úřad práce ČR (www.portal.mpsv.cz)

V rámci celé republiky je na tom v oblasti nezaměstnanosti rodičů Jihomoravský kraj srovnatelně s kraji Plzeňským nebo Královéhradeckým, přičemž lépe si stojí pouze kraj Olomoucký (6%) a Hlavní město Praha (4%). Výrazně horší situaci pak musí řešit kraje Karlovarský (12%), Liberecký a Zlínský (po 11%). Republikový průměr pak činí 8% (Integr. portál MPSV 2013).

Neopomenutelným nástrojem, jak zapojit především nezaměstnané rodiče po mateřské či rodičovské dovolené, je jejich **podpora při vlastním podnikání**. Projekty na realizování tohoto opatření mají úřady práce a také některé (spíše neziskové) organizace, přičemž se opět jedná především o aktivity podporované z evropských zdrojů.

Příklad dobré praxe: Coworking centrum s. r. o., Lidická 77, Brno

Projekt s názvem „Sladování rodinného a profesního života v podnikání“ je zaměřen zejména na pomoc pro začínající podnikatelky v Jihomoravském kraji. Pro účastnice jsou v projektu realizovány tři základní aktivity: vzdělávací kurzy (získání znalostí nutných při zahájení podnikání), poradenství při začátku podnikání (OSVČ, s.r.o.) a coworkingové centrum. Jedná se o prostor pro práci, který zájemkyním nabízí místa s počítačem, připojení k bezdrátové síti Wi Fi, tiskárnu, scanner a pracovní stoly. Pro maminky je také k dispozici dětský koutek s možností krátkodobého hlídání dětí. Všechny tyto služby jsou účastnicím projektu nabízeny zdarma.

Matky malých dětí, nemohou-li z rozličných důvodů pracovat z domova, tedy mají možnost nejen využívat zdarma pracovní prostor ke svým podnikatelským aktivitám, ale zároveň nacházet zázemí v odborně vedeném poradenství. Současně – a to je velmi podstatné – nejsou vystavovány stresovým situacím spojeným se sháněním hlídání pro dítě, není-li toto v možnostech partnera.

Taková podpůrná centra mohou budovat nejen ekonomické subjekty, ale také obce jako svůj nástroj aktivní politiky zaměstnanosti.

Složité situaci jsou vystaveny také rodiny žijící v okrajových částech okresů, kde dojíždění do většího (okresního) města je už ekonomicky nevýhodné. Tito obyvatelé jsou často závislí na jednom, dvou větších zaměstnavatelích, nabízejících převážně pracovní pozice v režimu třísměnného provozu. Harmonizace pracovních a rodinných činností a povinností je pak opravdu složitá a vyžaduje někdy i radikální řešení, například v podobě přestěhování.

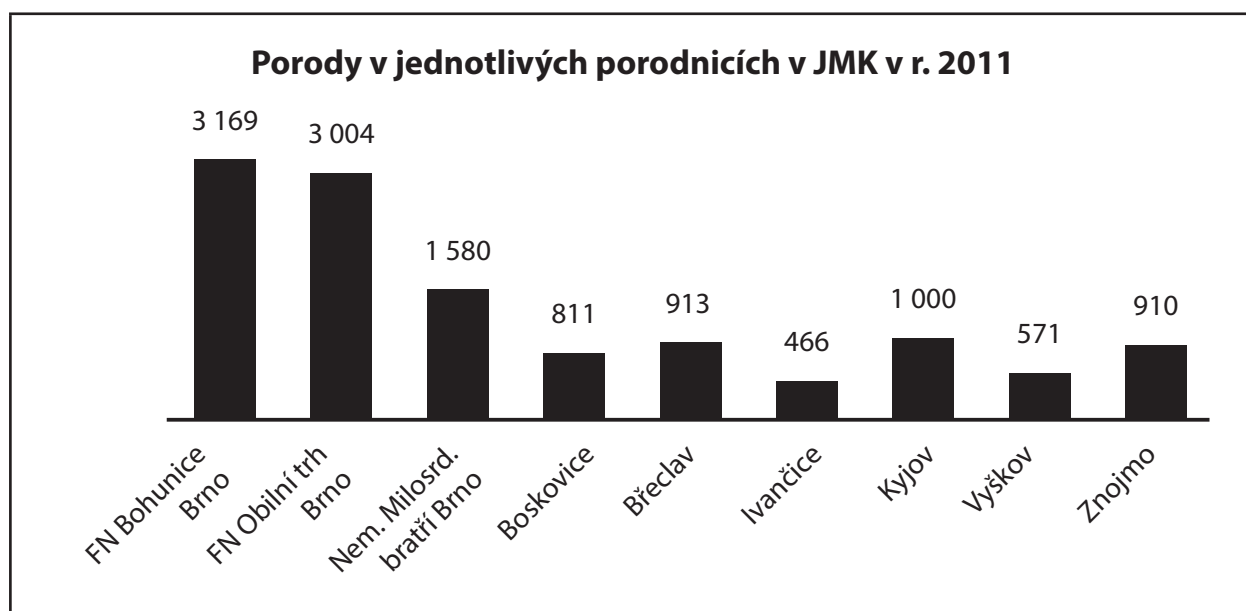
Rodina a zdraví, zdravý životní styl

S trochou nadsázky můžeme říci, že péče o zdraví rodiny začíná v gynekologické ordinaci, kde je pečlivě sledován vývoj plodu a zdravotní stav matky. Zásadní okamžiky pak pochopitelně probíhají v porodnici a další zdravotnická péče se pak přesouvá do ordinací dětských lékařů.

České zdravotnictví se pacientům v posledních dvou desítkách let velmi otevřelo a dvojnásob to platí právě pro péči o těhotné a děti. Ultrazvuková vyšetření nastávajících maminek běžně probíhají za přítomnosti tatínek a průměrně 25% z nich se pak účastní i porodu⁶⁾. Dětské ordinace mnohdy připomínají útulné dětské koutky a nemocné dítě v doprovodu tatínka už dávno nikoho nepřekvapuje.

V jihomoravských porodnicích bylo v roce 2011 zaznamenáno celkem 12424 porodů, z toho téměř **dvě třetiny porodů proběhly v brněnských porodnicích** – FN Bohunice, Porodnice Obilní trh a nemocnice U milosrdných bratří (Registr NSUZS 2013). Nejnižší počet porodů pak proběhl v ivančické porodnici, která je dlouhodobě známá jako porodnice tzv. domácího typu („Je to příjemná porodnice, kde to není jak na běžícím pásu a jen co porodíte, hned za dveřmi čeká další rodička, až jí uvolníte porodní sál“, rodina.cz 2010). Podle internetových stránek mojeporodnice.cz, kde mohou maminky hodnotit své zkušenosti s jednotlivými porodnicemi, vychází všechny jihomoravské porodnice v celkovém hodnocení nadprůměrně – **celková spokojenost se pohybuje na úrovni 72%** (MojePorodnice.cz 2013). Nejlepší, avšak stále dobrý výsledek vykazuje nemocnice v Boskovicích (65%), nejlepší pak brněnská nemocnice U milosrdných bratří (79%).

Graf č. 8: Porody v jihomoravských porodnicích v roce 2011

zdroj dat: www.jaksekdeleci.cz, www.fnbrno.cz

6) Účast u porodu je podstatně vyšší u mladších otců 25–34 let, kde dosahuje 44%, v kategorii 45–54 let je to pouze 7% otců (LOM 2010: 10).

Také v oblasti zdravotnictví je patrná **snaha o zkvalitňování služeb péče o pacienty**. Například v případě porodnic se již od roku 1993 uděluje označení „Baby friendly hospital“ (BFH, Nemocnice přátelská dětem). Iniciativa BFHI (Baby Friendly Hospital Initiative) vznikla na základě prohlášení Ochrana, prosazování a podpora kojení, které v roce 1989 společně vydaly Světová zdravotnická organizace a UNICEF. „Jeho záměrem bylo upozornit na významnou roli, kterou hrají zdravotníci při podpoře kojení. Hlavní zásady byly shrnuty do 10 kroků k úspěšnému kojení, které by se měly v porodnicích dodržovat“ (Lakt. liga 2013). Nemocnice, které dodržují tyto postupy, jsou pak označeny jako BFH. Z 96 porodnic v České republice jich značku BFH nese 69 (www.kojeni.cz) a je velmi potěšující, že v Jihomoravském kraji se jako „baby friendly“ profiluje všech devět porodnic.

Standardem se za uplynulých cca 20 let stala **přítomnost otce u porodu**, což mělo nemalý význam pro odstartování aktivního otcovství. Jak již bylo zmíněno výše, na základě výsledků sociologického průzkumu Podoby otcovství v ČR uvedlo v průměru 25% tatínků, že se účastnilo porodu svého dítěte (dětí). České porodnice přestávají na přítomnost otce na porodním sále pohlížet jako na nadstandardně nabízenou službu a postupně ustupují od požadavku platby za přítomnost partnera (nebo blízké osoby) u porodu. V Jihomoravském kraji zatím tento poplatek zrušily nemocnice ve Vyškově a nemocnice U milosrdných bratří Brno (Byznys na porodech 2013).

Od narození až do formální dospělosti pečují o zdraví dětí (kromě rodičů) dětské lékaři. Ze zdrojů České lékařské komory vyplývá, že v **Jihomoravském kraji ordinuje 369 pediatriů**, z nich potom téměř polovina (172) v okrese Brno-město (ČLK 2013), což je logické i vzhledem k podílu brněnských porodnic na celkovém počtu porodů (62%).

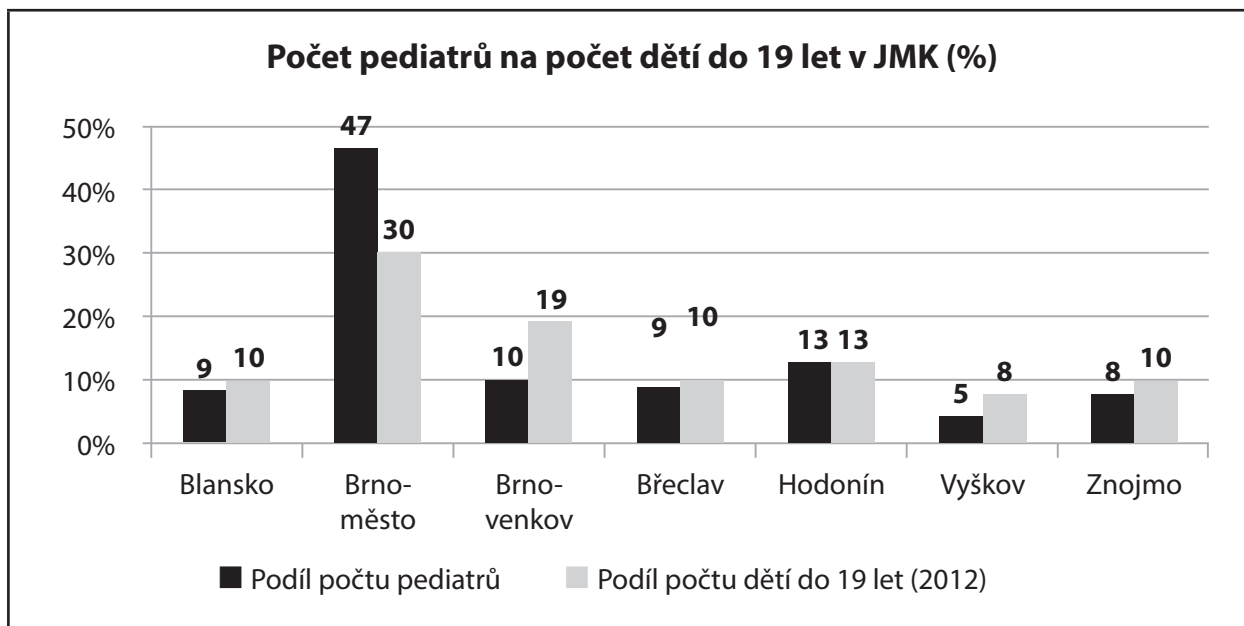
Tabulka č. 5: Počet pediatriů v jednotlivých okresech Jihomoravského kraje

	Blansko	Brno-město	Brno-venkov	Břeclav	Hodonín	Vyškov	Znojmo
Počet pediatriů	32	172	38	34	47	17	29

zdroj dat: ČLK (www.lkcr.cz)

Porovnáme-li mezi sebou podíl na počtu pediatriů a podíl na počtu dětí do 19 let v jednotlivých okresech, projeví se poměrně **výrazný rozdíl mezi městem Brnem a ostatními okresy**. Oproti všem jihomoravským okresům podíl pediatriů v Brně převyšuje podíl dětí. Zatímco na Blanensku, Břeclavsku a Hodonínsku jsou podíly pediatriů i dětí vyrovnané (rozdíl představuje maximálně 1%), v okrese Brno-venkov podíl počtu dětí do 19 let přesahuje podíl počtu pediatriů o 9%. Lze se však domnívat, že rodiny z tohoto okresu využívají nabídky lékařské péče, kterou poskytuje město Brno (např. i v souvislosti se zaměstnáním rodičů, jelikož nemálo obyvatel z Brna-venkova dojíždí pracovat do krajského města).

Graf č. 9: Dostupnost lékařské péče pro děti – podíl počtu pediatriů vs. podíl počtu dětí do 19 let v jednotlivých okresech Jihomoravského kraje

zdroj dat: ČSÚ (www.czso.cz), ČLK (www.lkcr.cz)

Zátěžovou situaci prožívá rodina vždy, když se zraní nebo onemocní dítě. O to hůř, je-li nevyhnutelná jeho hospitalizace. **Lůžkovou lékařskou péčí na dětských odděleních poskytuje sedm jihomoravských nemocnic:** Fakultní dětská nemocnice Brno, Nemocnice Boskovice, Nemocnice Břeclav, Nemocnice Kyjov, Nemocnice TGM Hodonín, Nemocnice Vyškov a Nemocnice Znojmo, z nichž se všechny řídí principy Charty práv dětí v nemocnici.

S hospitalizací dítěte je úzce spojená **otázka pobytu rodiče v nemocnici**. V současné době si každá nemocnice stanovuje prostřednictvím vlastních interních předpisů pravidla, za jakých je v nemocnici ubytován i doprovod dítěte. Iniciativě jihomoravských mateřských center se v roce 2006 podařilo na základě společných jednání a zorganizovaných seminářů prosadit v brněnské Fakultní dětské nemocnici několik opatření usnadňující ubytování (zejména) rodičů hospitalizovaného dítěte. Předně se sjednotily podmínky přijetí doprovodu dítěte a tato pravidla pak byla v podobě informačních letáků vyvěšena na viditelná místa v nemocnici. Podařilo se také prosadit pobyt doprovodu dítěte mladšího dvou let jako indikovaný – tedy nutný, a tudíž hrazený zdravotní pojišťovnou. V neposlední řadě pak bylo za podpory sponzorů nemocnici předáno deset rozkládacích lůžek pro rodiče (Dítě v nemocnici.cz 2008).

Velkou úlohu v oblasti zdravého životního stylu sehrává také provázanost **péče o zdraví a vzdělávacího systému**. Velice podstatný je přístup jednotlivých mateřských škol ke zdraví a podpoře zdravého životního stylu. Jedním z ucelených programů, realizujících proces podpory zdraví ve školách, je evropský program Škola podporující zdraví (ŠPZ), který do českých podmínek začal být zaváděn už po roce 1989. Jeho garanty jsou Světová zdravotnická organizace a Státní zdravotní ústav.

Program ŠPZ pomáhá školám (MŠ, ZŠ a SŠ), aby si týmovou spoluprací stanovily dlouhodobou a vyváženou koncepci, strategii a metody řízení své kvalitativní proměny v dílnu zdravého způsobu života a vzdělávání. Cílem proměny je trvale umožňovat optimální vývoj a rozvoj každého jednotlivce, žáka a učitele v součinnosti s rodiči a obcí, a to po stránce tělesné, duševní, sociální a duchovní (SZÚ 2013).

V Jihomoravském kraji je do programu Školy podporující zdraví aktuálně zapojeno celkem 27 mateřských škol. Třináct z nich se nachází v Brně, tři v Blansku a ostatní pak v obcích Boskovice, Hlohovec, Hodonín, Kuřim, Miroslav, Šebrov-Kateřinky, Šlapanice, Těšany, Tišnov, Velké Opatovice a Znojmo.

Neopomenutelnou problematikou je také **dentální prevence**, kterou od 90. let, kdy byly zrušeny povinné prohlídky u zubního lékaře, mají na starosti výhradně rodiče. Studie ukázaly, že pouze 40% dětí v předškolním věku pravidelně navštěvuje dentistu, a také že polovina českých dětí do šesti let má zkažený chrup (Bezuchová 2013). I z tohoto důvodu se řada mateřských škol ujala iniciativy a o zdravé dětské zuby se snaží pečovat prostřednictvím preventivních projektů a programů v oblasti zubní péče. Bývají zaměřeny převážně na prevenci zubního kazu u dětí a mládeže, na informovanost jejich rodičů a získání správných návyků v ústní hygieně. Takovými programy jsou například Nechci kazy ŠKOLKA nebo Zdravý zoubek.

Zdraví rodiny se věnuje i řada organizací mimo oblast zdravotnictví a školství, a to prostřednictvím vzdělávání pro rodiče zaměřeného zejména na prevenci nemoci nebo první pomoc. Přednášky a semináře pořádají s větší či menší pravidelností různé (často neziskové) organizace, zejména pak mateřská/rodinná či komunitní centra⁷⁾.

Důležitým a neopomenutelným faktorem, který je třeba zmínit, je rovina vztahů, které se s příchodem (zejména prvního) dítěte dramaticky změní. Nyní už nikdo nepochybuje o tom, že zapojení obou rodičů do péče o dítě má pozitivní dopad nejen na praktický chod domácnosti, ale především na příznivou rodinnou atmosféru. **Dobré psychické naladění rodičů je základem pro zdravý vývoj rodiny.**

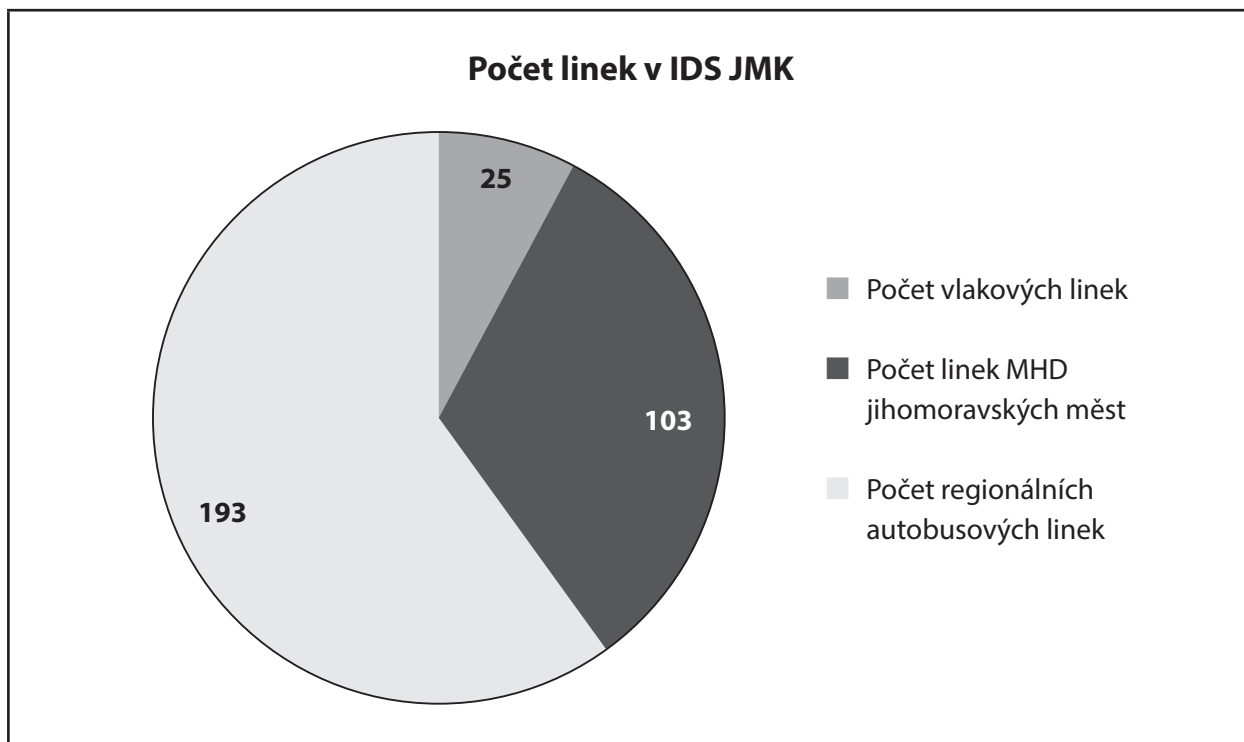
Tradiční rozdělení rolí, kdy žena pečuje o dítě, zatímco muž vydělává peníze a jakoby stojí stranou rodinného života, se v posledních letech rozměňuje. Zapojení obou rodičů do péče o dítě (i o domácnost) posiluje vzájemné vztahy, ať už rodičovské nebo partnerské. Nezřídka se stává, že matka s dítětem vytvoří v rodině „nový pár“ a otec zůstane stranou. Ačkoli jde o přirozený vývoj, neboť žena (zaměstnaného muže) tráví s dítětem více času, v dlouhodobém ohledu může mít tento stav destruktivní důsledky pro vztah partnerů. „Péče o vzájemný vztah je jedním z nejlepších způsobů, jak pečovat o svého potomka“ (Liga otevř. mužů 2013: 20). Vztah mezi rodiči, který s příchodem dětí prochází nevyhnutelnými změnami, je velmi důležitý nejen pro vývoj dítěte, ale i pro zdravé klima v rodině.

Rodina a doprava, infrastruktura, veřejný prostor přátelský rodinám

Veřejnou dopravu na Jižní Moravě zajišťuje **Integrovaný dopravní systém Jihomoravského kraje**, v jehož rámci vzájemně spolupracují jednotlivé druhy dopravy a vytvářejí tak přehledný a jednoduchý systém provázaných linek s jednotným tarifem, přepravními podmínkami a pravidelnými intervaly mezi spoji (IDS JMK 2013).

Tento systém se v postupných etapách vyvíjel a sjednocoval od roku 2004 a nyní je jím protkáno 673 obcí všech sedmi jihomoravských okresů. Celkem tak funguje 322 dopravních linek v 156 zónách.

7) V poslední době tyto programy nabízely například Klub Ratolest ve Vyškově, mateřské centrum Veselá Beruška v Černé Hoře nebo rodinné centrum Maceška ve Znojmě. Ucelený vzdělávací program zaměřený na první pomoc a péči o nemocné dítě pak nabízí Centrum pro rodinu a sociální péči v Brně.

Graf č. 11: Počet linek v Integrovaném dopravním systému Jihomoravského kraje

zdroj dat: www.idsjmk.cz

Rodiny s předškolními dětmi mohou využívat **zvýhodněných podmínek pro přepravu dětí do 6 let**. V zónách na většině území města Brna, dále pak ve městech Adamov, Blansko, Mikulov, Břeclav, Kyjov, Vyškov a Znojmo smí cestovat libovolný počet dětí mladších šesti let v doprovodu dospělé osoby zdarma, mimo tyto zóny se pak mohou bezplatně přepravovat dvě děti do šesti let v doprovodu jednoho dospělého. Výjimku tvoří zóna Hodonínska, kde zdarma jezdí všechny děti mladší deseti let.

Přeprava kočárků je na celém území integrovaného systému jihomoravské dopravy zdarma. V brněnské a hodonínské zóně pak může bezplatně dopravy využívat i osoba doprovázející dítě mladší tří let. V roce 2011 došlo v rámci IDS JMK k zavedení garantovaných nízkopodlažních spojů na regionálních linkách a mimobrněnských městských linkách. Ve městě Brně fungují tyto garantované spoje již delší dobu.

Ve městě Brně funguje služba Dopravního podniku města Brna – **DP asistent**, která zabezpečuje potřebným lidem doprovod v prostředcích veřejné hromadné dopravy. Od roku 2010 se poskytování této služby rozšířilo i o cílovou skupinu rodiny s dětmi a o doprovod může požádat rodič tří a více vlastních nebo svěřených dětí, z nichž alespoň tři jsou předškolního věku (DPMB 2013).

Co se týká **bezbariérovosti na území Jihomoravského kraje**, je plně v kompetenci místních samospráv veřejný prostor upravovat vstřícně (nejen) rodinám s dětským kočárkem. Například ve městě Brně vznikla v rámci projektu Brno bez bariér mapa, do níž je zaznamenána bezbariérová přístupnost centra města a veřejných objektů. Podobnou mapu se seznamem všech bezbariérově přístupných prostor vytvořilo také město Hodonín. Plán bezbariérovosti, v jehož rámci by měly být takto zpřístupněny chodníky, přechody, zastávky a státní i soukromé instituce, má zpracováno i město Břeclav (Mediafax 2011).

V rámci prorodinné infrastruktury měst a obcí disponuje Jihomoravský kraj **unikátní sítí míst otevřených rodinám, tzv. Family Pointy**⁸⁾. Jedná se o místa určená pro kojení, přebalování, krátký odpočinek, relaxaci a zároveň načerpání informací o programech a aktivitách pro rodiny. Family Pointy začaly vznikat v roce 2009 ve městě Brně a v průběhu dalších let po celé Jižní Moravě a dokonce i za jejími hranicemi. V současné době funguje na území Jihomoravského kraje celkem 51 takovýchto míst, z nichž tři desítky mohou využívat obyvatelé města Brna (Family Point 2013).

Velmi dobře si stojí jižní Morava ve srovnání s ostatními kraji ve **vybavenosti dětskými hřišti**, jak uvádějí výsledky studie Místo pro život, kterou zpracovala agentura Datank (Kyselová 2013). Sedmi dětskými hřišti například disponuje město Šlapanice, obyvatelé Pohořelic mohou využít jedenáct volně přístupných hřišť, v Mikulově za posledních několik let vyrostlo pět hřišť a jeden herní koutek (rozmístěné tak, aby pokryly poptávku všech obyvatel). Odpočinkovou zónu s herními prvky pro děti vybudovalo město Rosice, většina i menších obcí může dětem nabídnout alespoň jedno místo, kde mohou spolu s rodiči trávit volný čas.

Velký krok kupředu udělal Jihomoravský kraj i v **rozvoji cyklostezek**. Cyklostezky kromě cyklistů hojně využívají i rodiny s kočárky, cyklovozíky a malými dětmi na kolech. Jižní Moravu křížuje přes čtyři tisíce kilometrů hustá síť cyklotras od těch lokálních až po trasy mezinárodního významu (Keprt 2011). Jihomoravský kraj tak nabízí jedny z nejlepších podmínek pro cykloturistiku. Této aktivitě je věnován speciální webový portál cyklo-jizni-morava.cz, kde jsou zveřejněny nejen tipy na výlety, ale také dotační tituly a grantové programy na budování dalších cyklotras a plány rozvoje do budoucna.

Rodina a bydlení

Při zakládání rodiny a při každém novém očekávání dalšího potomka představuje bydlení jednu ze základních a také nejpalčivějších otázek. Mladá rodina je postavena před rozhodnutí, jakému typu bydlení dá přednost, zda chce žít ve městě či na vesnici, v bytě či v rodinném domě, jestli zvolí celoživotní závazek ve formě hypotéky, nebo zda se spokojí s nájemním typem bydlení.

Všechny tyto otázky pak umocňuje starost o dispoziční řešení bytu, které může s jedním dítětem být ještě dostačující, ale při příchodu dalšího dítěte už tomu tak být nemusí. Současně je třeba do úvah o rodinném bydlení promítnout měnící se potřeby dětí, které s postupujícím věkem vyžadují větší míru soukromí.

Jihomoravské obce se problematikou bydlení mladých rodin intenzivně zabývají a pro své obyvatele nabízejí různá možná řešení jejich situace, od tzv. startovacích bytů po uvolnění pozemků pro vybudování nové zástavby.

Startovací byty jako „odrazový můstek“ do života mladých rodin poskytuje například město Pohořelice. Zde bylo v areálu bývalých kasáren zrenovováno 19 bytových jednotek, které v současné době slouží k ubytování nejen mladých rodin, ale také mladých svobodných jednotlivců. Parametry plateb za ubytování a služby jsou přitom nastaveny tak, aby se blížily tzv. sociálnímu bydlení.

Ve městě Vyškově řeší obtížnou sociální a bytovou situaci rodin **pronajímáním bytů**. O pronájmu rozhoduje Rada města na základě doporučení Odboru sociálních věcí a zdravotnictví a Odboru místního hospodářství. Ve výběrovém řízení se posuzují jednotlivé žádosti s přihlédnutím k velikosti a vybavení přidělovaného bytu, k počtu členů rodiny žadatele, jejich věku, popřípadě také ke zdravotnímu stavu a celkové sociální situaci rodiny. Přidělené byty jsou poskytovány do nájmu na dobu určitou s možností jejího prodloužení.

8) V roce 2011 získalo Centrum pro rodinu a sociální péči v Brně za projekt Family Point – místo pro rodinu prestižní mezinárodní ocenění SozialMarie 2011 od rakouské organizace Unruhe za inovativní přínos v sociální a rodinné oblasti.

Obdobným způsobem se s nepříznivou bytovou situací některých rodin vypořádávají také v Rosicích u Brna, které disponují určitým počtem **sociálních bytů**. V naléhavých případech je zde možné využít volnou kapacitu místního ubytovacího zařízení družstva Profes, které uvolnilo jedno patro bývalého internátu střední školy pro ubytování rodin s dětmi. Jedná se o ubytování na dobré úrovni se zajištěním úklidu. Tato varianta funguje jako přechodná forma bydlení pro klienty sociálního odboru a OSPO-Du. Aktuálně město Rosice zvažuje možnost výstavby sociálních a startovacích bytů prostřednictvím soukromého developera.

Sociálními byty disponuje také Statutární město Brno, kde jejich přidělování probíhá formou veřejného losování z žadatelů, které navrhuje příslušné odbory jednotlivých městských částí. Město Brno poskytuje svým občanům také možnost startovacích bytů, jejichž užívání vyžaduje splnění stanovených podmínek (např. určitý příjem domácnosti apod.) a nájemní smlouva je uzavírána na dobu určitou v maximálním trvání pěti let.

Potřebu podpory bydlení ve městě Mikulově uchopili tamní zastupitelé jako příležitost pro **vytvoření možnosti výstavby rodinných domů**. Pro tento účel tedy město vyčlenilo dvě lokality k zástavbě. V první z nich je možno při celkové zastavěnosti postavit 85 rodinných domů, přičemž od roku 2006 jich tu vzniklo 70. Druhá oblast se aktuálně nachází ve fázi síťování pozemků a je určena k zástavbě rodinnými a bytovými domy.

Výstavba nových bytových a rodinných domů je formou podpory politiky bydlení také ve městě Šlapanice. Realizace je pak převážně záležitostí **soukromých investorů, kteří jsou ze strany města podporováni a zároveň s ním úzce spolupracují**. V současné době probíhá již 5. etapa výstavby sídliště s názvem Brněnská Pole, kde bydlí převážně mladé rodiny. Jedná se o soubor menších bezbariérových domů s upraveným venkovním okolím a množstvím zeleně.

Speciální kapitola Etapy rodinného bydlení věnovaná bydlení rodiny ve všech fázích jejího vývoje odpovídá na tyto a další otázky a nabízí řešení, která mohou být inspirující nejen pro samotné rodiny, ale především pro developery a představitele samospráv.

Rodina a ekonomika

Ekonomická situace rodiny se narozením potomka a samozřejmě také příchodem dalších dětí podstatně změní. Výrazně se zvýší výdajová část rozpočtu, a to nejen jednorázovými a průběžnými investicemi do vybavení dítěte, jeho vzdělání apod., ale stoupají také náklady na bydlení (energie, voda) aj. Na základě analýzy rodinných účtů v České republice zjistíme, že zde žije 34% domácností s nezaopatřenými dětmi, z čehož polovinu tvoří domácnosti s jedním dítětem, 42% je rodin se dvěma dětmi a pouze v 8% domácnostech je tři a více dětí (ČSÚ 2013).

Internetový deník E15 ve své rubrice FinExpert uvádí, že **za dítě do 18 let jeho rodiče zaplatí 1,5–3 miliony korun** (Ryšková 2010). Jde samozřejmě o zprůměrované vyjádření a vždy je třeba zohlednit, zda například rodiče kupují dětem oblečení nové, značkové nebo z druhé ruky, jestli dítě chodí na jeden kroužek nebo na čtyři, zda navštěvuje obecní školku nebo soukromou. Výdaje za dítě také stoupají s jeho věkem.

Statistici spočítali, že na dítě do tří let rodiče vynaloží ročně průměrně 35 tisíc korun, přičemž z počátku se jedná zejména o jednorázové náklady do výbavy dítěte. Podstatnější změny dozná rodinný rozpočet nástupem dítěte do mateřské školky. Roční průměrné výdaje za dítě se v tomto období zvýší na 65 tisíc korun, v něž se mimo jiné počítá zahájení pravidelné docházky do zájmových kroužků, vybavení pokojíčku, nebo pořízení různých sportovních potřeb (Ryšková 2010).

Obecně lze konstatovat, že po narození dítěte se rodinný rozpočet změní tím razantněji, čím vyšší byl příjem matky. Při pobírání peněžité pomoci v mateřství v délce 28 týdnů (37 týdnů v případě vícečetného porodu), která se vypočítává ze mzdy matky (resp. rodiče, který si o dávku zažádá a o dítě celodenně pečuje), není ještě finanční situace rodiny příliš okleštěná. Dramatická změna přijde při přechodu na dávky státní sociální podpory, tedy **rodičovského příspěvku**, který v nejvyšší měsíční výši může činit 11 500 Kč. Tento zlom může finanční stabilitu rodiny a také její životní standard výrazně ovlivnit. V současné době je režim výplaty dávek rodičovského příspěvku v kompetenci rodičů, kteří si sami určí, jak dlouhou dobu, a tím pádem i v jaké výši, budou rodičovský příspěvek pobírat, nejdéle však po dobu čtyř let. Každý rodič v systému státní sociální podpory obdrží v součtu shodně 220 000 Kč. Volbu výše rodičovského příspěvku je možno měnit jedenkrát za tři měsíce (MPSV 2013).

Co se týká příjmů domácností s dětmi, můžeme sledovat **rozdíly v procentuálním vyjádření čistých měsíčních příjmů na osobu pro rodiny s jedním, dvěma nebo třemi a více dětmi**. Zatímco u rodin s jedním dítětem se nejvíce domácností pohybuje v rozmezí 8–15 tisíc Kč na osobu, rodiny s více než dvěma dětmi si musí v 82% případech vystačit s měsíčním příjmem na osobu do 10 tisíc Kč (ČSÚ 2013).

Tabulka č. 6: Domácnosti s dětmi podle čistého měsíčního příjmu na osobu v %

Kč	počet dětí		
	1	2	3 a více
do 6 000	9,1	15,0	40,3
6 001–8 000	11,2	27,3	25,8
8 001–10 000	22,0	24,4	15,9
10 001–12 000	21,9	15,3	6,3
12 001–15 000	19,0	9,5	6,1
15 001–20 000	9,1	5,7	0,8
20 001–30 000	5,3	2,1	4,8
30 001–50 000	1,6	0,6	0,0
50 001 a více	0,8	0,1	0,0

zdroj dat: ČSÚ (www.czso.cz)

Porovnáme-li **údaje o příjmech a výdajích českých rodin**, zjistíme, že jak na příjmové straně, tak na straně výdajové můžeme sledovat snižující se hodnoty (přepočtené na osobu) s tím, jak roste počet dětí v domácnosti. Výjimku tvoří položka „vydání nespecifikovaná jako spotřební“, která naopak s počtem dětí vzrůstá.

Tabulka č. 7: Přehled příjmů a vydání – průměry na osobu v Kč za rok

	úplné rodiny			neúplné rodiny celkem
	1 dítě	2 dětí	3 a více dětí	
Čisté peněžní příjmy celkem	151 169	125 355	101 663	113 805
Příjmy ze závislé činnosti	102 995	85 884	65 039	65 278
Příjmy z podnikání	19 866	16 168	14 858	8 899
Sociální příjmy	17 693	9 121	8 858	17 484
Čistá peněžní vydání celkem	127 734	113 765	107 399	108 467
Spotřební vydání	116 853	97 074	80 655	99 513
Vydání neklasifikovaná jako spotřební	10 881	16 691	26 745	8 954

zdroj dat: ČSÚ (www.czso.cz)

Co se týká **struktury spotřebního vydání**, kam se promítají výdaje za potraviny, bydlení, služby či vzdělávání, není mezi českými rodinami s jedním, dvěma nebo více dětmi významných rozdílů. Ty se v některých položkách výrazněji projevují spíše při srovnání úplných a neúplných rodin. Podstatně větší podíl zaujímají u neúplných rodin výdaje za bydlení, energie, vodu a paliva, která představují více než čtvrtinu všech výdajů, zatímco u rodin úplných je to zhruba o 10% méně. Odlišně se do celkového vydání rodin promítají také výdaje za dopravu, které jsou u úplných rodin o 5% vyšší než u rodin neúplných.

Tabulka č. 8: Struktura spotřebního vydání

	úplné rodiny			neúplné rodiny
	1 dítě	2 dětí	3 a více dětí	
Potraviny a nealkoholické nápoje	19,3	18,9	20,9	18,9
Alkoholické nápoje, tabák	2,6	2,3	1,8	1,5
Odívání a obuv	5,8	5,8	5,7	5,6
Bydlení, voda, energie, paliva	18,4	16,5	16,8	26,5
Bytové vybavení, zařízení, opravy	5,9	5,4	5,2	4,9
Zdraví	2,2	2	1,7	2,2
Doprava	12,2	14,1	13,3	8,7
Pošty a telekomunikace	4,9	4,3	4,3	5,4
Rekreace a kultura	9,7	10,5	10,8	9
Vzdělávání	0,8	1,2	1,3	1,4
Stravování a ubytování	6,2	7,2	7,8	5,6
Ostatní zboží a služby	12	11,7	10,3	10,3

zdroj dat: ČSÚ (www.czso.cz)

Rodina a sociální oblast

Rodina se v průběhu svého života může dostat do nejrůznějších situací, z nichž ne všechny bývají příjemné a povzbuzující. Mohou se přihodit neočekávané události, které zásadně ovlivní chod rodiny a domácnosti, ať už se jedná o ztrátu zaměstnání, vážný úraz člena rodiny, narození postiženého dítěte nebo beznadějně se zhoršující zdravotní stav prarodičů. Každá jedna takováto situace si žádá řešení a přizpůsobení se ze strany všech.

V Jihomoravském kraji je vybudována **stabilní síť sociálních služeb**, kde potřební mohou požádat o pomoc, intervenci či poradenství. Jedním z prvních zachytných bodů v neočekávané životní situaci mohou být občanské poradny, které své služby zpravidla nabízejí zdarma a jejich erudovaní pracovníci dokážou celou věc vidět a řešit komplexně. V závislosti na konkrétním případě mohou klienta nasměrovat do specializovaných organizací. Nejvíce takových poraden je k dispozici v krajském městě Brně, zejména v rámci činnosti Oblastních charit pak působí i v okresních městech a některých obcích s rozšířenou působností.

V sociální oblasti jsou obce činné prostřednictvím Odborů sociálních věcí a Odborů sociálně právní ochrany dítěte (OSPOD). Pracovníci těchto odborů spolupracují s ostatními subjekty – školami či úřady práce, aby byla zajištěna individuální pomoc konkrétním rodinám. Tuto formu spolupráce deklarují například města Rosice nebo Šlapanice.

Obrázek č. 1: Odbory sociálních péčí v Jihomoravském kraji

Díky dotacím Ministerstva práce a sociálních věcí je také dlouhodobě realizován **celokrajský projekt Jihomoravského kraje „Zajištění vybraných služeb sociální prevence v Jihomoravském kraji“**, v němž jednou z cílových skupin jsou právě rodiny s dětmi. V rámci projektu nabízí sociální služby celkem 47 poskytovatelů na celém území jižní Moravy. V případě sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi se jedná o města Blansko, Brno, Hodonín, Kyjov, Mikulov, Pohořelice, Vyškov a Znojmo (ZVSSP JMK 2013).

Potřeba specializované pomoci může nastat okamžikem narození dítěte, a to v případě, narodí-li se dítě nedonošené nebo s postižením. V tuto chvíli se rodiče mohou obrátit na tzv. **službu rané péče**, která poskytuje podporu a pomoc rodinám, ve kterých vyrůstá dítě se zrakovým a/nebo jiným postižením v raném věku. Středisko rané péče Brno poskytuje terénní služby rané péče, které vedou k posílení kompetencí, zodpovědnosti a nezávislosti rodičů při výchově dětí, což umožňuje rodině vychovávat dítě v jeho přirozeném prostředí a žít běžný život. Působnost Střediska rané péče je ve všech okresech Jihomoravského kraje, v současné době disponuje kapacitou zajištění služeb pro 100 rodin (Společnost pro RP 2013).

Rodina se však nemusí dostat nutně do krizové sociální situace, aby měla potřebu vyhledat odbornou pomoc. Během vývoje dítěte se u něj mohou projevit například různé poruchy vnímání či soustředění, které je třeba řešit s pomocí odborného pracovníka.

Problematikou takzvané dětské **hyperaktivity**, neboli diagnostikovaným syndromem ADHD, se dlouhodobě zabývá brněnské Centrum pro rodinu a sociální péči, které poskytuje rodinám poradenství, odborné vedení, organizuje podpůrné skupiny pro rodiče a tréninkové skupiny pro děti. V neposlední řadě nabízí školení pro pracovníky ostatních organizací, ať už se jedná o pedagogy, sociální pracovníky nebo dobrovolníky v oblasti volnočasových aktivit (CRSP 2013). Ucelený program je tímto způsobem „vyvážen“ i za hranice krajského města, čímž se služby pro rodiny s hyperaktivními dětmi stávají dostupnější pro všechny obyvatele Jihomoravského kraje. Pomoc tak mohou vyhledat obyvatelé také v okresech Blansko, Vyškov a Znojmo (ADHD 2013).

Další institucí, kde je možné řešit především výchovné problémy, jsou **pedagogicko-psychologické poradny**. Ty obvykle pracují v součinnosti se vzdělávacím zařízením, které dítě navštěvuje. Pracoviště pedagogicko-psychologických poraden v Jihomoravském kraji fungují ve městech Blansko, Boskovice, Brno, Břeclav, Ivančice, Hodonín, Hustopeče, Kyjov, Mikulov, Veselí nad Moravou, Vyškov, Znojmo, Židlochovice.

Příčinou obtížných nebo nepříjemných životních situací rodiny však mnohdy nebývají nároky péče o dítě, nýbrž neshody nebo nepochopení mezi partnery. Jakmile už nelze problém řešit pouze v domácím prostředí, je možné využít **služeb manželských a rodinných poraden**.

Příklad dobré praxe: činnost města Pohořelice

Město Pohořelice od roku 2008 zajišťuje finančními prostředky ze svého rozpočtu činnost a provoz Poradny pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy. Tato poradna zde funguje pravidelně 1 × 14 dní, psycholog je však po dohodě s klientem k dispozici i v kratších intervalech.

Prostřednictvím finančních subvencí podporuje město Pohořelice také Poradnu rané péče DOREA Brno provozovanou Slezskou diakonií a o. s. Raná péče Brno.

Rodina se specifickými potřebami

V Jihomoravském kraji přirozeně nežijí jen rodiny „standardní“, ale i spousta rodin, které se odlišují ať svým životním příběhem nebo svou etnickou či národnostní příslušností. Může se jednat například o rodiny pěstounské, o rodiny s mnoha dětmi a přirozeně také o rodiny, kde jeden z rodičů, nebo oba dva jsou cizinci.

Do nestandardní rodinné situace se dostávají také rodiče, jimž se **narodí dvě nebo více dětí současně**. Ačkoli se frekvence vícečetných porodů, především však porodů dvojčat, v posledních dvou desítkách zdvojnásobila, stále jde v průměru pouze o dva případy ze sta (Kačerová 2012). Je známou pravdou, že na tomto nárůstu se velkou měrou podílí rozvoj asistované reprodukce při početí dítěte. Ruku v ruce se zvyšujícím se počtem vícečetných těhotenství však jde i vzrůstající počet předčasných porodů a s tím spojených komplikací v důsledku nedonošenosti dětí, které je a celou rodinu mohou doživotně poznamenat.

Málokdo ví, že rodič (zpravidla matka), který je s dětmi na rodičovské dovolené, pobírá při narození dvou a více dětí přídatky ve stejné výši jako rodič s jedním dítětem. Státu se tak sice ušetří polovina nákladů, než kdyby byla matka (či otec) na rodičovské dovolené s dvěma dětmi po sobě, ale rodinu to často přivádí do svízelných finančních situací, kdy je nezbytné veškeré vybavení pořizovat dva- či vícekrát. Pomocnou ruku podává stát, narodí-li se tři nebo více dětí současně. Rodina má potom nárok na bezplatnou pečovatelskou službu (MPSV 2013).

V Jihomoravském kraji se v letech 1991–2011 narodilo 3578 dvojčat, nejvíce pak v roce 2009, a sice 298. Ve 45 rodinách se radovali z trojčat a pouze jedenkrát přišla na svět ve znojemském okrese čtyřčata (ČSÚ 2013). Největší podíl vícečetných porodů je zaznamenán v okrese Brno-město, což lze vysvětlit vysoce kvalitní neonatální péčí v brněnských porodnicích.

Specifickou skupinu tvoří **rodiny cizinců**. Jejich počet se v Jihomoravském pohybuje kolem 36 000, což činí zhruba 3% podíl na celkovém počtu obyvatel v kraji. Největší koncentraci (v intervalu 2,6–4,4%) zaznamenávají regiony Brněnsko, Ivančicko, Šlapanicko a Židlochovicko, kolem 2% cizinců mezi obyvateli mají regiony Blanensko, Břeclavsko, Kuřimsko a Pohořelicko. V ostatních regionech má jinou než českou národnost zhruba jeden člověk ze sta (ČSÚ 2013).

Údaje Českého statistického úřadu z konce roku 2011 vypovídají o tom, že přibližně třetinu cizinců tvoří občané zemí Evropské unie, asi 11 000 z nich má ukrajinskou národnost, téměř 8 000 jsou Slováci, 4 500 Vietnamci, další skupinu představují Rusové (přes tisíc obyvatel) a Poláci, kterých je zhruba 700 (ČSÚ 2013).

Tabulka č. 9: Počet cizinců v Jihomoravském kraji podle věku k 31. 12. 2009

Cizinci celkem	v tom podle věku								
	0–9	10–19	20–29	30–39	40–49	50–59	60–69	70–79	80 a více
36 907	1 718	2 065	9 413	10 979	7 142	3 953	1 096	371	170

zdroj: ČSÚ (www.czso.cz)

Služby a programy pro rodiny

V oblasti služeb pro rodinu existuje v Jihomoravském kraji široká škála nabídek vzdělávacích, volnočasových, zájmových a podpůrných programů, které všechny směřují ke společnému cíli: podpoře

prorodinného klimatu ve společnosti. Ačkoli je současným trendem tzv. atomizace společnosti (což se dotýká i rodiny), stále více je rodina vnímána jako něco základního, pevného a neohrožitelného, co (zejména v životě dítěte) představuje bezpečí a stabilitu.

Na rodiče jsou orientovány zejména **programy vzdělávacího charakteru**. Na rodičovství obecně jsou v současné době kladeny poměrně vysoké nároky, od rodičů se očekává, že budou „produkovat“ perfektní děti (hodné, šikovné, úspěšné), že budou v plném nasazení zvládat pracovní či profesní závazky i rodinné povinnosti, nevyjímaje vše od výchovy dětí přes udržování domácnosti až po volný čas. S tímto tlakem se pochopitelně každá rodina vyrovnává různě a reaguje na něj právě i nabídka kurzů zaměřených na přípravu na rodičovství, vychovávání dětí nebo skloubení rodinných a pracovní rolí.

Předporodní kurzy jako průvodce těhotenstvím a přípravy na porod a příchod dítěte už dávno nejsou zaměřené pouze na nastávající maminky, ale vítání jsou i otcové. Muži se tak mohou cítit zapojeni do procesu vývoje dítěte, mohou lépe pochopit některé nestandardní (dosud třeba nepoznané) projevy své ženy a tím předcházet nepříjemným situacím, které způsobuje nepochopení. Kurzy předporodní přípravy nabízejí všechny jihomoravské porodnice (APERIO 2013) a řada organizací, ať už neziskových, nebo komerčních. Nejširší nabídka těchto služeb je v krajském městě Brně. Kurzy jsou navíc často propojené s doprovodnými aktivitami jako například cvičení nebo plavání pro těhotné. V dalších okresech jsou zdrojem předporodního vzdělávání nejčastěji místní mateřská nebo rodinná centra.

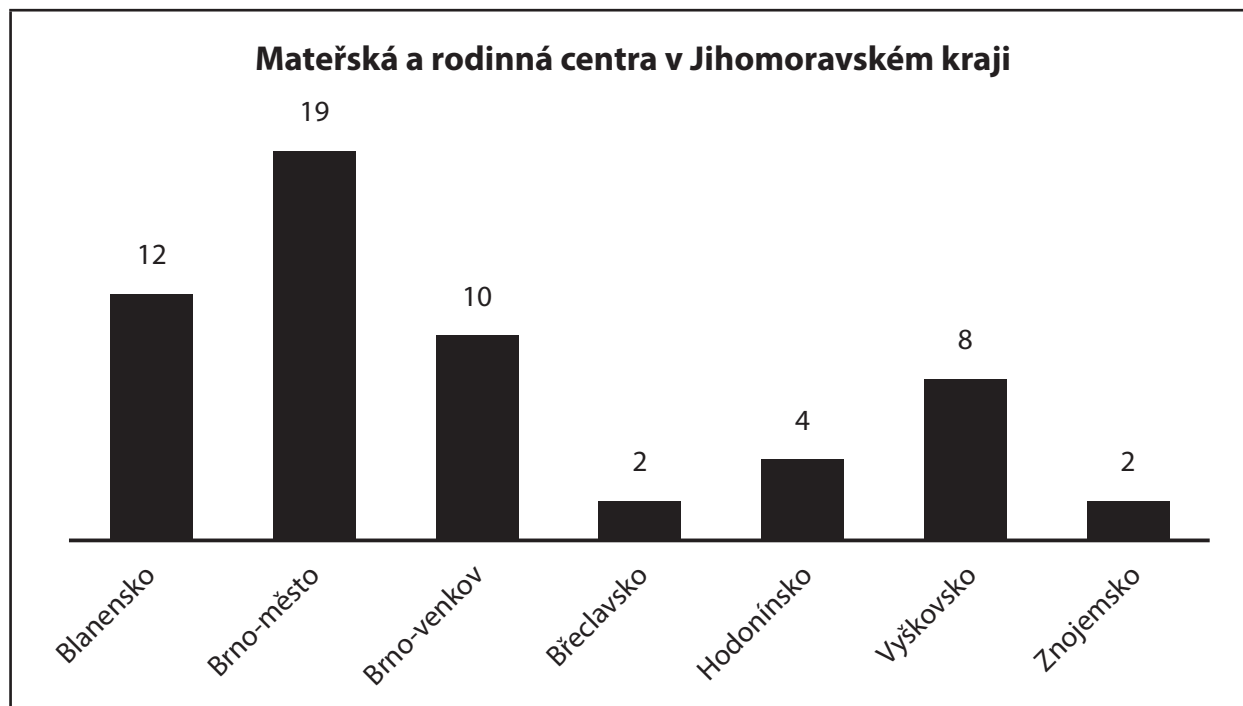
Po narození dítěte rodiče vyhledávají informace týkající se především správné péče o dítě a výživy. S přibývajícími měsíci a roky se pozornost v rodičovském vzdělávání přesouvá na otázky výchovy a komunikace s dětmi. V této sféře zejména mateřská/rodinná a komunitní centra nabízí různé vzdělávací kurzy s odborníky. Ucelený program s názvem **Kurz efektivního rodičovství**⁹⁾ pak vznikl v brněnském Centru pro rodinu a sociální péči. V posledních letech byla vytvořena síť vyškolených lektorů/lektorek a koordinátorek tohoto kurzu, která funguje v celé České republice, v Jihomoravském kraji pak velmi intenzivně (Efekt. rod. 2013).

V předškolním věku se mohou u dětí projevit různé poruchy chování, které rodiče mají možnost řešit prostřednictvím pedagogicko-psychologických poraden, a to v součinnosti s učitelkami či vychovatelkami v mateřské škole.

Další velmi pestré spektrum služeb pro rodinu představují **programy volnočasových aktivit**. V případě rodin s dětmi v předškolním věku se oprávněně klade důraz na společně strávený čas rodičů a dětí, a to tím více, čím je dítě mladší. Zpočátku jde o nejrozličnější formy cvičení/plavání dětí s rodiči (nezřídka i prarodiči), rytmických, či v posledních letech se rozmáhajících jazykových kurzů. Nabídku těchto aktivit najdeme v mateřských/rodinných a komunitních centrech, ale velmi čínorodé jsou různé komerční subjekty. S pokročilým věkem dítěte, které už navštěvuje některé z předškolních zařízení, se výběr organizací pracujících s dětmi dále rozšiřuje. Za sportem můžeme s dětmi vyrazit do některého z oddílů Sokola nebo do konkrétních sportovních klubů, spoustu nejrozličnějších kroužků a aktivit pořádají domy dětí a mládeže či centra volného času, využít lze také programovou nabídku muzeí a knihoven.

Komplexní volnočasové, vzdělávací a poradenské programy často nabízejí již zmiňovaná **mateřská či rodinná centra**, která se od doby jejich objevení v České republice výrazně profesionalizovala. Zdaleka už nejde o pouhé setkávání maminek na rodičovské dovolené. Nezřídka je to právě iniciativa aktivních rodičů v těchto centrech, díky které se podaří v obci nastartovat proces zavádění rodinné politiky, ať už jde o budování dětských hřišť, rozšiřování mateřských škol nebo realizování volnočasových aktivit a programů ze sociální oblasti. V Jihomoravském kraji funguje v současné době 57 mateřských/rodinných center (Family Point 2013). Nejvíce z nich se nachází ve městě Brně, kde je poptávka po těchto službách a aktivitách největší.

9) V tomto kurzu se mohou rodiče naučit, jak se svými dětmi komunikovat efektivně, a to na partnerské úrovni a současně v rámci jasně stanovených hranic.

Graf č. 11: Mateřská a rodinná centra v Jihomoravském kraji

zdroj dat: www.familypoint.cz

Příklad dobré praxe: Centrum pro rodinu a sociální péči Hodonín

Hodonínské Centrum pro rodinu a sociální péči je příkladem, jak se z neformálního klubu maminek (zal. v roce 1997) stane úspěšná víceoborová nezisková organizace, která je významným partnerem obce v oblasti budování rodinné politiky.

CPR Hodonín nabízí v současné době řadu volnočasových aktivit pro rodiny, vzdělávacích programů na téma slučování rodinného a pracovního života, ekologie, finanční či mediální gramotnosti, ale také sociální služby v oblasti integrace handicapovaných dětí a mladých dospělých. Centrum pro rodinu dále provozuje miniškolkou, funguje také jako poradenské středisko a je zapojeno do komunitního plánování sociálních služeb ve městě Hodoníně (CPR Hodonín 2013).

Je však vhodné podotknout, že shora uvedené možnosti trávení volného času spíše odpovídají rodinám s dětmi z větších měst či obcí s rozšířenou působností. V menších vesnicích rodiče mnohdy nemají tolik příležitostí k pravidelným volnočasovým aktivitám. Nezřídka se po určité době v důsledku obtížných podmínek dojíždění za těmito aktivitami ocitají v izolaci, uzavření ve své obci, odkázání „pouze“ na sousedské kontakty a vztahy. V obcích, kde funguje škola (školka), se stalo v průběhu posledních tří, čtyř let **trendem zakládání tzv. komunitních škol**, případně komunitních center. Jde o propojení činnosti školy se vzdělávacími a volnočasovými aktivitami pro všechny skupiny obyvatel od předškolních dětí po seniory, přičemž cílem je podporovat rozvoj a posílení místní komunity. Celá myšlenka tak stojí na principu celoživotního vzdělávání. Občané obce dostávají nabídku různých kurzů, přednášek a seminářů či neformálních setkání a společenských akcí. Pro rodiče na mateřské či rodičovské dovolené to také může znamenat možnost seberealizace skrze pořádání a organizování komunitních aktivit.

Mezi služby podporující rodinu jednoznačně patří také **hlídací služby**, které představují velkou pomoc pro rodiče, kteří právě nemají možnost nechat dítě hlídat někým v rámci jejich rodinné či jiné

sítě. Na trhu se vyskytuje celá řada agentur a organizací zajišťujících hlídání přímo u rodin doma, a to pravidelně, nárazově i v akutních případech. Některé organizace zase nabízejí možnost krátkodobého hlídání ve vlastních prostorách. Ucelenou nabídku těchto služeb rodinám je možné získat například na internetových stránkách spolecnedetem.cz, familypoint.cz, nebo jmk.familypoint.cz.

Se zajímavým řešením přišli brněnští studenti, kteří vytvořili webovou stránku **hlidacky.cz**, kam se registrují lidé nabízející i poptávající hlídání. Rodiče si zde mohou vybrat pomoc na základě hodnocení ostatních uživatelů a s ohledem na své požadavky. Projekt už v současné době funguje ve většině větších měst v České republice.

Mezigenerační rozměr nabízí **projekt Trojlístek**, který realizuje Centrum pro rodinu a sociální péči v Brně. Na základě osobních požadavků a vzájemných sympatií jsou díky němu párovány rodiny s malými dětmi, které nemají možnost kontaktu s prarodiči, a seniorky, kterým zase schází vazba s vlastními vnoučaty. Za dva roky fungování projektu už téměř sto jihomoravských rodin našlo svou náhradní babičku. (CRSP 2013).

Od 90. let se v České republice prakticky zhroutil systém jeslí, jejichž fungování by garantoval stát. Jesle mají sloužit rodinám, kterým nevyhovuje schéma tří- či čtyřletého pobytu doma s dítětem, nechtějí na tak dlouhou zpřetrhat vazby se svou profesí, nebo se rodiče touží vrátit do zaměstnání dříve. Z nabídky jihomoravských jeslí jsou pouze tři, jejichž zřizovatelem je státní instituce, a to Statutární město Brno. Prostřednictvím Centra dětských odborných zdravotnických služeb zajišťuje péči o děti mladší tří let v městských částech Černá pole, Kohoutovice a Židenice. Úhrada za pobyt dítěte v těchto jeslích se stanovuje v závislosti na výši příjmu rodiny a je odstupňována od 1000 Kč do 6000 Kč měsíčně (Sdružení zdrav. zařízení 2013). V případě dalších organizací se jedná o soukromé subjekty, jejichž předmětem podnikání je provoz jeslí. Kromě dvou jeslí v hodonínském okrese pak všechny spadají do okresu Brno-město a cena za jejich služby se při celodenní docházce pohybuje kolem 7000 Kč měsíčně za dítě.

Podporu přímo od obcí dostávají rodiny v Jihomoravském kraji spíše formou různých slev na vstupném do volnočasových zařízení, jakými jsou například koupaliště a muzea. V individuálních případech sociálně slabších rodin se může jednat také o snížení výše školného nebo úhradu nějaké volnočasové aktivity.

Použité zdroje a literatura

- Byznys na porodech. Petice proti nesmyslným poplatkům. 2013 (cit. 2013-09-10). (http://www.byznysnaporodech.tode.cz/?page_id=305).
- Český statistický úřad. 2011. Možnosti sladování rodinného a pracovního života v České republice. Praha: ČSÚ (cit. 2013-09-10). ([http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/sladovani_pracovniho_a_rodinneho_zivota_v_ceske_republice/\\$File/tk_csu_110602.pdf](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/sladovani_pracovniho_a_rodinneho_zivota_v_ceske_republice/$File/tk_csu_110602.pdf)).
- Dvořáčková, Jana. 2011. „Z mateřské a rodičovské zpět na trh práce: návraty v číslech.“ APERIO. Společnost pro zdravé rodičovství (cit. 2013-12-03). (<http://www.aperio.cz/266/z-materske-a-rodicovske-zpet-na-trh-prace-navraty-v-cislech>)
- Firemní školka. Budujeme firemní školky od A do Z. 2013 (cit. 2013-09-09). (http://www.firemniskolka.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=5&Itemid=5)
- Integrovaný dopravní systém Jihomoravského kraje. 2013 (cit. 2013-11-25). (<http://www.idsjmek.cz/strucne.aspx>).
- Ježková, Markéta. 2013. „Muži na rodičovské dovolené: proč je jich stále tak málo?“ MUP Times (cit. 2013-12-03). (<http://www.muptimes.cz/best-of/270-muzi-na-rodicovske-dovolene-proc-je-jich-stale-tak-malo>)
- Kyselová, Karolína. 2013. „Jižní Morava je kraj studentů, hřišť a zubařů, říká studie.“ iDNES.cz/Brno a jižní Morava (cit. 2013-11-25). (http://brno.idnes.cz/jizni-morava-je-kraj-studentu-hrist-a-zubaru-rika-studie-pka-/brno-zpravy.aspx?c=A131107_1997045_brno-zpravy_kol).
- Liga otevřených mužů. 2010. Podoby otcovství v ČR – sociologický průzkum (prezentace). MEDIARESEARCH, a. s. (cit. 2013-09-10). (http://web.ilom.cz/downloads/Podoby_otcovstvi_v_CR%20-%20prezentace_konference.ppt).
- Liga otevřených mužů. 2013. Fandíme tátům. Příručka pro rodiče. LOM, Unie center pro rodinu a komunitu (cit. 2013-09-10). (http://web.ilom.cz/downloads/fandime_tatum_prirucka_pro_rodice_final.pdf).
- Mediafax. 2011. „Břeclav chce být bezbariérová, má už vypracovaný plán.“ Regiony24.cz. Síť internetových novin (cit. 2013-11-25). (<http://www.regiony24.cz/11-130823-breclav-chce-byt-bezbarierova--ma-uz-vypracovany-plan>).
- Národní centrum pro rodinu. 2009. Nesnadné neznamená nemožné. Specifické potřeby pečujících rodičů na trhu práce. Brno: Statutární město Brno, Magistrát města Brna (cit. 2013-09-10). (http://www.rodiny.cz/f/file/Brozura_MMB.pdf)
- Novotný, Pavel. 2013. „Kancelářská centra lákají na firemní školky. Těch přibývá.“ Mladá fronta DNES, 5. 9. 2013, 12.
- Registr Národní sady ukazatelů zdravotních služeb. 2013 (cit. 2013-09-10). (www.jaksekdeleci.cz/).
- Rychtaříková, Jitka. 2008. „Je % nemanželsky narozených v ČR projevem westernizace?“ Demografie (cit. 2013-09-09). (http://demografie.info/?cz_detail_clanku=&artclID=430).
- Ryšková, Lucie. 2010. „Kolik stojí dítě?“ E15/FinExpert.cz (cit. 2013-12-03). (<http://finexpert.e15.cz/kolik-stoji-dite>).
- Společně o.p.s. 2012. Analýza dostupnosti péče o děti v JMK. Brno (cit. 2013-12-03). (spolecnedetem.cz/wp.../04/Analýza-dostupnosti-pece-o-deti-v-JMK.pdf).
- Srstková, Petra. 2013. „V Adamově přibude ve školce dvacet míst.“ 5 PLUS 2.cz/Blanensko a Boskovicko (cit. 2013-09-09). (<http://blansko.5plus2.cz/21424/v-adamove-pribude-ve-skolce-dvacet-mist>)
- Svobodová, Kamila. 2011. „Harmonizace práce a rodiny – názory a strategie.“ Demografie (cit. 2013-09-09). (http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=772).
- Táto, jak na to?. 2010. Podoby otcovství v ČR – sociologický průzkum. MEDIARESEARCH, a. s. (cit. 2013-09-10). (<http://www.tatojaknato.cz/images/docs/zaverena-zprava-podoby-otcovstvi.pdf>).
- Ustohalová, Jana. 2013. „Na jedno místo ve školce chtějí dvě děti. Tříleté nemají šanci.“ iDNES.cz/Brno a jižní Morava (cit. 2013-09-09). (http://brno.idnes.cz/brno-opet-resi-nedostatek-mist-ve-skolkach-fjh-/brno-zpravy.aspx?c=A130319_1901915_brno-zpravy_taz)
- Zajištění vybraných služeb sociální prevence v Jihomoravském kraji. 2013 (cit. 2013-12-03). (<http://www.socialnisluzby-ipjmk.cz/>).
- Zavřel, Martin. 2012. „Na Vyškovsku chybí dál místa ve školkách.“ VYŠKOVSKÝ deník.cz (cit. 2013-09-09). (http://vyskovsky.denik.cz/zpravy_region/na-vyskovsku-chybi-dal-mista-ve-skolkach-20120530.html)
- Keprt, Jaroslav. 2011. „TZ 13. 11. 2011: Páteční cyklotrasy v Jihomoravském kraji se pro příští sezonu rozrostou o další bezpečné úseky.“ cyklo-jizni-morava.cz (cit. 2013-11-25). (<http://www.cyklo-jizni-morava.cz/tiskova-zprava-paterni-cyklotrasy-v-jihomoravskem-kraji-se-pro--pristi-sezonu-rozrostou-o-dalsi-bezpecne-useky>).

- Jak do školky. 2013 (cit. 2013-09-09). (<http://www.jakdoskolky.cz/typy-ms/>)
- Měšec.cz. Váš průvodce finančním světem. 2013 (cit. 2013-09-09). (<http://www.mesec.cz/>)
- Rejstřík škol a školských zařízení. 2013 (cit. 2013-09-09). (<http://rejskol.msmt.cz>)
- Česká lékařská komora. 2013 (cit. 2013-09-10). (<http://www.lkcr.cz/seznam-lekaru-426.html>).
- Dítě v nemocnici.cz. 2008 (cit. 2013-09-10). (<http://www.ditevnemocnici.cz/index.php?clanek=14>).
- Laktační liga. 2013 (cit. 2013-09-10). (<http://www.kojeni.cz/bfi.php>).
- Laktační liga. 2013 (cit. 2013-09-10). (<http://www.kojeni.cz/texty.php?id=3>).
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. 2013 (cit. 2013-09-10). (<http://www.mpsv.cz/cs/12943>)
- MojePorodnice.cz. 2013 (cit. 2013-09-10). (http://mojeporodnice.cz/porodnice.php?misto=kraj_2).
- Rodina.cz. Každodeník o dětech a rodičích. 2010 (cit. 2013-09-10). (http://www.rodina.cz/scripts/porodnice/porodnice_detail.asp?id=86).
- Společnost přátelská rodině. 2012 (cit. 2013-09-10). (http://www.familyfriendly.cz/index.php?set_no=6&link_key=11@75^5).
- Státní zdravotní ústav. 2013 (cit. 2013-09-10). (<http://www.szu.cz/program-skola-podporujici-zdravi>).
- Asociace dospělých pro hyperaktivní děti. 2013 (cit. 2013-11-25). (<http://www.adehade.cz/kde-vam-mohou-pomoci/jihomoravsky-kraj/>).
- Centrum pro rodinu a sociální péči. 2013 (2013-11-25). (<http://crsp.cz/rodiny-s-hyperaktivnim-ditetem>).
- Český statistický úřad. 2013 (cit. 2013-09-09, 2013-11-25, 2013-12-09). (<http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/home>)
- Dopravní podnik města Brna. 2013 (cit. 2013-11-25). (<http://www.dpmb.cz/Default.aspx?seo=dp-asistent>).
- FAMILY POINT. Místo pro rodinu. 2013 (cit. 2013-11-25). (<http://familypoint.cz/familypointy-v-jihomoravskem-kraji.html>).
- FAMILY POINT. Místo pro rodinu. 2013 (cit. 2013-11-25). (<http://familypoint.cz/rodiny-s-detmi/materska-centra/kluby-maminek-a-materska-centra-kontakty.html>).
- Integrovaný portál MPSV/Zaměstnanost. 2013 (cit. 2013-11-25). (<http://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz/qrt>).
- Mateřské školy BRNO. 2013 (cit. 2013-11-25). (<http://zapisdoms.brno.cz>).
- Kačerová, Eva. 2012. „Vícečetné porody“. Demografie (cit. 2013-12-03). (http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku=&artclID=792).
- Asociace lesních mateřských škol. 2013 (cit. 2013-12-03). (<http://lesnims.cz/lesni-ms-v-cr>)
- Centrum pro rodinu a sociální péči Hodonín. 2013 (2013-12-03). (<http://www.cprhodonin.cz/default.asp?cont=269>).
- Centrum pro rodinu a sociální péči. 2013 (2013-12-03). (<http://crsp.cz/rodiny-s-detmi/161-trojlistek>).
- EFEKTIVNÍ RODIČOVSTVÍ. 2013 (cit. 2013-12-03). (<http://efektivnirodicovstvi.webnode.cz/mista-konani/>).
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. 2013 (cit. 2013-12-03). (<http://www.mpsv.cz/cs/13368#d21>).
- Sdružení zdravotnických služeb Brno, p. o. 2013 (cit. 2013-12-03). (<http://www.cdozs.cz/>).
- Společnost pro ranou péči. 2013 (cit. 2013-12-03). (<http://brno.ranapece.cz/>).
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. 2013 (cit. 2013-12-09). (<http://www.mpsv.cz/cs/2#dsp>)
- Stát selhal, firmy si řeší školky samy. Mladá fronta DNES, 5. 9. 2013, 1.
- Bezuchová, Monika. 2013. „Malé děti u zubaře.“ Události ČT, 14. 9. 2013.

Rodina s dětmi školního věku

Terezie Pilátová

Narozením dětí nastává pro jejich rodiče nová etapa. Z mladých lidí, kteří byli zvyklí rozhodovat sami za sebe, organizovat svůj pracovní i volný čas převážně podle svých představ, se stávají rodiče zodpovědní za výchovu dítěte. Na jejich bedrech spočívá tíha výchovy nové generace, která se bude podílet na dalším chodu společnosti. Mladý pár s dětmi tvoří novou rodinu, jejich postavení se však oproti minulým letům změnilo.

Rodina plní ve společnosti několik základních funkcí. Například Kraus a Poláčková (2000) uvádí čtyři základní funkce. První z nich je funkce **biologicko-reprodukční**, která zajišťuje stabilní základ společnosti. Je žádoucí, aby počet nově narozených dětí vyvážil zemřelé v populaci. Jako významný faktor, který ovlivňuje ekonomiku společnosti, pojímá pak funkce **sociálně-ekonomická**. Členové rodiny se významnou měrou podílí na ekonomickém chodu společnosti tím, že se sami zapojují do výrobní a nevýrobní sféry a na druhou stranu jsou také důležitým spotřebitelem, na kterém je závislý trh. Materiálním zabezpečením a péčí naplňuje rodina právě funkci sociální. Rodina zároveň o své členy pečuje, a především v souvislosti s dětmi hovoříme o tzv. **funkci ochranné**. Rodina, která připravuje děti na dospělý samostatný život, je důležitou nukleární jednotkou, plnící **sociálně-výchovnou** roli. Především tato funkce sekundárně ovlivňuje charakter společnosti. To jaké děti vychováme, jaké hodnoty je naučíme preferovat, se odrazí v naší budoucnosti. Naprosto nezastupitelnou funkci má pak rodina v rovině **emocionálního** vývoje jedince. Úplná a funkční rodina je nejlepší prevencí před celospolečensky nežádoucími jevy.

Rodina v číslech

Rodina v České republice, potažmo v Jihomoravském kraji, prochází za poslední desetiletí velkými změnami. Kopíruje tak celoevropský trend odkládání sňatku i rodičovství. Podle Českého statistického úřadu (Základní tendence Jihomoravského kraje), dochází v České republice k poklesu počtu nově uzavřených manželství. Oproti devadesátým letům vzrostl průměrný věk při prvním sňatku u mužů i žen o cca 8 let. V porevoluční době se ženy vdávaly průměrně ve věku 21 let a muži ve věku 24 let, nyní je to u žen 29 let a u mužů 32 let. Podobný trend zaznamenáváme i v souvislosti s věkem početí prvního dítěte. Zatímco v letech 1992/1993 byl průměrný věk prvorodičky 22 let, v současnosti je tento věk o 5 let vyšší. Vyšší věk matek pak ovlivňuje úhrnnou plodnost, kdy s věkem matek klesá počet dětí a nyní se pohybujeme v průměru 1,5 dítěte na matku.

Nemění se jen profil rodičů, ale také podoba rodiny. Stále více dětí se rodí mimo manželství v (devadesátých letech to bylo cca 10%, v současnosti jde až o 40%). Neznamená to však, že děti vyrůstají v neúplné rodině, pouze model tradičního, sňatkem požehnaného manželství, které utváří rodinu, se mění. Soužití nesezdaných párů s dětmi je v mnoha oblastech rizikové. Přináší určité výhody v podobě vyšší sociální podpory pro rodiče samoživitele, na druhé straně však neupravuje nijak majetkové poměry partnerů, ani vztah k dětem, vše je postaveno na nevymahatelné dohodě partnerů. Nesezdané soužití má také velký rizikový potenciál rozpadu partnerství, protože rozvod je po právní i materiální stránce problematictější nežli rozchod.

Ve společnosti se začínají prosazovat také nové rodinné formy. Ubývá sezdáných párů a tradiční model rodiny, kterou tvoří matka, otec a děti, doplňuje často nový partner jednoho nebo obou rodičů, následován spleť tet, strýčků a nových prarodičů. Často se také hovoří o patchworkové rodině, kdy partneři přicházejí do nového vztahu s vlastními dětmi a na svět přivedou ještě nového společného potomka. Síť vztahů je najednou nejen pro děti komplikovaná. Ze spolehlivého a jednoznačně definovaného prostředí nukleární rodiny se stává vztahový propletenec, ve kterém není snadné se vyznat. Na jednu stranu je možné zvažovat, zda takový model neumožní dětem získat více sociálních dovedností, které jsou podpořeny nutností spolupracovat se všemi členy takto pestré rodiny. Druhá strana mince ovšem tak optimistická není. Dítě se dostává do situace, kdy nemá na výběr. Touha po naplnění šťastného života rodičů je staví do pozice, kdy se musí sžívat s novým partnerem, případně sourozenci, a opustit bezpečí původní rodiny. Představa slepeného štěstí a dítěte, které je šťastné, protože jsou šťastní jeho rodiče – každý s někým jiným – bývá v tomto případě zcela nerealistická.

Rodina v Jihomoravském kraji

Podle dokumentu Českého statistického úřadu „Jaké je složení domácností v Jihomoravském kraji“ se počet domácností od roku 1970 zvýšil téměř o 120 tisíc. Zároveň s tím se však snižuje průměrná velikost domácností. V roce 1970 tvořily průměrnou domácnost 3 osoby oproti roku 2011, kdy jsou to jen 2,4 osoby. Tento jev je vysvětlován přibýváním počtu tzv. „single“ domácností samostatně hospodařících dospělých, snižováním porodnosti a s tím související poměrný počet domácností, kterou tvoří samostatný pár bez závislého dítěte či seniorský pár.

Tabulka č. 1: Počet rodinných domácností v Jihomoravském kraji (JMK) podle velikosti obce

	JMK	Podle počtu obyvatel v obci						
		do 199	200–499	500–999	1000–4999	5000–19999	20 000–49999	50 000 a více
Rodinné domácnosti	306 165	3 868	17 275	34 341	83 194	35 609	34 008	97 573
Tvořeno 1 rodinou	295 668	3 681	16 369	32 486	79 337	34 836	33 221	95 738
Úplná rodina	233 525	3 021	13 563	26 860	65 185	27 605	25 296	71 995
Se závislými dětmi (%)	46,1	38,4	42,4	44,1	44,3	42,0	39,5	38,8
Bez závislých dětí (%)	58,4	61,6	57,6	55,9	55,7	58,0	60,5	61,2
Neúplné rodiny	62 143	660	2 806	5 626	14 152	7 231	7 925	23 743
Se závislými dětmi (%)	48,6	35,2	41,4	41,9	43,4	50,0	53,3	52,5
Bez závislých dětí (%)	51,4	64,8	58,6	58,1	56,6	50,0	46,7	47,5
Tvořené 2 a více rodinami	10 497	187	906	1 855	3 857	1 070	787	1 835

prevzato ze ČSÚ, SLDB 2011, Jihomoravský kraj analýza výsledků s. 63

- ◆ Převážnou většinu **úplných rodin** v Jihomoravském kraji tvoří manželské páry (89,9 %); na faktická manželství (neformální soužití druha a družky) připadá 9,9 %, podíl registrovaných či faktických partnerství (osob stejného pohlaví) tvoří 0,2 %. Téměř 59 % úplných rodin jsou rodiny bez závislých dětí. V rodinách se závislými dětmi (více než 97 tisíc úplných rodin) žije více než 158 tisíc závislých dětí, na jednu rodinu s dětmi připadá průměrně 1,6 závislého dítěte.

- ◆ Více než polovina **neúplných rodin** je bez závislých dětí (51,4 %). Neúplných rodin se závislými dětmi bylo v kraji přes 30 tisíc, většinu tvoří matky s dětmi (84,6 %), je zde však i 4 651 otců, kteří se o děti starají sami. V neúplných rodinách žije téměř 41 tisíc závislých dětí (1,4 dítěte na rodinu), tedy více než pětina všech závislých dětí. Podíl neúplných rodin se závislými dětmi z počtu rodinných domácností roste se zvyšující se velikostí skupinou obce, v obcích do 199 obyvatel podíl činil 6,3 %, ovšem v Brně již 13,0 %
- ◆ Z více než 145 tisíc **domácností jednotlivců** jich téměř polovinu (47,3 %) tvořily domácnosti důchodců. Mezi domácnostmi jednotlivců převažují ženy (55,7 %), z hlediska rodinného stavu je mezi ženami nejvíce ovdovělých (45,2 %), mezi muži je nejvíce svobodných (44,4 %). Od rodinného stavu se odvíjí i věková struktura – zatímco mezi ženami je nejvíce osob ve věku 75 a více let (29,1 %), mezi muži je nejvíce osob ve věku 25 až 34 let (21,8 %). Z okresů Jihomoravského kraje byl nejvyšší podíl domácností jednotlivců v Brně, a to 37,0 %.

přímo převzato z dokumentu ČSÚ, „Jaké je složení domácností v Jihomoravském kraji“, str. 1

Předchozí analýza stavu rodiny v JMK uvádí počet nezaopatřených dětí v rodině a dále upozorňuje na trend vzrůstajícího počtu neúplných rodin. Nastavení sociální podpory v naší zemi je takové, že žena (rodič) s malými dětmi je ve finančně výhodnější pozici ve chvíli, kdy je na ni pohlíženo jako na matku samoživitelku. Nesezdaná matka (otec), která vychovává své děti sama, je sociálně zvýhodněna. Stává se mnohdy, že některé mladé páry, raději volí cestu života „na psí knížku“, s tím, že jeden z partnerů nemá stejný trvalý pobyt jako zbytek mladé rodiny. Nejedná se však o rodiny s nižším socioekonomickým statusem.

***Jana a Jiří** jsou oba vysokoškolsky vzdělaní, Jiří je začínající lékař, Jana inženýrka ekonomie. Vychovávají dvě děti, společně se těší na příchod třetího potomka. Tvoří stabilní pár, společně pečují o děti, společně se finančně se podílí na chodu domácnost, a přesto stále nejsou svoji. Několik tisíc navíc, které Jana získá jako „svobodná matka“, je natolik lákavých, aby oficiálně netvořili rodinu. Jaký je však společenský dopad takového jednání?*

Vysokoškolsky vzdělaný pár, s vysokým potenciálem pro výchovu rodiny, je současnou situací přímo pobízen k tomu, aby zpochybnil institut manželství, potažmo rodiny. Svým příkladem tedy vychovává děti k přesvědčení, že drobný společenský prohřešek, který je vykoupen materiálním profitem, je přijatelný. Nepřímo tak podporuje jednání, které vede k ospravedlnění porušování společensky nastavených pravidel, je-li takové jednání ziskové.

Podobné chování však lze vidět i na druhém pólu demografické křivky. Příkladem mohou být ovdovělí senioři, kteří oba pobírají vdovský a vdovecký důchod, ačkoliv mají společnou domácnost a o její provozní náklady se dělí. Jejich soužití „na hromádce“, ačkoliv u mladší generace není tolerováno, je v takovém případě ospravedlněno finančním profitem.

Dostáváme se do začarovaného kruhu. V České republice jsou nejvíce ohroženy chudobou právě skupiny **rodičů samoživitelů**, respektive skupina matek samoživitelek, a skupina **osamělých seniorů**, dále také rodiny se **třemi a více dětmi**. Oprávněnost příspěvku pro tyto skupiny je tedy zcela jasná. Snaha státu se o rizikové skupiny postarat však nepřímo vede k jeho zneužívání. Navíc bývá takové chování zbytkem společnosti tiše tolerováno a hodnoceno jako správné. Řešením není plošné odebrání dávek, nebo zpřísnění kontroly, ale naopak zvýšení prestiže a podpory úplných rodin. Ať už daňovým

zvýhodněním, zohledněním počtu vychovaných dětí při odchodu do důchodu či jen tím, že většinová společnost nebude tolerovat jednání, které je v rozporu s dobrými mravy.

Dostáváme se tak k další otázce. Můžeme popsané jednání označit jako skutečné zneužívání sociální dávky? Rodina s dětmi jistě využívá získané peníze na chod domácnosti a zabezpečení základních potřeb dětí. Takové chování poukazuje spíše na skutečnost, že narozením dětí se rodina stane ekonomicky velmi zranitelnou. Její výdaje se podstatně zvýší, je třeba koupit větší byt a někdy i zadlužit se, náklady na děti jsou vysoké. Příjmy se však snižují. Má-li rodina více dětí, její výhled na dva plnohodnotné příjmy se navíc značně oddaluje.

Již v předchozí kapitole jsme uvedli důležitost podpory zkrácených úvazků pro rodiče, které jsou výhodné pro skloubení profesního a rodinného života. Uvádíme v ní také možnosti, jak může Jihomoravský kraj podpořit firmy či instituce, které jsou vstřícné k rodinným závazkům svých zaměstnanců.

Podívejme se na situaci **rodiny se třemi dětmi**, které se narodily v odstupu tří let. Matka je na rodičovské dovolené dohromady devět let. Po tom, co věnovala rodině a dětem nejlepší část svého produktivního věku, se vrací do pracovního procesu, ale na trhu práce je neatraktivní. *Kdo bude hlídat děti, když budou nemocné? Co bude s dětmi o prázdninách? Podaří se sladit potřeby volna s celozávodní dovolenou?* V případě, že je dítě nemocné třeba jen deset dní v roce je to u rodiny se třemi dětmi třicet dní, které musí rodina nějak zajistit. Na trhu se objevilo mnoho možností hlídání dětí, *co když je ale cena práce rodičů jen o něco málo vyšší než cena hlídání?*

Práce na zkrácený úvazek v sobě však nese také rizika. V případě, že bude mít žena ještě další dítě ve větším než čtyřletém odstupu, bude znevýhodněna oproti ženě, která přechází na mateřskou dovolenou z plného pracovního úvazku. Žena, která volí snížený pracovní úvazek, aby mohla lépe sladit potřeby rodiny s potřebami profesními, je oproti jiným na trhu práce díky svému rodičovství diskriminována. Otázkou je také, jak se snížený úvazek promítne do výše jejího důchodu. Takový model bude jistě funkční u skupin, kde má partner alespoň průměrný nebo lépe nadprůměrný příjem a partnerství má nízký rozvodový potenciál. V případě, že je rodina závislá na příjmu obou rodičů, musí druhý partner zvýšit pracovní úsilí, aby chybějící příjem nahradil. Čas, který stráví v práci navíc, aby vydělal potřebné peníze, je pak vykoupen nedostatkem času pro rodinu.

Podpora snížených pracovních úvazků by měla být provázána s daňovým zvýhodněním rodičů, a se zvýhodněním při výpočtu důchodu, ať je to zohledněním počtu vychovaných dětí nebo výpočtem výšky důchodů ze společného výdělku rodičů. Tak jak je to navrženo například v kapitole Rodina v krizi nebo Ekonomická situace rodin.

*V rodině **Martina a Kateřiny** vychovávají čtyři děti. Rodina žije s dětmi v malé vesnici Jihomoravského kraje, jejich život plyne spokojeně, manžel rodinu finančně zajišťuje, maminka je spokojená, že může pečovat o děti. Za prací však musí otec daleko dojíždět od rodiny, celý pracovní týden tráví mimo domov. Kateřině skončila rodičovská dovolená a ona se rozhodla zůstat ještě nějakou dobu v domácnosti, aby mohla pečovat o potřeby rodiny. Až budou všechny děti navštěvovat základní školu a budou samostatnější, ráda se vrátí do práce. Nyní však není schopná sladit profesi zdravotní sestry s rolí matky (noční služby, nepravidelná pracovní doba...), a tak je evidována jako nezaměstnaná na úřadu práce.*

Celospolečenská diskuze se často zabývá otázkou, jak podpořit ženu aby mohla skloubit profesní a rodičovskou roli. Přesuňme však jádro diskuze jiným směrem, k podpoře zodpovědného rodičovství. Pokud je potřeba žen-matek a mužů-otců skloubit své profese s rodičovstvím, podpořme je. Podpořme však také rodiče, kteří se dobrovolně vzdají na nějaký čas kariéry, aby moli dobře a zodpovědně vycho-

vávat své děti. Podpořme rodiče především tím, že podpoříme jejich svobodnou volbu vybrat si cestu, jak své děti vychovat a neupřednostňujeme pouze některé varianty.

Národní koncepce podpory rodin s dětmi (2005 s. 7) uvádí, že je potřeba:

- ◆ *Posilovat ekonomickou a sociální autonomii a tím mezigenerační solidaritu a soudržnost rodin tak, aby rodina byla schopna plnit svoje přirozené funkce ve všech obdobích svého vývojového cyklu a vůči všem svým členům.*
- ◆ *Posilovat vědomí hodnoty rodičovství a rodičovské kompetence a podporovat rodiny k vlastní zodpovědnosti za jejich funkčnost a stabilitu.*
- ◆ *Podporovat institut manželství jako formy života rodin s dětmi, která vykazuje vyšší míru stability, nižší výskyt sociálně-patologických jevů a současně klade nejnižší nároky na státní rozpočet, ve srovnání s ostatními formami života s dětmi.*
- ◆ *Věnovat pozornost rodinám se specifickou potřebou a přijímat cílená opatření, která přispějí k tomu, aby jejich členové měli rovný přístup ke vzdělávání, uplatnění na trhu práce a ve společnosti, a nestávali se tak sociálně vyloučenými.*

Nástup do školy

Zhruba ve třech letech věku se dítě a jeho rodiče stávají součástí vzdělávacího systému tím, že jejich dítě nastoupí do mateřské školy, viz kapitola Rodiny s dětmi předškolního věku. Po ukončení předškolního vzdělávání přichází období školní docházky.

Nástup do první třídy z pohledu dítěte

Dítě, které nastupuje do první třídy, zvládlo za svůj dosavadní život ohromné množství úkolů. Naučilo se jazyk, během šesti let strmě rozvinulo své motorické a mentální dovednosti. Osvojilo si sociální dovednosti a návyky, které z něj činí kulturního tvora. Nástup do školy před něj klade nový úkol: naučit se nové dovednosti a ty staré rozvinout správným směrem. Musí pokračovat v trendu, který do jeho života přineslo předškolní vzdělávání. Běh dne již není určován jeho potřebami, ale potřebami vzdělávacího systému: jsou na něj kladeny vysoké nároky, musí být ukázněné, klidné a soustředěné, musí začít plnit školní povinnosti.

Jeho rodina bude postavena před nový finanční výdaj, bude muset pořídit vybavení do školy, finančně náročnější budou také volnočasové aktivity dítěte i rodiny. Rodiče budou muset věnovat část dne také přípravě dítěte do školy, která se bude odvíjet od toho, jak je dítě nadané, či na jak náročnou školu chodí.

Průměrný rodič bude mít zhruba 33 až 35 let a je možné, že matka bude s menším sourozencem na rodičovské dovolené. S ohledem na stoupající průměrný věk rodičů budou současní rodiče dětí mladšího školního věku průměrně o pět až osm let starší, nežli byli jejich vlastní rodiče ve stejné situaci. Zkušenost, kterou budou nyní sdílet na mezigenerační úrovni, bude odlišná.

Je možné, že právě při nástupu dítěte do školy se sejde více rizikových faktorů, jako je návrat matky do zaměstnání po rodičovské dovolené, nezaměstnanost rodičů a často také rozvod. Může se stát, že se u jinak bezproblémového dítěte projeví porucha učení, anebo vystoupí na povrch poruchy chování, které do této doby nebylo nutné příliš řešit. Rodina bude potřebovat podporu společnosti ve zvýšené míře.

Děti školního věku v JMK

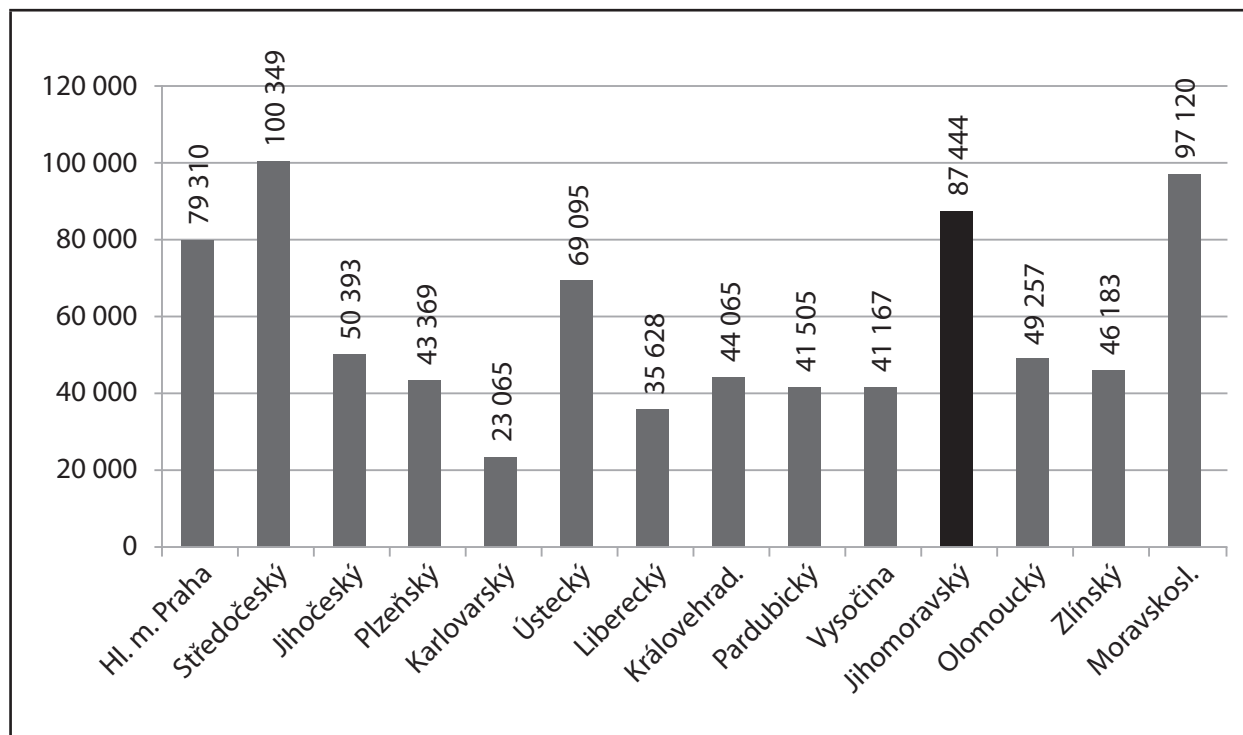
Podle statistické ročenky nastoupilo do základních škol v Jihomoravském kraji ve školním roce 2013/14 celkem 87 444 žáků. Nejvíce dětí je na základních školách v Brně-městě a v okrese Brno venkov, což je údaj, který kopíruje rozložení obyvatelstva v kraji.

Tabulka č. 2: Počet žáků, učitelů a škol v JMK

Kraj, okresy	Základní vzdělávání			
	školy	třídy	žáci	učitelé
Jihomoravský kraj	475	4564	87 444	6 294
Blansko	51	438	8 183	591
Brno-město	87	1 355	27 276	1 921
Brno-venkov	108	779	15 137	1 060
Břeclav	52	466	8 618	642
Hodonín	67	649	11 985	888
Vyškov	48	365	6 984	491
Znojmo	62	512	9 261	701

Zdroj: MŠMT, Tematicky zaměřené statistiky 2012

Ve srovnání s ostatními kraji vzdělává Jihomoravský kraj třetí největší počet školáků, jak je patrné z následujícího grafu.

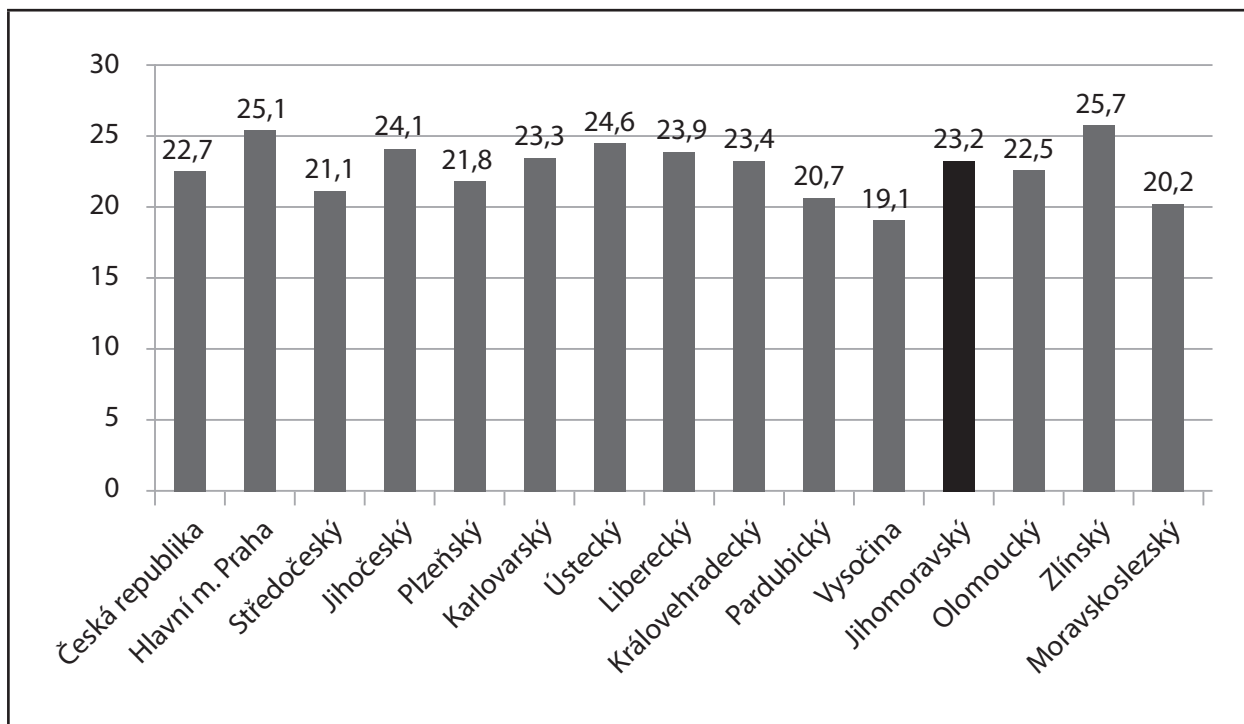
Graf č. 1: Počet dětí v základních školách mezikrajové porovnání

zdroj: MŠMT, Tematicky zaměřené statistiky 2012

Odklad školní docházky

První otázkou pro rodiče dítěte, které dosáhne věku šesti let je, zda je jejich dítě zralé na školní docházku. V České republice se v posledních letech objevuje trend zvýšeného počtu dětí, které mají odloženou školní docházku. Podle statistik Ministerstva školství (Tematicky zaměřené statistiky 2012) požádalo v roce 2012 o odklad školní docházky v celé České republice téměř 23 % rodičů, což je více než pětina všech dětí, které by v daném školním roce měly nastoupit do první třídy. Stoupá opravdu počet dětí, které jsou vývojově natolik nezralé, že nemohou nastoupit do školy? Nebo jde jen o úzkostnější přístup rodičů k dětem spojený se snahou prodloužit jim dětství?

Obecně je tendence rodičů ochránit dítě před neúspěchem nebo traumatem pochopitelná, v návaznosti na tento trend si však můžeme položit následující otázky. Asi pětina dětí, které měly nastoupit do školy, blokuje tedy místo v předškolních zařízeních a rodiče tříletých dětí, které by měly být přijaty k předškolnímu vzdělávání, tak mají potíže kam s dítětem. Není-li dítě umístěno v mateřské škole, vytváří tím společnosti další problém: „Jak mohou matky nastoupit do práce, když o jejich děti není postaráno?“. Více se tomuto tématu věnujeme v kapitole o rodinách s dětmi předškolního věku. Následující graf umožňuje srovnání počtu odkladů v procentech v jednotlivých krajích v roce 2009.

Graf č. 2: Procento odkladů v roce 2009 mezikrajové srovnání

Zdroj: MŠMT, Tematicky zaměřené statistiky 2012

Častým důvodem pro doklad školní docházky je také zvýšený výskyt logopedických vad u dětí. Dokument shrnující mimo jiné činnost logopedických pracovišť „Činnost zdravotnických zařízení 2012“, s. 134 uvádí tyto informace:

Na jeden průměrný roční úvazek klinického logopeda/logopeda připadlo v roce 2012 v ČR 362 léčebných pacientů. Maximální počty vykázal Kraj Vysočina se 443 pacienty a kraj Zlínský s 408 pacienty na 1 úvazek, minimum pak kraje Karlovarský s 266 a Olomoucký s 279 pacienty na 1 úvazek logopeda nebo klinického logopeda.

Vztaženo k počtu obyvatel je v Hl.m. Praze 1 klinický logoped/logoped na 18 527 obyvatel, v Jihomoravském kraji na 21 779 obyvatel. Průměr České republiky je 26 551 obyvatel, nejvyšší poměr nad 40 tis. obyvatel na 1 klinického logopeda/logopeda je v krajích Plzeňský a Karlovarský. Tyto průměry však mohou být zkresleny případnou spádovostí pacientů.

Z celkového počtu pacientů s poruchami léčenými na logopedických pracovištích v roce 2012 (138 tisíc) bylo 91 % ve věku do 18 let a pouze 9 % připadalo na populaci ve věku 19 let a starší. Pacienti ve věku do 18 let, u kterých bylo léčeno 127 151 vad, byli léčeni převážně s dyslalií (48,8 %), což je porucha řeči, jejíž podstatou je porucha artikulace nebo vypouštění některých hlásek; hlásky jsou vyslovovány chybně nebo jsou nahrazovány jinými hláskami. Následovali pacienti s opožděným vývojem řeči (23,3 %), a pacienti s dysfázií – poruchou schopnosti mluvit (14,1 %).

Obecně můžeme sledovat v předškolním věku vzrůstající trend počtu logopedických vad v předškolním věku. Je otázkou, co způsobuje tento trend, zdali je to nedostatečná komunikace v rodině, to, že už předškolní děti tráví mnoho času u obrazovky, která jim neposkytne dostatečnou možnost rozho-
voru či zpětné vazby, anebo skutečnost, že se rodiče logopedickými vadami tolik nezabývají. Nápra-
va logopedických vad na specializovaných pracovištích je pro zaměstnané rodič další zátěží, často se
setkáváme s dlouhými objednávkami lhůtami a termíny v době, kdy jsou rodiče vázáni svými pracovními
povinnostmi.

Příkladem dobré praxe může být spolupráce jedné brněnské mateřské školy s centrem zaměřeným na nápravy poruch řeči. Do mateřské školy dochází pracovnice centra a na žádost rodičů provede screening logopedických vad. Pokud je diagnostikována vada, je možné v rámci činnosti školky pracovat na odstranění takové vady. V současné době však vlivem legislativních změn (nemožnost vykonávat praxi mimo určené zařízení) hledají nové cesty jak v této zdárné spolupráci pokračovat.

Často je také odklad školní docházky motivován tím, že se dítě nedostalo na základní školu, kterou jim rodiče vybrali.

Rodiče malé Hanky vybrali pro svou dceru školu s rozšířenou výukou jazyků. Škola je v okolí považována za atraktivní, zpravidla do ní k zápisu chodí jedenkrát více dětí, než je kapacita prvních tříd. Zápis do takové školy je tedy malým přijímacím řízením, ve kterém uspějí jen některé děti. Malá Hanka zápisem neprošla a nebyla tedy na vybranou školu přijata. Rodiče se rozhodli pro odklad školní docházky, aby dceru lépe připravili na přijímací řízení.

Stále více rodičů si uvědomuje, jak důležité je vzdělání pro jejich děti. Snaží se tedy vybírat základní školu, aby co nejlépe vyhovovala jejich kritériím. Kritéria kvality základní školy jsou tvořena nejen například úspěšností jejich žáků při přijímacím řízení na střední školu, ale také pověstí, jakou šíří rodiče mezi sebou. Ačkoliv výzkumy a doporučení odborníků na vzdělávání ukazují, že ideální třídní kolektiv je malý, tzn. kolem 20 žáků ve třídě, na školách s dobrou pověstí není výjimkou až 30 dětí ve třídním kolektivu. Zmenšuje se tak prostor učitele v individuálním přístupu k dětem, atmosféra třídy může mít odlišný charakter, než jak je tomu v menších kolektivech. Kvalita vzdělávání, kterou škola poskytuje na vysoké úrovni, tak generuje třídy s vysokým počtem dětí, které znesnadňují práci učitelům. Ekonomicky je to však při dotaci na žáka výhodná situace.

Dalším problémem, který tento jev přináší, je otázka, co se spádovými dětmi, které nemají předpoklady takovou základní školu zvládnout, anebo ji zvládnou jen se zvýšeným úsilím. Ve třídě s větším rozptylem dovedností, kterou vytváří „spádovost škol“ (setkávají se zde děti z různého prostředí z různých rodin a různých socioekonomických vrstev) má průměrné dítě větší možnost prokázat své individuální dovednosti. Škola, která si může vybrat jen ty nejlepší děti, pak zůstává nedostupnou pro děti spádové, jejich rodiče pak musí přihlásit dítě do jiné školy, ačkoliv je to pro ně z hlediska dostupnosti nevýhodné.

Rodiče Vojtěcha a Davida bydlí cca 200 m od spádové školy. Tato škola je však školou s rozšířenou výukou jazyků, takže je o ni mezi rodiči velký zájem. Ani jeden ze synů neprošel přijímacím řízením na spádové škole. Rodiče, kteří mají oprávněnou obavu o to, že jejich synové nebudou moci konkurovat ostatním ve třídě, přihlásili své syny do jiné školy. Tato škola je však vzdálena, denně musí děti do školy doprovázet pěšky cca 20 min. Spojení MHD není. Matka neví, kdy budou synové schopni chodit do školy sami, musí tedy svou pracovní dobu skloubit s nutností vodit děti do vzdálenější školy. Dvacet minut cesty do školy a dalších 30 min. do zaměstnání. Celkem jí cesta do práce a zaměstnání zabere 50 min. Lze namítnout, že rodiče často vozí děti do školy mnohem déle. V tomto případě to však není volba rodičů, ale volba z nutnosti.

Lesní školka a co dál?

Nově se můžeme setkat s trendy, kdy rodičům nevyhovuje nastavení školského systému, tak jak je. Příkladem mohou být rodiče, kteří nebyli spokojeni s podobou předškolního vzdělávání, a tak si založili vlastní alternativní školku. Například děti, které navštěvují tzv. „anglické školy“, poskytující možnost výuky anglického jazyka, nemají na trhu škol mnoho možností navázat na získané vzdělání. V době, kdy děti dospějí do školního věku, stojí rodiče před otázkou, jak investice vložené do předškolního věku zúročit. Například v Brně mohou děti z anglických školek navázat na své pokroky pouze na několika školách s nedostatečnou kapacitou žáků. Rodiče, kteří byli ochotni investovat do předškolního vzdělání nemalou sumu, jsou ochotni zaplatit školné také základní škole, která jejich děti dále patřičně rozvine.

Podobná skutečnost se dotýká dětí, jejich rodiče zvolili pro své děti tzv. „lesní školku“. Nyní se odhodlali k odvážnému kroku. Aby mohli zajistit návaznost ve vzdělání, iniciovali vznik nové základní školy, která bude vyhovovat jejich požadavkům, a oni se budou se moci na jejím chodu podílet.

Základní škola Letokruh vznikla z popudu rodičů, jejichž děti navštěvovaly lesní školku Sýkorka v Brně-Mokré Hoře. Sami na svých internetových stránkách uvádí, že: „Naše děti pomalu odrostly mateřské školce, a proto jsme hledali základní školu, která by naplňovala naše představy o výchově a vzdělávání. Školy v našem okolí nás neoslovily. Na školy s dobrou pověstí a nám blízkým přístupem k výchově a vzdělávání zase není snadné – zejména při současném počtu prvňáčků – děti zapsat.“

Své představy o dobré škole, pak formulují v těchto myšlenkách:

Chceme školu, která:

- bude v našich dětech rozvíjet spontánní a radostnou touhu po objevování
- bude místem setkání s inspirativní a charismatickou postavou pedagoga
- bude stát nejen na schopných lidech, ale také na společně stanovených pravidlech

<http://www.skolaletokruh.cz/>

Nejsou však uvedené myšlenky touhou každého zodpovědného rodiče, který má dítě ve školním věku?

V roce 1992 začala také dlouhodobá spolupráce mezi českou a rakouskou stranou. Z původní snahy zachránit základní školu v příhraniční oblasti Rakouska vznikl projekt, který umožňuje dětem z Mikulova základní vzdělávání ve škole v Drasenhofenu. Od začátku projektu uplynulo již více než 20 let a této možnosti využilo 130 českých dětí. Sami absolventi školy vyzdvihují potenciál dvojjazyčné výuky a možnosti poznat život v jiné zemi. Podobnou situaci znají také děti ze Znojma, které navštěvují mateřskou školku v rakouském Mitterretzbachu.

Školka bez hranic

Školka bez hranic je vzdělávacím zařízením pro děti a nezná státní hranice, jazykovou bariéru, ani kulturní rozdíly. Je to školka, která maximálně využívá příhraniční polohu regionu.

Školka se nachází ve vesnici Mitterretzbach. Jedná se o Dolnorakouskou zemskou mateřskou školu, kterou mohou navštěvovat děti z České republiky. Největší výhodou je přirozené dvojjazyčné prostředí, které je pro výuku jazyka nejlepší a nejefektivnější. Děti se toho nejvíce naučí jedno od druhého.

převzato z www.skolkabezhranic.cz

Moje dítě je jiné...?

V odlišné situaci se ale ocitají rodiče, kteří chtějí, aby jejich dítě navštěvovalo základní školu, ačkoliv k tomu nemá dostatečné předpoklady. Jedná se o děti nějak handicapované, ať už tělesně či mentálně a psychicky. Tito rodiče mají možnost integrovat své dítě do běžného systému vzdělávání, viz. kpt. Sociální problematika v kontextu rodiny a Komentáře.

Jiří a Irena mají velkou radost z prvního dítěte, je to chlapec. Postupem doby však zjišťují, že je dítě jiné než jeho vrstevníci. Ve třech letech je poprvé vysloveno podezření na autismus, které se časem potvrdí. Chlapec dostane odklad školní docházky, v příštím roce je však jasné, že by měl do školy nastoupit. Chlapec se naučil sám ve čtyřech letech číst a počítat, je vidět, že je to chytré dítě. Jeho sociální citění je však prachbídné a emoční svět záhadný. Rodina je zatěžována jeho výbuchy vzteku, které jsou provázeny hlasitými projevy a agresivním chováním. Přes všechny potíže se chlapce podaří integrovat do jedné třídy na běžné základní škole, po prvním půlroce je ale jasné, že není možné jej ve škole udržet. Asistentka nezvládá jeho návaly vzteku, učitelka není ochotná spolupracovat s rodiči. V dalším školním roce již matka volí domácí vzdělávání, praktickou školu vzhledem ke schopnostem dítěte odmítá.

Na předešlém příkladě je vidět, že ačkoliv je v naší zemi možnost integrace, která je legislativně poměrně dobře ošetřena, možnosti praxe jsou však často jiné. Rodiče narážejí na neochotu škol a nedostatek finančních prostředků. Matka zmiňovaného chlapce zvolila možnost být doma a dítě vzdělávat sama. Vyřadila se tím však ze společnosti, nemůže chodit do práce, veškerá starost o materiální zajištění rodiny je na partnerovi. Ten je nucen zvýšit pracovní úvazek, většinu času tráví v zaměstnání, čas strávený s rodinou se snižuje na minimum. Z běžné rodiny, se tak stává rodina s vysokým rozvodovým potenciálem, z této matky bude možná jednou matka samoživitelka, která zatíží státní rozpočet – stane se příjemkyní sociálních dávek. Ačkoliv je tato varianta pro stát finančně výhodnější (na handicapované dítě by v ústavěch nebo ve speciálních vzdělávacích institucích bylo vynaloženo mnohem více finančních prostředků), není tato rodina dostatečně podpořena ve svém úsilí postarat se o své dítě sama.

Předchozí případ nás přivádí dalšímu problému, které řeší současné rodiny v našem kraji. V průběhu prvních let školní docházky se často objeví specifické poruchy učení, které vyžadují speciální přístup ze strany vzdělavatele. Rodiče se často ocitají v situaci, že jejich dítě, ačkoliv je průměrně inteligentní a schopné, není s to dosáhnout požadovaného výkonu. Není schopno udržet pozornost, pracuje pomalu, ve srovnání s ostatními žáky ve třídě je jiné. Pak nastává čas navštívit odborníka, který posoudí, zda dítě netrpí nějakým nedostatkem.

Helenka je ve druhé třídě, v pololetí ale bude mít na rozdíl od spolužáků čtyři dvojky. Doma pracuje soustředěně, využívá několik pomůcek ke čtení i počítání, ve škole však její výkon podivně kolísá. Dobře spočítá jen polovinu příkladů, v psaném projevu zhruba od poloviny chybuje, ačkoliv byla schopná napsat například polovinu diktátu správně. Učitelka vyjadřuje svou obavu, že je Helenka jedna z mnoha, která trpí specifickou poruchou učení. Ke konečnému verdiktu je třeba navštívit specializované pracoviště. Na základě jeho doporučení bude moci učitelka navrhnout Heleně individuální výukový plán a také ve známkování bude moci přihlížet k odbornému doporučení. Matka kontaktuje pedagogickou psychologickou poradnu, nejbližší volný termín k přešetření stavu je však až za čtyři měsíce. Akutní potřeba pracovat s dítětem není zohledněna.

Jihomoravský kraj zřizuje šest Pedagogicko-psychologických poraden (dále jen PPP), z toho pět jako samostatné právní subjekty a pak dvanáct speciálně pedagogických center, která působí pod jedním ředitelstvím při školách. Dostupnost těchto center je však problematická, v případě Speciálně pedagogických center (dále jen SPC), je osm z celkového počtu dvanácti v Brně, dvě jsou v Kyjově a po jednom v Blansku a Ivančicích (viz také Komentáře).

Dojezdová doba je tedy mnohdy neúnosně dlouhá. Základní vyšetření mohou zabrat i několik hodin a zpravidla bývají rozložena do dvou sezení. Je-li příjemcem služby například dítě z menší obce kraje, znamená to, že kvůli potřebnému vyšetření si musí jeden z rodičů vybrat dva dny dovolené a zajistit dopravu někdy i se dvěma přestupy, pokud rodina nedisponuje vlastním dopravním prostředkem. Často se stává, že čekací doba na vyšetření v těchto centrech je i osm měsíců. Služba, která je pro takové rodiny životně důležitá a má velký vliv na jejich spokojenost, je jen těžko dostupná.

V případě PPP se zdá, že je rozložení v rámci JMK příhodnější. Pedagogicko-psychologické porady se nachází také ve městech mimo Brno – jde o města Vyškov (odloučené pracoviště Blansko a Boskovice), Břeclav, Hodonín, Znojmo (viz také Komentáře).

I tak můžeme říci, že dostupnost těchto služeb je nedostačující. Vidíme jako potřebné posílit personálně i finančně stávající pracoviště a snad i jejich pravomoci delegovat na jiné specialisty. Řešením by mohlo být také posílení pravomocí školních psychologů a zvýšení jejich počtu obecně.

Podobnou situaci prožívá také rodič nemocného dítěte. V kapitole o dětech předškolního věku je zhruba popsán stav lékařské péče o děti v JMK. Zdá se, že běžná zdravotní péče je na přijatelné úrovni. Rodiče mohou volit mezi dětskými lékaři, ačkoliv se může stát, že lékař s dobrou pověstí čas od času nebere nové pacienty, protože je limitován zdravotními pojišťovnami. Celkově je však dostupnost základní lékařské péče dobrá.

Jiná situace je v případě, pokud je nutné využít služeb lékařů specialistů. Pak nastává podobná situace, jako v předchozím případě. Rodiče se setkávají s neúnosně dlouhými čekacími lhůtami, v akutních případech jsou nuceni čekat na některá vyšetření často i tři měsíce. Největší nedostatek vidí rodiče v případě dětských zubařů, dětských psychiatrů a očních lékařů. Situace v jiných oborech však není o nic růžovější. Neustále nové a nové reformy zdravotnictví vnášejí do resortu chaos a nejistotu. Do jinak prestižního a zodpovědného povolání se vkrádá nechuť a frustrace.

Střední školní věk

Vraťme se však zpět k tématu školy. Popsali jsme některé modelové příklady, se kterými se setkáváme v období mladšího školního věku. Školní věk můžeme rozčlenit na několik období. Nejčastěji se setkáváme s rozlišováním mladšího a staršího školního věku, někteří autoři používají také pojmu střední školní věk. Jde o dobu, kdy si dítě již zvyklo na školní docházku, rodiče učitelé i děti už ví, co od sebe mohou očekávat. Střední školní věk je položen mezi osmý a dvanáctý rok dítěte. Děti bývají v dobré zdravotní kondici, avšak je zde již patrný přechod od přímočarého prožívání emocí ke složitějším stavům (prepubertální období). Vnitřní svět je stále orientován spíše navenek, nežli směrem k vlastnímu prožívání, jak je tomu v období puberty. Pokročil také vývoj myšlení, děti jsou schopny samostatného úsudku a často s někým nesouhlasí. V tomto období se také více profilují oblasti zájmů, děti mají své vlastní koníčky a favority. Často se stává, že jejich zájmy nejsou v souladu s potřebami výuky. V tomto věku začíná logické myšlení oproti memorování, což někdy může být v rozporu se stylem výuky.

Adriana a Milan jsou vysokoškolsky vzdělaní rodiče. Adriana je odbornicí na poli matematiky a Milan je lékař. Mají velký zájem o vzdělání svých dětí, pečlivě zvážili jejich možnosti, a podle toho vybrali školu. Škola je poměrně dost vzdálena od bydliště, přece ale společně každý den dojíždějí do krajského města, protože v místě bydliště jim škola nevyhovuje. Protože je jejich zaměstnání specifické, nenajdou práci v okolí a stejně musí dojíždět. Při domácí přípravě si rodiče povšimli, že některé příklady v matematice jsou špatně položeny. Snažili se řešit objevený problém se školou, ta je však slušně odmítla s tím, že si ještě nikdo jiný nestěžoval. Rodiče jsou situací rozladěni, cítí se nekompetentní a neschopní zasahovat do vzdělání dětí.

Podívejme se nyní na to, jaké starosti řeší rodiče v souvislosti s komunikací se školou. Při hledání odpovědí na otázku, jak se rodičům komunikuje se školou, jsme narazili na projekt „Rodiče vítáni“ <http://www.rodicevitani.cz/>. Projekt vznikl s myšlenkou, že je dobré zainteresovat do školního dění také rodiče i širší komunitu. Popisuje obecná pravidla a kritéria, která by měla splňovat škola přátelská k rodičům. Doporučuje pět základních pravidel pro školy tak, aby mohly být certifikovány jako školy přátelské k rodičům.

Základní kritéria certifikátu Rodiče vítáni:

- Rodiče se dostanou bez problémů do školy, včetně odpoledních hodin.
- Rodičům jsou dostupné kontakty na všechny učitele a vedení školy.
- Rodiče mají k dispozici informace o tom, co a kdy se ve škole děje.
- Rodičům zaručujeme, že při třídních schůzkách neprobíráme prospěch a chování jejich dítěte před ostatními rodiči.
- S rodiči komunikujeme partnerským způsobem.
- Pořádáme školní akce pro rodiče v termínech a hodinách, které jim umožní se jich opravdu zúčastnit.
- Informační tabule o značce Rodiče vítáni je viditelně umístěna u vstupu do školy.

zdroj: www.rodicevitani.cz, Kritéria certifikace

Mnohem zajímavější jsou však přidružená kritéria, která jsou v rámci certifikace volitelná, a pro angažovaného rodiče jsou mnohem atraktivnější. Dotýkají se například možnosti individuální konzultace ve triádě učitel, dítě, rodič, nabízejí řešení konfliktních situací za přítomnosti všech zainteresovaných stran (šikana, krádeže...), zpřístupnění výukových plánů na webu školy. Prosazují spolupráci se školním psychologem znalým prostředí školy, který nabídkou vhodné intervence partnersky spolupracuje s rodiči i školou. Umožňují rodičům zúčastnit se výuky a aktivně se podílet na akcích organizovaných školou. Aktivní spolupráce rodičů se školou nebo alespoň možnost se na chodu školy podílet staví rodiče a školu do výhodné partnerské pozice (volně dle Rodiče vítáni).

Informace, které jsou v rámci projektu dostupné, jsou dobrou inspirací pro rodiče i školy při hledání způsobu vzájemné komunikace a partnerství. Vnášejí do širšího povědomí nutnost posilování partnerského vztahu mezi rodinou a školou.

V případě výuky matematiky můžeme poukázat na relativně novou metodu výuky matematiky, vypracovanou prof. Milanem Hejným. Podle metodického portálu jde o přístup, který pohlíží na matematiku jako na předmět a který:

- je založený na budování schémat
- vede žáky ve větší míře k rozvoji logického myšlení
- učí děti myslet
- učí děti zkoumat a objevovat
- vede děti k formulování svých myšlenek

Žáci nejsou pasivními příjemci postupů, pouček a teorií, ale sami objevují a zkoumají. Žáci **pracují v jednotlivých prostředích**, pomocí kterých si budují svá schémata (= metoda založená na budování schémat). Důležitá ve třídě je **diskuze mezi žáky** – učitel neřekne žákům, zda řešení je správné (musejí si ho vyargumentovat).

Převzato z metodického portálu www.rvp.cz

V článku „Matematika profesora Hejného je stále oblíbenější.“ nacházíme i hlavní myšlenku autora že: „Matematika **není o rychlém a správném počítání. Je o kvalitě myšlení.**“

Zajímavé výsledky uvádí učitelka základní školy v Neratovicích. Ve třídě používá k výuce matematiky Hejného metodu. V jednom roce se šest z jejich žáků nominovalo na matematickou olympiádu a devět na jinou matematickou soutěž. „Další tři žáci se prosadili do národního kola Logické olympiády pořádané organizací Mensa – výjimečné už je, když se do finále dostanou tři žáci z jedné školy, natož z jedné třídy...“ (více v článku Matematika může umět každý! Je na to metoda!). V Jihomoravském kraji používá podle našich zjištění Hejného metodu jedna škola v Brně.

Volný čas

Nakládat s volným časem se děti učí především v rodině. Efektivní využití volného času je nejlepší prevencí před sociálně nežádoucími jevy, jako jsou predeliktivní a deliktivní chování.

O náplň volného času se u dětí mladšího školního věku starají především rodiče, oni vybírají a rozhodují, jakou volnočasovou aktivitu bude jejich dítě navštěvovat. U starších dětí jsou již zájmy více vyhraněné a ony samy bývají schopné rozhodnout, co je baví a co ne. Role rodičů je i v tomto věku nezanedbatelná.

Struktura a využití volného času se v posledních dvaceti letech podstatně změnila. Společnost nabízí rodičům i dětem mnoho možností jak trávit volný čas. Problémy spojené s využitím nabídek volnočasových aktivit jsou různé.

Děti mladšího školního věku tráví většinu svého dne ve škole. První polovinu dne zaplňuje škola, další část dne pak prožívají zpravidla ve školní družině, kde je jejich čas naplněn různou činností. Mnohé školy nabízejí v rámci školní družiny kroužky nebo sportovní aktivity.

Jihomoravský kraj se podílí na organizaci volnočasových aktivit pro děti hned několika projekty. Uvedme alespoň některé z nich. Příspěvková organizace Centrum volného času Lužánky (www.luzanky.cz) organizuje velké množství volnočasových aktivit pro děti a mládež různého věku a je rodiči hojně využívána. Děti zde mohou navštěvovat nejen zájmové kroužky, ale také různé aktivity zaměřené na volný čas celé rodiny.

Pro rodiny, které jsou ohroženy existenčně například tím, že jsou rodiče nezaměstnaní, nebo jsou ze sociálně znevýhodněného prostředí, organizuje kraj také pobytové letní tábory pro děti. Více se může-

me dozvědět z „Akčního plánu prorodinných aktivit 2014“. Jihomoravský kraj také podporuje volnočasové aktivity rodin s dětmi projektem Rodinné pasy, který je zmiňován také v jiných kapitolách naší zprávy (www.rodinnepasy.cz).

Marie ovdověla, sama se stará o dva syny. Ztrátou manžela se výrazně změnily finanční poměry rodiny, manžel zanechal dluhy, rodina se musela přestěhovat do nového, menšího bytu. Oba synové se aktivně věnovali sportu, který je však finančně velmi náročný. Výbava, roční poplatky v klubu, pravidelná soustředění, to vše si vyžádalo částky v řádech desítek tisíc korun. Volný čas synů, který do velké míry zabíral aktivní sport, je nyní nevyužitý, chlapci tráví čas hraním počítačových her a díváním se na televizi. Mladšího syna Marie nechce pouštět ven samotného, má strach, že by se chytil špatné party. Ona sama musí pracovat i do večera, chlapci jsou často sami. Marie vystudovala střední školu a má maturitu, její měsíční výdělek je poměrně hluboko pod průměrnou hrubou mzdou.

Příběh paní Marie nás přivádí k otázce financování volnočasových aktivit školních dětí. Nabídky kroužků jsou zvláště ve městech dobré, finančně mohou být ale velmi náročné. *Matka tří dětí z Brna spočítala náklady na kroužky pro všechny děti na jedno pololetí na 17 000 Kč.* Děti navštěvují základní uměleckou školu, sportují, navštěvují kroužky ve škole a všechny chodí do školní družiny. Rodina má dobrou snahu zaplnit volný čas dětí smysluplnými aktivitami a uvědomuje si svou úlohu naučit děti zacházet s volným časem, finančně ji to však dost vyčerpává. Řešením by jistě byla vyšší finanční podpora pro subjekty, které nějak organizují volnočasové aktivity mládeže. Finanční zátěž by ale mohla být zohledněna například možností odečtu z daní, tak jak to uvádí autor v kapitole Rodina v ohrožení.

Podobné starosti mají také rodiče dětí z menších obcí. Nabídka volnočasových aktivit je zde více svázána se školami, kluby rodičů a někdy bývá velmi omezená. Pokud chtějí dítěti dopřát specializovanou volnočasovou aktivitu, ať už se jedná o sport či výuku v hudebních oborech, musí za touto službou někam dojíždět, to ovšem zvyšuje náklady na organizované volnočasové aktivity dětí a činí je tak nedostupnými.

Jak může rodina s dětmi školního věku společně trávit volný čas?

Struktura volného času je různá, podle toho, jedná-li se o volný čas v rámci pracovního týdne nebo o využití volných dnů – víkendů a prázdnin. V pracovních dnech tráví děti velké množství času ve škole a školní družině – v případě menších dětí, starší děti pak zaopatřuje škola, a se zbytkem dne mohou naložit podle svých představ nebo představ rodičů.

Děti rády tráví čas hraním počítačových her a sledováním televize. Chodí rády ven a prožívají volný čas s vrstevníky. Mimo to také navštěvují různé zájmové aktivity a kroužky, o náplň volného času se starají také organizace jako je např. Skaut a podobně.

Podívejme se, jaké výsledky přinesl výzkum Asociace amatérských sportovců České republiky (AAS 2014) provedený v době letošních vánočních prázdnin. Odpovídalo 2 188 žáků ze 43 náhodně vybraných základních škol a vyšších gymnázií. Z výsledků vyplývá, že převažovaly činnosti jako je sledování televize, hraní her online i offline a brouzdání po internetu. Pouze necelá třetina oslovených dětí sportovala, a to byl za sport považován jakýkoliv aktivní pohyb - procházka, pobyt venku s kamarády.

Podobné rozložení aktivit uvádí studie i v období letních prázdnin. Je změna struktury trávení volného času zapříčiněna snadnou dostupností online i offline technologií? Upřednostňují rodiče našich dětí pasivní zábavu před aktivní, protože oni sami se stali pasivnějšími a pohodlnějšími?

Jaké jsou však reálné možnosti pohybového a sportovního vyžití školních dětí?

Jihomoravský kraj se aktivně zapojuje do aktivit spojených s využitím volného času. V našem kraji je rozsáhlá síť cyklostezek, budují se nová hřiště pro děti. Jaká je možnost sdílení veřejného prostoru pro všechny členy rodiny?

Podle Tomáše Čecha naráží požadavek smysluplně tráveného volného času našimi dětmi na několik bariér. Autor uvádí například tyto:

- *rodina, která neplní dobře svou výchovnou funkci, nedokáže nebo neumí nabídnout efektivní využití volného času,*
- *finanční možnosti a sociální zázemí rodiny,*
- *negativní vliv sociální skupiny, etnika,*
- *tělesný mentální nebo sociální handicap,*
- *nedostatek volného času, nepřiměřené nároky rodičů,*
- *pasivita, nechuť a neschopnost.*

Ideálním prostorem by snad mohly být účelně upravené parkové plochy, kde by mohly jezdit děti na kole a maminky s kočárky, byl by v něm dostatek herních prvků pro malé i velké děti. Byly by zároveň oázou klidu pro seniory a bezdětné páry. Vznik takového prostoru také vyžaduje vysokou občanskou zaangażovanost, která dostatečně vyjádří potřebu takového veřejného prostoru.

*Dobrym **příkladem** občanské iniciativy je například aktivita některých občanů v městské části Brno-Bystrc. Nebyla jim lhostejná podoba místa, ve kterém žijí a aktivním dialogem se zastupiteli městské části funkčně zasáhli do podoby jejich veřejného prostoru. Na základě tohoto zájmu vznikl rozcestník Bystrčník, který slouží jako informační platforma pro zaangażované obyvatele městské čtvrti.*

Více na www.bystrcnik.cz

Ke konci základní školy....

Dobu strávenou na základní škole uzavírá věk, který je spojován s nástupem puberty. V odborné literatuře nepanuje přesná shoda ve vymezení tohoto věku, vzhledem ke školní docházce ji však můžeme položit do doby, kdy dítě navštěvuje druhý stupeň základní školy.

Puberta je vývojovým obdobím, kdy dítě prochází postupnou tělesnou proměnou, která je způsobena hormonálními změnami. Dětské rysy začínají mizet, a mění se v rysy dospělého člověka. Zároveň je toto období provázeno bouřlivým psychickým vývojem, který vede k osamostatnění identity dítěte od rodičů. Až doposud byla pro dítě hlavní autoritou rodina a škola. Postupně však začíná hrát větší roli vrstevnická skupina.

U chlapců dochází kolem 13. roku věku k akceleraci tělesného vývoje (u dívek zhruba o dva roky dříve), zvláště charakteristický je pro toto období také vývoj sekundárních pohlavních znaků. S tím je také často spojena většina starostí náctiletých. Buď se tělesná proměna odehrává příliš rychle, nebo příliš pomalu. Ve vyšších třídách základní školy tak můžeme vidět děvčata v tělech žen a chlapce, kteří vypadají o několik let mladší.

Rodina s dítětem v pubertě je zvláště zranitelná. Do popředí se dostávají konfliktní situace, hádky a nedorozumění mohou být na denním pořádku. Vzhledem ke vzrůstajícímu věku rodičů (viz výše), se často také protnou dvě až tři vývojové krize. Rodiče sami mohou mít mnoho starostí se svým životem a kariérou, častěji mohou být nezaměstnaní. Musí se také vyrovnávat se stárnutím vlastních rodičů, kteří vstupují do senia a potřebují zvýšenou pozornost (více v kapitole Rodina prarodičů a rodina seniorů).

Mirka je rozvedená, je jí 45 let, s manželem nežije více než 5 let. Sama vychovává čtrnáctiletého Marka a dvacetiletou Evu. Otec platí výživné jen nárazově, podniká ve stavebnictví, má dluhy na sociálním i zdravotním pojištění. Marek se začal přátelit se staršími spolužáky a občas chodí za školu, nedávno ho matka přistihla, jak zkouší kouřit. Marek to však popřel a škaředě se pohádali. Mirka sama na tom není nejlépe, už rok nemá práci, je vyučená přadlena, ale pracovala celé roky jako pomocná kuchařka, nebo pokojská. V současné době má občas brigádu a něco málo dostane od státu. Někdy s penězi vypomůže i dcera, která už také pracuje. Mirka má velkou snahu vychovávat Marka dobře, za poslední rok je ale unavená a neví jak dál.

Podle Sobotkové (2011) můžeme rizikové chování v období puberty považovat za normativní projev vývoje. Je však důležité, aby se rodiče, kteří se setkají s rizikovým chováním, mohli včas obrátit na odborníky, kteří jim pomohou se s problémovým chováním vyrovnat a poradí jim, jak v podobné situaci postupovat. Napomoci může také dobře synchronizovaná sociální péče, která v sobě zahrnuje složky terénní sociální asistence i intervenci odborníka. Vhodným činitelem v podobných situacích je také dobrá spolupráce se školou a možnost využití služeb školního psychologa.

Dalším významným problémem, se kterým se děti a jejich rodiče ve škole setkávají, je šikana. Chování, které je znaky šikany není již ničím netypickým ani pro děti mladšího školního věku, proměňují se však její projevy. Od postrkování či slovního napadání přes omezování pohybu ve škole, po sofistikovanější méně nápadné projevy šikany, jako je nezdravení, ignorování a navádění ostatních, aby s obětí šikany neudržovali kontakty. Odborníci se shodují, že aktéry šikany se stávají děti napříč socioekonomického spektra. Nejde jen o děti ze znevýhodněných nebo zanedbaných rodin, ale jde především o děti, z rodin, kde nefungují pravidla, a agrese se stává nejjednodušší cestou k řešení problému či dosažení cíle (Fráňová 2010).

Primární intervenci v oblasti šikany zajišťuje především škola, v ideálním případě škola, která může využívat služby svého sociálního pedagoga a psychologa. Podle Klimešové a Tůmové (2011) naráží však požadavek na práci speciálních pedagogů a psychologů nejen na nedostatek kvalifikovaných pracovníků, ale především je odsouván kvůli finanční náročnosti.

Důležitým faktorem pro prevenci a profylaxi nežádoucího chování dětí je především podpora stabilního rodinného prostředí. Prostředí, ve kterém bude hlavním tématem výchova dítěte ve zdravého pracovního člověka, v němž nebudou rodinné hodnoty redukovány na boj o přežití.

V závěru kapitoly bychom chtěli zmínit ještě téma podpory učitelů ze strany společnosti a nutnost jejich kvalitní přípravy. Učitelé, kteří ovlivňují podstatnou část života našich dětí, nejsou však za svoji náročnou práci dostatečně oceněni ani finančně ani společensky.

Použité zdroje a literatura

Akční plán prorodinných aktivit 2014

(online) http://www.rodinnapolitika.cz/webfiles/soubory/akcni_plan_prorodinnych_aktivit_2014.pdf cit. 8. 2. 2014

Čáp, J., Mareš, J., 2001. Psychologie pro učitele. Praha, Portál.

Čech, T.: Volný čas a jeho trávení školáky v Brně,

(online) www.fce.vutbr.cz/SPV/huv/doplujícíStudium/071_volny_cas_deti.doc cit. dne 15.1. 2014

Česko na špičce EU: Lidí ohrožených chudobou je u nás nejméně,

(online) <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/253419-cesko-na-spicce-eu-lidi-ohrozenych-chudobou-je-u-nas-nejmene/> cit. 22. 1. 2014

Činnost zdravotnických zařízení 2012:

(online) <http://www.uzis.cz/category/tematicke-rady/zdravotnicka-statistika/logopedie> cit. 21. 1. 2014

ČSÚ: Jaké je složení rodiny domácností v Jihomoravském kraji

(online) http://www.czso.cz/xb/redakce.nsf/i/jake_je_slozeni_domacnosti_v_jihomoravskem_kraji cit. 15. 1. 2014

ČSÚ: Sčítání lidu domů a bytů, Jihomoravský kraj analýza výsledků

(online) <http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/krajp/644135-13-xb> cit. 15. 1. 2014

ČSÚ: Statistická ročenka Jihomoravského kraje 2013

(online) http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/krajkapitola/641011-13-r_2013-20 cit. 20. 1. 2014

ČSÚ: Základní tendence demografického, sociálního a ekonomického vývoje Jihomoravského kraje 2012 (online)

[http://www.czso.cz/xb/redakce.nsf/i/zakladni_tendence_vyvoje_jihomoravskeho_kraje_v_roce_2012/\\$File/text_cely.pdf](http://www.czso.cz/xb/redakce.nsf/i/zakladni_tendence_vyvoje_jihomoravskeho_kraje_v_roce_2012/$File/text_cely.pdf) cit 16. 1. 2014

Fráňová, L., 2010. Školní šikana z pohledu morální kognice: přehled vybraných poznatků. In: Československá psychologie. 2010. Vol. 54, no. 2, pp. 175–186.

Hejného zábavná matematika zásadně mění roli učitele. (online)

<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/238097-hejneho-zabavna-matematika-zasadne-meni-rolu-ucitele/> cit. 12. 1. 2014

Klimešová, M., Tůmová, A., 2011. Šikana učitelů: názory vybraných aktérů na příčiny a možná řešení problému agrese žáků základních škol vůči pedagogům In eE pedagogium, 2011 III str. 20 – 36

http://www.pdf.upol.cz/fileadmin/user_upload/PdF/e-pedagogium/2011/e-pedagogium_III-2011.pdf cit. 12. 2. 2014

Kraus, B., Ppoláčková, V. (2001): Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido.

Kritéria certifikace:

(online) http://www.rodicevitani.cz/wp-content/uploads/2012/06/RV_kriteriia_certifikace_uprava_komentare_1306121.pdf cit. 25. 1. 2014

Langmeier, J., Langmeier, M., Krejčířová, D.: Vývojová psychologie s úvodem do vývojové neurofyzologie. Praha, H&H 1998.

Langmeier, J.: Vývojová psychologie pro dětské lékaře. Praha, Avicenum 1991.

Matematika profesora Hejného je stále oblíbenější

(online) <http://www.fraus.cz/novinky/matematika-profesora-hejneho-je-stale-oblibenejsi/> cit. 12. 1. 2014

Matematiku může umět každý! Je na to metoda!

(online) <http://zena.centrum.cz/deti/skolaci-a-pubertaci/clanek.phtml?id=702730> cit. 19. 1. 2014

Metodický portál: Obecné informace o matematice prof. Hejného

(online) <http://digifolio.rvp.cz/view/view.php?id=6967> cit. 4. 2. 2014

Mikulovské děti zachránily školu v rakouském Drasenhofenu

(online) <http://www.novinky.cz/domaci/327086-mikulovske-deti-zachranily-skolu-v-rakouskem-drasenhofenu.html> cit. 9. 2. 2014

MPSV: Národní koncepce podpory rodin s dětmi 2005

(online) http://www.mpsv.cz/files/clanky/7958/Narodni_koncepce_podpory_rodin_s_detmi.pdf cit. 20. 1. 2014

MŠMT: Tematicky zaměřené statistiky 2012

(online) <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/statistika-skolstvi/tematicky-zamerene-statistiky> cit. 12. 1. 2014

Sobotková, V. (2011). Antisocial behavior of adolescents: results of the Czech part of the international project SAHA (in Czech). Prevence, 8, 5, 6–7.

Sobotková, V., Osecká, T., Blatný, M., Jelínek, M., Hrdlička, M. (2012). Expozice komunitnímu násilí a školní šikana a jejich vztah k antisociálnímu chování v rané adolescenci. Československá psychologie, 5, 409–419.

Škola bez hranic funguje v Drasenhofenu už 20 let

(online) <http://zpravodajmikulov.cz/aktuality/skoly/1335-skola-bez-hranic-funguje-v-drasenhofenu-uz-dvacet-let> cit. 8. 2. 2014

Rodina s dospívajícím

Vít Janků

Adolescence

Vývojové období adolescence patří k častým tématům nejen vědeckých publikací. Obecně je to období mezi 14., resp. 15. rokem věku do 20., popř. 21. roku, časově tedy vyplňuje druhé desetiletí života. Jedná se o životní etapu zhruba ohraničenou na jedné straně prvními známkami pohlavního zrání, na straně druhé dovršením plné pohlavní zralosti a dokončením tělesného růstu (Langmeier, Krejčířová, 1998). Zároveň s biologickým zráním probíhá řada významných psychických změn a dochází i k novému sociálnímu zařazení jedince, které se odráží v odlišném očekávání společnosti, pokud jde o jeho chování a výkony, i v měnícím se pojetí vlastní role a nově reflektovaného sebepojetí. Adolescence bývá tradičně spojována s vývojovým úkolem ujasnit si vztah k sobě samému, přijmout vlastní tělo, tedy vymezit si svou identitu neboli vytvořit si jasný a stabilní pocit vlastní osobnosti, dosáhnout osobní autonomie a role dospělého, získat patřičnou kvalifikaci pro budoucí povolání, získat erotické zkušenosti a dotvořit si hierarchii hodnot. Je třeba, aby mladý člověk dobře poznal své možnosti i meze, přijal svoji jedinečnost i s některými omezeními a nedostatky.

Postupně se adolescenti uvolňují ze závislosti na rodičích, i když i nadále rodiče zůstávají významnými dospělými. Mezi hlavní vývojové úkoly v adolescenci patří právě uvolnění z přílišné závislosti na rodičích a na druhé straně navozování diferencovanějších a významnějších vztahů k vrstevníkům obou pohlaví. Na konci tohoto období má dospívající již relativně ustálené zájmy a postoje a připravuje se na své budoucí zaměstnání a hranice mezi dospívajícími a dospělými již nejsou v dnešní době přesně rozpoznatelné (Nakonečný, 1997), především kvůli trendu odsouvání nástupu do zaměstnání na pozdější dobu, než bylo dříve obvyklé, což nejlépe vyjadřuje poměrně nový termín z psychologie a to je tzv. „*emerging adulthood*“.

O tomto období se často píše o období „bouře a vzdoru“, adolescence je ale spíše „volný prostor, který je třeba zaplnit“. Není to ovšem jednoduché, nejde jen o experimenty s rolemi, ale i s prožitky, hodnotami, smyslem a zodpovědností. To může být rizikové jak pro adolescenta samotného, tak i pro jeho sociální okolí. Přejít do dospělosti není pro některé dokonce ani přitažlivý. Adolescence je tedy jakýsi prostor pro sebepoznávání, sebevymezování a seberealizaci, úvahy o vědomí kontroly vlastního chování a prožívání a o důležitosti pocitu pohody a spokojenosti (Macek, 1999). Nové je i prostředí, ve kterém se adolescent pohybuje, nové jsou tady i sociální role, které se musí naučit přijímat.

Dospívající a rodina

Rodina poskytuje dítěti základní citovou jistotu, bezpečí ve všech událostech, útočiště, kam dítě utíká v situacích ohrožení a bolesti. Rodina představuje základní socializační prostředí, podstatně formuje jedince pro jeho příští život. Vazby a vztahy v rodině jsou důležité po celé období dospívání. Tzv. mezigenerační konflikt se dlouho jevil jako nezbytná součást procesu překonávání závislosti na rodičích, pro získání vlastní autonomie. Takový průběh nelze generalizovat. Je empiricky doloženo, že vysoká míra konfliktů je zaznamenána především u adolescentů s tzv. rizikovým chováním – delikvencí, útoky z domova, vstupem do náboženských sekt, nedokončením střední školy, konzumací drog, resp. s vyšším výskytem sebevražd a duševních poruch. Naproti tomu tam, kde se rizikové chování u adolescentů nevyskytuje, ubývá i konfliktů mezi rodiči a adolescenty (Macek, 1999). Rodina je i nadále nejdůležitěj-

ším vývojovým kontextem, ovšem právě v tomto období dochází k emancipaci na rodině a ke zdůraznění vztahů mimo rodinu (Sobotková a kol., 2014).

Rodina s dospívajícím nutně zažívá změnu – změnu vztahu mezi rodiči a dítětem. V dospívání je na jednu stranu člověk až přehnaně kritický vůči názorům rodičů, přesto však rodiče jsou i nadále modelem hodnot a opěrným bodem při řešení všech významných událostí. Zdravé rodinné fungování je zárukou toho, že z dítěte vyroste dospělý, který sám bude schopen založit vlastní fungující rodinu.

Rizikové faktory v rodinném prostředí v průběhu dospívání jsou především rodiny s narušenou strukturou, nízký příjem rodiny, velké rodiny, nízký rodičovský dohled, zneužívání dětí, chladný rodičovský postoj, konflikty mezi rodiči a osobnost dítěte (Sobotková, 2014).

Rodina a vzdělávání dospívajících

Škola je podstatným faktorem budoucího života člověka. Od šesti let v ní dítě tráví převážnou část svého života. Výběr školy a potažmo povolání je pro každou, a tedy i pro současnou dospívající generaci, nelehký úkol, pro rodiče je to často noční můra. Právě v procesu rozhodování se o budoucím zaměření je podpora rodiny nezbytná, ne-li zásadní, neboť výzkumy potvrzují, že pro dospívající je, při rozhodování se a formování profesních cílů, nejpodstatnější podpora a názor rodiny, a až potom učitelů a vrstevníků. Rodiče jsou vystaveni tlaku a protichůdným tendencím vyhovět talentu nebo zájmům svých dětí a zároveň nepodlehnout obecně uznávaným a finančně perspektivním profesím. Právě toto rozhodování může být průběžným kamenem toho, zda rodiče respektují autonomii svých dětí a zda se dokážou z autoritativní pozice přeměnit na průvodcovskou a naslouchající. To, že dítě oporu v rozhodování potřebuje, je beze sporu. Mnoho studií potvrdilo, že ačkoliv jsou rodiče nejvýznamnějším činitelem při volbě školy a povolání, nemají dost informací o tom, jak dětem pomáhat.

V Jihomoravském kraji existují služby a programy s celostátním dosahem, které mohou rodiče společně s dětmi využít. Jedná se například o Veletrh středních škol, jehož už 19. ročník proběhl v listopadu 2013 na brněnském Výstavišti za účasti 80 vystavovatelů z celé ČR.

Další podobnou a pravidelnou možností (už 20. ročník) je pro žáky středních škol Gaudeamus – Evropský veletrh pomaturitního a celoživotního vzdělávání, kterého se účastní reprezentanti většiny vysokých a vyšších odborných škol v České republice a neustále rostoucí počet zahraničních škol. V roce 2014 proběhne další ročník tohoto veletrhu v termínu 4.–7. 11.

*Veletrh každoročně navštěvují studenti třetích a čtvrtých ročníků středních škol, zájemci o další vzdělávání různých věkových kategorií, výchovní poradci a odborníci ze školství. Pro každého návštěvníka veletrhu je připraven obsáhlý tištěný katalog vystavujících škol a elektronický katalog s interaktivním rejstříkem studijních oborů. Důležitou součástí veletrhu jsou přednášky jednotlivých vystavujících škol pro zájemce o studium a návštěvníci na ně mají vstup zdarma. O užitečnosti akce pro dospívající a jejich rodiče svědčí i **průměrná návštěvnost 30 596 návštěvníků** i počet vystavovatelů, **který je 186 z toho cca 55 zahraničních**. (více viz www.gaudeamus.cz).*

Možná i díky takovým akcím se může Jihomoravský kraj za poslední roky pochlubit studenty na prestižních univerzitách v Evropě a Americe (např. Harvardu). Do budoucna by se situace mohla ještě zlepšit, jak uvádí server ihned.cz: *Vzdělání na špičkových světových univerzitách bude pro české studenty dostupnější. Evropská komise přišla s novým programem Erasmus pro všechny. Díky němu si studenti budou moci vzít výhodnou půjčku na magisterské studium v jakékoliv členské zemi.*

Studenti středních škol v Jihomoravském kraji také často využívají možnosti zahraničních stáží. Možnost získávat nové zkušenosti v zahraničí je pozitivně hodnocena nejen kvůli kontaktu s novým kulturním prostředím a možností rozvinutí znalosti cizího jazyka, ale také v souvislosti s faktem, že život mimo rodinu napomáhá procesu separace od rodiny. Zahraniční stipendia nabízí například Biskupské gymnázium v Brně do USA (roční rámci programu Global Outreach.), rakouského Melku (půlroční) nebo Cyrilometodějské gymnázium a střední pedagogická škola v Brně, které posílá své žáky na půl roku do Vídně nebo na praxe do Stuttgartu.

Studijní a profesní poradenství pro dospívající

V Jihomoravském kraji existuje rozsáhlý poradenský systém pro volbu studia a povolání. Nejen pro žáky, kteří mají potíže s učením, je připravena síť pedagogicko psychologických poraden, které provádějí základní diagnostiku výběru povolání a vstupní rozhovor motivovaný snahou o provedení klienta jeho možnostmi a dovednostmi souvisejícími s výběrem budoucí profesní orientace. Pokud jsou studenti nezletilí, vyžaduje se účast rodičů a ve triádě rodič, dítě, poradce mohou klienti zvažovat vhodné profesní zaměření. O službu je zvláště v exponovaných obdobích podávání přihlášek takový zájem, že čekací lhůty jsou 2–3 měsíce. I proto jsou běžným žadatelům o profesní a školní poradenství doporučována také **poradenská střediska na pobočkách úřadů práce**. Velkou tradici má *Informační a poradenské středisko pro volbu povolání bývalého ÚP Brno – venkov*, nyní sloužící pro Šlapanice a Kuřim. Tamní pracovníce uvádějí, že zájem rodičů je dlouhodobě velký, což vysvětlují i tím, že na všech propagačních akcích zdůrazňují, že účast rodičů je vítána.

Jihomoravský kraj nabízí absolventům základních škol širokou nabídku středních škol počínaje gymnázii, odbornými středními školami a odbornými učilišti.

Na území našeho kraje existuje celkem **124 středních škol** v okresech Blansko (13), Brno– město (57), Brno–venkov (12), Břeclav (14), Hodonín (11), Vyškov (6), Znojmo (11). Studenti se mohou přihlásit do **892 oborů** v okresech: Blansko (75), Brno–město (434), Brno– venkov (73), Břeclav (83), Hodonín (83), Vyškov (41), Znojmo (103).

V následující tabulce vidíme celkové počty žáků středních škol v Jihomoravském kraji za posledních 6 let. Klesající tendence jen vyjadřuje celkově nižší počet dospívajících v ČR.

Tabulka č. 1: Počty žáků středních škol v Jihomoravském kraji

	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013
Žáci SŠ	64 333	62 996	60 184	56 500	52 638

Zdroj: Český statistický úřad

V kontextu hodnocení JMK v rámci ostatních krajů ČR lze JMK zařadit mezi kraje s nadprůměrným počtem žáků a studentů, a to jak v případě základní, tak v případě středního vzdělávání. Více informací

o rozvoji školství v našem kraji lze nalézt v čerstvé publikaci **Krátkodobý realizační plán Strategie rozvoje lidských zdrojů Jihomoravského kraje 2014– 2015**.

Vztah rodičů a školy

Díky stále lepší technické vybavenosti škol probíhá komunikace s rodiči většinou elektronicky a rodiče si mohou kromě docházky svých dětí kontrolovat i výsledky studia a někdy také účast svých dětí na stravování ve školní jídelně včetně seznámení se s jídelníčkem.

Dle ohlasů na proces slučování středních škol v Jihomoravském kraji nebo některé problémy jednotlivých vzdělávacích institucí se zdá, že rodiče mají zájem o dění ve školách. Pokud je ale vše podle jejich představ, nevyvíjejí větší aktivitu. Škola by dle svých možností měla rodiče informovat o jejich nezaštipitelnosti v rámci vzdělávacího procesu právě ve věku dospívání. Dnes vlivem plnoletosti studentů druhých a třetích ročníků středních škol přebírají odpovědnost za své chování v rámci školní docházky oni sami. Přesto je zájem rodičů a spolupráce se školou vždy výhodou.

*Zkušenost ze **SOU Kyjov** naznačuje, že pro **vtáhnutí rodičů do života školy** je směrodatný přístup pedagogů k jejich dětem. Dle tamních pedagogů se podařil navázat úzký vztah rodičů ke škole právě díky výše zmíněnému principu do té míry, že rodiče poskytují potřeby pro volnočasové nebo učební aktivity, občerstvení na společné akce apod. Zdá se, že takto nastavené prostředí vtahuje ke spolupráci i následující ročníky žáků a jejich rodičů.*

Vysokoškolské vzdělávání

Dnes se mnoho rodičů snaží umožnit svým dětem vysokoškolské studium. Je to pochopitelné, a přestože některé obory vykazují vysokou nezaměstnanost studentů po dokončení studia, je stále vysokoškolský diplom nejlepší vstupenkou na trh práce (viz kapitola rodina a práce).

Jihomoravský kraj je v mezikrajském srovnání krajem s druhým největším počtem vysokých škol. Ve školním roce 2000/2001 bylo možné studovat na 7 vysokých školách, z nich byly 2 státní. Nyní si již zájemci o získání akademického titulu mohou vybírat mezi nabízenými obory na 14 vysokých školách, z nich je 8 soukromých. Následující tabulka ukazuje počty vysokoškolských studentů v Jihomoravském kraji za posledních 6 let.

Tabulka č. 2: Počty vysokoškolských studentů v Jihomoravském kraji

	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013
Studenti VŠ	69 154	71 611	72 183	71 323	68 949

Zdroj: Český statistický úřad

Podle serveru www.ceskomluvi.cz počet vysokoškolských absolventů posledních deset let výrazně roste. Téměř 60 % populace příslušného věku v dnešní době vstupuje do terciárního, tedy vysokoškolského vzdělání. Důvod rychlého nárůstu studentů v tomto období přisuzuje ministerstvo školství (MŠMT) posunutí vysokoškolského vzdělávání od elitního přes masové až k univerzálnímu (Hladě,

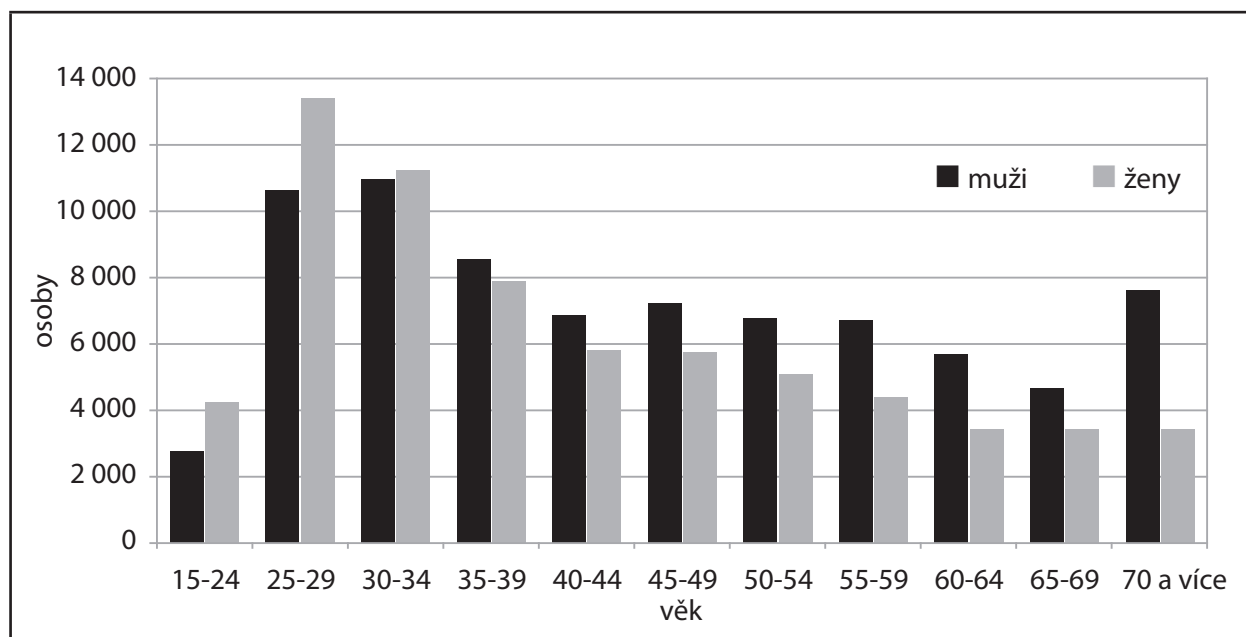
2012). Podle výzkumného pracovníka Centra pro studium vysokého školství Karla Šímy se však nejedná o české specifikum:

„V posledních minimálně dvaceti letech všude po Evropě přestal fungovat titul jako záruka sociálního vzestupu. Oproti tomu je ale stále vysokoškolské vzdělání výraznou hodnotou pro osobní rozvoj člověka, jeho šance uplatnit se ve společnosti nejen z ekonomického pohledu, ale například samostatným přístupem a odpovědností, nezávislostí a kritickým přístupem k informacím, občanskou odpovědností či angažovaností“.

Zdroj: Euractiv

Podle zdrojů Českého statistického úřadu ze SLDB 2011 uvedlo v Jihomoravském kraji ve sčítacím formuláři 146,8 tisíc osob jako nejvyšší dosažený stupeň vzdělání vysokoškolské (14,7 % populace starší 15let). Tento počet staví **dlouhodobě Jihomoravský kraj na druhou příčku ve srovnání s ostatními kraji** (prvenství drží Praha). Během let se však změnil poměr mezi počtem vysokoškolsky vzdělaných mužů a žen. Zatímco v populaci dnešních pětatictíků a starších osob převládá počet vysokoškoláků nad vysokoškolačkami, nyní mezi „čerstvými“ absolventy vysokých škol převažují ženy. I z hlediska sociologických výzkumů (Hamplová Dana a kol., 2007) v oblasti nesezdaného soužití, které uvádějí, že vysokoškolačky mají vysokou tendenci zakládat stabilní rodiny je tento trend pozitivní.

Graf 1: Počet osob s vysokoškolským vzděláním podle pohlaví v Jihomoravském kraji

Zdroj: ČSÚ

Z tohoto pohledu při obvyklé nezaměstnanosti vysokoškoláků okolo 3% by v budoucnu měl být Jihomoravský region jeden z nejbohatších a nejlépe sociálně zajištěný.

Rodina a nezaměstnanost dospívajících

Pro rodinu s dospívajícím je otázka nezaměstnanosti zvláště tíživá. Jednak souvisí úzce s možností separace mladého dospívajícího, kdy pokud není ekonomicky aktivní, nemůže pomyslet na vlastní bydlení a provoz domácnosti. Z mnoha mladých lidí se po několika neúspěšných pokusech při shánění zaměstnání stávají dlouhodobě nezaměstnaní se všemi důsledky v ještě ostřejším vydání – ztráta resp. nevytvoření pracovních návyků, ztráta životní perspektivy – jakési přežívání a v důsledku toho také nevytváření perspektivních partnerských vztahů resp. stabilní rodiny. Podpora vlastní rodiny, ale i příslušných institucí a státních programů zaměstnanosti je nezbytná.

Několik údajů o nezaměstnanosti mladých lidí:

Podle údajů serveru www.infoabsolvent.cz se pohybuje v České republice celková míra nezaměstnanosti mladých lidí do 25 let, měřená podle metodiky Eurostatu, nad 19% čili je oproti celkové téměř trojnásobná. Míra nezaměstnanosti mladých středoškoláků je v ČR oproti celkové míře nezaměstnanosti dvojnásobná. Přičemž stále platí, že daleko lépe najdou práci vysokoškoláci – nezaměstnanost se pohybuje okolo 3 % a nejhuře lidé se základním vzděláním (v ČR 22%).

Přestože Jihomoravský kraj co se týče průměrné mzdy, patří podle portálu MPSV k těm lepším, je v krajském srovnání **5. nejhorší v míře nezaměstnanosti**, která na konci 2013 činila 8,9% a 4. nejhorší v počtu uchazečů na jedno pracovní místo – 31,8. Letos končil rok na Jižní Moravě nejhorším počtem nezaměstnaných v jeho historii 71 970 a absolventi spolu s občany ve věku 50+ tvořily jeho podstatnou část.

Ke konci prosince 2013 bylo evidováno na úřadech práce v Jihomoravském kraji 5 139 absolventů škol všech stupňů vzdělání a mladistvých a ve srovnání se stejným měsícem minulého roku byl vyšší o 560 osob.

Dle údajů Jihomoravské pobočky ČSÚ v rámci SLDB 2011 bylo z celkového počtu 68,2 tisíc vysokoškolaček ke dni sčítání 73,9 % ekonomicky aktivních a své uplatnění nacházely především v odvětvích vzdělávání, zdravotní a sociální péče a ve veřejné správě. Počet nezaměstnaných vysokoškolsky vzdělaných žen dosáhl 2,3 tisíce, což představuje 4,6 % z počtu ekonomicky aktivních vysokoškolaček. Tato statistika potvrzuje také trend rozložení nezaměstnanosti v jednotlivých oborech studia. Nejpočetnější skupinou nezaměstnaných vysokoškolaček jsou ženy, které vystudovaly společenské vědy a vědy o lidském chování a přípravu učitelů a pedagogiku, tzn. nejsilněji zastoupené obory studia. Nejvyšší specifická míra nezaměstnanosti vysokoškolaček (podíl počtu vybrané skupiny nezaměstnaných na shodně vymezené pracovní síle v procentech) byla zjištěna u vysokoškolaček, které vystudovaly obor umění a obchod, řízení a správu.

Z celkového počtu 78,6 tisíc vysokoškolsky vzdělaných mužů jich bylo 63,1 tisíc ekonomicky aktivních (80,2 %). Vysokoškoláci – muži jsou zaměstnaní zejména v odvětvích informační a komunikační činnosti, vzdělávání a veřejná správa a obrana. Počet nezaměstnaných vysokoškolsky vzdělaných mužů činil 2,4 tisíce osob, nejvyšší specifická míra nezaměstnanosti byla zjištěna u absolventů oboru bezpečnostní služby a dále pak sociální péče, což je obor, který vystudoval nejmenší počet mužů.

Z uvedených údajů je patrné, že i v Jihomoravském kraji je nezaměstnanost vysokoškolsky vzdělaných lidí daleko nižší. Podrobnější údaje dle jednotlivých typů vzdělání poskytuje portál MPSV ve svých čtvrtletních výkazech nezaměstnanosti.

Tabulka č. 3: Struktura uchazečů o zaměstnání v Jihomoravském kraji k 31. 12. 2013

	Celkem
Věková struktura	71 970
do 19 let	2 497
z toho do 18 let	367
20–24 let	9 940
25–29 let	8 234
30–34 let	8 081
35–39 let	9 270
40–44 let	7 712
45–49 let	7 224
50–54 let	7 391
55–59 let	9 118
60–64 let	2 444
nad 65 let	59
Průměrný věk	39,1
Vzdělanostní struktura	71 970
bez vzdělání	21
neúplné základní vzdělání	38
základní vzdělání	16 756
nižší střední vzdělání	51
nižší střední odborné vzdělání	791
střední odborné vzdělání s výučním listem	30 078
střední nebo střední odborné bez maturity i výučního listu	251
ÚSV	1 837
ÚSO s vyučením i maturitou	2 645
ÚSO s maturitou (bez vyučení)	13 353
vyšší odborné vzdělání	673
bakalářské vzdělání	1 254
vysokoškolské vzdělání	4 048
doktorské vzdělání	174

Zdroj: MPSV, čtvrtletní výkazy nezaměstnanosti

Jak připravit dospívající na trh práce?

Ukazuje se (viz část: rodina a vzdělání), že rodiče jsou velmi silným elementem při výběru povolání svých dětí. Stále více se však objevuje otázka, zda rodina či škola může vůbec připravit dítě na složitý a stále se měnící trh práce, který dnes automaticky počítá s tím, že člověk během pracovního života vystřídá 3 a více rozličných profesí?

Čím dál více je patrné, že nejlepší přípravou je život ve stabilní rodině se silnými citovými vazbami, možností dělat chyby a poučit se z nich a s důvěrou rodičů ve schopnosti svých dětí řešit samostatně problémy příslušné určitému věku. Už dnes se ukazuje (Beck 2004), že přednost budou mít emočně stálí, vyrovnaní a kooperující zaměstnanci, kteří zvládnou zátěže současného i budoucího pracovního trhu. Největší devizou tedy nebudou konkrétní dovednosti nebo znalosti, ale právě vnitřní schopnosti a struktura osobnosti. Ze zkušeností HR manažerů (Hroník 2002) vyplývá, že lidé jsou dnes stále přijímá-

ni na základě svých znalostí, ale propouštění více na základě svých osobnostních rysů nevhodných pro práci v týmu.

I další autoři (např. Hladě, 2002) se domnívají, že významným momentem pro budoucí postoje dětí k práci je často neuvědomělá schopnost rodičů být každodenním vzorem a předávat dětem kulturní vzorce, postoje k práci a jednotlivým povoláním. Významné přitom je, jak rodiče o práci mluví. Není výjimkou, že z druhého pokoje vyslovená kritika nebo hodnocení spolupracovníků nebo firem zůstane silně ve vědomí dítěte a určuje jeho pozdější směřování. Výše uvedený autor z mnoha výzkumů dokumentuje, že přestože jsou rodiče nejvýznamnějším faktorem při volbě povolání, nejsou vždy adekvátně informováni o tom, jak dětem správně pomáhat. Rodiče jako nejbližší osoby znají dobře své dítě a mohou povzbuzováním posilovat jeho silné stránky a později být jeho praktickým průvodcem v hledání povolání. Nechat si v dnešním labyrintu možností poradit odbornými pracovníky nebo využít možnosti testování schopností a osobnostních předpokladů svých dětí (viz Poradenská střediska ÚP a Pedagogicko psychologické poradny) není výraz neschopnosti, ale naopak podpory svému dítěti. Zpráva MPSV o nezaměstnanosti uvádí zajímavý vzkaz nejen pro školy, ale i pro rodiče: „*Jakýkoliv dostupný způsob a metoda procvičení praktických dovedností v průběhu studia může mladému člověku výrazně pomoci usnadnit budoucí přechod na trh práce a snížit riziko dlouhodobé nezaměstnanosti na počátku profesní kariéry.*“

Podnikavost a odpovědnost za svěřenou práci už u dětí ve školním věku podněcuje jeden farmář z našeho kraje. Jeho děti se starají o domácí zvířata nebo plodiny jako odměnu dostávají podíl z úrody – z výsledků své práce, který mohou na „vnitřním rodinném trhu“ směniti za finance nebo jiné zboží.

Dalším příkladem dobré praxe, tentokrát z blízkého zahraničí, je možnost, která se úspěšně praktikuje v malých a středních firmách např. v Bavorsku. Jedná se o placenou nebo dobrovolnou práci ve firmě, kde pracují rodiče. V mnoha firmách vznikla tato možnost spíše jako reakce na prázdninové volno dětí. Firmy tehdy přistoupily u některých profesí na přítomnost dětí s rodiči jako určitou nutnost. (např. závozník, ale i pomocné kancelářské práce, skladník apod.) Firma, která podstoupila rizika, měla viditelné výsledky v loajalitě dotčených zaměstnanců vůči firmě, ale v mnoha případech také přirozený nástup „bývalých dětí“ do firem.

Jak to vypadá s možnostmi práce dospívajících u nás

Podle zákoníku práce může pracovat dítě, které dosáhne 15 let věku. Dříve všeobecná možnost studentských brigád je však dnes velmi omezena. Až dvě třetiny studentů tuzemských vysokých škol jsou závislí na podpoře od rodičů včetně položky kapesného. Přitom mnoho mladých pracovat chce, ale najít vhodnou práci při studiu je pro ně problém. Pravidelně si vydělává asi jen 1/3 studentů. Nutno však dodat, že studenti se snaží najít práci v oboru a započít tak případný přechod do firmy po ukončení školy.

*Perspektivní formální pomocí státu jsou dle portálu MPSV **placené stáže studentů**. V tomto programu v rámci Jihomoravského kraje poptávka studentů výrazně převyšuje nabídku Fondu dalšího vzdělávání (FDV), příspěvková organizace Ministerstva práce a sociálních věcí, v minulém roce odstartoval projekt pro studenty posledního ročníku středních, vyšších odborných a vysokých škol pod názvem „Stáže pro mladé zájemce o zaměstnání.“ Program pomáhá právě těm studentům, kteří chtějí získat praxi ve svém oboru. Jsou dobrou příležitostí začít dobře plnit svůj životopis. Mít praxi je jedním ze stěžejních parametrů při výběrových řízeních snad všech firem a institucí. Stáže pro mladé jsou určeny pro žáky a studenty posledního ročníku středních, vyšších odborných a vysokých škol. Spolupráce firem v tomto projektu je i ve stanovení časového harmonogramu stáže. Stáž však nesmí překročit maximální počet 300 hodin za celou dobu stáže.*

Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV) podporuje zaměstnávání absolventů i z jiných evropských programů. Na Jižní Moravě je prostřednictvím úřadů práce aplikována výrazná finanční podpora firem poskytujících místo absolventům. Standardní výše příspěvku v Jihomoravském kraji činila v roce 2013 na jednoho uchazeče 16 080 Kč. Mladí lidé bez práce mohli a mohou rovněž využít rekvalifikace – a nejen ty tradiční nebo nejrozšířenější. Od loňska si je také mohou sami zvolit. Úřad práce jim za daných podmínek (zájem o práci) kvalifikační kurz poplatí.

Tato možnost by měla být masivně podpořena, protože podle průzkumu g82 pro poradenskou společnost EY, který zveřejnil server iDNES, jsou čeští podnikatelé mimořádně kritičtí k znalostem a dovednostem absolventů vycházejících ze středních škol a učilišť. Čtyři z pěti oslovených podnikatelů si myslí, že školství se nepřizpůsobuje potřebám ekonomiky a podnikání.

Jiné programy úřadů práce podporují mladé lidi v podnikání, protože ochota lidí v ČR v tomto směru je zatím menší než udávaný potenciál trhu a právě mladí lidé jsou s určitou podporou (často jen morální) schopni zdravě riskovat. V tomto směru je zajímavá i poměrně silná tradice rodinných firem zvláště v zemědělských oblastech Jižní Moravy. Díky obecně větší pospolitosti v obcích a regionech umí mnohé z nich využívat evropské dotace pro malé a střední firmy. Další rodinné firmy se pohybují v oblasti účetnictví a obchodu. Podle výzkumu respondentů z rodinných firem Asociace malých a středních podniků a živnostníků v rámci 2. ročníku ocenění Equa bank Rodinná firma roku vnímá pozitivně svou budoucnost více než 80% subjektů na rozdíl od jiných firem. Další zajímavou zprávou vycházející z průzkumu je fakt, že více než dvě pětiny rodinných firem jsou si vědomy svých silných stránek a věří svým schopnostem i produktům. Významná je také schopnost uskomnit se. Výše zmíněná asociace potvrzuje názor ekonomů i politiků, že rodinné firmy jsou motorem ekonomiky. Jejich majitelé nejsou totiž orientováni na okamžitý zisk, ale podnikají s vidinou dlouhodobé perspektivy.

Předsedkyně Poslanecké sněmovny PČR Miroslava Němcová ocenila jihomoravskou společnost KALÁB na setkání „Živnostníci a rodinné firmy – sůl české ekonomiky“ spolu s třicítkou dalších podnikatelů z různých koutů celé České republiky.

Zdroj www.psp.cz

Existují samozřejmě i obtíže s touto formou podnikání

Vojtěch Koráb z podnikatelské fakulty brněnské technické univerzity k tomu říká v článku Rodinné firmy mají větší šanci přežít krizi (server brno.iDnes) „Loni se v zemi prodaly podniky přibližně za 30 miliard korun, a když jsme zjišťovali, proč, nejčastěji jejich majitelé uváděli, že jsou již vyčerpaní a hned druhým důvodem bylo, že nemají v rodině následovníka.

Zdá se, že bez budování vztahové stability a prorodinné hodnotové orientace je tato práce nemyslitelná.

Rodina a volný čas

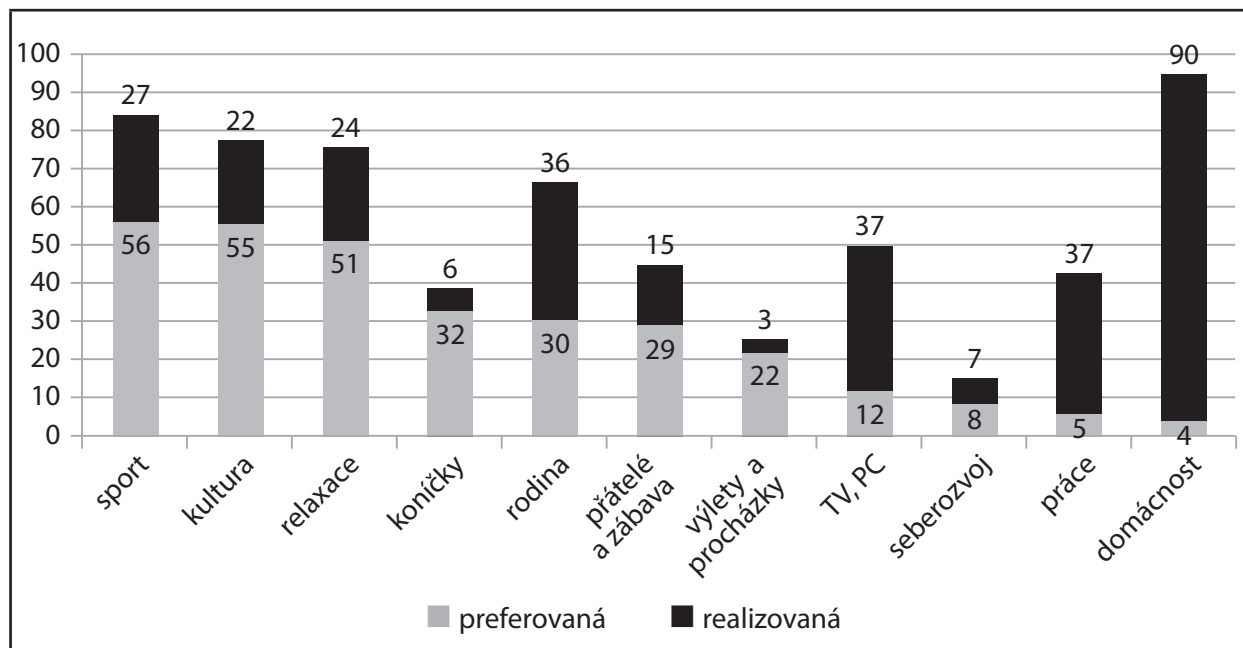
U dospívajících stoupá náročnost na formu společně tráveného času. Pakliže rodiče chtějí udržet tuto oblast funkční, ne-li jako zdroj dobrých vztahů, nezbyvá než vynaložit daleko více invence a mnohdy i finančních prostředků. Ve smyslu důrazu na autonomii dospívajících se právě v této oblasti vyplatí dát prostor názorům dětí a zařadit se v co největší míře podle jejich návrhů. Plánování dovolené a volného času je poměrně bezpečný terén pro nácvik respektující komunikace a nastolení situace, kdy každý člen rodiny může svobodně vyslovit svůj názor. K tomu mohou i formálně sloužit tzv. Rodinné rady (více viz Dinkmeyer, McKay 1996: Efektivní výchova krok za krokem).

V tomto období je také přirozeně více možností na oddělené trávení volného času jednoho rodiče s jedním dítětem. Obvykle otce se synem a matky s dcerou.

Z výzkumu, který provedla Pávková (Pávková a kol., 2002), uvádějí dospívající tyto překážky v trávení volného času:

- ◆ nemám žádný volný čas
- ◆ nudím se, nevím jak trávit volný čas
- ◆ nemám s kým trávit volný čas
- ◆ nemám dostatek finančních prostředků či příležitosti k realizaci svých plánů

Zajímavé údaje přináší práce Aleny Pecinové Rodina a volný čas. Jednak skutečnost, že rodiče ve středním věku si představují pod pojmem volný čas všechn čas mimo zaměstnání, tedy např. i péči o domácnost a dále, že výrazně převyšuje sledování TV, případně práce s PC. Stejná autorka sleduje i preference volného času o víkendech, z kterých vyplývá, že rodiče z našeho regionu věnují více jak polovinu volného času rodině, včetně stále oblíbených výletů a vycházek. Čtyřicet jedna procent rodin spolu alespoň 1x za měsíc sportuje.

Graf č. 2: Četnost jednotlivých volnočasových aktivit ve všední dny (preferovaných x realizovaných)

Zdroj: Pecinová, A., (2010) Rodina a volný čas

V úvodu zmiňovaná kvalita volného času v rámci rodiny podléhá často vnucenému nebo z nedostatku sil a času nechtěnému programu. O tom svědčí i následující výzkum, v kterém je patrné že jako i v jiných oblastech si rodiče něco přejí a něco jiného ve skutečnosti pod silným tlakem okolností dělají.

V konzumním a individualisticky zaměřeném životním stylu se ale rodina ve skutečnosti nesnaží o uspokojování svých vnitřních (vztahových) potřeb a nechává si často víceméně nevědomě vnutit potřeby a životní styl svého okolí nebo většinové společnosti či médií. Rodiče jsou pak chyceni do pastí stále se zvyšujících (a subjektivně oprávněných) nároků jednotlivých členů rodiny a to často nad rámec jejich reálných potřeb nebo možností. Pak se snadno stane, že čas a síly už nezbývají na prožívání vztahů a tím i např. předčasný nebo masivní odchod dospívajícího do vrstevnické skupiny, což je často interpretováno jako normální a přirozené.

*Konkrétní informace o způsobu trávení volného času českých rodin s dětmi přináší **anketa agentury STEM/MARK 2007**. Mezi pozitivní zjištění patří, že se přibližně tři čtvrtiny českých rodičů věnují téměř každý víkend dětem a rodině. Více než polovina rodin považuje za ideální strávit víkend s dětmi aktivně, na výletech do přírody nebo na hrady a zámky. Přesto rodiny těmto aktivitám věnují méně času než by samy chtěly. Naopak nakupování v nákupních centrech je na předposledním 23. místě v lákavosti, nicméně ve skutečnosti jde o 7. nejčastější víkendovou činnost. Podle výsledku průzkumu považuje více než polovina rodin za ideální strávit víkend s dětmi aktivně. Průzkum ukázal, že alespoň jednou za měsíc jezdí na výlety do přírody 52 % rodin, do multikin chodí 9 % a do aquaparku chodí 21 %. Na druhou stranu sleduje doma video nebo DVD každý druhý víkend nebo častěji 48 % rodin.*

Zdroj: Jak české rodiny tráví svůj volný čas?, STEM/MARK: 2007

Volný čas v rodině má potenciál příjemným a přirozeným způsobem posilovat vzájemné vztahy a udržovat rodinnou soudržnost. Prostor volného času nabízí jiné možnosti vzájemného poznávání

a pohledů na sebe a to s sebou přirozeně nese i možnost změn chování k sobě navzájem a omezení vztahových stereotypů. Posílení hodnot jako je vzájemná úcta, respekt a spolupráce, o které většina rodičů dle svých přání usiluje, je doprovodným efektem dobře stráveného společného času.

V rakouské Zprávě o rodině (2012) se uvádí: Disponibilita a využívání společných časových rezerv ve formě rozhovorů, denních a volnočasových aktivit, představuje důležitý předpoklad pro vytvoření klimatu emocionální jistoty. Potřeba lásky a sounáležitosti zaujímá v rámci celého života mimořádnou prioritu. Tak například v rakouské studii o názorech mladých lidí na hodnoty (Friesl 2001), uvedlo 72 %, příp. 69 % dotázaných lidí ve věku 14 – 24 let, že nejdůležitější životní oblasti jsou „přátelé a známí“ a „rodina“. Pokud potřeba lásky a sounáležitosti není uspokojena, reagují lidé stažením se ze sociální sféry a pocity smutku, zranění, samoty, žárlivost, viny. Sociální odmítnutí vyvolává kromě toho často také agresivní chování.

Zdroj: Rakouská zpráva o rodině 1999–2009

Jednou z možností jak ve volném čase zajistit rodinnou sounáležitost, navázat přátelské kontakty a navzájem si pomoci při organizování programu jsou **společné dovolené rodin**. Vznikají většinou neformálně mezi přáteli, ale díky životnímu tempu čím dál více rodin využívá oficiální nabídky řady rodinných nebo mateřských center na společné dovolené o prázdninách. Mimo jiné proto, že řada z nich je právě určena pro rodiny s dospívajícími dětmi a ty si zde velmi jednoduše najdou přátele mezi vrstevníky. Jenom nabídky brněnského Klubu přátel rodiny využívá více jak 500 rodin ročně. Z ohlasů na tento typ programu je patrné, že rodinám i přes počáteční ostych prospívají: „Pobyt nám pomohl dát se jako rodina znovu dohromady.“

*Psycholog **Petr Šmolka** uvedl recept na udržování dobrých vztahů v rodině: „Máme takovou společnost osmi rodin, kde spolu trávíme společný čas po dobu čtyř týdnů. Muži hrají kanastu, ženy mariáš a děti si spolu hrají. Občas trávíme čas společně všichni dohromady. Sedm z těchto rodin vydrželo pohromadě. Takže si myslím, že na tom trávení společného času asi něco bude.“*

Zdroj: Jak tráví rodiny svůj volný čas? www.zeny.e15.cz

Programy pro volný čas rodin

Organizace, které nabízejí vzdělávací a podpůrné programy pro rodiny se orientují převážně na rodiny s předškolními a školními dětmi. Programů, které by podpořily orientaci ve výchově nebo vztahy mezi rodiči a dětmi, je velmi málo. Předpokládá se, že hlavním tahounem vztahů je volnočasová oblast rodinného života. To je pochopitelné, pokud rodina pokračuje a navazuje na dobrou komunikaci a soužití z předešlých vývojových fází. Tam kde se však tyto poměrně klidné fáze promarnily nebo se vzájemné důvěrné a otevřené vztahy navázat nepodařilo, je obtížné (ne však nemožné) dohnat to ještě nyní, kdy by se dítě mělo od rodiny citově i prakticky odpoutávat.

Programy, které jsou rodičům nabízeny, nejsou postaveny povětšinou na deficitech, které jsou pocíťovány, ale naopak na podpoře fungujících strategií nebo na společných zážitcích.

*Jedním velmi oblíbeným programem jsou vícedílné **Víkendy pro otce s dospívajícím synem**, z dílny Centra pro rodinu v Krupce, na který se sjíždí i řada účastníků z jihomoravského kraje. Smysl programu autoři vidí ve vzájemném pochopení skrze nahlédnutí do světa dospělých mužů–otců. Program pomáhá najít vlastní identitu a společné outdoorové aktivity mohou posílit vzájemný vztah.*

Zdroj: [www.centrumprorodinu.cz/syn/syn\[1\].htm](http://www.centrumprorodinu.cz/syn/syn[1].htm)

*Obdobný program, který je určen pro matky s dcerami, pořádá Centrum pro rodinu a sociální péči v Brně – **Víkendové pobyty matka–dcera–babička**. Jedná se o mezigenerační pobyt, zaměřený na společně strávený čas matky a dcery, případně babičky a vnučky nebo všech tří dohromady. Součástí programu jsou aktivity, které umožňují bližší poznávání se, pochopení, předávání zkušeností a hodnot.*

Zdroj: www.crsp.cz

Veřejný prostor

Stále více se prosazuje koncept společného veřejného prostoru (viz kapitola Etapy rodinného bydlení). Tomu odpovídá i vybavení, které je vhodné pro předškolní děti, dospívající, seniory i celé rodiny. Dle zkušeností je to možnost přirozeně vytvářet místní pestrou komunitu a zároveň zde existuje přirozená sociální kontrola.

Výše uvedená teze však nebrání vytváření speciálního chráněného prostoru pro volný čas dospívajících. O tom, že respekt k potřebám dospívajících může projevit také samospráva, dokládá zkušenost z Brna, kdy bylo skupině mladých lidí umožněno vytvoření skateparku v bývalé tovární hale v Brně Králově Poli.

Cyklistické stezky

Cyklistické stezky se staly doménou pro společné výlety rodiny nebo skupin rodin. Je to výborná ukázka toho, jak rodiny dokáží využít nabídnutý neutrální prostor pro svoje zájmy. Dnes už řada obcí při budování nových stezek automaticky počítá s rodinami formou vhodných odpočívadel i tras a na to spontánně navazují restaurace a penziony přátelské rodinám, řada z nich s certifikací. Jižní Morava kromě svých přirozených výhod, jako jsou rovinný terén a zajímavé památky, může nabídnout rovněž unikátní systém 4 000 kilometrů stezek.

Slevový systém Rodinné pasy

Tento projekt Jihomoravského kraje umožňuje rodinám s dětmi do 18 let věku využívat zlevněné vstupné do kulturních a volnočasových zařízení, slevy na společné kurzy a volnočasové programy pro rodiny. Výhodou je právě zmíněný věk až do 18 let a také nerozhoduje počet dětí. To má svoje pozitiva zvláště pro početnější rodiny. www.rodinnepasy.cz

Společný čas strávený doma

Zajímavým fenoménem trávení volného času v posledních letech jsou společenské hry, zejména deskové. Např. v knihovně v Uherském Hradišti po letech obnovili klub deskových her pro rodiny a pravidelně se ho účastní několik desítek rodin z města a okolí. Tato nabídka ožívá i na mnoha jiných místech také v Jihomoravském kraji.

Nahlédnout do obývacích pokojů rodin adolescentů při společném čase umožnila bakalářská práce Veroniky Tomečkové, studentky pedagogické fakulty MU v Brně: Využití deskových her jako podpůrného interakčního prostředku v rodině adolescentů. Potvrzuje v ní, že sociální kontakt a komunikace je i pro dospívajícího hráče důležitější než hra či vítězství v ní. Škoda, že se potvrzuje fenomén zmíněný v úvodu kapitoly – totiž odsouvání tohoto společného zážitku z nedostatku času nebo sil (učení se novým pravidlům hry apod.). Přitom se společenská hra může stát snadno určitým rituálem při rodinných oslavách nebo návštěvách příbuzných.

Pro ilustraci uvádíme některé zajímavé výpovědi dospívajících respondentů z výše uvedené bakalářské práce:

„...Třeba při nějakých hrách to může ovlivňovat tu empatii v rodině. Tu hru hrajeme u stolu nebo na koberci a mám na tu rodinu přímý kontakt. A jakože je pozoruju víc než když jsem já v jedné místnosti a oni v druhé...”

„...Vnímám to, že jsem rád, že to vůbec můžeme hrát. Kvůli hře i té rodině...”

„Sleduju to, že jsme všichni pohromadě. Že děláme jednu společnou věc. Že si všichni udělali čas, aby jsme si mohli zahrát tu hru...”

„...A protože já mám čas téměř vždycky na deskové hry a to, že za mnou přijde tatínek a řekne mi, abych si s ním zahrál něco, tak to mě potěší a když bychom si zahráli všichni, tak to mě potěší dvojnásobně, protože máma s náma deskový hry prakticky nehraje, jelikož ji to vůbec nebaví a nerozumí tomu a nechce se to ani učit...”

Doporučením pro obce a kraj je citlivost pro různé formy trávení volného času rodin a jeho masívní podpora v jeho aktivní a vztahové formě.

Rodina a zdravý životní styl, zdraví dospívajících

Dospívající člen rodiny má v této oblasti velké možnosti. Rodiče kvůli udržení kontaktu se svými dětmi jsou ochotni (a schopni) začít společně sportovat, změnit jídelníček nebo nakupovat kvalitní či neobvyklé druhy potravin, které si dospívající přeje. Je to pro rodiče další zkouška, zda je důležitější dodržovat zaběhnutý řád v této oblasti nebo investovat do společných vztahů a doslova si „užít změny“, ideálně společně dohodnuté. Můžeme pozorovat, jak matky drží s dcerami diety a otcové rozcvičují svoje tělo se synem v posilovně. To vše umožňuje dospívajícím zakusit svobodu vlastní cesty i radost ze vzájemné podpory. Bude se mu to později velmi hodit v partnerském vztahu a manželství.

K věku dospívání patří přirozeně zkoušení hranic a to nejen těch sociálních, ale i fyzických. Mladí lidé tíhnou k adrenalinovým sportům a zážitkům. Hlavním důvodem nemocnosti i úmrtnosti v období adolescence se stal tzv. syndrom rizikového chování v dospívání. Mezi nejrizikovější oblasti patří užívání návykových látek, negativní jevy v oblasti psychosociální (sociální nepřizpůsobivost v užším slova smyslu) a poruchy reprodukčního zdraví. Z průzkumů vyplývá, že adolescenti, kteří se dopouštějí jednoho typu rizikového chování, se s vysokou pravděpodobností dopustí i dalších. Často u nich také pozorujeme jeden společný rys a tím je nedostatečná vazba ke komukoli z dospělých, kteří se podílejí na jejich výchově. Jak již bylo zmíněno, blízký vztah k nějakému dospělému vzoru (k jednomu z rodičů nebo k jinému příbuznému, k učiteli, k trenérovi apod.) má zásadní pozitivní vliv na duševní zdraví dospívajícího.

Úrazovost

Nejrizikovější skupinu, z hlediska vzniku úrazu (dle údajů Českého zdravotnického ústavu 2013), představují děti ve věku 13–14 let. V této věkové kategorii postihne dle vyjádření rodičů úraz vyžadující lékařské ošetření každou čtvrtou dívku a dokonce každého třetího chlapce.

Máme-li zhodnotit současnou situaci dětské úrazovosti, lze říci, že se daří snižovat především dětskou úrazovou mortalitu, zatímco počet běžných dětských úrazů mírně narůstá. Současné navýšení celkového počtu úrazů může být způsobeno např. adrenalinovými sportovními aktivitami.

Jedním z hlediska úrazů více sledovaným momentem je řízení motorových vozidel. K negativním trendům dopravní úrazovosti patří v současné době nárůst úrazů způsobených mladými řidiči – nejvíce, přibližně třetinu, nehod způsobí řidiči ve věku 25–34 let. Nárůst je zaznamenán i u dospívajících – ve věkové kategorii 15–19 let je 43 % úmrtí zapříčiněno dopravní nehodou. Alarmující je rovněž počet i závažnost dopravních nehod motocyklistů. Probíhá společenská debata, zda zvýšit věkovou hranici obdržení řidičského průkazu minimálně na motocykly, ale zdá se, že zde může hrát významnou podporu řízení dospívajících v přítomnosti rodičů nejvíce, jak jen je to možné. A pak samozřejmě vlastní příklad (pití alkoholu před jízdou, zbytečné riskování ve spěchu apod.).

Nadměrné užívání návykových látek

Dle výzkumu Aklubů v Brně (2013) na vzorku 1789 respondentů gymnázií, středních škol a základních škol na II. stupni v Jihomoravském kraji uvádí, že vlastní zkušenost s návykovými látkami a hazardem uvádí 61,6% respondentů, naopak bez této zkušenosti je 38,2% . Dle pohlaví vlastní zkušenost uvádí 57,2% z dívek a 66,5% z chlapců. Nejvíce respondentů má zkušenosti s alkoholem (39,05%), následovaným cigaretami (32,65%). Na třetím místě v žebříčku oblíbenosti návykových látek se umístila marihuana, kterou vyzkoušelo 14,25% respondentů.

Tabulka č. 4: Počet výskytů setkání se s návykovými látkami

Návyková látka	Počet	%
Cigarety	857	32,65
Alkohol	1025	39,05
Marihuana	374	14,25
LSD	24	0,91
Pervitin	16	0,61
Extáze	30	1,14
Lysohlávka	58	2,21
Těkavé látky	10	0,38
Trip	20	0,76
Hazardní hry	208	7,92
Jiné	3	0,11
Celkem	2625	100

Zdroj: Akluby ČR, Statistika Mládež a drogy 2013

Celkově je v ČR patrný nepříznivý trend posouvání konzumace těchto látek do nižšího věku a dívčí populace.

Nikotinismus

Podle tiskové zprávy Rizikové chování dospívajících portálu www.vyzivadeti.cz pravidelně kouřilo cigarety 40,2 % pražských studentů středních škol a učňů. Nejčastěji začínali ve čtrnácti letech. Alarmující je údaj, že denně kouří 25 % 16letých středoškoláků, z čehož 8 % jsou silní kuřáci nad 11 cigaret denně. Lze se domnívat, že tato činnost vyžaduje finanční podporu rodičů, patrně neuvědomělou.

Server www.odvykani-koureni.cz doporučuje rodičům, aby nepodceňovali svůj vliv na odvykání kouření svých dětí, přestože se dospívající k radám nebo kontrole rodičů chovají odmítavě. Mnoho zkušeností rodičů hovoří o tom, že adolescenti na přiměřenou reakci čekají. Tomu nahrává i tvrzení serveru Kurakovaplice.cz ve zveřejněných statistikách: „9 z 10 kuřáků začne kouřit před 18. rokem a proto je kouření někdy nazýváno dětskou nemocí“. Z toho poměrně jasně vyplývá, že si většina dnes už dospělých kuřáků vytvořila návyk na cigarety ve věku, kdy se sami nedokázali adekvátně rozhodnout a zhodnotit všechna rizika spojená s kouřením. I zde je patrná úloha rodičů a to i v pasivní formě, protože pakliže kouří oba rodiče, nastává pravděpodobnost vzniku kuřáctví u dítěte 4x vyšší, než u dítěte z nekuřácké rodiny.“

V Jihomoravském kraji pracuje několik Center pro závislé na tabáku a řada odborníků (www.odvykani-koureni.cz). Tato Centra na rozdíl od dalších způsobů odvykání vykazují 40% úspěšnost.

To že tato služba ke škodě kuřáků není využívána, svědčí i údaje ČSÚ, které vyjadřují dlouhodobě stálost počtu kuřáků v JMK.

Drogy

V dospívání je začátek užívání drog nejčastěji aktivitou primárně motivovanou sociálně, kvůli společnosti vrstevníků. Tento poznatek vychází z tiskové zprávy Rizikové chování dospívajících, která uvádí, že počátečním stádiu užívání dostane dospívající nabídku od vrstevníků (71–81 % experimentujících neužívalo nikdy drogy o samotě). Následuje stádium problémového užívání – tzv. stádium dvojí identity. V tomto stádiu si dospívající uvědomuje nebezpečí a snaží se vymanit ze závislosti, která však už začíná působit. V posledním zmíněném stádiu je klíčová nabídka některého z protidrogových pracovišť. Jinak do posledního stádia – závislosti – dospěje přibližně 3–7 % z pravidelně experimentujících.

Mezi mládeží je podceňována možnost získat závislost přes tzv. měkké drogy. Server aktualne.cz v článku Opět první. Mladí Češi kouří „trávu“ nejvíc v Evropě, uvádí, že konopí u nás vyzkoušela téměř polovina lidí ve věku 15 až 34 let (49,3 procenta). To je nejvíc z celé Unie. Vyplývá to ze zprávy Evropského monitorovacího střediska pro drogy a drogovou závislost (EMCDDA) za rok 2012.

Alkohol

Dalším fenoménem je užívání alkoholu u mladistvých, které začíná být i přes kontroly v obchodech a restauračních zařízeních stále větším problémem. V roce 2007 pilo podle Evropské školní studie o alkoholu a jiných drogách v České republice nadměrné dávky alkoholu (více než 3x v posledním měsíci) 20 % studentů a destiláty v posledním měsíci pilo opakovaně 12,3 % šestnáctiletých. Klíčovou roli hraje extrémní dostupnost alkoholu, která je nesrovnatelná se zahraničím, a jeho nízká cena.

Hazardní hry

Zdá se, že tohoto typu nebezpečného chování se účastní nejméně dospívajících, patrně z finančních důvodů. Podle výzkumu Aklubů ČR v JMK 2013 u výherních automatů přiznalo pravidelné hraní 2,46% respondentů, z toho byla nejčastější frekvence 1x týdně (90,90% hráčů na výherních automatech). U kurzovního sázení uvedlo 4,25% respondentů pravidelné sázení s nejčastější frekvencí 1x týdně.

Obezita a poruchy příjmu potravy

Státní zdravotnický ústav udává, že u předškolních chlapců a chlapců od 15 do 18 let se podíl jedinců s nadměrnou hmotností dokonce snížil (4,6 % a 5,9 % oproti očekávaným 7 %). Podíl obézních chlapců se zvýšil, ve věkové skupině 15 –18 let pouze o 0,6 %. U dívek se zvýšil podíl v kategoriích nadměrné hmotnosti i obezity v celém věkovém spektru, s výjimkou nejstarší věkové skupiny 15– 18 let. V té naopak pozorujeme zřetelné snížení výskytu nadměrné hmotnosti a obezity a zároveň výrazné zvýšení podílu dívek s nízkou hmotností.

V omezení obezity hraje nejvýznamnější roli rodina – změnu životního stylu musí podstoupit všichni. Hledat způsoby, jak dostat informace k rodičům dětí není snadné a snahy samotných dětí přenést informace ze školy nejsou příliš účinné. Dospívajícím však obezita vadí a snaží se ji omezit. Podpora rodičů a vlastní účast na procesu může být prospěšná nejen fyzicky, ale i vztahově.

V posledních letech stoupá stále i výskyt mentální anorexie a bulimie. Po rozsáhlých debatách se ukázal velký podíl, jak na vzniku onemocnění, tak na jeho zvládnutí, v rodinném systému. V článku „Mentální anorexie?“ se uvádí, že v posledních letech v Česku prudce stoupl počet lidí trpících touto nemocí. Podle Ústavu zdravotnických informací a statistiky v roce 2013 léčilo v nemocnicích 339 lidí s poruchami příjmu potravy a většina z nich trpěla mentální anorexií. Celkem se kvůli poruchám příjmu potravy léčilo ambulantně i ústavně 3389 pacientů, uvedly statistiky. Nejvíce trpí poruchami příjmu potravy ženy, léčilo se jich více než 90 procent. Z hlediska věkové struktury je nemocných do 14 let devět procent. Více než 30 procent jich bylo ve věku 15 až 19 let a téměř 61 procent starších 20let. Nejvíce pacientů, a to třikrát více než je celorepublikový průměr, se léčilo v Praze (102,6 pacienta na 100 tisíc obyvatel kraje). Dalšími kraji, ve kterých byl přepočtený počet pacientů vyšší než průměr za ČR, byly Jihomoravský (47,6) a Olomoucký kraj (37,9). Jak je patrné ze statistik na Jižní Moravě je tento fenomén významný.

V jihomoravském kraji vzniklo v roce 2002 občanské sdružení Anabell, které si rychle svým přístupem ke klientkám a jejich rodičům získalo důvěru veřejnosti a to široké i odborné. Sdružení pomáhá formou svépomocných skupin, kurzů a terapiemi. Psychoterapeutka Michaela Szabó z plzeňské pobočky říká, že výhodou centra je skutečnost, že si klientky navzájem sdělují své zkušenosti. Podle psychologů je důležité, aby rodina anorexii nebo bulimii rozeznala včas. Také rodiče mohou zdarma navštívit poradnu nebo zavolat na tísňovou linku.

Sebevražedné pokusy a sebevraždy

Věk dospívání je společně s důchodovým věkem obdobím s největším počtem pokusů o sebevraždu. U dospívajících se často jedná o impulzivní čin, pokus utéct z neštěstí, způsobené rozchodem, neúnosnou situací doma, strachem z kritiky a trestu (u emočně labilnějších dospívajících s velmi kritickými rodiči může spustit myšlenky na sebevraždu i špatná známka na vysvědčení). V tomto věkovém období se také používá pojem „demonstrativní sebevražda“ – dítě se pokusí se zabít ne s cílem umřít, ale vzbudit pozornost dospělých ke svým problémům. Většího počtu pokusů o sebevraždu se dopouštějí dívky,

zatímco u dokonaných sebevražd dominují chlapci," uvedl primář dětské psychiatrické kliniky Fakultní nemocnice Motol Jiří Koutek na portálu Parlamentní listy.cz

V Jihomoravském kraji přibylo v roce 2012 sebevražd mladistvých. Za poslední čtyři léta každoročně ukončí svůj život asi osm mladých lidí ve věku od 15 do 19 let. Loni to byla pětina z celorepublikového počtu. Další desítky mladých lidí od činu odradí policejní vyjednavací, uvádí www.ceskatelevize.cz v článku Sebevražd mladistvých na jižní Moravě přibývá.

Sexualita dospívajících

Dospívání je věkem, kdy dochází k výraznému přesunu zájmů směrem k sexualitě. Podle Katrnáka a kol. (2011) jsou představy náctiletých o sexualitě následující:

V generaci dnešních 15–17letých totiž přiznává první sexuální zkušenost před dovršením 15 let třikrát víc chlapců (15,8 %) i dívek (10,4 %). „Podle dvou třetin chlapců a dívek (66,5 %) by sexuálnímu vztahu měl předcházet dlouhodobější partnerský vztah. Tomuto názoru odpovídá i realita. Sex není považován za něco nahodilého, je přirozeným vyústěním vztahu s emocionálně blízkou osobou.“ Zhruba desetina mladých (13,3 %) si myslí, že vedle trvalého partnerského vztahu je možné spát i s někým jiným – častěji to tvrdí chlapci. Naprostá většina náctiletých ale vidí sex jako „monogamní činnost“, která by se neměla odehrávat bez romantického citu. Zároveň autoři publikace odhadují, že intervence rodičů by měly být uvážlivé, protože tím spíše dojde k utajování známostí.

To dokládá i fakt, že čím vyšší je vzdělání matky, tím později mají dospívající děti první sexuální zkušenosti. Zdá se tedy, že čím více věnují rodiče pozornosti trávení volného času svých dětí a více dbají na pravidelné zájmové činnosti.

Jak uvádí Kabíček (2008) v tiskové zprávě „Rizikové chování dospívajících“, předčasný sexuální život může mít závažné důsledky pro psychické, fyzické i sociální zdraví. Populační skupina 15–24 je celosvětově skupinou s největším výskytem pohlavních chorob. Velká část nemocných HIV/AIDS se nakazí právě v adolescenci. Ochrana proti pohlavním nemocem a používání antikoncepce v dospívání je přitom často záležitostí nesnadnou a selhává častěji než v dospělosti. Podle výzkumu naší 16–18leté učňovské mládeže udalo pohlavní styky s více partnery asi 38 % dívek a 64 % hochů.

Sexuální výchova

Sexuální výchova je horké téma nahlížené z různých úhlů, ale všichni protagonisté debat se shodují na její potřebnosti. Na tuto oblast by se nemělo v žádném případě rezignovat, ať se jedná o oblast školství nebo rodiny. Téměř všichni se shodují na tom, že primární roli má rodina, která má možnost také předávat vzory a informace o vztazích. Společnost musí mít připraveny a také zajistit základní informační a preventivní programy. Z hlediska spolupráce s rodinou je nutné, aby školy o těchto programech nejen komunikovaly, ale také respektovaly odlišnou kulturu nebo náboženské vyznání rodičů.

Odborníci se však shodují na tom, že situace s informovaností o sexu se nelepší. Zde bohužel zklamávají často i rodiče a převládajícím zdrojem informací o sexualitě jsou tak kamarádi a vrstevníci. Dívky jsou tak informovány ze čtyřiceti procent, chlapci ze třiceti procent. Knihy zůstávají na druhém místě. „Stále velký počet mladých mužů uvádí, že není informován vůbec," uvedl Petr Weiss ze Sexuologického

ústavu Všeobecné fakultní nemocnice v Praze. Navíc se ukazuje, že vstup informovaných lidí do sexuálního života je pozdější.

V únoru 2014 proběhla v Brně zajímavá konference **Prevence rizikového sexuálního chování – úkol základního vzdělávání** s tématy:

- *psycho– sociální aspekty předčasného sexuálního startu mladistvých,*
- *zdravá integrace sexuality do vztahů,*
- *prevence traumatizujících forem sexuálního chování*

v možnostech Rámcových a Školních vzdělávacích programů. (více na www.rodiny.cz)

V Jihomoravském kraji několik subjektů nabízí semináře a kurzy pro dospívající na téma sexuality v rámci partnerských vztahů (např. CENAP, SPONDEA, Středisko volného času Lužánky, Centra pro rodinu v Brně a Hodoníně) a je o ně, hlavně ze strany dívek, zájem. Například zmiňovaný CENAP pořádá kurz pro dívky 12–16 let zaměřený na zdravé sebevědomí a sebeúctu.

Rizikové faktory u dospívajících a prevence

Více autorů se shoduje na potřebnosti efektivní prevence, protože docílit zřeknutí se již rozvinutého rizikového chování u dospívajícího je velmi nesnadné. Za nejúčinnější je považována prevence primární, kterou se myslí pozitivní rozvoj hodnot a citové výchovy v rodině po celou dobu dětství a citlivém a pevném přístupu k dospívajícím. Hledáním si mladý člověk musí projít sám, ale potřebuje při tom podporu a spolehlivé blízké vztahy. Rizikové a ochranné faktory jsou jak individuální (cvičení schopnosti sebekontroly, sebeúcty) přes výše zmíněné rodinné až po společenské (chudoba, příležitost k nelegálním činnostem a glorifikace rizikového a negativního chování v médiích, z ochranných pak kvalitní školy, pozitivní vzory ve společnosti, obecně malá tolerance k negativním sociálním jevům) Ukazuje se, že i obecné, etické a sociální normy společnosti s rozvojem syndromu rizikového chování v dospívání úzce souvisejí.

Rodina a ekonomika

Rodina s dospívajícími má nejvyšší výdaje z celého rodinného cyklu. Tato skutečnost je kompenzována tím, že pokud oba rodiče pracují, mají v této fázi většinou i největší příjmy. Ty však (viz kpt. Ekonomická situace rodin) investují do dětí a to z velké části do základních potřeb. V současnosti přibývá rodin ohrožených chudobou a to z velké části proto, že společnost stále nerespektuje transfery v podobě péče, vzdělávání a dalších investic do dětí. Ve zmíněné kapitole je jasná souvztažnost mezi počtem dětí a zmenšeným příjmem na hlavu resp. zvýšenými výdaji. Pro rodiče dospívajících dětí to často znamená zvýšené pracovní úsilí a orientaci na finanční zajištění v době, kdy často potřebují péči také stárnoucí rodiče. Tím se toto období stává mimořádně psychicky, vztahově i ekonomicky náročné. Podpora až tlak na alespoň částečnou ekonomickou soběstačnosti dospívajících resp. mladých dospělých je na místě. Ekonomická závislost může rušit přirozený průběh separace mladého člověka od původní rodiny, což se dnes nazývá běžně jako „mamahotel“. Tento typ soužití neprospívá žádnému ze zúčastněných. V Kapitole, která se věnuje rodině seniorů, autor v souvislosti a tímto tématem uvádí také, že: „*Separace může také váznout a prodlužovat se ze strany mladého člověka, ať už formou prodlužující se větší nebo menší*

závislosti na pohodlí původní rodiny, nebo formou prohlubujícího se selhávání jednotlivých kroků separace (neúspěšné a protrahované studium, neschopnost soustavné výdělečné práce, labilita vztahů, experimenty s různými formami závislosti a závažnější dobrodružné úniky z každodenní reality, problémy ve zdravotním stavu včetně problémů „útěku do nemoci“ atd.)“.

A jak je to s výdaji domácností obecně?

Dle Tiskové zprávy ČSÚ za rok 2011 Výdaje a spotřeba českých domácností tvoří největší položky výdaje za bydlení, potraviny a nealkoholické nápoje. Z rozpočtů domácností ukrojí celých 40 %. Tento podíl se v průběhu uplynulých 20 let zásadně nemění. V posledních letech se v rámci této spotřební skupiny zvyšuje podíl výdajů za bydlení na úkor potravin a nealkoholických nápojů. V 90. letech domácnosti naopak více utrácely za jídlo a pití než za bydlení. Domácnosti relativně málo utrácí za zdraví (2,7 % ze svých výdajů) a vzdělávání (0,7 %).

Na venkově a ve městech se liší struktura výdajů na bydlení

Celková výše a základní struktura výdajů domácností žijících na vesnici a ve větších městech je velmi podobná. V menších obcích domácnosti více utrácí za dopravu a potraviny, naproti tomu ve městech je největší část výdajů spojená s bydlením. Rozdílná je struktura samotných výdajů za bydlení. Na venkově, kde většina domácností bydlí ve vlastním, je výrazných 70,8 % výdajů utraceno za spotřebu energií. U domácností ve městech se 45,8 % výdajů za bydlení týká spotřeby energií a 37,7 % jde na platby za nájem.

Struktura výdajů je odlišná u různých typů domácností

Zajímavé výsledky přináší pohled na domácnosti podle výše příjmů, tedy porovnání výdajů domácností s nejvyššími a nejnižšími příjmy. Nejchudší domácnosti utratí za bydlení a potraviny 45,8 % svého rozpočtu, u nejbohatších tvoří výdaje za tyto nezbytné položky pouze třetinu jejich vydání. „Nezbytné výdaje na bydlení a potraviny dosáhly vloni dvou pětín z celkových výdajů domácností. Zhruba tolik za ně platí třeba rodiny s dětmi. Ovšem například u domácností důchodců už nezbytné výdaje tvoří více než polovinu jejich rozpočtu.“

Zdroj: ČSÚ, Výdaje a spotřeba českých domácností

Tabulka č. 5: Spotřební koš domácnosti

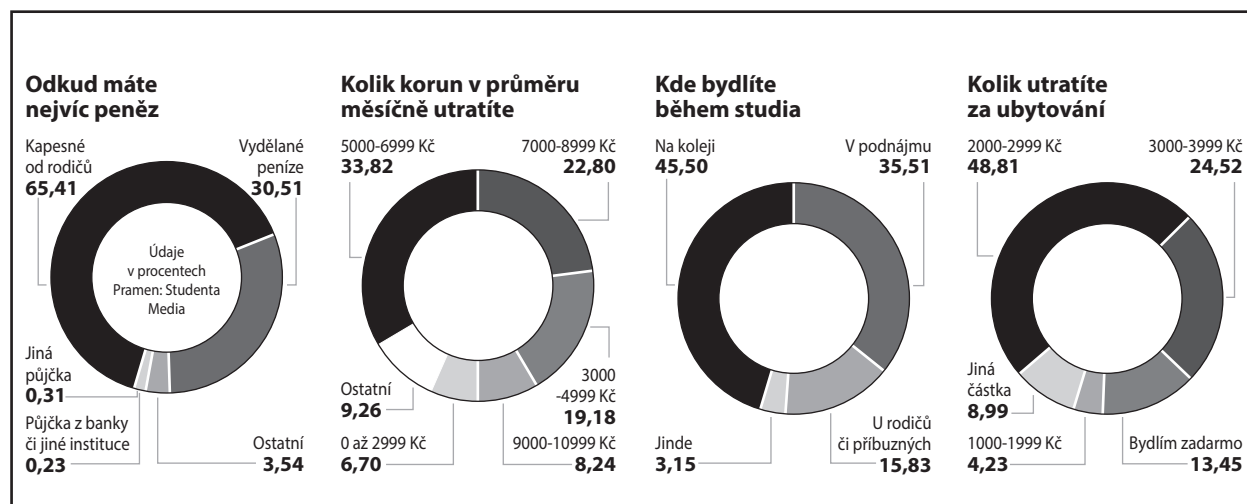
1. Bydlení	28,0 %
2. Potraviny a nealkoholické nápoje	15,0 %
3. Doprava	10,5 %
4. Alkoholické nápoje a tabák	9,7 %
5. Rekreace, kultura	9,0 %
6. Bytová výbava	5,8 %
7. Hotely a restaurace	4,9 %
8. Pošta, telekomunikace	3,6 %
9. Oděvy	3,6 %
10. Zdraví	2,3 %
11. Vzdělávání	0,8 %
12. Ostatní	6,9 %

Převzato z: <http://www.hypoindex.cz/spotrebni-kos-koureni-je-vyznamnejsi-nez-najemne/>

Dle spotřebního koše rodiny investují jen zlomek příjmů do vzdělávání (0,8%) avšak byl by omyl počítat jen čisté náklady na školní potřeby nebo poplatky. Jak bylo uvedeno v části o vzdělání dospívajících, studuje dnes 60% mladých lidí na vysoké škole, a téměř všichni na některé ze středních škol nebo gymnázií. Pro poměrně velkou část rodičů v Jihomoravském kraji to znamená výdaje v oblasti dopravy, ale také stravování a bydlení (doma bydlí jen menší část vysokoškolských studentů, středoškoláci často dojíždějí). Mnohé studijní obory také vyžadují vícenáklady v podobě zahraničních stáží, doplňkových kurzů nebo speciálních pomůcek. Jak dokazuje následující výzkum, základní náklady na vysokoškoláka činí minimálně 5–7 tis měsíčně. I z tohoto důvodu se spolu s ekonomem O. Hamplem ztotožňujeme s ponecháním bezplatného školného.

Výzkum od společnosti Studenta Media mezi 1 300 studenty vysokých škol v roce 2013, který zveřejnil server iDnes potvrzuje závislost dospívajících na rodičích, když uvádí, že pravidelně si vydělává jen asi třetina z nich. Tento moment jistě přispívá k setrvání dospívajícího doma, pokud má to štěstí a bydlí v univerzitním městě – udává jen cca 16% dotázaných.

Graf č. 3: Výsledky průzkumu mezi 1 300 studenty vysokých škol od společnosti Studenta Media

Zdroj: *Ekonomika Idnes: „Kapesné dostávají dvě třetiny studentů, práci shánějí těžko“*

Řada finančních ústavů přišla s nabídkou půjček pro studující se splatností až po ukončení studia. Banky si uvědomují, že investovat do mladých se vyplatí.

Bydlení a rodina s dospívajícím

Výše zmíněná a pro dospělého nezbytná separace je také spojená s bydlením. Přestože se developeri v poslední době přednostně věnují malým bytům je zřejmé, že hypotéky si berou lidé nejčastěji až kolem 35 let věku.

Do té doby žijí mladí lidé v podnájmech a to často společně. Oblíbenost a v českých poměrech možná i nezbytnost tohoto způsobu separace naznačují i populární televizní seriály. Odvrácenou stranou může být odkládání sňatku nebo početí dětí za zdravou mez. Zdá se, že dostupná nabídka startovacích bytů s dostupnými formami hypoték by byla velmi vhodná.

Ve spolkové zemi Dolní Rakousko vláda spolupracuje s bankovními domy a pojišťovnami, které jsou vstřícné k mladým lidem a rodinám s dětmi. Existuje zde vzájemně prospěšná a transparentní podpora, z které mohou rodiny čerpat výhody, třeba právě ve fázi získání startovacích bytů pro svoje děti.

Podpora dostupných půjček, na kterých by se mohli podílet dospívající a v dohodnuté míře nebo formě i rodiče je výzva i pro spolupráci Jihomoravského kraje s takto orientovaným bankovním sektorem.

V současné době se rýsuje ještě přímější forma podpory. Dle údajů ČSÚ (SLDB 2011) viz článek Česko má jeden z nejlepších bytových fondů v Evropě je uvedeno potvrzení trendu existence velkého počtu neobsazených bytů, hlavně ve velkých městech. Poptávka se různí dle lokalit, ale např. dle údajů jednání pracovní skupiny Komunitního plánování sociálních služeb ve městě Brně pro problematiku bydlení s doprovodnou službou, volných bytů v některých městských částech přibývá. Souhrnný ukazatel „počtu bytů na 1000 obyvatel“ ukazuje, že v evropském kontextu patříme k zemím, které jsou lépe vybaveny bytovým fondem. K tomu přispívá i renovace a zateplování panelových domů, které se právě pro startovací byty hodí. Jde tedy často o rozhodnutí města a obce zda bytový fond pro mladé lidi a rodiny uvolní a za jakých podmínek.

Použité zdroje a literatura

A kluby v ČR, (2013) Statistika Mládež a drogy 2013, JMK 2013

Beck, U., (2004): Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně, Sociologické nakladatelství

ČSÚ, Výdaje a spotřeba českých domácností.

(online) www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/vydaje_a_spotreba_ceskych_domacnosti, cit. 3. 1. 2014

Čtyři rady jak své dítě můžete zbavit závislosti,

(online) www.odvykani-koureni.cz/novinky/ctyri-rady-jak-sve-dite-muzete-zbavit-zavislosti-na-nikotinu-456
cit. 14. 2. 2014

Dinkmeyer, D., McKay, G., (1996): Efektivní výchova krok za krokem, Portál, Praha

Ekonomika idnes: Absolventi jsou nepoužitelní. U strojů stojí číšníci, stěžují si firmy: (online) http://ekonomika.idnes.cz/podnikatele-kritizuji-vzdelani-a-pripravu-absolventu-p12-/ekonomika.aspx?c=A131111_113439_ekonomika_fih, cit. 11. 1. 2014

Euraktiv: Snižuje vyšší počet studentů hodnotu diplomu?

(online) <http://www.euractiv.cz/print-version/clanek/snizuje-vysssi-pocet-studentu-vs-hodnotuvysokoskolskeho-diplomu-cesko-mluvi-o-vzdelavani-010776>, cit. 9. 1. 2014

Fisher, S. (2009) Sociální patologie. Praha: Grada Publishing.

Giddens, A. (2003): Sociologie, Praha Argo.

Hladě, P. (2012): Profesionální orientace adolescentů: pohledy z teorií a výzkumů. Brno, Konvoj.

Hroník, F. (2012)“, Manažerská integrita, Brno, MotivPress.

Chaloupková, J., Soukupová, E., Sunega, P., Zeman, K. (2007): Děti na psí knížku? In: Mimomanželská plodnost v ČR. Praha. Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.

Informační poradenské středisko pro volbu povolání ÚP ČR–Brno venkov

Jak tráví rodiny svůj volný čas?

(online) <http://zeny.e15.cz/clanek/sex-a-vztahy/jak-travi-rodiny-svuj-volny-cas->, cit. 10. 1. 2014

Kabíček, M., 2008: Rizikové chování dospívajících, Tiskové setkání

(online) <http://vyzivadeti.cz/tiskove-centrum/tiskove-materialy/rizikove-chovani-dospivajicich-10-7-2008/>, cit. 12. 2. 2014

Kapesné dostávají dvě třetiny studentů, práci shánějí těžko,

(online) http://ekonomika.idnes.cz/prace-pro-studenty-kapesne-od-rodicu-dvb-/ekonomika.aspx?c=A140207_2031246_ekonomika_skr, cit. 7. 2. 2014

Katrňák, T., Lechnerová, Z., Pakosta, P., Fučík, P. (2011): Na prahu dospělosti, Brno, Muni Press a Dokořán.

Komunitní plánování sociálních služeb. (online) www.socialnipec.bno.cz/texty/2/komunitni-planovani-socialnich-sluzeb
cit. 5. 2. 2014

Konference Prevence rizikového sexuálního chování, 6. 2. 2014, Brno, www.rodiny.cz

Krátkodobý realizační plán Strategie rozvoje lidských zdrojů Jihomoravského kraje 2014–2015, Jihomoravský kraj, 2013

Lagmeier, J., Krejčířová, D. (1998): Vývojová psychologie, Praha, Grada publishing.

Macek, P. (1999): Adolescence. Praha: Portál.

Mentální anorexie? V Česku prudce stoupl počet trpících lidí touto nemocí (online) <http://izeny.eurozpravy.cz/lifestyle-zivotni-styl/62859-mentalni-anorexie-v-cesku-prudce-stoupl-pocet-trpicich-lidi-touto-nemoci/>, 5.1. 2014

Měsíční zpráva JMK 2013 (online) http://portal.mpsv.cz/upcr/kp/jhm/statistiky/mesicni_zprava_jmk_2013_12.pdf cit. 12. 2. 2014

Mladí absolventi jsou bez práce. Stát bude proto firmám platit jejich mzdu,

(online) http://ekonomika.idnes.cz/urady-prace-budou-platit-firmam-plat-absolventum-fbs-/ekoakcie.aspx?c=A130708_082223_liberec-zpravy_tm, 8. 12. 2013

Nakonečný, M. (1997): Encyklopedie obecné psychologie. Praha: Academia.

Nezaměstnanost mladých v ČR a EU

(online) <http://www.infoabsolvent.cz/Temata/ClanekAbsolventi/0-0-04/Nezamestnanost-mladych-v-CR-a-EU/12>,
cit. 12. 1. 2014

Opět první. Mladí Češi kouří „trávu“ nejvíce v Evropě,

(online) <http://aktualne.centrum.cz/zahranici/evropa/clanek.phtml?id=763397>, 15.1. 2014

Pávková, J. et al. (1999): Pedagogika volného času. Praha: Portál.

Pecinová, A., Rodina a volný čas, Diplomová práce, MU Brno 2010

Předsedkyně PS ocenila drobné podnikatele,
(online) <https://www.psp.cz/sqw/detail.sqw?id=401&o=6&z=5050>, cit. 20. 1. 2014

Rakouská Zpráva o rodině (1999–2009), zkrácené vydání, překlad vybraných částí Společně o.p.s., Brno

Rodinné firmy jsou větší optimisté a soutěží v rámci ocenění Equa bank Rodinná firma roku
(online) <http://www.parlamentnilisty.cz/zpravy/tiskovezpravy/Rodinne-firmy-jsou-vetsi-optimiste-a-soutezi-v-ramci-oceneni-Equa-bank-Rodinna-firma-roku-275280>, cit. 12. 1. 2014

Rodinné firmy mají větší šanci přežít krizi. Často ale chybí pokračovatelé
(online) http://brno.idnes.cz/rodinne-firmy-maji-vetsi-sanci-prezit-krizi-casto-ale-chybi-pokracovatele-152-/brno-zpravy.aspx?c=A090612_194500_brno_krc, cit. 12. 1. 2014

Sebevražda mladistvých na jižní Moravě přibývá, (online) <http://www.ceskatelevize.cz/zpravodajstvi-brno/zpravy/192746-sebevrazda-mladistvych-na-jizni-morave-pribyva/>, cit. 14. 2. 2014

Sexuální výchova musí učit i o citech, ne jen o kondomech, znělo v Senátu,
(online) http://zpravy.idnes.cz/sexualni-vychova-na-skolach-by-mela-byt-nepovinna-mini-odpurci-p7m-/domaci.aspx?c=A120124_131811_domaci_taj, cit. 24. 1. 2014

Snižuje vyšší počet studentů hodnotu diplomu
(online) <http://ceskomluvi.cz/snizuje-vyssi-pocet-studentu-hodnotu-diplomu>, 2. 2. 2014

Sobotková, V. a kol. (2014). Rizikové a antisociální chování v adolescenci. Praha: Grada.

Statistika nelže. Sebevraždy mladých jsou tu nejčastější z celé EU
(online) <http://www.parlamentnilisty.cz/zpravy/Statistika-nelze-Sebevrazdy-mladych-jsou-tu-nejcastejsi-z-cele-EU-214569>, cit. 12. 2. 2014

Statistiky týkající se kouření
(online) www.kurakovaplice.cz/koureni_cigaret/zajimavosti-a-statistiky/statistiky-tykajici-se-koureni/10-statistiky-tykajici-se-koureni-cigaret.html cit. 15. 1. 2014

STEM/MARK: Jak české rodiny tráví svůj volný čas?
(online) http://www.marketingovenoviny.cz/index.php3?Action=View&ARTICLE_ID=5517, cit. 12. 1. 2014

SZÚ, Zpráva o kuřáctví 2011
(online) www.szu.cz/uploads/documents/czzp/zavislosti/koureni/zprava-kuractvi-2011.pdf cit. 6. 2. 2014

Tomečková, V. (2012): Využití deskových her jako podpůrného interakčního prostředku v rodině adolescentů, Bakalářská práce, Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta

Výsledky sldb 2011 v regionálním pohledu vysokoškoláci
(online) http://www.czso.cz/xb/redakce.nsf/i/vysledky_sldb_2011_v_regionalnim_pohledu_vysokoskolaci cit. 12. 2. 2014

Vysokoškoláků je v ČR stále víc, údaje vylepšují ženy
(online) <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/ekonomika/232660-vysokoskolaku-je-v-cr-stale-vic-udaje-vylepsuji-zeny/>, 25. 12. 2013

www.stredniskoly.cz/obory/jihomoravsky-kraj/

Zájem studentů o placené stáže výrazně přesahuje nabídku
(online) <http://www.mpsv.cz/cs/17130>, cit. 28. 1. 2014

Zprávy ihned, EU pomůže Čechům studovat i na Oxfordu. Už nebudou muset bojovat o stipendia nadací
(online) <http://zpravy.ihned.cz/c1-54391650-eu-pomuze-cechum-studovat-i-na-oxfordu-uz-nebudou-muset-bojovat-o-stipendia-nadaci>, 10. 1. 2014

Rodina prarodičů a rodina seniorů

Josef Zeman

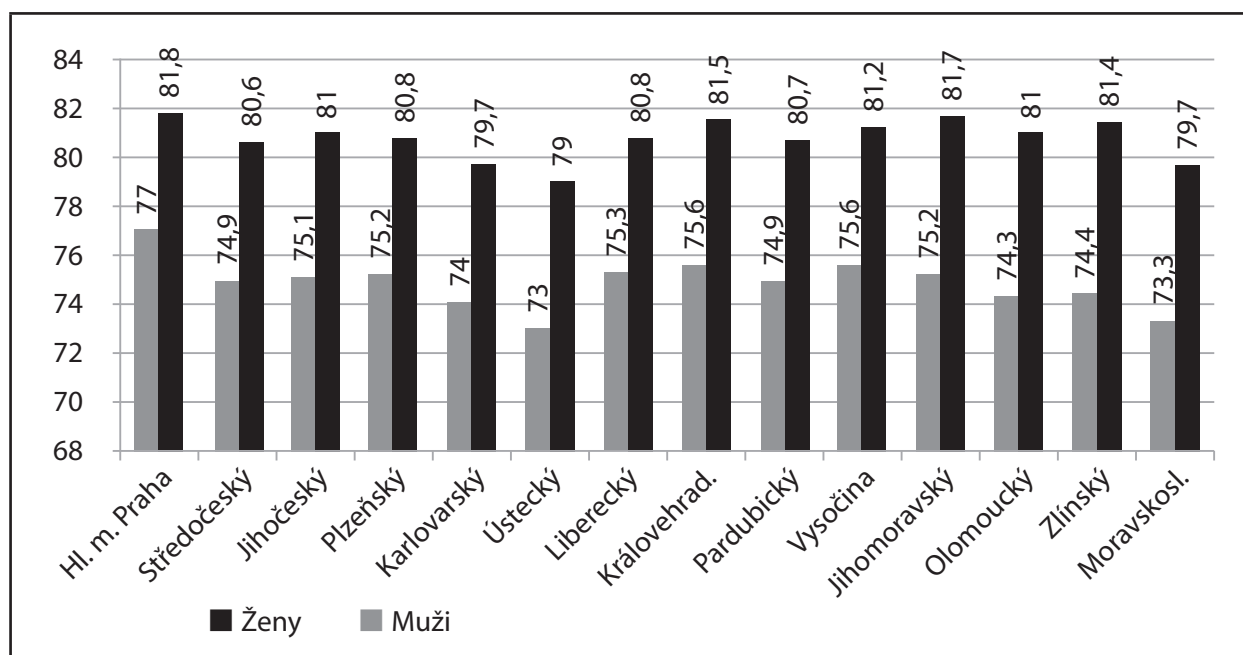
Rodina prarodičů v české odborné literatuře téměř neexistuje. Stárnutí populace je velký problém, důchodci a senioři přitahují pozornost rovněž, ale atmosféra společenského nezájmu vůči rodině prarodičů eventuelně rodině seniorů přetrvává. Musíme se o ty dříve narozené, jak se politicky korektně říká, dobře postarat. Mají skutečně hodně voličských hlasů. Ale je také dobré, aby se snažila jejich rodina. Ale která? Starý člověk byl do nedávna legálním čekatelem na bezmocnost. Z toho logicky vyplynulo, že opatrovatelem, lépe řečeno doopatrovatelem, musí být rodina dětí. Chceme se pokusit přispět k obhájení názoru, že rodina prarodičů zůstává i ve stáří autonomním subjektem, který je **primárním garantem své vlastní péče**. Je autonomní a svéprávná i v situacích, kdy je už zcela nezvládá, protože si je může vzájemnou dopomocí ulehčovat a organizovat. Rodina prarodičů však **vytváří** i specifický segment lidského kapitálu. Odvažujeme se o tom uvažovat, i když zatím nejsou k dispozici výzkumem podložené důkazy. Nejprve však uděláme krok tradičním směrem a začneme u bezpečného východiska některých statistických údajů.

Senioři v Jihomoravském kraji

Na Jižní Moravě je věnována problematice seniorů velká pozornost a to jak v prostoru komunální politiky a samosprávy, tak v prostoru vědy a výzkumu této specifické oblasti.

Začneme však od některých obligátních ukazatelů. V Jihomoravském kraji mají občané v rámci ČR při narození **jednu z nejvyšších nadějí na dožití** se vysokého věku.

Graf č. 1: Naděje dožití při narození podle pohlaví v krajích v roce 2012

Vytvořeno podle údajů ČSÚ 2013a

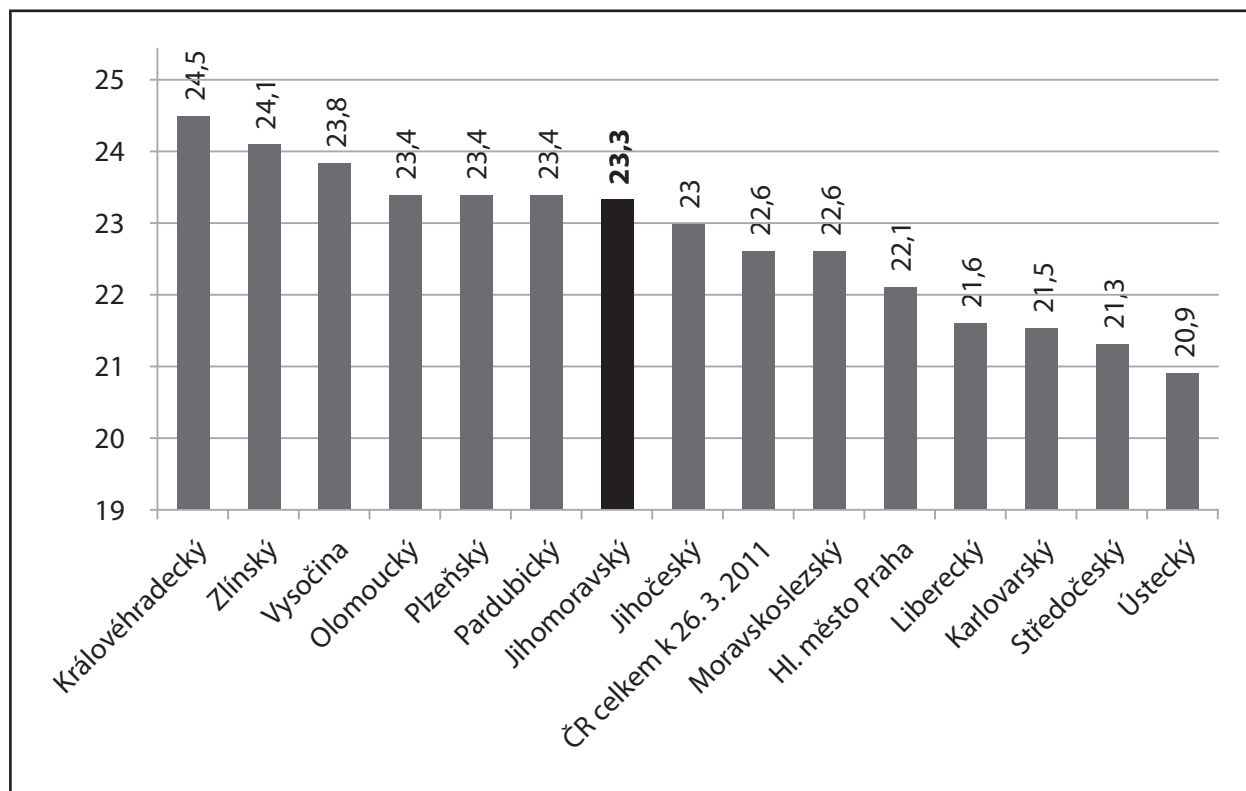

Ženy řadu let vedly pomyslnou tabulku, ke konci roku 2012 však klesly o jednu desetinu roku za Prahu (81,8, JmK 81,7). Muži jsou ke stejnému datu na třetím místě (75,2), za Prahou (77,0), Královéhradeckým krajem a Vysočinou (oba 75,6). Na opačném konci tabulky jsou Moravskoslezský, Ústecký a Karlovarský.

Jihomoravský kraj patří logicky též mezi **kraje s vyšším počtem seniorů**. Ke konci roku 2012 je po Královéhradeckém kraji (17,8%), Praze (17,6%) a spolu s Plzeňským a Zlínským krajem na třetím místě (17,3%). Z hlediska zastoupení dalších dílčích věkových skupin obyvatelstva patří Jihomoravský kraj spolu s Prahou a Královéhradeckým krajem mezi 3 kraje, v nichž žije procentuálně nejvíce osob starších osmdesáti let. (Praha 4,8%, HK 4,8, JmK 4,6) (ČSÚ 2013a). Této pozici odpovídají i další demografické parametry. **Index stárí** podle stejného pramene, který udává počet osob ve věku 65 a více let připadajících na 100 osob ve věku 0-14 let, dosahuje v rámci ČR čtvrté nejvyšší hodnoty (118,4), vyšší má pouze Zlínský kraj (121,1), Plzeňský kraj (119,2) a nejvyšší je Praha s hodnotou (129,2). S touto skutečností koreponduje i **Index závislosti** podle údajů ze Sčítání lidí domů a bytů 2011 (ČSÚ2013b) tj. poměr mezi počtem seniorů nad 65 let dělený počtem obyvatel patnácti až šedesátitčtyřletých, násobených stem.

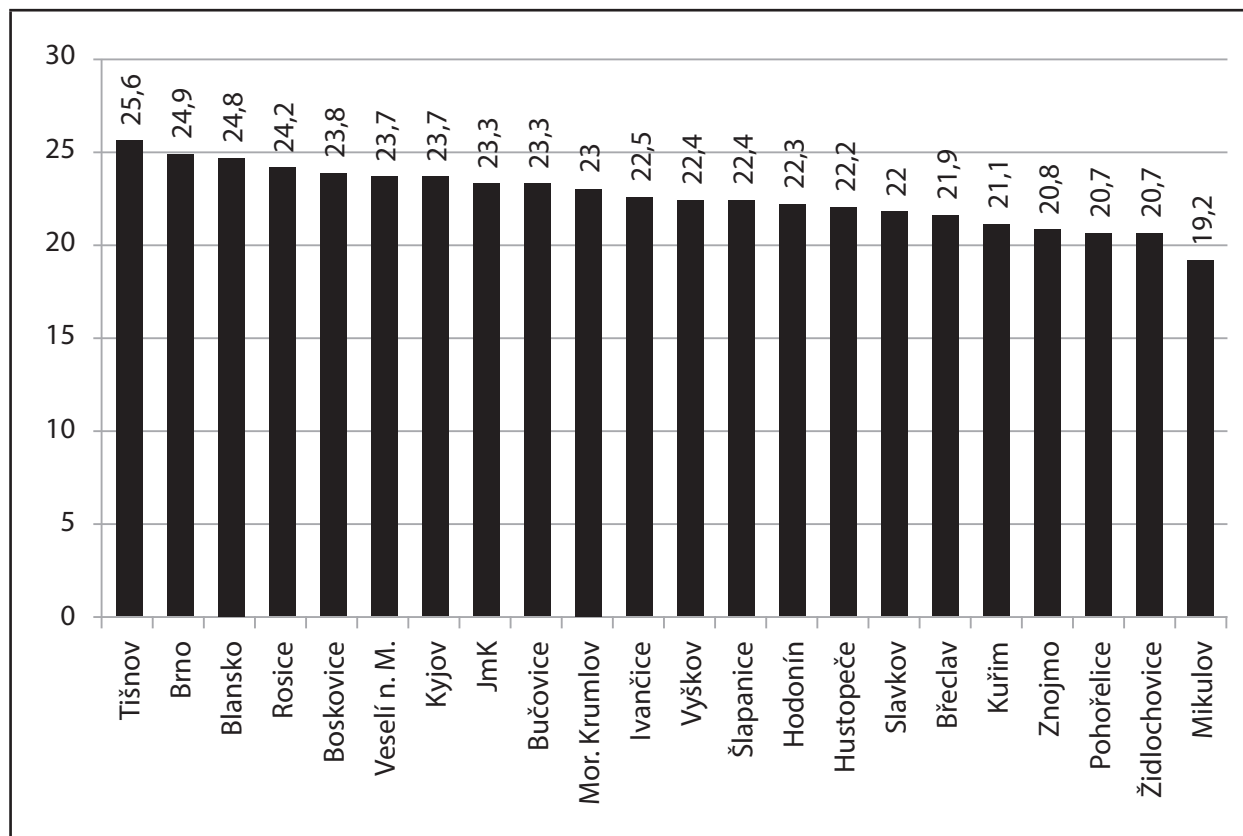
Postavení Jihomoravského kraje mezi ostatními ukazuje graf č. 2

Graf č. 2: Česká republika: Index závislosti v krajích

Vytvořeno podle údajů ČSÚ 2013b

V Jihomoravském kraji je celkový **index závislosti** 23,3. Situaci jednotlivých správních obvodů ukazuje graf č. 3.

Graf č. 3: Jihomoravský kraj: Index závislosti ve správních obvodech

Vytvořeno podle ČSÚ 2013b

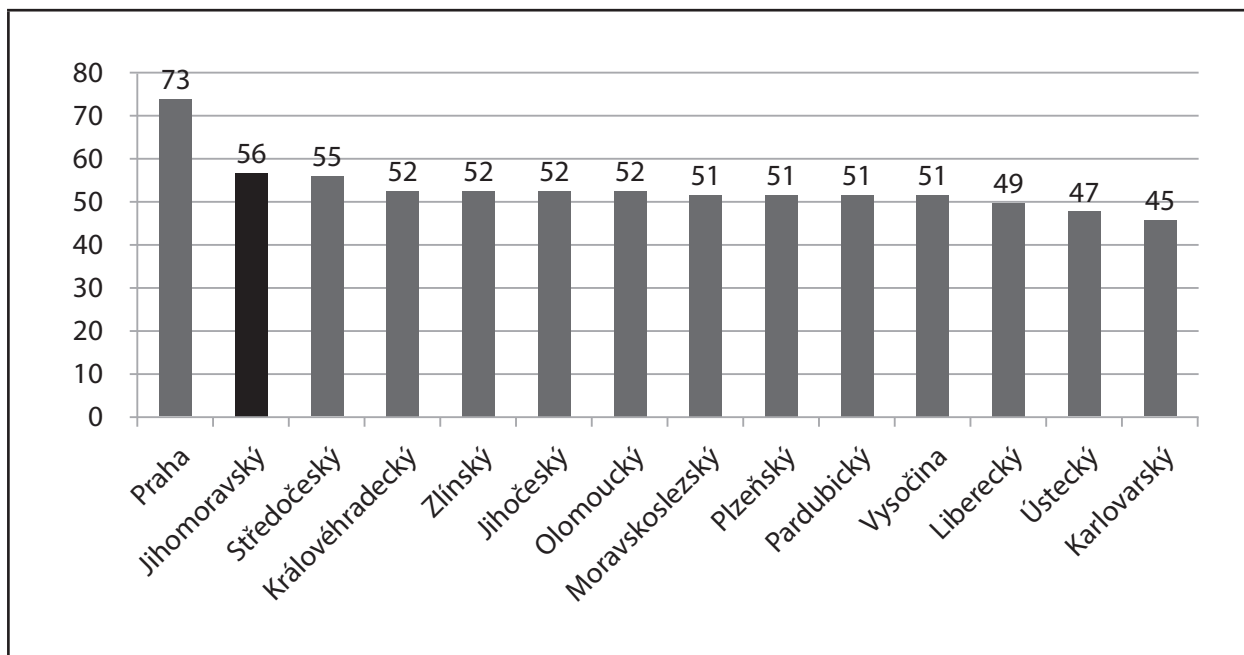
Nad průměrem vystupuje v rámci kraje Tišnov (25,6) Brno (24,9), Blansko (24,8), Rosice (24,2), Boskovice (23,8) Veselí nad Moravou a Kyjov (23,7). Nejnižší je v rámci kraje index závislosti ve Znojmě, Pohořelcích, Židlochovicích a Mikulově (19,2) (ČSÚ 2013b).

Index závislosti však nebere v úvahu počet závislých dětí, ale ani počet studujících ve věku 15-19 let, z nichž pracuje pouze 7,9%. (ČSÚ 2013b).

Pokud chceme srovnávat kraje, je vhodnější opravená definice indexu závislosti, (60+ děleno 20-59) zveřejněná tamtéž. Tato úprava umožňuje lépe vyjádřit stav konkrétního regionu v porovnání s ostatními, protože, zjednodušeně řečeno, počet studujících, počet nezletilých dětí a počet pracujících důchodců se v různých regionech liší.

Z tohoto srovnání však vyplývá, že výraznější posun (v důsledku této změny statistických parametrů) nastal patrně pouze tam, kde jsou **větší možnosti pro zaměstnání lidí nad 60 let** věku. Z tohoto pohledu má upravený index závislosti nejvyšší dle očekávání Praha (37,3) ale stejný posun zaznamenal v menší míře Středočeský kraj (38,3) a další. V Jihomoravském kraji je podobný posun ještě méně zřetelný. V ostatních krajích k posunu nedošlo, což je možno interpretovat tak, že počet pracujících ve věku 60-65 let fakticky nevykompenzoval nárůst pracovně neaktivních ve věku 15 -19 let.

V souvislosti s možností vyšší zaměstnanosti lidí nad 60 let věku je nutno uvést, že se **pozitivně vztahuje k míře vzdělanosti seniorů** v jednotlivých krajích.

Graf č. 4: Kraje ČR podle vzdělání

Procento obyvatelstva se vzděláním od maturity výše. Vytvořeno podle ČSÚ 2013b

Nejvyšší počet lidí s vyšším vzděláním (od maturity výše) má Praha (73%) a JmK (56%), následují v sestupném pořadí kraje Středočeský, Královéhradecký, Zlínský, Jihočeský, Olomoucký, Moravskoslezský, Plzeňský, Pardubický, Vysočina, Liberecký, Ústecký a Karlovarský.

Srovnání jednotlivých krajů je možné také podle poměru ekonomicky neaktivních obyvatel (tj. nepracujících důchodci, předškoláci, žáci, studenti, učni, osoby v domácnosti a ostatní závislé osoby) vůči ekonomicky aktivnímu obyvatelstvu. Tento poměr se za určitých podmínek označuje jako **index ekonomické závislosti**. V materiálu Českého statistického úřadu (ČSÚ 2013c) je uváděn stejný údaj pod označením počet ekonomicky neaktivních vůči aktivním. Ten je v Jihomoravském kraji téměř vyrovnaný (0,95), vyšší je pouze ve Zlínském kraji (0,99), Moravskoslezském a Královéhradeckém kraji (oba 1,0) a na Vysočině (1,1), kde jako v jediném kraji převládají ekonomicky aktivní nad neaktivními.

Zaměříme se však nyní více ke dvěma oblastem aktivit ve prospěch seniorů, které se v Jihomoravském kraji realizují. V akademické oblasti zaujal projekt **Stárnutí v prostoru** kolektivu autorek z okruhu Fakulty sociální studií Masarykovy univerzity, jehož „cílem je popsat a prozkoumat vztah mezi stárnutím/vysokým věkem a životem v místě/prostředí, které nezahrnuje jen statický vliv (žitého) prostředí na zkušenosti seniorů, ale také jeho dynamickou komponentu“. (Stárnutí v prostoru 2012) Tento pozoruhodný záměr přinesl důležité výsledky a podněty, když staví do popředí a zkoumá **kvalitu života seniorů z hlediska procesů a změn**, které život přináší **a z hlediska vztahů**, v nichž je senior zakotven. Jedním z výstupů projektu a příkladem přínosného impulsu pro praxi je práce **Vidovičové a Petrové Kafkové (2012)**. Jejich výsledkem jsou nejen zajímavá empirická zjištění, ale i fundovaný vhled do teoretických poznatků, které by se jinak obtížněji dostávaly do společenské praxe. Teoretické pojmy jako „geriatrická křehkost (fraility)“, „syndrom hypomobility“, „environmentální kompetence“, „identitotvorný potenciál“ a další umožní, že **praktické koncepty a plány** na udržení a posílení soběstačnosti seniorů budou na úrovni obcí a regionů více **založeny na solidních odborných základech** a tím účinnější. Proč je tento přístup pro budoucnost tak důležitý?

Pro pochopení tohoto požadavku lze s úspěchem využít teoretický **koncept třetího a čtvrtého věku** stále citovaného autora **Stuarta-Hamiltona (1999)**, který charakterizuje třetí věk seniora jako

aktivní a nezávislý, v němž je senior **schopen se sám o sebe** nejen postarat, ale i investovat aktivně do udržování tohoto stavu. Ve čtvrtém věku je již senior **odkázán na pomoc druhých** lidí. Snaha o společenskou podporu a prodlužování třetího věku seniorů je nejen přínosná pro ně samé, ale i významně přínosná pro společnost a místní komunitu. Nejen šetří společenské náklady, ale může být i **zdrojem společenských přínosů**, protože umožňuje využití zkušenostního, odborně profesního a sociálního kapitálu, který je v populaci seniorů přítomen, ale ne vždy přístupný pro nejrůznější bariéry.

Dosavadní praxe opatření ve prospěch seniorů se však bohužel dosud zaměřuje zřetelně více na opatření pro zabezpečení ve čtvrtém věku, čímž vlastně třetí věk nezáměrně zkracuje. Předčasná nabídka všestranného zabezpečení ve specializovaném pobytovém zařízení, zvláště je-li spojena s vytržením z dosavadního rodinného a sociálního prostředí (tj. není k dispozici v místě bydliště seniora), **deaktivuje osobní úsilí** o soběstačnost a seberealizaci. Nicméně jde zřetelně o doznívající trend. Konkrétně v Jihomoravském kraji byla zastavena podpora budování velkých pobytových zařízení pro seniory, zájem je směřován na malá zařízení a tím i na snahu, aby jich bylo více a byly i v menších obcích, aby alespoň poněkud snižovaly nebezpečí vytržení seniora z jeho sociálního prostředí.

Tím se dostáváme do oblasti politických a samosprávných aktivit ve prospěch seniorů. Nebudeme vypočítávat rozvoj tradičních forem péče a zabezpečení, ale zaměříme se více na **filosofii přístupu k seniorům**. Nacházíme se v době, kdy se zásadním způsobem mění systém péče o potřebné osoby. Jde o celoevropský trend **přesunu zodpovědnosti** z institucí, většinou budovaných nebo zajišťovaných státem, na jednotlivce a komunitu. Těžiště dřívější státní péče spočívalo v evropských zemích a o něco déle i u nás, v budování velkých institucí a ústavů, které byly specializovány podle typů potřebné péče a podle věku potřebných. Vládla představa, že kvalita péče bude zajištěna její specializací, osobnost seniora téměř nebyla brána v potaz.

V sedmdesátých letech minulého století započala v severských zemích fundovaná kritika tohoto systému, která se opírala o stěžejní pojem „**institucionální poškození**“. Podařilo se jednoznačně prokázat, že tento systém řeší problémy potřebných jen dílčím způsobem a naopak masivně produkuje specifické ohrožení především v oblasti sociální kompetence těchto lidí a tím vytváří **určitou formy závislosti**, závislosti na instituci, která blokuje osobnostní rozvoj člověka a postupně prohlubuje, v některých případech i vytváří jeho invaliditu.

Na úrovni Evropské unie se tomuto problému věnuje **Zpráva Ad-hoc expertní skupiny o přechodu z institucionální na komunitní péči**, kterou inicioval v únoru 2009 tehdejší eurokomisař **Vladimír Špidla (2009)**. Zpráva podrobně definuje pojem institucionální péče, vypočítává jeho nežádoucí účinky jako je vytvoření závislosti na instituci a izolace od společenského dění a **doporučuje členským státům EU řadu opatření**, jak legislativních, tak finančních, jak problém postupně řešit. Mimo jiné vypočítává, jak je institucionální péče oproti komunitní objektivně podstatně ekonomicky náročnější. Principem komunitní péče o lidi se specifickými potřebami je **nabízet služby**, které umožní potřebnému zůstat v přirozeném prostředí rodiny či komunity a tím i podporovat rozvoj jeho osobnostních, někdy i pouze zbytkových sociálních kompetencí.

Špidlova zpráva zvláštním způsobem koresponduje s materiálem Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí autorek **Nešporové, Svobodové a Vidovičové (2008)**, které o málo dříve **rozvedly stejnou problematiku** do příslušné odborné hloubky. Podstatné závěry této práce přispívají k lepšímu pochopení potřeb seniorů a z toho plynoucích změn v nabídkách služeb a pomoci. Na prvním místě je třeba uvést konstatování, opřené o několik dalších našich i zahraničních výzkumů, že **struktura potřeb seniorů se v zásadě nemění** s přibývajícím věkem, pouze se liší v úrovni hladiny, na které jednotlivé potřeby hrají roli. Obecně rozšířený názor, že senioři mají odlišnou strukturu hodnot, že tedy již určité věci „nepotřebují“, je dle autorek mylný. Speciálně potřeba autonomie, také podle **Sýkorové (2007)**, byla institucionálním přístupem k seniorům v podstatě záměrně potlačována jako údajně pro ně nepotřebná či

dokonce škodlivá. Ve skutečnosti pouze odporovala kolektivistickému myšlení a domněle spásanosné myšlenky zajištění kvality důrazem na odbornou stránku převážně zdravotní péče.

Klíčovým bodem změny se stalo přijetí **Zákona o sociálních službách č.108/2006**, který postupně ve znění pozdějších předpisů vytvořil legislativní podmínky, aby komunitní a rodinná péče o lidi se specifickými potřebami byla uskutečnitelná. Aby mohla dostat potřebný prostor postavit do popředí důraz na posilování jejich vlastní odpovědnosti za přispění jim nejbližších a jimi vybraných osob. Rozhodujícím bodem tohoto kroku je nové definování nároků opravňující čerpání finančního **příspěvku na péči**, který je adresován primárně potřebné osobě a umožňuje **nákup potřebných služeb** včetně služeb poskytovaných blízkými osobami, tedy většinou členů rodiny. Podle očekávání směřuje větší část příspěvků do péče o seniory, existují však z terénu a konkrétních příkladů podklady pro obavy, že ne vždy čerpají rodinní členové příspěvky na služby, které senior přednostně potřebuje. Tento stav klade vyšší nároky na kvalitu sociální práce v oblasti bydliště potřebného, která by měla na základě jeho osobní znalosti pomáhat situaci řešit.

Tato změna přístupu vede k pozoruhodné aktivizaci na úrovni regionů a obcí. V mnoha městech se např. uskutečňují **průzkumy spokojenosti občanů**, často však pouze průzkumy spokojenosti s konkrétní službou nebo konkrétním stavem určitých věcí. Příkladem může být ověřování spokojenost občanů s činností Krajského úřadu, která se uskutečňuje ve většině krajů, v Jihomoravském kraji proběhlo naposled v listopadu 2013. (Krajský úřad 2013) Specifická spokojenost seniorů však nebyla zjišťována a nelze se ubránit dojmu, že tento údaj vlastně nikoho nezajímá. O něco lépe se koncipují **průzkumy spokojenosti občanů** v jednotlivých městech a obcích, kde se již specifikují jednotlivé oblasti celkového života obce. Zaměření na spokojenost místních seniorů je však opět slabé. **Příklad dobré praxe** ukazuje v Jihomoravském kraji město Hodonín, kde provedli v r. 2013 průzkum spokojenosti občanů podle metodiky Ci2 o.p.s. (Hodonín 2013) Metodika byla použita i v některých jiných městech ČR a její předností je možnost posoudit určité parametry i z hlediska věku respondentů, což lze použít i jako **indikátor spokojenosti seniorů**. Konkrétně zde vyšla spokojenost s místem, kde lidé žijí a pracují u seniorů 65+ nejvyšší ze všech věkových kategorií. Spokojenost seniorů lze také zjistit z průzkumu pro **Strategický plán rozvoje města Kyjova** (Kyjov 2011), kde na základě použití metodiky TIMUR lze opět odlišit různé dimenze spokojenosti podle věkových skupin. Interpretace těchto dat by měla více objasňovat místní skutečnosti a také odpovídat na důležitou otázku. Jsou u nás senioři spokojeni proto, že se ve městě nic moc neděje, nebo proto, že se tam dějí pro ně „správné“ věci?

Významnou iniciativou, která vznikla v Jihomoravském kraji na základě inspirace ze sousedního Rakouska je projekt **Senior pas**. Začal fungovat od ledna 2011, hned v dalším roce se přidal kraj Vysočina a kraj Olomoucký. V roce 2013 byla zahájena spolupráce s Radou seniorů ČR, čímž se projekt šíří do celé republiky. V roce 2013 začala také reciproční spolupráce s Dolním Rakouskem v rámci její sítě Aktiv Plus. Seznam držitelů pasu dosáhl v ČR počtu 131352, avšak do desítek tisíc jde jen ve třech původních krajích. V některých dalších jde jen o desítky osob. Seznam poskytovatelů slev je již bohatý, ke konci roku 2013 jich bylo 1929. Existuje **několik typů slev**, některé platí i **pro doprovázená vnoučata**. České dráhy poskytovaly pro držitele pasu významnou slevu při zakoupení zákaznické In-karty. Tato praxe byla přerušena a systém slev pro seniory bude znovu vyhlášen 15. 1. 2014. Jistou zvláštností je, že senior pas může obdržet **každý již od 55 let** věku. Smyslem této někdy kritizované věkové hranice je podpořit k větší aktivitě **již budoucí důchodce a seniory**, protože lze očekávat, že získané pozitivní zkušenosti a aktivnější způsob života v preseniu se i později v seniorátu udrží a přispěje k prodlužování třetího věku člověka. (Senior Pas 2013) Rok 2012 byl vyhlášen Evropskou unií jako **Rok aktivního stárnutí**, což byla iniciativa výrazně inspirující regionální aktivity zaměřené na tuto problematiku. Většinou se v krajích konaly odborné konference. V Brně byla navíc představena rozsáhlá publikace **Plán aktivního stárnutí** (2012) z iniciativy Kanceláře Brno zdravé město. Práce byla provedena organizací GaREP spol. s r.o. Dokument je kvalitně teoreticky zakotven, vychází z **Národního programu přípravy na stárnutí na období**

let 2008-2012, který vypracovalo Ministerstvo práce a sociálních věcí. Tento dokument jmenuje 5 strategických priorit, z nichž čtvrtá je „**podpora rodiny a pečovatelů**“ a v dalším textu na základě citace **Národní koncepce rodinné politiky 2005** též téma „**podpora nestátních neziskových organizací zaměřených na zkvalitnění života seniorů**“. Plán má vynikající analytickou část a dochází k podrobným a konkrétním závěrům. Vytyčuje pro Brno **čtyři priority**: A. Aktivizace seniorů, B. Komplexní péče o seniory, C. Prostředí města, D. Informovanost a osvěta. Každá priorita obsahuje seznam opatření, která jsou podle výsledků průzkumu a diskuzí rozdělena do tří stupňů naléhavosti. Hlavním výstupem je **ustanovení platformy** spolupráce organizací, které mohou svou činností život seniorů pozitivně ovlivnit. Plán určuje strukturu platformy a pravidla jejího fungování. Plán může sloužit jako vzorový dokument pro další regiony a města jak svým pojetím, tak rozsahem a kvalitou.

V roce 2013 se z iniciativy Magistrátu města Brno připojilo k **evropskému projektu HELP** (Help 2013), který se týká bydlení seniorů a bude o něm pojednáno v příslušné podkapitole. Sociologický výzkum byl provedený pracovníky Sociologického ústavu Akademie věd ČR na reprezentativním vzorku občanů města Brna ve věku 65+. Výzkum přinesl kromě postojů k bydlení i další výsledky, které je nutno na tomto místě přiblížit a to právě v návaznosti na Plán aktivního stárnutí. Ten se, jak s odstupem vidíme, jakoby ne vždy podařilo zacílit na bolavá místa, která naopak čerstvý výzkum odkryl. Tedy alespoň některá výzkumná zjištění:

Jen minimum (6 %) seniorských domácností využívá v městě Brně některou ze sociálních dávek v oblasti bydlení (příspěvek nebo doplatek na bydlení), což je enormně nízké číslo s ohledem na strukturu příjmů a výdajů seniorských domácností.

Překvapivým zjištěním výzkumu je vedle nízké intenzity využívání sociálních dávek též **velmi nízká úroveň využívání dostupných sociálních služeb**. Pouze 11 % seniorských domácností využívá některou z aktuálně nabízených sociálních služeb, a to převážně ve formě služeb poskytovaných doma. Skutečnost, že senioři nevyužívají sociální služby, ovšem neznamená, že služby nepotřebují.

Překvapivé jsou i hlavní deklarované důvody nevyužívání sociálních služeb – finanční nedostupnost služeb a nedostatek informací o poskytovaných službách.

Více než třetina seniorů, kteří služby nevyužívají (35 %), je vnímá jako drahé natolik, že si je nemůže dovolit. Další čtvrtina (25 %) seniorů nevyužívajících žádnou sociální službu uvedla jako důvod skutečnost, že **neví, kde takovou službu najít**. I když jde pouze o seniory v Brně, není jisté, že by se situace v jiných částech kraje podstatně lišila. Naopak se zdá, že zdroje informací pro občany Brna jsou objektivně dostupnější a přesto nejsou dostatečně využívány.

V návaznosti na toto zjištění je na místě konstatovat, že situace dnešních seniorů začíná být ovlivňována ještě **další kategorií problémů**, kterým zatím u nás známé projekty nevěnují pozornost a které při tom s prodlužováním třetího věku a tedy s plnohodnotnou soběstačností seniorů souvisí. V odborné literatuře se začínají objevovat zmínky o fenoménech, které mohou do značné míry ovlivňovat úspěšnost snah o zachování osobních a společenských kompetencí do vysokého věku, a které koncept aktivního stárnutí zatím prakticky nepostihuje. **Vidovičová a Petrová Kafková (2012)** citují studie, které v nezanedbatelném množství konkrétních případů zásadním způsobem **zpochybňují úzkou souvislost mezi kvalitou života seniorů a kvalitou jejich životního prostředí**, tedy tím, co je cílem většiny aktivit ve prospěch seniorů. Studie tedy nepřímo **zpochybňují univerzální platnost** paradigmatu aktivního stárnutí jako konceptu společenské péče o seniory. Kromě nezávislých proměnných tohoto paradigmatu, jako je zdraví a ekonomické zajištění, mohou hrát podle citované literatury významnou roli i **proměnné psychologického charakteru**, jako jsou pocity osamění, nebo ohrožené rodinné a partnerské vztahy. Tyto proměnné souvisí s kvalitou životního prostředí seniora méně. Osobnostně disponovaný člověk může prožívat **blokujiící pocit osamění** i uprostřed všestranně stimulujícího prostředí, nebo prožívat

pocit ohrožení a bezvýchodnosti při **rozpadu rodinných a partnerských vztahů**. A tím se opět dostáváme k problematice rodiny seniorů.

Problematika separace dospělých dětí od rodičovské rodiny

Tato fáze vývoje rodinného života u nás nepřitahuje, na rozdíl od zahraničí, příliš velkou pozornost výzkumníků a badatelů. Obecně je akceptována skutečnost, že odchod z rodiny, zvláště mladých mužů, je pozdější v zemích jižní Evropy, ve Spojených státech a ve Skandinávii odchází mladí dříve. Podle četnosti odborných i populárních článků se zdá, že pozornost tomuto fenoménu je věnována zvláště v Německu a v Rakousku. (Papastefanu, Ch., 2003; Geserick, Ch. 2011). Z našich autorů stojí za pozornost práce brněnské autorky **Aleny Mackové (2011)**, která nabízí solidní přehled světové odborné literatury a srovnává výsledky různých výzkumů. Potvrzuje se velký explikační potenciál **teorie vynořující se dospělosti** Američana **J. J. Arnetta (1994)**, který umožňuje studium subtilnějších sociálně psychologických faktorů procesů separace mladých a její proměnlivou závislost na sociokulturním prostředí.

Naše země patří zhruba do středu mezi země s vysokým a nízkým věkem separace. Odchod mladých lidí z rodičovské rodiny **u nás většinou určují vnější okolnosti** jako je vzdálenost místa studia od bydliště rodiny, místo prvního zaměstnání, bydliště partnerů, možnosti společného vlastnického bydlení po založení mladé rodiny atd. Jistě hraje roli, ale určitě menší, také rozdíl mezi „silnou“, a „slabou“ rodinou jak je často v zahraničí zkoumáno.

Z hlediska rodiny prarodičů nás však budou zajímat další souvislosti. Separace mladých má i stránku vnitřní, kvalitativní, protože může start mladé rodiny podpořit nebo naopak komplikovat. Na prvním místě je nutné, aby separace tj. **získání kompletní autonomie** mladých, skutečně na úrovni osobnosti mladého člověka postupně proběhla. Je nutnou podmínkou pro vztahový základ mladé rodiny. Na druhé straně je důležité, aby zůstaly zachovány případně **prohloubeny pozitivní vztahy** a neformální přenos základních sociálních **hodnot z prarodičovské generace** na generaci dospělých dětí a jejich nových rodin. Tento delikátní proces je očividně podporován určitými sociálními danostmi, které jsou v některých případech pro Českou republiku specifické.

Obecně je jistě podporou tohoto procesu možnost **výpomoci ze strany prarodičovské generace** a to především **pomoci morální** (povzbuzování, pomoc při hledání řešení obtížných situací, fyzická pomoc v raných fázích rodičovství), bez významu není samozřejmě ani pomoc ekonomická či bytová. **Komplikací naopak bývají vztahové problémy** vůči přicházejícímu partnerovi, nevyžádané rady a vnucovaná řešení, nároky na čas mladých formou vyžadování většího rozsahu fyzické pomoci, vyžadování častých návštěv nebo vyžadování intenzivní telefonické a elektronické komunikace atd. Zvláště posledně zmíněná komplikace se stává v některých rodinách palčivým problémem. Někteří prarodiče si postupně vytvoří skutečnou závislost na denním elektronickém kontaktu s dospělým dítětem, která se postupně vymkne kontrole a podobně jako jiné patologické závislosti ničí svého nositele i jeho nejbližší. Řešení představuje nyní pouze spolupráce s pracovišti psychoterapie a psychologického poradenství, která však kapacitně nedostačují. Nebo jsou – v případě placených služeb – finančně nákladná.

Separace může také váznout ze strany mladého člověka, ať už formou prodlužující se větší nebo menší závislosti na pohodlí původní rodiny, nebo formou prohlubujícího se selhávání jednotlivých kroků separace (neúspěšné a protrahované studium, neschopnost soustavné výdělečné práce, labilita vztahů, experimenty s různými formami závislostí a závažnější dobrodružné úniky z každodenní reality, problémy ve zdravotním stavu včetně problémů „útěku do nemoci“ atd.).

Je prakticky jisté, že **význam úspěšné separace** jak pro život rodiny prarodičů, tak pro život mladé rodiny nastávajících rodičů **v současné době narůstá**. Důvodů k tomu je řada. Na straně prarodičů

komplikuje separaci zvyšující se pravděpodobnost dožití vyššího věku a tedy i prodlužující se **profesní aktivita rodičovské generace**, která pohlcuje s přibývajícím věkem stále více jejich síly a času a tím i problematizuje možnosti výpomoci a podpory mladých v době, kdy ji nejvíce potřebují. Separace je za těchto podmínek obtížnější, často vzniká na jedné nebo druhé straně pocit neporozumění až nepřátelství.

Z tohoto hlediska jsou kritickými momenty na straně mladých zvyšující se věk uzavírání sňatků a zvyšující se věk začátku rodičovství, což většinou znamená masivní a náhlý **souběh problémů** bytových, ekonomických a vztahových ke konci třetí a v průběhu čtvrté dekády jejich věku. Nástup rodičovství znamená často neočekávanou krizi, která je sice vzájemně odlišná, ale velmi závažná pro muže i ženu. Pro ženu se dostává do popředí především **problém vysokého nároku** současného pojetí povinností vyplývajících z **materství** a následně kratšího nebo delšího výlučného rodičovství. Oblast podpory mladé matky ze strany prarodičů je v této době neobvykle křehká a zranitelná. Velkou roli v této době hraje také náhlý **průnik rodičovských povinností** a rodičovských vztahů do manželského vztahu mladých rodičů a do jejich většinou již stabilizované párové spolupráce, která však byla v předcházejícím období bezdětnosti podstatně jednodušší. Pro muže je většinou náročné přijmout reálně se všemi nároky dnes již všeobecně požadovanou **roli aktivního otce**, která umožňuje snadnější zvládnutí startu rodičovské rodiny. Z hlediska pohledu prarodičovské generace jde opět o výbušnou oblast, protože obraz tradičního a současného otcovství je velmi odlišný a tudíž pro opačnou stranu méně srozumitelný. Přináší mnoho příležitostí k oboustranné kritice. Připomeňme, že nová role otce je charakterizována rovnocennou účastí muže na péči o dítě a o domácnost včetně možnosti nástupu na delší rodičovskou dovolenou, což je pro mnohé dnešní prarodiče těžko pochopitelné. Při tom **nepřijetí alespoň základních parametrů** této nové otcovské role znamená ve většině případů postupné **ohrožení kvality manželského vztahu**. V některých případech vytváří kritický nesouhlas prarodičů sice neviditelnou, ale silně destruktivní bariéru mezigenerační spolupráce.

Pro život prarodičovské generace jsou uváděné problémy většinou dramatickou zátěží pro kvalitu jejich života. Prarodiče mají **tendenci k doporučování** radikálních kroků, neadekvátně srovnávají svoje někdejší problémy se současnými problémy mladých a tím nepřispívají k překonání těžkostí. Znova je třeba zopakovat, že začínající rodičovství mladých po jejich třicátém roce věku většinou **koliduje se závěrem profesní kariéry jejich rodičů**, kteří jsou ještě plně v pracovním procesu, avšak jeho nároky naplňují již s podstatně větším úsilím, než tomu bylo před deseti roky. Výsledkem je **chybějící energie ke vzájemné komunikaci a spolupráci na obou stranách**. Některé možnosti společenské podpory dobrých řešení budou uvedeny níže.

Nezvládnutí všech těchto nároků výrazně **zvyšuje nestabilitu soužití** a obtíže ve spolupráci mladých rodičů a je podstatným faktorem zapříčiňujícím rozpad mladých rodin, podle statistik v jejich třetím až sedmém roce párového soužití. Z praxe psychologické práce s párovými krizemi v tomto věku se dostává do popředí poznatek, že vliv prarodičovské generace na havárii mladých rodin je v důsledku výše zmíněných obtíží častěji destruktivní, než konstruktivní. Samozřejmě je nezvládnutí této situace také rozhodujícím faktorem pro **nenaplnění původních rodičovských plánů** ohledně dalších dětí. U nás, ale i v celé Evropě se rodí méně dětí, než kolik si rodiče původně přáli Pakosta, P. (2009). Dnes již můžeme říci, že nízká porodnost téměř ve všech zemích ekonomicky vyspělého světa **není ani tak důsledkem nechuti k plnění rodičovských povinností jako neschopnosti dostat vysokým požadavků, které rodičovství na mladé lidi v současné společnosti klade**. Význam dobré rodiny a význam úspěšné výchovy je ve společnosti natolik zdůrazňován, že vyvolává úzkost mnoha mladých rodičů, zda požadovaným vysokým nárokům dostojí. Právě v tomto je tradiční mezigenerační spolupráce nezbytná a těžko nahraditelná. A jsou to právě motivovaní prarodiče, kteří mohou účinnou **podporu mladým rodičům** v optimální míře nabízet a tím řešit společně i nároky jejich aktivní stárnutí i zmírňovat vysokou zátěž mladých.

Mezigenerační solidarita je zatím ne zcela využitou oblastí, která může některé prvky společenské **paniky ze stárnutí populace** oslabit. Je zvláštní jak se nikde v konceptu aktivního stárnutí nemluví o možnostech angažovanosti seniora jako prarodiče, přesto že tato angažovanost do role prarodiče vždy patřila a byla významně často vydatným zdrojem smysluplnosti jeho života. Není však pochyb o tom, že odpovídající struktura této role musí být v kompletně nových podmínkách znovu odpovídajícím způsobem vybudována.

Rodina prarodičů v jejich preseniu a seniu z psychologického hlediska

S prodlužující se pravděpodobností dožití obou partnerů prarodičovské generace narůstají v současné době také obtíže ve zvládání běžných záležitostí života, což pohlcuje do značné míry velkou část ubývající životní energie seniorů. I elementární osvojení si nových komunikačních technologií, elektronické vyřizování úředních i osobních záležitostí, v některých případech i současné cestování **vyžaduje řadu nových postupů a přestavbu starých návyků**, což navozuje obavy a nejistotu i tam, kde se mladší generace pohybují bez problémů. Také základní vztahy uvnitř manželství a rodiny jsou se stoupajícím věkem více ohroženy, protože běžné involuční změny, jako např. oslabení krátkodobé paměti, působí v současné komplikované společnosti větší potíže. Předmětem nedorozumění mohou dnes být i zapomnětlivost při běžných nákupu nebo nejbanálnějších finančních transakcích, při užívání mobilu, nebo při opomenutí splnit slíbené. Důvodem není skutečnost, že by se tyto jevy dříve nevyskytovaly, ale důvodem je fakt, že ve vyšším věku, kterého se minulé generace prarodičů společně tak často nedožili, působí tato nedorozumění hlubší emoční a vztahová zranění.

Negativní dopad těchto skutečností na vztahy se projevuje většinou jako přetrvávající napětí z nejistoty a způsobuje další nechtěné opakování chyb a nedorozumění, což opačná strana, tedy druhý senior, **interpretuje nešťastně** jako zavinění, nezáměr, nebo dokonce schválnost. Zranitelnost vztahů mezi stárnoucími manželi a mezi stárnoucími prarodiči a rodinami dospělých dětí je neodstranitelně vyšší a nelze ji předcházet prostoduchými radami a návody. Lze pouze společně hledat vnější podmínky, které zmírní eventuální následky a nezvyšují napětí.

Nejdůležitější a v tomto smyslu z hlediska jednotlivce **nejúčinnější vnější podmínkou je jistota vysoké kvality intimního vztahu** a jeho nenarušitelnost i častými vztahovými nehodami. Tato kvalita však většinou nevzniká spontánně, je důležité ji nejpozději od začátku presenia, tedy v podstatě v době dospívání dětí, většinou od páté, nejpozději od začátku šesté dekády věku, cíleně rozvíjet. U tohoto problému se však musíme chvíli pozdržet. V šesté a sedmé dekádě věku rodičů dospělých dětí se pro tuto generaci **stupňuje náročnost rodinného soužití** ještě z dalších, především dvou důvodů.

První je obecnější. Manželé většinou bývají v této době, jak již bylo řečeno, oba na **vrcholu své profesní úspěšnosti**, avšak udržení se na této úrovni předpokládá prakticky maximální psychické a fyzické úsilí. Také mimorodinné aktivity, jako jsou společenské, sportovní a kulturní činnosti, přestávají být dostatečně vydatným zdrojem k regeneraci psychických a fyzických sil, někdy začnou nenápadně a postupně více sil spotřebovávat než vytvářet.

Druhým důvodem vyšší náročnosti rodinného soužití seniorů je objevení se možnosti, ale často i nevyhnutelné nutnosti, angažovat **se ve prospěch vnuků a vnuček**.

Překvapivé výsledky v tomto směru přinesla výzkumná zpráva Marcely Petrové Kafkové (2013) z Ústavu populačních studií FSS MU Brno, která zjistila, že již ve věkové skupině 50-59 let hlídá vnoučata 66% příslušníků této věkové skupiny, ve věkové skupině 60-70 let je to o něco méně, 56%. Celkově v obou kategoriích je to 54% mužů a 62% žen. Ještě zajímavější údaje přináší zjištění frekvence péče prarodičů o vnoučata. V mladší věkové skupině pečují o vnoučata téměř každý den 19% prarodičů, ve starší

věkové skupině 23% prarodičů. V obou skupinách je to 19% mužů a 23% žen. Nejzajímavější údaj však představuje zjištění, že **15% prarodičů pečuje téměř každý den o vnoučata přes to, že jsou sami ekonomicky aktivní**. Dokonce frekvence péče „téměř každý týden je vůbec nejčastější mezi ekonomicky aktivními seniory, protože se takto často věnuje vnoučatům 37% z nich.

Z výzkumu nevyplývá rozsah zkoumané péče a určitě převažují prarodiče, kteří především vodí pravidelně vnuky do předškolních a školních, či volnočasových aktivit. Každopádně je však míra této prarodičovské angažovanosti překvapující. Z psychologického hlediska je nutné poznamenat, že vysoká frekvence prarodičovské pomoci mladým, zjištěná tímto výzkumem, však ještě neříká nic o tom, jak tato skutečnost **dopadá na kvalitu života prarodičů** tj. zda je spíše zdrojem jejich spokojenosti, že mohou nejbližším pomáhat, nebo zátěží, která si vybírá svoji daň třeba na kvalitě jejich manželského vztahu. Z hlediska zájmu společnosti by měly existovat nabídky služeb, které dokáží snížit obtíže mezigenerační spolupráce tam, kde odhad sil a odhad nároků na druhé straně překročil únosnou míru a skrytě vytváří budoucí konflikt nebo dokonce havárii. Zatím tuto činnost supluje manželské poradny a psychoterapeuti, zdá se však, že v sousedních zemích již specializovaná poradenská pracoviště pro seniory existují.

Je zde však ještě další problém. Ve stejné době prarodiče pečují často ještě **o další osobu**, většinou o někoho z vlastních rodičů. Týká se to 38% prarodičů ve věku 50-59 let 33% prarodičů ve věkové kategorii 60-70-let. Procento pečujících mužů a žen je téměř stejné -34% potažmo 36%. (tamtéž) Tato skutečnost má opět často za následek jednak **ohrožení kvality** jejich manželského vztahu pro nedostatek času a vzájemné pozornosti, jednak všestranná náročnost těchto aktivit **zvyšuje pravděpodobnost** nezaviněných nedorozumění. Z toho pak vzniká velké pole příležitostí pro neadekvátní kritiku, agresivní nespokojenost, pocity nevďčnosti atd. Velkorysost nabídky a péče se může plíživě změnit na nepřátelství a lhostejnost.

V sedmé dekádě věku seniorů dojde většinou ke **zlomovému ukončení** jejich profesní angažovanosti, což má především pro muže za následek zhoršení eventuelních již dříve vzniklých osobnostních a vztahových deficitů. Vysoké procento mužů se po ukončení pracovní kariéry cítí nedoceněna a zneužívána k domněle neadekvátním úkolům. Hrozí nárůst jejich kritičnosti, deficitního bilancování, hledání viníků domnělých nebo faktických neúspěchů atd.

Ženám se tyto obtíže v tomto věku nevyhýbají, jejich specifikem však je častější **vyhledávání vztahového uspokojení mimo rodinu**. Vyhledávají a prohlubují vztahy s kamarádkami, vzrůstá jejich zájem o **intenzivnější vztahy s vnoučaty** nebo dětmi kamarádek, narůstají kulturní zájmy a množí se tendence vyžívat se kulturně raději s kamarádkami, než s manželským partnerem. Toto vzdalování se manželů v jejich preseniu a na začátku senia bývá předzvěstí trvalejšího nárůstu osobních i vztahových problémů. Začínající období dnes velmi dlouhého seniorátu pak jen prohloubí zmíněné deficity, protože již nejsou k dispozici síly na jejich korekci. Zdá se, že šestá dekáda věku je citlivým obdobím pro **nové prohloubení vztahového života manželů**, protože ještě jsou k dispozici síly na jeho nové naplnění a již jsou k zhlédnutí nároky, které nástup seniorátu přinese.

Již zmíněné „vzdalování se“ manželů nemusí narušovat vztahy, pokud jsou zisky z mimorodinných zdrojů **zpětně investovány do manželství** formou větší spokojenosti, většího sdílení se a hledání nových příležitostí k sice třeba méně častým, ale vztahově vydatným zážitkům a akcím. Zjednodušeně lze asi říci, že spokojené stáří manželů závisí do značné míry na tom, jak se právě popsané prohloubení vztahů podaří v předcházející etapě (šesté dekádě věku). Lze jistě pozorovat, že důsledky nezdařené separace mladých, která se nepodařila před dvěma dekádami a rezignace na oživení vztahů v preseniu jsou nejčastější a často osudovou **příčinou nešťastného a nespokojeného stáří**. Tento stav zpětně zatěžuje i rodiny dospělých dětí a často i generaci vnuků a vnuček.

Bohužel tvrdá data dosvědčují, že popsaná zranitelnost partnerských vztahů s přibývajícím věkem skutečně vzrůstá a projevuje se **prudce narůstajícím počtem rozvodů starších manželství**. V roce

1991 se po více než 20 letech od sňatku rozvádělo u nás necelých 13% manželství v roce 2011 představovala rozváděná manželství trvající více než 20 roků 33% všech rozvodů. (ČSÚ 2013d) Rozvod manželství v šesté a sedmé dekádě věku představuje většinou pro jednoho nebo oba partnery negativní událost s **velmi silnými dopady**, protože je již velmi obtížné kompenzovat vzniklé ztráty, především majetkové a vztahové vůči blízkým i vzdálenějším příbuzným. Rezultující **ztráta sociální opory** pak často ničí motivaci k osobní angažovanosti opuštěného partnera a tudíž relativizuje možnosti jeho aktivit vůči sociálnímu prostředí a vede k jakési **sebezničující sociální exkluzi**, někdy až k předčasnému nástupu čtvrtého věku. Tato problematika je do jisté míry řešitelná individuální nebo párovou psychoterapií nebo alespoň kompetentním poradenstvím či osobním doprovázením, pokud je taková nabídka pro člověka v preseuiu a seniui dostupná. V rámci Jihomoravského kraje jsou kapacity těchto služeb, zvláště poradenských služeb finančně dostupných, zjevně nedostačující a dříve citované dokumenty na to upozorňují.

Podobně psychicky destruktivní jsou i některé **zdravotní problémy v tomto věku**, zvláště ty se silnou psychosomatickou složkou. Opět je zřejmé, že jsou podobným způsobem, tedy nějakou formou psychologické pomoci, v mnoha případech řešitelné. Koncept aktivního stárnutí bude tedy dle našeho názoru postupně doplňován o zajištění dostupnosti těchto služeb, protože velké a oprávněné **investice do podpory aktivního stárnutí mohou vyznít naprázdno**, pokud se budou masově hroutit psychologické předpoklady jejich přijetí u adresátů, na které jsou směřovány.

Specifické problémy zaměstnaných prarodičů

V posledních zhruba deseti letech se u nás vede zatím nepříliš plodná diskuse o možnostech krátkých úvazků a flexibilní pracovní době pro rodiče malých dětí, protože ve srovnání se zeměmi západní Evropy jsou matky českých dětí v zaměstnání téměř vždy mimo rodinu a na podstatně více hodin. Tato problematika je podrobněji analyzována v příslušné kapitole, avšak existuje ještě jeden její důležitý aspekt. Možnost dobrovolného **zkracování pracovních úvazků** a možná i nějaká forma nároku na flexibilní pracovní dobu by měla **být k dispozici i pro pracovníky v předdůchodovém a důchodovém věku** a to hned z několika, převážně psychologických důvodů.

Na prvním místě se zdá jako oprávněný předpoklad, že nějaký volný den v týdnu, nebo kratší pracovní doba v některých pracovních dnech umožní, aby zaměstnanec v předdůchodovém věku, v preseuiu, našel ještě relativně v době své téměř plné síly zájmové a pomáhající činnosti, které budou zároveň „vztahově přínosné“. Tj. vzhledem k dostatku času se může podařit **snížit „výkonnostní charakter“ těchto zájmových činností ve prospěch zvyšování jejich „vztahového potencionálu“**. Např. kulturní zážitky již nemusí být zatíženy časovým stresem vyplývajícím z nutnosti vtěsnat je do minima volných hodin, ale mohou být prožity uvolněněji včetně jejich přátelského sdílení, mohou být obohaceny sdíleným pohledem druhého, doplněny četbou k tématu, sledováním odborných recenzí atd. Kulturní zážitek prožitý společně s nejbližším člověkem je nejen osobním uspokojením, ale i vztahovým přínosem. Vyšší „vztahový potencionál“ mohou mít, za předpokladu dostatku času, i sportovně relaxační činnosti. Děje se tak pomocí podobných psychologických mechanismů, jmenovitě zkušeností, že imanentně **výkonnostní charakter sportu přestává být v tomto věku jeho hlavní charakteristikou**, ale do popředí se dostává společný zážitek, společné překonání obtíží, příležitost zopakovat co se druhému líbilo apod.

Všechny tyto charakteristiky se mohou velmi významně uplatnit i **v akcích prarodičů s vnuky**, kde je „vztahový potencionál“ využit spíše ve prospěch upevňování pozitivních rysů osobnosti dítěte a posílení jeho struktury hodnot. Společný nevýkonnostní sportovní zážitek prarodiče a vnuka či vnučky posílí dětskou sebedůvěru, ochotu mít radost z pohybu, odvahu klást otázky. V době zvyšující se orientace dětí na počítačovou a televizní zábavu jsou tyto možnosti „mladých prarodičů“ **jen obtížně nahraditelným přínosem**. Považujeme za chronickou celospolečenskou ztrátu, že prarodiče jsou často

pod pohružkou ztráty zaměstnání nuceni k velkým pracovním výkonům v zaměstnání tak říkajíc do posledního dne a to na úkor času, který by mohly věnovat generaci vnuků a tím podpořit vznik hodnot, které budou mít pro společnost podstatně větší přínos, než je několik pravidelně „nadbytečných“ hodin nuceně strávených v zaměstnání. Podobně i výše zmíněný zisk z investic do prohloubení manželského vztahu bude za několik let k dispozici v době, kdy již bude jeho kvalita prověřována neodstranitelnými involučními změnami.

Podívejme se však na problematiku z druhé strany, ze strany zaměstnavatelů.

Do tradiční personalistiky začíná i u nás pronikat nový strategický přístup, nové paradigma personální práce ve firmách a institucích, označované jako **Age Management**. Jde o souhrn strategických postupů, jejichž cílem je vyjít vstříc věkově daným specifitám skupin zaměstnanců a tak jim umožnit rozvíjení vysoké pracovní motivace a dlouhodobé pracovní výkonnosti. Největší pozornost je věnována zaměstnancům ve věku 50+, kteří se často stávají obětí předsudků a diskriminace na základě věku. V pozadí tohoto v Evropě mohutného hnutí je prostý demografický fakt, že udržet v ekonomické aktivitě starší populační ročníky bude v blízké budoucnosti patrně jediným dostupným řešením k zabezpečení ekonomické prosperity.

V naší republice je dostupná Metodická příručka s názvem **Age Management pro práci s cílovou skupinou 50+**, zpracovaná kolektivem jedenácti autorek a autorů a vydaná Asociací institucí vzdělávání dospělých ČR, v r. 2012.

Zpracovává detailně **metodiku práce** na úrovni národní a regionální, na úrovni organizační a na úrovni individuální a identifikuje osm pilířů, na kterých age management spočívá. Z našeho hlediska je důležitá úroveň individuální, která vychází z pojmu **udržení vlastní zaměstnatelnosti**. Bohužel tento pojem chápe práce dosti mechanicky, jakoby existovala přímá souvislost mezi snahou jednotlivce a jeho ekonomickým statutem eventuelně úspěchem. Sociální vazby a vztahy pracovníka jsou nepřímě zmíněny na úrovni organizační, kde již personalista nebo pracovník úřadu práce je povzbuzován ke komplexnějšímu pohledu, což již bez tohoto aspektu není možné. Metodická příručka v tomto ohledu dále bohužel nepostupuje, celkový důraz na individuální přístup ke starším pracovníkům a promyšlená struktura jednotlivých postupů však k úspěšné práci se seniory může vést, protože ctí princip oboustranného prospěchu. Z tohoto pohledu je metodika pro zlepšení pracovních podmínek zaměstnaných seniorů a jejich rodin i přes uvedený nedostatek velkým přínosem.

Již dnes existují firmy, které postupný přechod do důchodu na žádost zaměstnance umožňují. Příkladem dobré praxe může být Centrum sociálních služeb p.o. města Brna, které umožnilo a umožňuje postupný přechod do poprofesní fáze života formou krátkých úvazků nebo dohod o provedení práce odborných pracovníků po jejich oficiálním odchodu do důchodu. Takovýchto firem je možno nalézt celou řadu především ve školství, částečně ve zdravotnictví a administrativě. Vidíme jako důležité zdůraznit, že tato praxe není jen finančním benefitem pro důchodce, jak je bohužel převážně pojímána, ale **plní i důležitou společenskou funkci** v oblasti péče o udržitelnost kvality života seniorů a v oblasti transgeneračního přenosu hodnot, jak bylo popsáno výše.

Vidíme jako důležité, aby profesní život v šesté dekádě věku v budoucnu postupně **oslaboval jeho primárně ekonomický charakter** a umožnil využití osobního času k dalším aktivitám, které budou s pokračujícím věkem nabývat na důležitosti a budou účinnou prevencí před stále se prodlužujícím a bohužel často se vyskytujícím nešťastným stářím. Jsme přesvědčeni, že aktivní a soběstačný senior není vzácně se vyskytující a odlišný druh člověka, jehož přednosti se projeví dnem nástupu do důchodu, ale je to vztahově zakotvená a postupně se učící autonomní osobnost, která umí zvládat nároky života tak, jak postupně přicházejí. Která tuto schopnost začala včas budovat, a která v tomto úsilí stále pokračuje.

Prarodiče a jejich vztah ke vzdělání

Dnešní prarodiče mohou mít velký vliv na naplnění jednoho ze základních úkolů výchovy generace jejich vnoučat a to na vypěstování **pozitivního vztahu ke vzdělání**. Na rozdíl od rodičů na sebe nemusí přijmout roli zodpovědných vychovatelů, kteří vyžadují výkony, ale mohou primárně zaujmout a vzbudit u vnoučat zájem a zvědavost, touhu vyptávat se. Obzvláště vhodné je zaujmout mladší vnuky a vnučky četbou a vyprávěním, protože osobní kontakt a **emoční angažovanost**, eventuelně různé třeba humorné komentáře zprostředkují dětem zkušenost, že takovýto zážitek obohacuje více, než bezvztahové a zahlcující elektronické nabídky (myšleno na vztah mezi sdělujícím zdrojem a posluchačem). Děti také mohou více využívat čas na nejrůznější otázky a soustředit se na odpovědi. Prarodiče mají tuto možnost, zatímco rodiče musí více dbát na přesné plnění úkolů, což není vždy pro dítě atraktivní varianta.

Tato jakási extenzivní nabídka prarodičů může opakovaně zprostředkovat pro dítě zážitek, že **je zajímavé něco poznat** a pochopit, že je příjemné klást otázky a dostávat zajímavé odpovědi a že i pro dítě dávná minulost nějak s dneškem souvisí a je zajímavá. Probouzení zájmu o poznatky už u předškolního dítěte přispívá významně k jeho pozdějšímu **dobrému vztahu ke škole** a k mimoškolní zájmové činnosti.

Ukazuje se, že mladí rodiče, kteří z nejrůznějších důvodů nemají příbuzenské vztahy ke starší generaci, vyhledávají spontánně mezi známými příležitost, jak děti s dostupnými staršími lidmi seznámit a umožnit získat k nim důvěru. Zajímavé **řešení této situace** představuje projekt **Trojlístek**, který se již třetím rokem realizuje v brněnském Centru pro rodinu a sociální péči. Jeho náplní je zprostředkovat kontakty mezi mladými rodinami s dětmi, které nemají možnost mezigenerační spolupráce s vlastními prarodiči a na druhé straně ženami, které nemají možnost sdílet se s vlastními vnoučaty a tuto možnost hledají. Projekt přímo navazuje na osvědčenou rakouskou službu tohoto typu a úspěšně se rozvíjí od r. 2012. Může se již pochlubit řadou zdařilých zprostředkování. V prvním roce zprostředkoval osvědčeným a kompetentním způsobem 48 kontaktů, z nichž 28 dlouhodobě funguje. V r. 2013 to bylo již 65 kontaktů, zatím je krátká doba na zodpovědné vyhodnocení, ale zdá se, že funguje nejméně 30 kontaktů. (Trojlístek 2013)

Vysoce pozitivní společenskou roli hraje z psychologického a vztahového hlediska i soustavnější vzdělávání seniorů reprezentované především tzv. **univerzitami třetího věku**. V Jihomoravském kraji nabízí takovýto program v rámci veřejného školství 4 vysoké školy: Masarykova univerzita, Mendlova univerzita, Vysoké učení technické a Veterinární a farmaceutická univerzita. Počet studujících stále roste, v r. 2010 studovalo celkem na zmíněných školách podle **Plánu aktivního stárnutí ve městě Brně (2012)** téměř 4000 seniorů.

Nejde jen o ušlechtilé trávení volného času starších generací, které přispívá k jejich **vyšší kvalitě života** a tím i k jejich nižší zranitelnosti a jiným formám závislosti. Velmi významný je i aspekt nepřímé podpory **zájmu o vzdělání generace vnuků a vnuček**, protože snadno vzbudí jejich zájem a představuje příležitost, jak vnést do mezigenerační komunikace nový aspekt. V širší rodině může hrát studující babička nebo dědeček roli, která vzbuzuje dětský zájem a navozuje dětské otázky po motivaci a smyslu tohoto úsilí, což opět neformálně zvyšuje prestiž vzdělání v dětských očích.

Univerzity třetího věku jsou tedy nejen pouhé projevy vstřícnosti vůči generaci seniorů, ale podílejí se i na zásadním společenském úkolu v oblasti **transgeneračního přenosu hodnot**: Zvyšují prestiž vzdělání jako takového, především **aspekt kultivace osobnosti** vzdělávajícího se člověka. Jsou jedinými vzdělávacími institucemi, které zcela **rezignují na instrumentální charakter vzdělání**; vzdělání zde není instrumentem k životnímu (ekonomickému) úspěchu, ale čistě rozvíjením a naplňováním ušlechtilé osobní touhy po poznání.

Zvláštní místo ve vzdělávání seniorů zaujímá v Jihomoravském kraji **Senior akademie**, (Senior – akademie 2013) která vznikla v rámci činnosti Městské policie Brno v r. 2006. Postupně se vypracovala na **úroveň reálné univerzity třetího věku**, což se uskutečnilo zařazením osvědčených základních a pokročilých programů do studijních plánů Masarykovy univerzity Brno a Vysokého učení technického Brno. Programy trvají 12 měsíců a prokazatelně zvyšují schopnost seniorů vyhnout se vlastními silami různým nebezpečím kriminálního charakteru. Pokročilý program potom připravuje seniory na úlohu *oznamovatele, svědka či poškozeného* a jeho cílem je zvýšení bezpečí v místním prostředí. Úspěšný program je např. *strážce přechodu*, což prokazatelně zvyšuje místní bezpečnost. Výuka převážně lidmi z praxe je velmi atraktivní o čemž svědčí **zvyšující se zájem** bez ohledu na náročnost studia. Akademie získala řadu ocenění, v r. 2013 byla vybrána jako **příklad dobré praxe do bulletinu OSN**. Za dobu své existence má již 1200 absolventů.

Několik programů pro vzdělávání seniorů v Brně a okolí nabízí Centrum pro rodinu a sociální péči. Pozoruhodný je např. kurz **Zachariáš** (2013), určený zájemcům, kteří se chtějí věnovat **doprovázení seniorů** v obtížných životních situacích a spočívá v osvojení si specifických poznatků a komunikačních dovedností pro tuto činnost. Bez významu v oblasti vzdělávání seniorů nejsou ani občanská sdružení jako Moravská křesťanská akademie, Masarykova demokratická akademie a další.

Z pohledu rodiny obecně vidíme jako důležité zdůraznit, že ekonomy propagované investice do vzdělání budou dobře využity jen tehdy, když bude díky rodinám **dostatek mladých dychtivých studentů**, kteří budou mít hodnotu vzdělání jako součást osobních potřeb a preferencí, nejen jako příležitost, jak postoupit na žebříčku sociální stratifikace. A právě k tomu může příklad vzdělávacích seniorů jako inspirující vzor pro mladé sloužit.

Rodina prarodičů, seniorů, a její přístup k problematice péče o zdraví

Čerpání zdravotnických služeb narůstá s věkem a skokově se zvyšuje v sedmé a osmé dekádě věku. Zatímco průměrné náklady zdravotních pojišťoven na jednoho pojištěnce v r. 2011 byly podle ÚZIS (2012) ke konci šesté dekády věku pro muže 28326 Kč, ke konci sedmé dekády to bylo již 46954 Kč a ke konci osmé dekády 61813 Kč. Tuto informaci se pokusíme uvést do dalších souvislostí.

Občas se setkáme s informací, o kolik by bylo potřeba méně peněz do zdravotnictví, kdyby se u nás více dbalo na prevenci a zdravý způsob života. Např. server Lidovky.cz zveřejnil s odvoláním na Státní zdravotní ústav 17. 8. 2013 zprávu, že **nezdravý životní styl** Čechů a Čechů způsobuje na léčbu **z toho plynoucí nadbytečné náklady 520 miliard** korun ročně. Vedoucí Centra podpory veřejného zdraví tohoto ústavu **MUDr. Marie Nejedlá (2013)** podle stejného zdroje uvedla, že důsledkem tohoto stavu je, že „průměrný Čech onemocní v 61 letech a následně stráví 17 let života v nemoci, zatímco průměrný Švéd onemocní o 9 let později a v nemoci stráví jen 12 let, tedy o 5 méně. Jistě to souvisí s faktem, že Švédové vykouří jen polovinu cigaret a vypijí o polovinu méně alkoholu než Češi a snědí oproti nám dvakrát tolik ovoce a zeleniny“. Stejná autorka dochází v autorském textu kromě výše uvedeného vyjádření také k závěru, že kromě celospolečenských preventivních programů je také důležitý vliv rodin.

Považujeme za důležité doplnit, že v tomto směru je vliv rodičů na děti často omezován jejich menšími časovými možnostmi, které například zdravé vaření většinou vyžaduje, u rodin s více než jedním dítětem hrají roli i ekonomické možnosti. Zdravý životní styl je pro rodinu dražší. Tyto a další okolnosti otvírají **prostor, do kterého by měly vstupovat rodiny prarodičů**. Je to samozřejmě obtížné většinou kvůli ustáleným negativním návykům z minulosti, avšak dobrou vůli lze určitě vůči generaci vnuků a vnuček předpokládat u většiny prarodičů. Není však jisté, zda se relevantní informace ze zmíněných

celospolečenských preventivních programů k prarodičům a seniorům obecně dostávají. Podívejme se na konkrétní situaci.

Jihomoravský kraj má podle studie Státního zdravotnického ústavu s názvem **Zdravé stárnutí II.** (2012) oproti ostatním krajům poněkud **lepší výsledky v úmrtnosti** na základní kategorie nemocí. Studie proto doporučuje rozšířit aktivizační programy zdravého stárnutí pro všechny, ale na jižní Moravě se speciálním cílem zvyšovat na nich účast mužů. Z výše uvedeného konceptu třetího a čtvrtého věku vyplývá, že jedním z prioritních společenských zájmů by mělo být **úsilí o podporu zdravého životního stylu**, který má v průběhu třetího věku obzvláštní důležitost. Z tohoto úhlu pohledu je zřejmé, že propagace zdravotní prevence by měla být **více záležitostí obcí**. Mají lepší možnost organizovat přednášky a besedy s touto tematikou, mají prostor ve čtených místních publikacích, fungují neformální informační kanály atd. Pro preventivní zdravotnické programy je však nutné, aby byly nabídnuty a přijaty zhruba o dekádu dříve, než obvykle cílený zdravotní problém nastává. O zdraví v seniorátu se tedy do značné míry rozhoduje již dříve. Považujeme tedy za přiměřené charakterizovat Jihomoravský kraj i z hlediska příležitostí, které nejsou určeny jen výlučně seniorům.

Jihomoravský kraj je v této oblasti ve skutečnosti velmi aktivní. Na základě inspirace města Brna, které se stalo prostřednictvím **zřízení Kanceláře Brno – Zdravé město** aktivním členem Národní sítě zdravých měst již od r. 1994. Jihomoravský kraj vstoupil, po kraji Vysočina, do této sítě jako druhý v r. 2008 a inicioval obdobný krok pro další obce a mikroregiony v kraji. Od té doby rozvíjí v tomto směru bohatou činnost. Podle **Výroční zprávy 2012** (Brtnická, M. 2012) proběhla toho roku řada akcí. Na úrovni kraje to byly zejména **kampaně** (např. „Dny bez úrazů“), semináře (např. „Chráněné bydlení pro lidi s duševním onemocněním“) a výstavy (např. „Domácí násilí“). Na úrovni mikroregionů byla v r. 2013 např. úspěšná říjnová čtrnáctidenní kampaň „Dny pro zdraví 2013“ v rámci iniciativy Zdravý mikroregion Dražská vrchovina (2013), která obsahovala vedle akcí sportovních a výtvarných hlavně inspirativní **nabídky v oblasti zdravé výživy a zdravého stravování na školách**.

Na úrovni obcí nelze na prvním místě nezmínit dlouhodobé úsilí prosazovat v městě Brně zdravý životní styl. Svědčí o tom např. již devatenáctý ročník **Brněnských dnů pro zdraví** organizovaný zmíněnou Kancelář Brno – Zdravé město. O jeho úctyhodném rozsahu svědčí tiskovina **Program akcí (2013)**, která obsahuje v termínu 27.9 – 6. 10. 2013 devadesát nabídek, zaměřených na všechny vrstvy obyvatelstva, tedy i rodiny s dětmi a seniory.

Kancelář Brno – Zdravé město vydala v r. 2013 mimo jiné také atraktivní propagační materiál **Jak vyžráť nad úrazy v seniorském věku**, který je pro seniory a rodiny seniorů velmi inspirativní též svojí literární formou. Publikace staví na fiktivních rozhovorech manželských párů seniorů a velmi srozumitelně nabízí důležité informace a pozitivní i negativní zkušenosti.

Příkladem obce se zájmem o život aktivních seniorů může být třeba Rousínov, kde podle Zprávy koordinátorky pro rodinou politiku obce Jany Vykydalové je místní Klub seniorů výrazně zaměřen na propagaci zdravého životního stylu.

Má osmdesát členů a pořádá vzdělávací akce i pro další občany. V obci jsou četné i další kulturní a poznávací akce pro seniory. (Rousínov 2013)

V Rosicích se po částečné rekonstrukci zámku podařilo zajistit dostatek prostoru pro místní pobočku Svazu seniorů, která zde organizuje **využívání tělocvičny a klubovou činnost seniorů**. (Rosice 2013)

Rodina prarodičů a seniorů a doprava

Rizika individuální dopravy se zvyšují s věkem. Není od věci připomenout, že u nehod osobních automobilů činí podle policejních zdrojů senioři prakticky stejně **rizikovou skupinu**, jako jsou mladí a nezkušení řidiči. Podle **Andrey Volaříkové (2013)** z Ministerstva dopravy má jedinec ve věku 60+ dvojnásobné riziko, že bude při nehodě usmrčen, než člověk v produktivním věku. Se vzrůstajícím věkem toto riziko dále prudce narůstá. Pro tyto a další důvody by měla být veřejná doprava pro seniory co nejdostupnější. Vstřícnost vůči seniorům se formálně projevuje v městské veřejné dopravě slevami na jízdném a rozšiřováním nízkopodlažních a tedy i přístupnějších dopravních prostředků a vymezováním sedadel přednostně pro seniory a invalidy.

Tato druhá praxe je však uplatňována nedůsledně, v českých a moravských městech **neexistují iniciativy dopravních podniků**, které by měly za cíl usnadnit seniorům **dostupnost vyhrazených míst**. Praxe využívání zábavné elektroniky při cestování veřejnými dopravními prostředky mladými lidmi velmi omezuje jejich pozornost vůči okolí a nástup seniora či jinak potřebného nechtěně a někdy i záměrně neregistrují. Má-li řidič povinnost dbát o bezpečnost cestujících, měl by mít i povinnost dbát o jejich možnost využít vyhrazených sedadel. Praxe automatických hlášení pro cestující by jistě mohla být rozšířena o **hlášení žádající uvolnění místa pro seniora**, které by řidič jednoduchým způsobem v případě potřeby použil. Pokud by se podařilo automatické hlášení dobře naformulovat, mohlo by být užitečné.

Dopravní obslužnost obcí se dnes řídí převážně potřebami školáků a zaměstnanců na plný pracovní úvazek, kteří jí musí využívat především v časných ranních a pozdějších odpoledních hodinách. Tato preference je sice nutná, ale bere jen **malý ohled na rodiče na RD**, kteří potřebují využívat k dopravě spíše dopoledních a časných odpoledních hodin a stejně tak si to představují i **senioři**. Tento aspekt veřejné dopravy by měl být trvalou součástí koncepcí dopravní a rodinné politiky obcí. Některé obce vyvíjejí úsilí v tomto směru. Příkladem dobré praxe je na prvním místě město Šlapanice (2013), které provozuje **Seniorbus**, linku pro seniory a zdravotně znevýhodněné občany. Tato linka na pravidelné trase zpřístupňuje vzdálenější místa, ale hlavně úřady, lékaře, poštu, hřbitov, nákupní středisko a dům s pečovatelskou službou. Jezdí pravidelně dopoledne 4x týdně a služba je hrazena zakoupením roční senior karty. Ta je pro seniory nad 80 let a závažně tělesně postižené zdarma, směrem dolů je cena odstupňována.

V Brně byla od r. 2010 z iniciativy Poradního sboru pro rodinu zavedena funkce **osobních asistentů v městské hromadné dopravě**, kteří mohou být po telefonickém objednání 24 hod. předem v domluvenou dobu k dispozici pro pomoc při přepravě na objednaném místě a v objednanou hodinu. Služba je podrobně popsána a nabízena na webových stránkách Dopravního podniku města Brna a může o ni žádat osoba přepravující 3 a více vlastních nebo svěřených dětí, nebo osoba se změněnou pracovní schopností, nebo senior nad 75 let. Služba byla uvítána zejména prarodiči, kteří např. v letních měsících cestují s malými vnoučaty a výbavou na celý den na výlet na okraj Brna. (Osobní asistent 2013)

V Jihomoravském kraji je možné využít výše zmíněný **Senior pas** k významné slevě na zakázkovou přepravu skupiny osob u některých soukromých dopravců. Např. City taxi Brno (2013) poskytuje pro držitele senior pasu na takovouto přepravu slevu 17%. Specializovaná služba senior taxi existuje v městě Brně, avšak pouze za komerční cenu a nepatří k nejlevnějším.

Specifika bydlení prarodičů a seniorů

Obecné problémy s bydlením, které jsou **specifické pro naši republiku**, pramení v době, kdy bydlení bylo sice levné a každý na něj měl svým způsobem od státu nárok, bytů však bylo tak málo, že jen

méně často se mohla mladá rodina odstěhovat do samostatného bytu. Také senioři velmi často dožívali v domácnostech mladých, aniž měli možnost jiné volby a to i v případech, kdy vzájemné soužití bylo velmi obtížné. Důsledky tohoto stavu přetrvávají hlavně v podobě neadekvátních očekávání, která byla nešťastně posilována dlouho přetrvávající politikou regulovaného nájemného. Tato politika posilovala především v seniorech nesplnitelnou naději, že jednou získaný státní nebo družstevní byt bude bez ohledu na jeho velikost stále nedotknutelným vlastnictvím, i když jeho nájem a náklady na provoz přesáhnou možnosti nájemce.

Také v části mladé generace přetrvává mínění, že starost o bydlení není jejich záležitost, ale nárok, který mohou vůči společnosti různou formou uplatňovat. Stejně závažný je však další **důsledek někdejšího myšlení** ve vztahu k bydlení. Spravedlivý stát by měl podle vysokého procenta občanů zajistit, aby bydlení bylo levné, tedy aby nebylo nutné dlouhodobě na něj spořit, eventuálně v předstihu uvažovat o změně v případě, že dosavadní náklady přesáhnou v dohledné budoucnosti vlastní možnosti. (Vodrážka P. 2013)

Snaha o adekvátní změnu společenského povědomí je u příslušných institucí jen těžko identifikovatelná. Této situace využívají **subjekty komerční sféry**, které mohly dlouhou dobu bez omezení investovat do výstavby drahých bytů v naději, že běžný občan jen těžko hledá alternativu a je v podstatě nucen drahé bydlení i za cenu dlouhodobého zadlužení koupit. To potom má o nějakou dobu později vliv na neochotu bydlení změnit i v situaci, kdy je již jeho přiměřenost finančním i pracovním možnostem seniorek sporná. V poslední době se situace obrací, stavějí se převážně byty malometrážní. Z dlouhodobého hlediska však opět nejde o optimální řešení. Tyto a další společenské mechanismy fixují a prohlubují stav nepružnosti a strnulosti, který **blokuje žádoucí dynamiku trhu s byty**. Stále se nedaří směřovat k situaci, která by vyhovovala možnostem měnit bydlení podle potřeb jednotlivých životních fází rodiny a to pokud možno tak, aby eventuálním stěhováním nebyly rušeny základní sociální vazby dětí, dospělých i seniorů. Větší dynamika trhu s byty však opět řeší problematiku bydlení jen částečně, zatím však u ní zůstaneme.

Obce mají možnost intervenovat do této situace několika strategiemi a tím přispívat k většímu životnímu komfortu svých občanů v této velmi citlivé oblasti. Zastavme se u jednoho na první pohled se seniory nesouvisejícího projektu. V Brně byl odstartován náročný plán vybudování čtyř stovek „**startovacích bytů**“ s úmyslem nabídnout mladým sezdaným párům možnost samostatného začátku. Zpočátku však nebyl projekt úspěšný, musel být značně redukován a musel být zásadně přepracován. Podmínky získání tohoto bydlení byly sice adekvátní, avšak ukázaly se ve svém celku jako tak náročné, že je mohla naplnit jen skupina mladých, která zřejmě měla k dispozici i jiné možnosti. Radnice tedy zjednodušila podmínky a zájem se zvýšil natolik, že bylo nutné mezi převahou zájemců losovat. Neskrývaným cílem magistrátu je stabilizovat mladé absolventy brněnských škol ve městě a proto se rozvíjejí i další projekty. (Startovací byty 2012)

Z hlediska bydlení seniorů je problematika startovacích bytů pro mladé ve skutečnosti velmi důležitá. Rozšíření tohoto jednoho segmentu bydlení povede **jednak ke snížení ceny** těchto bytů, **jednak umožní větší výběr lokalit**, což je pro seniory velmi důležité. Již přestěhování samo je velkou většinou starších odmítáno, nicméně možnost přestěhovat se nedaleko, tedy zachovat si dosavadní sociální vazby a vztahy k lokalitě, podstatným způsobem tento postoj mění. Malé startovací byty přežijí jistě několik nájemců v této situaci a postupně rozšíří nabídku, která bude splňovat výše uvedené podmínky, výhodné i pro seniory: bude levná a dostupná v mnoha lokalitách.

Dostupnost bydlení pro generaci mladých rodičů tedy pomáhá sice v mnoha případech řešit i problém bydlení rodiny prarodičů, jádro tohoto problému však leží ještě jinde. Komfortní bydlení rodiny s dětmi a postupně dospívajícími dětmi klade **nároky na rozšiřování prostoru** pro bydlení, což většina rodin řeší snahou o získání většího bytu či rodinného domu. O nečekaně málo let později se

však začne pro tuto rodinu na obzoru rýsovat **další problém**. Jak se zachová širší rodina za situace, kdy mladé generace začínají ze společného soužití odcházet? Většinou se zvažuje možnost, že prarodičovská generace uvolní komfortnější bydlení mladým, což však nebývá úplně snadné. Sám fakt změny důvěrně známého prostředí, jak již bylo řečeno, působí seniorům problém, někdy i dlouhodobější stres. Ve venkovském prostředí je jistě tento problém menší a podobně i v menším městě s dobrou veřejnou dopravou, kde mohou senioři udržovat i po přestěhování původní sociální kontakty a vztahy. Nicméně sám princip, že problém se má řešit **na úkor seniorské generace** je pochybný.

Odborná veřejnost věnuje problému pozornost a identifikuje **jeho kritická místa**. Průkopnickým dílem byla pravděpodobně kniha brněnské architektky **Dagmar Glosové (2006)**, kde jsou formulovány podstatné současné poznatky a přístupy především jako respekt nejen k ekonomickým, ale i k psychologickým a sociálním faktorům bydlení seniorů.

Významným **impulzem z nedávné doby** byla pražská konference „**Stáří spojuje 2013**“, kde byly opakovaně potvrzeny již ověřené zásady specifické výstavby pro seniory a představeno několik pozoruhodných projektů, které se staly inspirací v celostátním měřítku. Teze, že stáří není ani zdravotní problém, ani primárně sociální problém, ale problémem je životní prostředí seniora, využil v příspěvku **Vícegenerační domy a komunitní centra jako forma integrace seniorů Martin Pince (2013)** k formulování a zdůvodnění ideje, že dnešní technické možnosti připouštějí variantu, že se byt bude přizpůsobovat proměnám v životě člověka, nikoli že člověk bude pro své různé životní fáze hledat různé byty. V příspěvku to sice nebylo řečeno takto doslova, ale základnímu postoji autora šlo takto rozumět. Podobně příspěvek **Renaty Zdražilové (2013) Celoživotní bydlení – metodický materiál ČKAIT**, vyjmenoval zásady, které požadují větší **flexibilitu bytů, nikoli větší flexibilitu jejich uživatelů**. Konkrétně byly formulovány čtyři zásady: bezbariérovost pro všechny generace, kombinace veřejného a soukromého prostoru, variabilita podle vývoje rodiny a nové zalidnění center měst. Uvažování jednotlivých architektů o této problematice není zcela nové. Již v r. 2005 byl v rámci disertační práce obhájen na Fakultě architektury VUT v Brně projekt **Martina Navrkala**, který s proměnlivostí bydlení v dlouhodobé perspektivě počítal (Novák, A. 2005).

Velmi důležitým počinem Magistrátu města Brna v r. 2013 bylo připojení se k mezinárodnímu projektu HELP. Projekt hledá prostřednictvím sociologických zkoumání takové **nové formy bydlení seniorů**, které by sloučily zdánlivě protichůdné požadavky, tedy jak zůstat v dosavadním prostředí, tak zvolit změnu, která by vyhovovala novým podmínkám. Výzkum realizoval v Brně Sociologický ústav Akademie věd ČR. Cílem výzkumu bylo získat podklad pro zhodnocení potenciálu alternativních nástrojů sociální a bytové politiky, zejména pak komunitního bydlení, pro skupinu obyvatel Brna starších 65 let žijících ve vlastních domácnostech. V rámci výzkumu se ukázalo, že **většina (85 %) seniorů by chtěla ve svém stávajícím bydlení dožít**. Tedy že o změnu, konkrétně o nabízené dvě formy komunitního bydlení nemají zájem. Zbývající skupina seniorů, tedy ti, kteří se cítí ohroženi většinou nemožností zvládnout finančně nároky současného bydlení, má však opět malý zájem o dvě formy nabídnutého komunitního bydlení. Šlo jednak o formu společného velkého bytu, kde má každý člen komunity pouze vlastní pokoj a o formu, kde ve společném domě či patře velkého domu má každý vlastní malý byt a k tomu jsou k dispozici společné prostory. O první formu projevilo ze skupiny dosavadních nespokojených zájem pouze 17,5%, u druhé formy 35,1% osob. (HELP 2013)

Výsledky lze psychologicky interpretovat tak, že **obavy ze ztráty starých sociálních vazeb jsou sice u seniorů velké** a výrazně ztěžují odhodlání se k přestěhování, nicméně nabídka získat nové možnosti žít v sociálně podnětném prostředí tyto obavy moc nesnižuje. Obavy z nutnosti přestěhovat se v seniorském věku tedy asi nepůjdou snížit sebeatraktivnějšími novými podmínkami, ale bude nutné hledat spíše cesty, jak do maximální míry zachovat původní sociální vztahy a vztahy k lokalitě. Na toto téma přináší podrobnosti kapitola Ing. Arch. Martina Krále, která konkretizuje **ideu přizpůsobování velikosti bytu měnícím se potřebám jeho uživatelů**.

Rodina prarodičů a seniorů se specifickými potřebami

Pomineme-li již většinou výše zmíněné obecné problémy těchto rodin, jako je obtížnější zvládnutí běžných každodenních situací, horší osobní pohyblivost a mobilita osobní i pomocí dopravních prostředků, zvýšená úzkostnost a z toho plynoucí častější pocit ohrožení, náročnější péče o vlastní zdraví atd., je nutné věnovat pozornost i častým případům, kdy běžný problém přeroste do stavu, který již není zvladatelný osobním nebo partnerovým úsilím.

Specifická potřeba pomoci u rodiny prarodičů a seniorů vzniká především **ve třech oblastech**: u některého z členů rodiny se objeví **závažný a dlouhodobý tělesný nebo psychický problém**, rodina prarodičů se musí **postarat o někoho z vlastních rodičů** přímou, většinou celodenní péčí, nebo, za třetí, se prohloubí či zaktualizuje **vztahový a mezigenerační problém, který již není řešitelný vlastními silami**.

Na tomto místě však musíme poněkud odbočit. Výše citovaná práce Nešporové a kol. přinesla z dnešního pohledu také **dva velmi důležité impulzy**. V dřívější péči o seniory převládala ze strany poskytovatelů služeb a ze strany odborníků, zvláště zdravotníků, praxe, kterou práce nazývá **paternalistický přístup**. Tato praxe stále do jisté míry přetrvává a spočívá v postoji, že senior vzhledem k věkovým změnám ztratil do značné míry kompetence svéprávného člověka a je nutné ho komunikačními manipulacemi nebo více či méně kultivovaným nátlakem **přesvědčovat „co je pro něj dobré“**. Druhým důležitým impulzem této vědecké práce bylo upozornění na **nevhodné podmínky umírání** mnoha seniorů do té doby. I zde můžeme konstatovat změnu k lepšímu, která se v době zveřejnění práce již rozvíjela, a tento impuls pomohl k jejímu dalšímu růstu.

Jde o **hospicové hnutí**, ve kterém jsme vyspělejší Evropu až dosti dlouho po revoluci začali dohánět. První hospic v ČR, hospic Anežky české v Červeném Kostelci, zahájil činnost od ledna 1996 a od té doby přibyl větší počet dalších, dnes převážně sdružených do Asociace poskytovatelů hospicové paliativní péče.

V Jihomoravském kraji se tyto myšlenky velmi brzo ujaly. Již v r. 1999 vznikl Dům léčby bolesti s hospicem sv. Josefa v Rajhradě a ve stejné době i oddělení hospicové péče Masarykova onkologického ústavu, které se v r. 2004 přeměnilo na samostatný Hospic sv. Alžběty v Brně. Tímto krokem se z hlediska dostupnosti a kvality hospicové péče a **vysoké odborné úrovně místní paliativní medicíny** dostal Jihomoravský kraj mezi ostatními značně do popředí. (Hospicové hnutí v ČR)

A nyní zpět ke službám, které mají vzniklé náročné situace pro seniory pomáhat řešit. V srpnu 2011 vyšel tiskem **Střednědobý plán rozvoje sociálních služeb v Jihomoravském kraji na období 2012–2014**, (2011), který navázal na předcházející aktivity pracovních skupin a na materiál **Analýza potřeb uživatelů sociálních služeb**. Ten vyšel z průzkumů potřebnosti služeb ve všech obcích s rozšířenou působností v kraji. Potřeby cílové skupiny **senioři ve věku nad 70 let** jsou velmi dobře zpracovány. Plán vypočítává celkem 15 druhů služeb a stanovuje dvě priority v rámci jejich podpory. První je **Podpora soběstačnosti a setrvání seniorů v přirozeném prostředí** druhou **Zkvalitnění péče o seniory v pobytových zařízeních**. Střednědobý plán je upřesněn podrobným **Akčním plánem rozvoje sociálních služeb pro rok 2013**.

Z hlediska rodiny prarodičů a seniorů usnadňují výše popsané změny a možnosti v rámci kraje potřebná řešení jejich problémů. Nejnáročnější situaci pro rodinu v sedmé dekádě věku, kdy ještě bývájí manželé částečně profesně činní, představuje nutnost přijetí do **celodenní péče někoho z vlastních rodičů**, tedy péče o seniora v deváté nebo desáté dekádě věku. I když málokdy vznikne takováto situace náhle a nečekaně, pro pečující rodinu je obtížné odhadnout od počátku svoje síly a správně se zorientovat v možnostech využití přiměřených sociálních služeb. Nabídka je v rámci většiny lokalit v kraji poměrně bohatá, obtížné je však pro rodinu pečujících seniorů už samo rozhodnutí, jakých služeb mohou

a chtějí využívat a jak se zachovat v nečekaných situacích. Pro tento případ většinou nestačí orientace na základě tiskovin a internetu, ale měla být na prvním místě využita služba **odborného sociálního poradenství**, která takovéto rozhodnutí, eventuelně po opakované návštěvě, usnadní.

Pokud to dovolí finanční možnosti, je vhodné včas hledat **službu osobního asistenta**, protože nabídka je opět spíše široká a dobrá volba tedy nesnadná. Službu je možné objednat pouze v přiměřeném rozsahu, který je možné podle situace a finančních možností upravovat. Nabídky pokračují i v oblasti ambulantních sociálně aktivizačních a terapeutických služeb, k dispozici je i několik typů krátkodobých odlehčovacích služeb. U všech těchto možností opět může být volba vhodná či nevhodná a rozhodování je tudíž náročné. Situace může být navíc komplikovaná určitou **nejasností v trvání této péče**, protože obsluhovaný senior jí většinou vidí jako dočasnou, jen po dobu nezbytně nutnou, a žádá návrat „domů“ jakmile se jeho stav subjektivně zlepší.

Zdá se, že rodiny pečujících seniorů využívají těchto možností málo právě pro specifickou horší dostupnost informací, tj. běžně dostupné informační kanály neposkytují takovou kvalitu informace, která by byla pro takto obtížné rozhodování dostatečná. Čerpání potřebných služeb pro takovou osobu naráží v některých případech na problém, že je její trvalé bydliště je vzdálené a jeho změna není z různých důvodů možná. Zajistit např. převzetí do péče **nového obvodního lékaře** v místě nového pobytu je velký problém, protože představuje pro eventuelního volného lékaře velmi náročného pacienta.

Druhá oblast specifických problémů rodin prarodičů a seniorů je spojena s **péčí o vlastní postižené dítě**. To je již dávno dospělé, v některých případech částečně soběstačné, často však zcela závislé na celodenní péči. Ta byla vykonávána po dlouhou dobu většinou matkou, ve zvažované situaci však již matce seniorce dochází síly, někdy odejde, nebo již není schopen spolupracovat i dosavadní partner. Problémy jsou obdobné jako v předcházejícím případě, většinou však hraje ve prospěch dobrého řešení čas, který je pro dlouhé rozvažování k dispozici. Ideální schéma představuje zřejmě postupný a včasný nárůst čerpání terénních sociálních služeb a teprve následné využívání služeb ambulantních a pobytových.

Konečně **péče o vlastního postupně nesamostatného partnera/partnerku** je také řešitelná pomocí specializovaných služeb. V těchto případech však většinou hrají psychologické a vztahové faktory významnou roli a nezáměrně častěji negativní než pozitivní. Méně samostatný partner například **disimuluje svojí nesamostatnost** a slibuje už nedostupné výkony, z jejich nesplnění pak neadekvátně obviňuje druhé a dále považuje pomoc za nepotřebnou. Zdatnější partner zase prožívá často **pocity nevděčnosti**, jeho snahy mohou být zpochybňovány, nebo dokonce neadekvátně interpretovány. Tyto **závažné vztahové problémy** párové či mezigenerační souvisejí s úbytkem psychických sil a nárůstem emoční lability a úzkosti. Řešením opět může být včasná odborná psychologická pomoc, která však klade velké nároky na specifické kompetence profesionála a je tudíž dosud hůře dostupná. Často je v podobných případech potřebná práce se širší rodinou, tedy určité formy **rodinné terapie**.

V rámci sociálních služeb jsou v Jihomoravském kraji tyto služby dostupné ve čtyřech **Manželských a rodinných poradnách** v Brně a dále ve Vyškově v Blansku a v Hodoníně. V Mikulově se sociálnímu odboru podařilo zajistit činnost Poradny pro rodinu manželství a mezilidské vztahy z rozpočtu obce a příspěvků okolních obcí, které též služeb využívají. O činnost těchto zařízení je velký zájem, jejich kapacita je většinou nedostatečná. To je také důvod proč není v tomto typu zařízení organizována specializovaná služba pro seniory a to přesto, že počet žadatelů mezi seniory přesahuje kapacitu těchto zařízení a dále vzrůstá. Psychoterapeutické služby jsou částečně dostupné ve zdravotnictví anebo za úhradu v soukromých ambulancích. **Plán aktivního stárnutí ve městě Brně (2012)** zmiňuje činnost Manželských a rodinných poraden pouze v rámci řešení problémů spojených s osamělostí seniorů.

Dokument v rámci provedené SWOD analýzy požaduje **zvýšit informovanost seniorů a pečujících osob** o dostupnosti vhodných služeb, které mají dopomoci k prodloužení života seniora v přirozeném prostředí a v dobrých vztazích. K tomuto účelu je vysoce hodnocena činnost v rámci projektu **Senior point**, jehož cílem je „vytvoření sítě kontaktních míst pro seniory, kde jim jsou poskytovány informace z oblasti bezpečnosti, prevence, sociálního systému, volnočasových aktivit, dalšího vzdělávání a mezi-generačních aktivit. V Brně funguje projekt od září 2011, brzo následovalo zřízení dalších devíti **Senior pointů v rámci kraje**. V r. 2013 byl zřízen první senior point v Moravskoslezském kraji a v kraji Vysočina. Po dvou letech existence zaznamenali na Senior pointech 15800 návštěv. (Senior point 2013)

Úspěšný projekt Senior point je příkladem zdařilého průniku teorie a praxe v regionu. Opakované výzkumné zjištění i občanské obecné mínění, že účinný informační systém pro potřeby seniorů neplní dobře svojí funkci, generovalo kvalitativní změnu, kterou vystihl uskutečněný projekt. Proto se setkal s potřebnou podporou na příslušných institucích a s dobrou odezvou u adresátů služby. Dobré umístění Jihomoravského kraje mezi ostatními v demografických a zdravotně sociálních parametrech bude i do budoucna těmito místními iniciativami jistě udrženo a posíleno.

Použité zdroje a literatura

Age Management pro práci s cílovou skupinou 50+. Kolektiv autorů. Metodická příručka. Asociace institucí vzdělávání dospělých ČR, 2012.

Arnett, J. J. (2004): *Emerging Adulthood: The Winding Road from the Late Teens Through the Twenties*. Oxford University Press 2004

Brtnická, M. (2012): Výroční zpráva projektu Zdravý Jihomoravský kraj za rok 2012, Odbor zdravotnictví Krajského úřadu JmK Dostupná na: <http://www.aivd.cz/publikacni-cinnost>

City taxi Brno (2013): (cit. 2013-12-29) www.citytaxi.brno

ČSÚ (2013a): (cit. 2013-12-7) [http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/D600220572/\\$File/400713a8.pdf](http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/D600220572/$File/400713a8.pdf)

ČSÚ (2013b): (cit. 2013-12-9) <http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/p/1417-13>

ČSÚ (2013c): (cit. 2013-12-9) [http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/9800310E96/\\$File/e-1417-13_de.pdf](http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/9800310E96/$File/e-1417-13_de.pdf)

ČSÚ (2013d): (cit. 2014-1-5) www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost

Dny pro zdraví (2013): (cit. 2014-1-4) www.drahanska-vrchovina.cz/informace-C169.html

Geserick, Ch. (2011): Ablösung vom Elternhaus. Ergebnisse aus dem Generationsand Gender Survey (GGG) 2008/09 ÖIF Working Paper Nr. 76.

Glosová, D. a kol.: *Bydlení pro seniory*. ERA 2006

Help (2013): (cit. 2014-1-3) http://seb.soc.cas.cz/ost_soub/reports/WP4_survey_brno_report_2013.pdf

Hodonín (2013): (cit. 2013-12-29) http://www.hodonin.eu/VismoOnline_ActionScripts/File.ashx?id_org=4041&id_dokumenty=1068917

Hospicové hnutí v ČR: Dostupné na: www.umenidoprovazet.cz/cs/Hospicove-hnuti-v-CR-30.htm 029.

Jak vyžrát nad úrazy v seniorském věku. Statutární město Brno, Kancelář Brno – Zdravé město.

Krajský úřad (2013): (cit. 2013-12-28) www.krjihomoravsky.cz/Default.aspx?ID=195709&TypeID=2

Kyjov (2011): (cit. 2013-12-29) www.mestokyjov.cz/VismoOnline_ActionScripts/File.ashx?id_org=7843&id_dokumenty=3143

Národní koncepce rodinné politiky (2005): (cit. 2014-1-3) http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf

Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008-2012, (cit. 2014-1-3) <http://www.mpsv.cz/cs/5045>

Nejedlá, M. (2013): Kouříte? Jste obézní? Pijete alkohol ve velkém? Domníváte se, že poškození Vašeho vlastního zdraví se týká jen Vás? Dostupné na: www.szu.cz/kourite-jste-obezni-pijete-alkohol-ve-velkem-domnivate-se-ze

Nešporová, O., Svobodová K., a Vidovičová, L. (2008): *Zajištění potřeb seniorů s důrazem na roli nestátního sektoru*. VÚPSV, v. v. i. Praha 2008

Novák, A. (2005): *Oponentský posudek disertační práce Ing. Arch. Martina Navrkala. Soukromý archiv jmenovaného.*

Osobní asistent: www.dpmb.cz/Default.aspx?seo=dp-asistent

- Pakosta, P. (2009): Proč chceme děti: hodnota dítěte a preferovaný počet dětí v České republice. Sociologický časopis, Vol. 45. No. 5 899-929.
- Petrová Kafková, M. (2013): Konference „Stáří spojuje 2013“ Praha.
Název příspěvku: Prarodiče pečující a pracující: pohled na současné prarodičovství.
- Pinc, Martin (2013): Vícegenerační domy a komunitní centra jako forma integrace seniorů.
Konference „Stáří spojuje 2013“ Praha. Dostupné na: <http://www.zivot90.cz/146-novinky/693-stari-spojuje-2013>
- Plán aktivního stárnutí (2012): (cit. 2013-12-30)
www.regionalnirozvoj.cz/tl_files/soubory/Starnuti/Dokument_PAS/Plan_aktivniho_starnuti.pdf
- Plán aktivního stárnutí ve městě Brně (2012) Statutární město Brno.
Dostupné též na: www.regionalnirozvoj.cz/tl_files/soubory/Starnuti/Dokument_PAS/Plan_aktivniho_starnuti.pdf
- Program akcí (2013): Dostupné na: www.zdravemesto.brno.cz/brnenskednyprozdavi
- Rosice (2013): (cit. 2013-12-15) <http://rejstrik-firem.kurzy.cz/22851011/klub-senioru-rosice/statisticky-urad>
- Rousínov (2013): (cit. 2013-12-15)
http://www.rodinnapolitika.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=108:msto-rousinov&catid=42:piklady-dobre-praxe&Itemid=68
- Senior – Akademie 2013 Souhrnná informace o projektu prevence kriminality „Senior-Akademie“
Statutární město Brno – Městská policie Brno, dostupné též na: <http://www.mpb.cz/verejnost/senior-akademie/>
- Senior Pas (2013): (cit. 2013.12.30) www.seniorpasy.cz10.
- Senior Point (2013): (cit. 2014-1-29) <http://www.seniorpointy.cz>
- Stárnutí v prostoru (2012): (cit. 201312-27) <http://starnuti.fss.muni.cz/cs/publikace>
- Startovací byty (2012): (cit. 2013-12-29) www.brno.cz/brno-aktualne/aktuality-a-oznameni/startovaci-byty
- Střednědobý plán rozvoje sociálních služeb v Jihomoravském kraji na období 2012-2014 Jihomoravský kraj 2011
- Stuart-Hamilton, J. (1999): Psychologie stárnutí. Portál. Praha
- Sýkorová, D. (2007): Autonomie ve stáří. Kapitoly z gerontosociologie, Sociologické nakladatelství SLON, Praha.
- Šlapanice (2013): (cit. 2014-1-8) www.slapanice.cz/seniorbus
- Špidla, V. (2009): Zpráva Ad-hoc expertní skupiny o přechodu z institucionální na komunitní péči. (cit. 2013-12-28)
<http://www.mpsv.cz/files/clanky/8387/Zprava-Ad-hoc-expertni-skupiny.pdf>
- Trojlístek (2013): Dostupné na: <http://www.crsp.cz/rodiny-s-detmi/161-trojlistek> Doplněno osobní informací.
- ÚZIS (2012) Zdravotnictví jako součást národní ekonomiky 2012.
Vydal Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR Praha 2, Palackého nám. 4.
- Vidovičová, L., Petrová Kafková, M. (2012): Aktivita seniorů ve velkých městech: zdravý prostor a subjektivní kvalita života. Sociologický časopis 2012, Vol. 48, No. 5 s. 939 -963
- Vodrážka, P. (2013): Systém důchodů není spravedlivý tvrdí pětina Čechů. (cit. 2013-12-29)
<http://aktualne.centrum.cz/domaci/spolecnost/clanek.phtml?id=797913>
- Volaříková, A. (2013): (cit. 2014-1-4) www.doipo.cz/aktuality/seniori-silnicnim-provozu-jsou-velmi-zranitelni
- Zachariáš (2013): Dostupné na: www.simeon.cz/clanky/Nabidka-vzdelani-pro-praci-se-senioru-v-Brnenske-diecezi.html
- Zákona o sociálních službách č.108/2006 v platném znění:
<http://www.pod.brno.cz/index.php?nav01=7920&nav02=7983&nav03=8678>
- Zdravé stárnutí II (2012): (cit. 2014-1-8)
<http://www.szu.cz/tema/podpora-zdravi/zdrave-starnuti-ii-aktivizace-senioru-v-regionech>
- Zdravý mikroregion Dražanská vrchovina (2013): (cit. 2013-12-18)
www.drazanska-vrchovina.cz/informace-C169.html
- Zdražilová, R. (2013): Celoživotní bydlení – metodický materiál ČKAIT,
Dostupné na: <http://www.zivot90.cz/146-novinky/693-stari-spojuje-2013>

ČÁST DRUHÁ

Rodina v ohrožení

Pavel Rusý

V poslední době je moderní říkat, že rodina jako společenský fenomén prochází významnou proměnou. Ovšem nazývat proces, jehož jsme svědky, pouhou proměnou, vyžaduje buď zaslepenost, nebo notnou dávku cynismu.

Instituce rodiny je v posledních desetiletích stále více oslabována, znevýhodňována ve společenském prostoru, je cílem postupné destrukce. Pár statistik vytržených z celkového kontextu sice ukazuje varovným prstem, ať už se jedná o rostoucí rozvodovost, žalostnou porodnost zdaleka nepokrývající prostou reprodukci, dramaticky rostoucí počet dětí narozených mimo manželství, a stává se velmi hojně zneužívanými argumenty politiků k opatřením, která dále prohlubují krizi rodiny, ale velmi málo nebo téměř vůbec nejsou patrné kořeny tohoto žalostného stavu, tím méně východisko a řešení. V posledních letech se stalo již pravidelnou součástí politiky přijímání takových opatření, která pod záminkou nápravy důsledků chybné rodinné politiky nejhůře dopadají právě na ty skupiny obyvatel, které ještě z posledních sil drží rodiny nad vodou. Z opatření, která deklarativně řeší následky chyb v rodinné politice, se stávají opatření, která prohlubují příčiny destrukce rodiny.

Pokusme se zamyslet nad některými zdroji stávajících problémů rodiny. Za jednu z nejvážnějších příčin tohoto stavu považují bezbřehou a necílenou solidaritu, přenášení odpovědnosti za život mimo nejbližší okolí. Tento přístup, kdy jakýkoliv problém jednotlivce je řešen anonymním státním, nebo dokonce povinně soukromým (povinné ručení) systémem, rozbíjí přirozené vazby jak rodinné, tak místní. Vede k velmi intenzivní atomizaci společnosti, která se nezastavuje pouze rozbitím soudržnosti širokých vícegeneračních rodin, ale prostupuje až na úroveň jednotlivce. Místo toho, aby člověku v určité složité společenské nebo finanční situaci pomohla širší rodina, je odpovědnost za řešení této situace automaticky přenesena na anonymní státní podporu.

Toto ze samotného principu věci vede ke snaze solidaritu zneužívat, k byrokratizaci, která sama o sobě pohltí značnou část solidárně sdílených prostředků, a neefektivnosti kontrol oprávněnosti podporu využívat. Tento systém vede k tomu, že lidé v obtížnější situaci ochotně natahují ruku k podpoře, protože nevidí konkrétního člověka, na jehož úkor je tato podpora poskytnuta. Stejně tak vede k tomu, že blízcí takového člověka snadno od něj dávají ruce pryč, vždyť stát se postará. Vytrácí se tak vzájemná odpovědnost v rámci rodiny, ať už odpovědnost s úsilím svou situaci řešit vlastními silami, tak odpovědnost za své blízké či za dopady výchovy potomků.

Na druhé straně roste neochota těch, jimž se v životě relativně daří, k solidárnímu chování, protože ani oni nevidí, kdo podporu z jejich výdělků obdrží. Stejně tak roste znechucení tím, že solidárně sdílené prostředky jsou cílem nájezdů loupežníků parazitujících na solidárních systémech (daňové a pojistné systémy). Tím nemám na mysli pouhé zneužívané solidarity, ale osoby, které si na příživnictví na solidárních systémech založily svůj byznys, a to do té míry, že k takovému cíli neváhají použít více či méně vědomé zprostředkování politickými stranami, a to přijímáním zákonů, které takové loupežnictví lega-

lizují, a vytvářením účelových zakázek pro obsluhu těchto systémů, které z nich vyvádějí další obrovské finanční prostředky.

Výsledkem těchto procesů, které s koncem socialistického zřízení nabyly ještě obludnějších forem (na jedné straně díky zrušení povinnosti pracovat, na druhé straně zrušení omezení soukromého vlastnictví), je nutnost obrovské zátěže poctivé části populace, zachovávající si alespoň minimální respekt k tradičním hodnotám jako je pracovitost, rodina, čest, morálka a svoboda v nedílné vazbě na odpovědnost. Tato část populace (rodiny pracujících s dětmi včetně důchodců, kteří ekonomicky aktivní život v tomto duchu rovněž prožili) je pak pod agresivním tlakem dvou skupin – z jedné strany osob s nataženou rukou, bez vlastní odpovědnosti za svůj život, spoléhajících na to, že se o ně někdo postará, z druhé strany nenasytných supů, kteří sdílené prostředky privatizují do nemravných zisků. Stále platí otřepané: „Stát spíše dokáže nasytit chudé, ale nikdy nedokáže nasytit bohaté.“

Zde jsou hlavní příčiny, proč systém nutně vede ke vzrůstající ekonomické diskriminaci rodin a k vytváření neskutečného tlaku na jejich stabilitu. Rodiny často žijí v neustálém stresu nejen pod tlakem svízelné ekonomické situace, ale navíc v kombinaci s tvrdým a vědecky propracovaným marketingem podporujícím kult konzumu, peněz, kult růstu HDP. S tím je velmi spojen finanční byznys, kdy z jedné strany billboardu útočí na emoce lidí nabídka té nejvýhodnější a nejneomezenější půjčky na světě, a z druhé strany billboardu se vyjímá lukrativní nabídka exekutorů a vymahačských firem, které zdarma dluhy vymůžou. Chudí dnes už nejsou ti, kteří nemají nic, ale chudí jsou ti, kteří dluží nesplatitelné.

V tomto prostředí je rozpad rodin, které nejsou chráněny před ekonomickou diskriminací ani otužovány proti lákavosti všudypřítomného vlezlého marketingu, jen otázkou času. Pojďme se podívat na některé konkrétní příklady.

Důchodový systém

V zásadě existují dva základní druhy zajištění na stáří, kapitálový a průběžný. Jejich rozdíl je naprosto zásadní a bohužel politickými představiteli příliš nevnímán.

Kapitálový systém:

V obecném principu je to jakékoliv hromadění aktiv, v případě fondového systému peněz uložených do finančního produktu. Jejich prostřednictvím se člověk stává spoluvlastníkem buď finanční pohledávky (dluhopisy), podniků (akcie) apod. Vyměřený důchod pak znamená postupný „prodej“ těchto aktiv.

Z pohledu fondu v rutinním vyváženém stavu proces funguje tak, že plátcí do fondu poskytují de facto peníze na okamžitou výplatu těm, kteří už jsou ve fázi čerpání (aby odpadly transakční náklady, kdyby se za došlé hotové peníze musela kupovat nová aktiva a v tomtéž objemu prodávat stará aktiva penzistů pro získání hotových peněz na jejich důchody). Fondy vytvořený značný kapitál by měl zajišťovat zhodnocování aktiv ke krytí inflace a růstu mezd.

Z hlediska bilance kapitálu je fondový systém více flexibilní v umístění aktiv. To je důležité zejména v dobách, kdy se v domovské zemi daří výrazně hůře než jinde na světě. Kapitál se může poměrně snadno (otázka je, s jakými náklady) přesunout do končin světa, kde vydělává více. Ovšem odliv kapitálu z domácí ekonomiky může její problémy ještě prohloubit. Navíc díky globalizaci se velmi rychle vyrovnává bilance výnosu a rizika, takže zajistit významně efektivnější zhodnocení aktiv není zdaleka tak jednoduché, jako v dřívějších dobách. Jako příklad může sloužit úroková míra u dluhopisů, kde pohyb kapitálu po celém světě balancuje poměr výnosu a rizika (rizikové země mají dluhopisy s vyšším

úrokem a naopak). Lze tedy očekávat, že dlouhodobé výnosy fondového systému se budou velmi sbližovat a klíčový pro výhodnost bude poplatek za správu uložených aktiv.

Průběžný systém:

Z hlediska principu je úplně jedno, zda se zabýváme průběžným systémem našeho typu (solidární) nebo typu NDC (příspěvkově zásluhový). Tento systém pracuje na zcela odlišném principu "zhodnocení vkladů". Vklad do systému se rozděluje na dvě složky:

- 1) oddělení části výnosu své výdělečné aktivity ve prospěch populace v důchodu
- 2) výchově nové generace, která se bude stejným způsobem dělit s námi (což ale NDC nepřiznává)

Princip zhodnocení je založen na předpokladu, že budoucí generace vytvoří více zdrojů, takže poměr zdrojů vytvořených novou generací k vytvářeným zdrojům generace předchozí je onen zhodnocovací poměr. V reálných číslech se nezhodnocuje formou zvýšení hodnoty odloženého kapitálu jako ve fondovém systému, ale růstem reálných mezd, případně růstem populace.

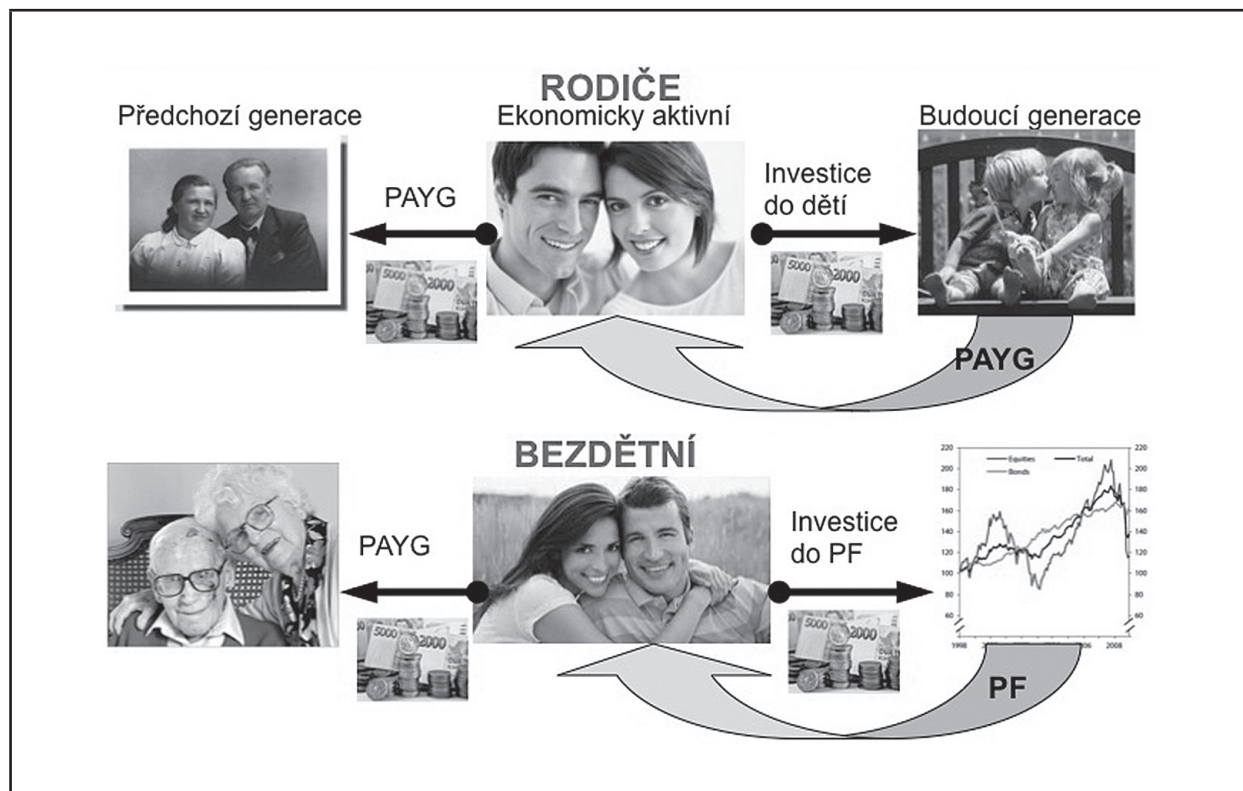
Díky principu fungování průběžného systému je jeho fatální chybou, že obě složky nutné k jeho funkčnosti v něm nemají totožné postavení. Zatímco první složka velmi významně vstupuje do výměry důchodu (zejména po úpravě k 1. 11. 2011 a plně v systémech typu NDC), druhá složka je zcela opomíjená a zásluhovost minimální. Politici k průběžnému systému přistupují stejným způsobem jako ke kapitálovému a tím jej deformují.

Z čistě ekonomického hlediska je výchova dětí investice do lidského kapitálu, který v době své produktivity přináší výnos (z pohledu důchodového systému tzv. pojistné). Jak s tímto výnosem stát naloží? Ve své podstatě tento výnos investice 100% znárodní a přerozdělí bez ohledu na zásluhu. Jak by se podnikatelům líbilo, kdyby veškerý ekonomický profit z jejich činnosti a vlastních investic stát znárodnil a přerozdělil i těm, kteří nevyprodukovali ani korunu zisku a ani nic neinvestovali? Obávám se, že by to vedlo k demotivaci zisk tvořit (viz zkušenosti ze socialismu), stejně jako znárodnění „výnosu“ z výchovy dětí ve formě zajištění péče ve stáří oslabuje přirozenou a geneticky zakódovanou motivaci se rozmnožovat.

Často se setkávám s námitkou, že přeci výdělečná činnost a výchova dětí jsou nesrovnatelné. Pokud se nad tím ovšem člověk zamyslí poctivě, zjistí, že jak ve výdělečné činnosti, tak ve výchově dětí (a rozhodování o počtu dětí) se možná v různé míře, ale přesto promítají totožné motivace. Od seberealizace, snahy něco dokázat, nechat po sobě něco pro budoucnost, být někomu užitečný, plodně naplnit svůj život a ovšem finanční motivace.

Jak by měl fungovat důchodový systém, pokud bychom přijali tezi, že by měl být zohledněn jak faktor placeného pojistného (výživa předchozí generace), tak výchova dětí (investice do nové generace)? Ukažme si to na příkladu systému plně ekvivalentního z pohledu výchovy nové generace.

Osoby, které vychovávají novou generaci, by v produktivní době platily tzv. pojistné (mimo chodem, pokud bychom přijali termín pojistné, pak by mělo obsahovat i systém malusů a bonusů díky pojištění rizika, že tyto osoby nebude mít kdo žít, právě podle počtu vychovaných dětí), ze kterého by byly financovány starobní důchody předchozí generace, a dále by platily náklady na výchovu a výživu nové generace, čímž by si zajistily kontinuitu v účasti v průběžném systému. Naproti tomu bezdětní by rovněž platili pojistné na starobní důchody předchozí generace (jaksi z principu věci i bezdětní měli předky), ale místo nákladů na výchovu a výživu další generace jako zajištění jejich života ve stáří, by srovnatelný objem financí spojili v kapitálovém systému. A důchod by čerpali právě z kapitálového systému.

Obrázek č. 1: Důchodový systém plně ekvivalentní dle výchovy dětí

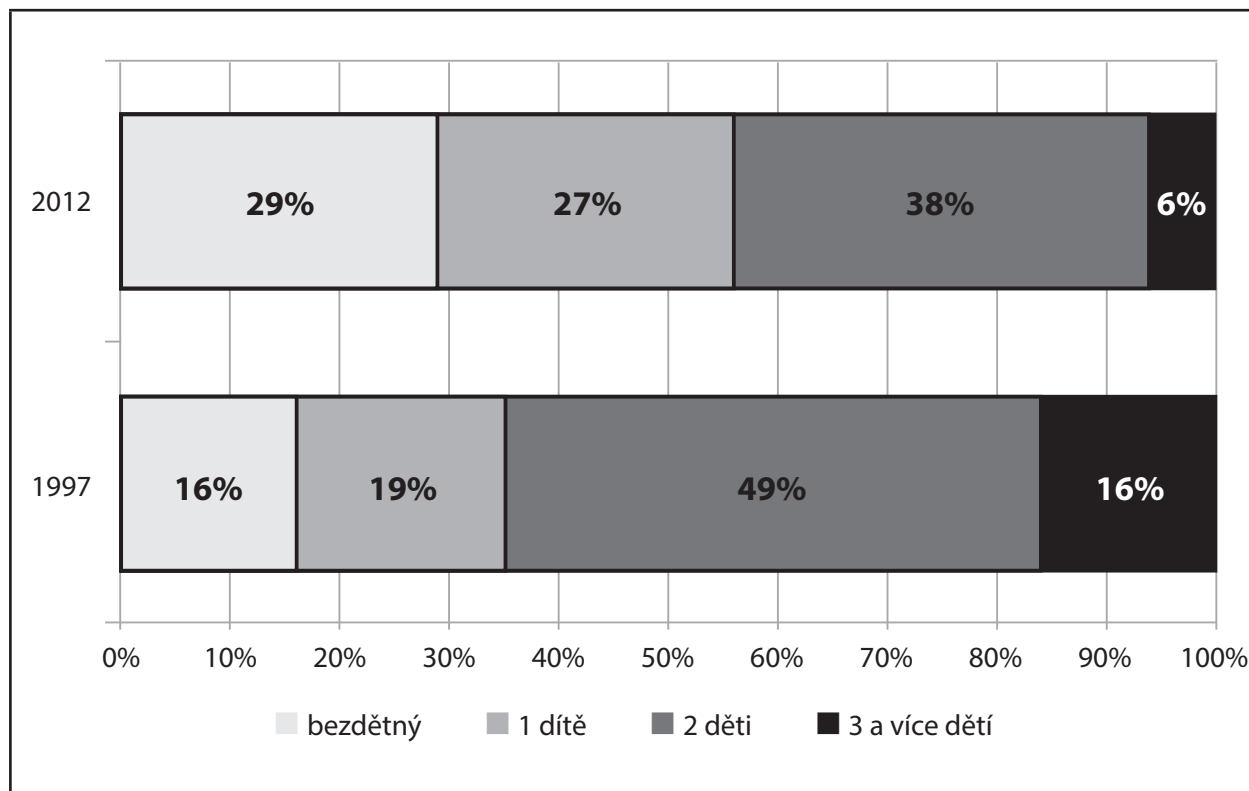
Díky tomuto přístupu by se zcela zajistila stabilita průběžného systému a zároveň srovnaly čisté příjmy rodičů a bezdětných (ve smyslu příjmu po odpočtu nákladů na zajištění ve stáří, u jedné náklady na děti, u druhých investic do kapitálového pilíře).

Současný průběžný systém, který zohledňuje téměř výhradně pouze finance do systému odváděné, vede ke společensky velmi destruktivní vítězné strategii zajištění na stáří. Člověk se soustředí na vydělávání peněz, bude odvádět do průběžného systému peníze (kterými si vytvoří nárok na slušný důchod z průběžného systému), místo výchovy dětí si stejnou částku bude ukládat ve formě kapitálu, což může vytvořit finanční rezervu ve výši cca 1,5 mil. Kč. Rozpouštěním této částky získá bonus k důchodu z průběžného systému ve výši cca 6000 Kč měsíčně.

Pokud by tuto strategii použili všichni, průběžný systém by zkolaboval na nedostatku budoucích plátců. Principiální působení tohoto systému je vidět už v současnosti, kdy velmi rychle roste počet bezdětných osob a stejně rychle klesá počet osob, které mají tři a více dětí.

Porovnejme fakta v nejsilnější desetileté věkové kohortě podle počtu nezletilých dětí v jejich domácnosti (30–39 let v roce 1997 a 33–42 let v roce 2012).

Zatímco v roce 1997 bylo v této skupině 16% bez dítěte v domácnosti, v roce 2012 už to bylo 29%! V roce 1997 měla polovina těchto osob dvě děti a byl vyrovnaný počet osob s jedním dítětem a třemi a více dětmi. V roce 2012 už počet osob se dvěma dětmi klesl na 38% a počet osob s jedním dítětem byl 4,5x vyšší než počet osob se třemi a více dětmi (27% vs. 6%).

Graf č. 1: Porovnání počtu dětí v rodinách

Kvůli tomu, že není v průběžném důchodovém systému zohledňována adekvátně výchova dětí, je ekonomický dopad početí dítěte skutečně dramatický. O tom jednoznačně svědčí statistiky, kdy příjem na osobu u rodin s jedním dítětem už je na úrovni příjmu na osobu u důchodce, s rostoucím počtem dětí je situace rodin ještě žalostnější. Ekonomická situace se tak společně s konzumním stylem života stává vážnou bariérou reprodukce ať již ve fázi početí prvního dítěte, tak v rozhodování o početí druhého a dalšího dítěte. Výsledkem je dramatický pokles porodnosti hluboko pod úroveň prosté reprodukce s neveselými vyhlídkami na udržitelnost průběžných systémů (starobní důchody a zdravotní péče o starobní důchodce) v současném nastavení.

Tyto trendy používají politici jako varovné memento pro nestabilitu průběžného systému a jelikož nejsou schopni vnímat princip průběžného systému a zajistit jeho funkčnost v případě změn v reprodukci, snaží se místo odstranění příčiny tento funkční systém nahradit výrazně rizikovějším kapitálovým systémem.

Vlády místo toho, aby zohlednily výchovu dětí ve fungování tohoto systému, vyrovnaly nebo alespoň přiblížily úhrnné náklady bezdětného a rodiče na zajištění na stáří (a tím odstranily nebo alespoň snížily ekonomickou devastaci rodin), přistoupily k přesně opačnému řešení, kdy rodiny ještě více zatěžují. Tím zdánlivě řeší následky chybné rodinné politiky, ale ve skutečnosti prohlubují příčinu tohoto stavu a krizi dále zhoršují.

Připomeňme si nejzávažnější opatření předchozí pravicové vlády, kterými prohloubila diskriminaci rodin. Je jich tolik, že zde uvedený výčet nikterak neaspiruje na to být úplný:

Sjednacení věku odchodu do důchodu žen bez ohledu na vychované děti.

Diferenciace věku odchodu žen do důchodu bylo jedno z mála opatření, které částečně zohledňovalo rodičovskou zásluhu. Obludná byla argumentace vládních představitelů, že tímto rozlišením věku odchodu do důchodu byly matky více dětí vlastně znevýhodněny, protože díky menšímu počtu odpracovaných let měly započtenou nižší procentní výměru důchodu, tedy nižší důchod. O tom, že pokud by pracovaly dále, že by se stejným počtem odpracovaných let díky nastavení procentní bonifikace přesluhování dosáhly vyššího důchodu než bezdětné ženy, už ministr práce taktně pomlčel.

Snaha o změnu zápočtu doby péče o dítě do odpracovaných let.

Toto zamýšlené opatření se naštěstí nepodařilo vládě prosadit, mělo za cíl snížit zápočet doby věnované výchově malých dětí do výměry důchodu. V současné době se za toto období počítá průměrný příjem ženy, kdežto záměrem bylo nahradit tento zápočet pevnou částkou výrazně nižší než průměrný příjem v populaci.

Úprava vzorce pro výpočet procentní části výměry důchodu.

Na tomto záměru se bohužel podepsal i Ústavní soud, kdy nabídl vládě možnost dále posílit tzv. příspěvkovou zásluhovost ve výměře důchodu, tj. vyšší ekvivalenci mezi zaplaceným pojistným a vyměřeným důchodem. Ve vazbě na další snižování zásluhy výchovou dětí toto způsobilo další rozevírání nůžek mezi zohledněním příspěvkové a výchovné zásluhy v průběžném systému.

Zavedení II. pilíře

Tento krok jednoznačně prohlubuje tlak na pokles porodnosti i na destrukci průběžného systému, jednak tím, že vytváří další podfinancování průběžného systému (bezdětní jsou vlastně odměněni za problémy, které průběžnému systému způsobují, tím, že je jim umožněno snížit finanční příspěvek svým předkům – vyvedení část pojistného na svůj osobní účet a přenesení problému na rodiče dětí, kteří prostřednictvím zvýšených daní tento výpadek ve financování předchozí generace budou muset pokrýt), na druhé straně tím, že pro potenciální rodiče dětí to znamená signál, že si musí na svůj důchod spořit nad rámec svého pojistného i bez ohledu na zajištění stáří výchovou potomků, což logicky odčerpává finanční prostředky, které by jinak byly využitelné na výchovu nové generace. Dále se tím zvětšuje ekonomická bariéra reprodukce populace.

Zvýšení DPH

Jelikož snížená sazba DPH pokrývá zejména základní potřeby jako potraviny, nápoje, bydlení, teplo, veřejnou dopravu, zdravotní služby, je dopad zvýšení snížené sazby pro rodiče citelnější než pro ostatní populaci, navzdory částečné kompenzaci zvýšením slevy na dítě v dani z příjmu.

Daňová reforma

V daňové reformě došlo jednak ke zvýšení odvodu zaměstnanců na zdravotní pojištění, což je opět nástroj na přenesení financování zdravotní péče, kde princip nákladů na zdravotní péči důchodců je analogický s průběžným systémem starobních důchodů, tedy opět přenesení problémů způsobených nízkou reprodukcí i na rodiče, kteří ještě zvládnou děti vychovávat, dále došlo k výraznému dalšímu snížení pojistného pro OSVČ a tím vytlačování zaměstnanců do pozic v režimu "švarcsystému" s následným výpadkem financování průběžného důchodového systému a opět se získáváním náhradních zdrojů od populace včetně rodičů zvyšováním daní.

Zrušení uplatnění daňové slevy na dítě u OSVČ, která účtuje náklady formou paušálu

Toto opatření ministerstva financí je diskriminací rodičů s dětmi, kteří si zajišťují obživu jako samostatně výdělečné osoby. Vytváří v daňovém systému bezdůvodnou nerovnost k tíži rodičů s dětmi.

Je zcela nepochopitelné, že přes prorodinné proklamace je reálná politika tak intenzivně protirodinná, a to zde nejsou zmíněny tak závažné problémy, které postihují řadu rodin jako jsou exekuce, setrvalý stav opatrovníckého soudnictví, kde na jedné straně trpí matky samoživitelky, kdy stát nedokáže přinutit otce k plnění vyživovací povinnosti, na druhé straně otcové, kteří se chtějí starat o své děti a je jim to systematicky znemožňováno, rovněž otcové, kteří svědomitě plnili vyživovací povinnost, ale nezaviněně přišli o příjem, přesto systém tyto otce dohání exekucemi do ekonomické pasti a někdy i do trestní odpovědnosti za stav, který nezpůsobili. Další kapitolou je práce s rodinami s postiženými dětmi, otázka ústavní výchovy a adopcí, deformace pracovního trhu a příležitostí rodičů, nedostatečné služby pro rodinu jako předškolní zařízení a řada dalších dlouhodobě neřešených problémů.

Jednou z možných příčin žalostného stavu rodinné politiky může být i fakt, že v rodinách s dětmi žije přibližně 2/5 populace, ale jejich volební síla je pouhá čtvrtina hlasů díky tomu, že rodiče nemohou uplatnit hlas za své dítě. To vytváří výraznou nerovnováhu v politické reprezentaci rodin a zbytku populace.

Bohužel ani vyhlídky nevnímám jako příliš příznivé, některé záměry připravované vládou ČSSD, ANO a KDU-ČSL opět jsou oním nezdravým směrem přenášení osobní odpovědnosti na celou populaci, přesněji na populaci platící daně a řádně plnící své občanské povinnosti. Příkladem takového kroku může být náhradní výživné, kdy stát opět místo řešení příčin chce řešit svou neschopnost zajistit spravedlivé výživné úměrné situaci rodičů a neschopnost vymoci z neodpovědných povinných osob výživu dítěte tím, že přenesení tohoto problému na celou společnost a dále posílí onu bezbřehou anonymní solidaritu, která se opět odrazí v růstu nákladů svědomitých rodičů.

Pokud čekáte optimistický závěr a návrh řešení, jak z toho ven, čekáte marně. Změnit celkový přístup společnosti k odpovědnosti osob za svůj život, k vymahatelnosti této odpovědnosti, zamezit v přístupu k solidárním systémům těm, kteří z něj bezostyšně těží formou účelového byznysu, omezit solidaritu pouze na tu, která je absolutně nezbytná a řeší skutečně nezaviněné problémy lidí, v situaci, kdy již druhé volební období ukázalo sílu peněz a marketingu pro formování politické reprezentace a tím směřování země, je úkol zdá se nemožný. Zbývá jen trpělivá mravenčí práce, do které by se mělo zapojit co nejvíce lidí, kteří dokážou tyto problémy a hlavně příčiny těchto problémů vnímat a pokusí se být s malými prostředky tyto změny postupně prosazovat nebo alespoň odvracet prohlubování těchto problémů.

Ekonomická situace rodin s dětmi

Otakar Hampl

Základními dokumenty rodinné politiky vytvářejícími rozhodující národní a krajský rámec pro nastavení základních ekonomických podmínek a vývoj ekonomické situace rodin s dětmi v Jihomoravském kraji jsou Národní koncepce rodinné politiky z roku 2005 a její aktualizace v podobě Národní koncepce podpory rodin s dětmi z roku 2009 a dále Koncepce rodinné politiky Jihomoravského kraje z roku 2010.

I když krajská a dále implementované místní úrovně rodinné politiky mají jedinečný a nezastupitelný vliv – rozhodující význam pro ekonomickou situaci rodin s dětmi má konkrétní implementace národní politiky v podobě nastaveného rámce celospolečenských transferů v oblasti daní, sociálního a zdravotního zabezpečení, vzdělání a dalších veřejných služeb.

Národní rámec pro ekonomickou situaci rodin s dětmi

Národní celospolečenský rámec ekonomické situace rodin s dětmi byl podrobně analyzován již v rámci Národní zprávy o rodině v roce 2004, jejíž klíčové závěry z hlediska dopadů legislativních a institucionálních nástrojů rodinné politiky v ČR zůstávají nadále platné zejména v tom smyslu, ve kterém zpráva hovoří o celkovém prostředí nastaveném nevýhodně pro rodiny s dětmi a zvýhodňujícímu naopak ostatní obyvatelstvo, což se následně projevuje i v nepříznivém demografickém vývoji. Národní zpráva o rodině (2004, s. 11) tento rámec výslovně popisuje jako: „... prostředí velmi znevýhodňující rodinu ...“ a uvádí, že: „... Význam dětí v rámci mezigenerační solidarity jako investice pro hmotné existenciální zajištění ve stáří byl omezen systémem sociální péče a důchodového pojištění, které eliminovalo bezprostřední závislost na dětech.“ ... „Tvorba lidského kapitálu a plnění dalších funkcí rodiny nejsou materiálně a finančně oceněny, což při ztrátě přímého materiálního nebo finančního užitku z dětí výrazně znevýhodňuje rodiny s dětmi vůči ostatnímu obyvatelstvu“.

Národní zpráva o rodině dále přiznává (2004, s. 11): „V této situaci se proto jeví zcela přirozeně jako materiálně výrazně výhodnější náhradní formy života bez dětí.“ „Tento stav je dlouhodobě nepříznivý, neboť jeho následkem je pokles porodnosti a dokonce úbytek populace.“ ... „Narůstající náklady spojené s výkonem (jinak) přirozených funkcí rodiny současně zvyšují nároky na náhradní výkon těchto funkcí státem.“

Tyto závěry byly dále zapracovány do výše zmíněných koncepčních dokumentů z roku 2005 a 2009 (Národní koncepce podpory rodin s dětmi), které jednoznačně deklarují, že:

“Vláda si je plně vědoma prioritního významu rodiny jako základní jednotky společnosti a prostoru tvorby lidského kapitálu, na jejíž prosperitě závisí udržitelný rozvoj naší společnosti, rozvoj kulturní, sociální i ekonomický. Prioritní charakter rodinné politiky pro ČR je, podobně jako v ostatních evropských zemích, akcentován také vzhledem k nepříznivému demografickému vývoji, jež je v ČR provázen zvláště intenzivním stárnutím populace spojeným s mnoha negativními socioekonomickými důsledky.”

Téma podpory rodiny v souvislosti s nepříznivým demografickým vývojem bylo mimo jiné deklarováno i jako priorita tehdejšího českého předsednictví v Radě EU v 1. pololetí roku 2009.

V souvislosti s tím je zároveň zdůrazňováno, že: „... státní politika musí více zohledňovat zvyšující se hodnotu ušlých příležitostí spojenou s péčí a výchovou dětí. (tamtéž)“

To znamená, že rodina je prostorem, v němž se vytváří tzv. lidský kapitál – výchovou formovaný lidský jedinec, který je schopen uplatňovat v dospělosti svůj tvůrčí potenciál, na němž závisí nejen inovativnost a kvalifikovanost jakékoli profesní činnosti, ale také budoucí tvorba hrubého domácího produktu ČR a příslušné odvody daní a veřejných pojištění, na kterých závisí dlouhodobá udržitelnost veřejných financí. Funkce rodiny proto nemůže plně nahradit žádná jiná instituce. Rodinná politika by se proto neměla omezovat jen na vyrovnání nákladů rodin, ale má svojí podporou ocenit i přínos, který rodina pro společnost v podobě těchto transferů představuje.

Rodina jako základní a nejvýznamnější jednotka naší společnosti tedy není soukromou záležitostí jednotlivců, ale zdrojem prosperity celé společnosti a zárukou udržitelného rozvoje jak ekonomického, tak sociálního a kulturního.

Finanční podpora přitom (Národní koncepce podpory rodin s dětmi, 2009) má sloužit jako nástroj ke kompenzaci nákladů rodin vznikajících v důsledku přítomnosti dětí v rodině, dále k redistribuci finančních prostředků od vysokopříjmových k nízkopříjmovým rodinám a od bezdětných rodin či osob k rodinám s dětmi. Významným nástrojem podpory má být rovněž oblast slučitelnosti práce a rodiny.

Z důvodů chybějícího odpovídajícího politického zadání v posledních vládních obdobích však větší na těchto deklaracích obsažených v národních koncepčních dokumentech zůstala nerealizována a situace této výše popsané „solidarity naruby“ a celospolečenských transferů obrácených v neprospěch rodin s dětmi nadále přetrvává.

Zároveň v podobě deklarovaného a následně realizovaného přesunu daňového zatížení obyvatelstva ve prospěch tzv. „zdanění spotřeby“ (zejména zvýšení nižší sazby DPH v oblastech základních životních potřeb), které svou tíží nejvíce dopadlo právě na rodiny s dětmi, tak dokonce došlo k nešťastnému oslabení významu investic do lidského kapitálu, neboť tímto opatřením byly náklady na děti v zásadě fakticky zařazeny mezi položky spotřeby a takto daňově ještě více znevýhodněny. Doprovodné nevýrazné zvýšení slevy na dani (daňového zvýhodnění) na dítě toto zhoršení situace nedokázalo plně kompenzovat. Avšak – a to je podstatné – na přetrvávající celkové disproporcčnosti výše této slevy a její nedostatečnosti ve vztahu ke skutečným nákladům na děti v rodině to nic zásadního nemění. To je patrné mimo jiné i z toho, že odečitatelná položka na dítě (daňové zvýhodnění) zůstává přes tyto částečné kosmetické změny nadále na zhruba poloviční výši daňové slevy na poplatníka, ačkoli je známou skutečností, že náklady na dítě v rodině jsou zhruba stejné, jako náklady na dospělého.

Tato „solidarita naruby“ je však naplno patrná zejména z expertních výpočtů a odhadů souhrnných transferů mezi rodinou a společností, ze kterých vyplývá, že bezdětný dnes v důchodovém věku ve svůj prospěch čerpá z výnosu investice rodin do budoucí generace cca 3,3 mil. Kč čistých společenských transferů v podobě veřejných zdravotních služeb a příjmů z průběžného důchodového systému (viz tabulka 1). Kromě toho ve svém produktivním věku bezdětný pár ušetří v průměru dalších zhruba 2 až 8 mil. Kč čistých výdajů, které by jinak investoval do dětí, a to v závislosti na jejich počtu a délce přípravy na budoucí povolání (viz tabulky 2 až 5).

Tabulka č. 1: Sumarizace společenských transferů rodič – bezdětný

Položka celospolečenského transferu ve prospěch bezdětného	Výše transferu v tis. Kč
Starobní důchod	2 650
Zdravotní péče v důchodu	850
Ostatní úlevy (hromadná doprava apod.)	100
Celkem ve prospěch bezdětného	3 600
Položka celospolečenského transferu ve prospěch dítěte	Výše transferu v tis. Kč
Rodičovská dovolená	250
Zdravotní péče v dětství	215
Vzdělání	950
Navýšení důchodu vyloučenými dobami	150
Daňová sleva	265
Ostatní úlevy (hromadná doprava apod.)	100
Celkem ve prospěch dítěte	1 930
Z toho transfery na děti financované z odvodů rodičů (85%)	1 600
Očištěné transfery bezdětných ve prospěch dítěte (15%)	300
Výsledná balance transferů ve prospěch bezdětného	3 300

Zdroj: P. Rusý expertní modelové výpočty na základě parametrů stávajícího systému, dílčích výstupů ČSÚ a specifických šetření.

Poznámka:

Náklady na zajištění bezdětných v důchodu hradí plně následující generace

Náklady na děti financují z 85% rodiče, z 15% bezdětní

Celkový transfer od bezdětných k dětem činí cca 300 tis. Kč

Výsledná balance transferů je 3 300 tis Kč ve prospěch bezdětného

Celkový souhrnný obrázek o výši nákladů na děti v ČR si lze udělat z následujících tabulek.

Tabulka č. 2: Celkové náklady na dítě v rodině do věku 25 let v členění domácností podle příjmu na osobu (decily)

	Domácnosti podle čistého peněžního příjmu na osobu									
Náklady rodiny na dítě do 25 let věku (mil. Kč)	Nejniž. 10 %	Druhých 10 %	Třetích 10 %	Čtvrtých 10 %	Pátých 10 %	Šestých 10 %	Sedmých 10 %	Osmých 10 %	Devátých 10 %	Nejvyš. 10 %
Náklady rodiny na dítě	1,8	2,6	2,7	3,0	3,1	3,3	3,7	4,2	4,5	7,0

Zdrojová data ČSÚ: Domácnosti podle čistého peněžního příjmu na osobu – decily, rok 2012

Tabulka č. 3: Celkové náklady rodiny na dítě do věku 25 let v členění domácností podle počtu dětí

Celkové náklady rodiny na dítě do 25 let věku (mil. Kč)	Domácnosti s dětmi			
	celkem	v tom s počtem dětí		
		1	2	3 a více
Celkové náklady rodiny na dítě	2,9	3,1	2,8	2,6

*Zdrojová data ČSÚ: Domácnosti podle počtu nezaopatřených dětí – přehled příjmů a vydání, rok 2012***Tabulka č. 4:** Celkové náklady rodiny na děti do věku 25 let v členění domácností podle počtu dětí

Celkové náklady rodiny na děti do 25 let věku (mil. Kč)	Domácnosti s dětmi		
	v tom s počtem dětí		
	1	2	3
Celkové náklady rodiny na děti	3,1	5,6	7,8

*Zdrojová data ČSÚ: Domácnosti podle počtu nezaopatřených dětí – přehled příjmů a vydání, rok 2012***Tabulka č. 5:** Celkové náklady rodiny na dítě do věku 18 let v členění domácností podle počtu dětí.

Celkové náklady rodiny na dítě do 18 let věku (mil. Kč)	Domácnosti s dětmi			
	celkem	v tom s počtem dětí		
		1	2	3 a více
Celkové náklady rodiny na dítě	2,1	2,2	2,0	1,9

*Zdrojová data ČSÚ: Domácnosti podle počtu nezaopatřených dětí – přehled příjmů a vydání, rok 2012***Tabulka č. 6:** Celkové náklady rodiny na děti do věku 18 let v členění domácností podle počtu dětí

Celkové náklady rodiny na děti do 18 let věku (mil. Kč)	Domácnosti s dětmi		
	v tom s počtem dětí		
	1	2	3
Celkové náklady rodiny na děti	2,2	4,0	5,7

Zdrojová data ČSÚ: Domácnosti podle počtu nezaopatřených dětí – přehled příjmů a vydání, rok 2012

Výše nákladů na výchovu a výživu dětí je dána jednak příjmovou situací rodiny a jednak počtem dětí v rodině. I když ze statistických údajů vyplývá, že celkový příjem domácností je v průměru vyšší u rodin s více dětmi, čistý příjem na člena rodiny zároveň dramaticky klesá s každým narozeným dítětem. Při narození prvního dítěte klesne o 1/3 oproti bezdětnému stavu při druhém na 1/2 (tj. o 2/4) a při čtvrtém dítěti až na 1/3 (tj. o 4/6). Klesá podíl luxusního zboží, zahraničních dovolených i možnost akumulace majetku k zajištění na stáří.

Je evidentní, že pro spravedlivé nastavení daňového zatížení rodin není rozhodující celkový příjem rodiny, ale je potřeba brát v zejména úvahu, kolik osob je na daném příjmu závislých.

Celková situace má zcela logicky rovněž negativní důsledky na trhu práce, neboť znevýhodňuje rodiče dětí, kteří se musí snažit svoji práci nabízet za vyšší cenu, aby dosáhli alespoň částečného zmírnění dopadů v poklesu příjmu na osobu v souvislosti s příchodem dětí do rodiny (viz tabulky 7 a 8). Musí tedy pracovat o to více, aby svoji rodinu finančně zabezpečili, ale zároveň se stávají pro zaměstnavatele dražšími a kvůli závazkům vůči dětem mnohdy i méně disponibilními. To je pro ně nepříznivé z hlediska jejich konkurenceschopnosti na trhu práce, přičemž tyto skutečnosti jsou nuceni vyvažovat již zmiňovaným vyšším pracovním nasazením a rovněž vyšší loajalitou vůči zaměstnavateli. To je na jednu stranu celospolečensky pozitivní, na druhou stranu je to znevýhodňuje ve vyjednávací pozici. Nižší disponibilita se pak týká zejména toho rodiče, který se na základě vzájemné dohody více věnuje péči o děti. Ve většině případů se jedná o ženy, které jako matky malých dětí obtížně shánějí vhodné zaměstnání, zejména pokud jde o zaměstnání na částečný úvazek.

Zároveň však stát prakticky nebere v úvahu to, že rodiče svými společenskými transfery přispívají v podstatě dvakrát – jednak svými investicemi do lidského kapitálu (náklady na výchovu dětí) a jednak svými vysokými odvody daní a sociálního a zdravotního pojištění, které za ně zaměstnavatelé v souhrnu odvádí (z hlediska nákladů práce je nutné počítat v součtu v plné výši odvody zaměstnance i zaměstnavatele). Tím vlastně stát rodiče dětí trestá a zároveň znevýhodňuje jejich pozici na pracovním trhu. Přitom však, díky zmíněné jednoduché matematice, i výrazně nadprůměrný příjem, který pro bezdětného zajišťuje už určitou míru luxusní životní úrovně, pro rodiny se dvěma a zejména se třemi a více dětmi v přepočtu na člena rodiny mnohdy nestačí ani na úroveň průměrného starobního důchodu. Rodiny s dětmi jsou tak již dlouhodobě dokonce více ohroženou skupinou než samotní důchodci (rovněž viz tabulky 7 a 8).

Tabulka č. 7: Srovnání výše hrubého příjmu na celou domácnost v domácnostech bez dětí, v domácnostech rodin s dětmi a v domácnostech důchodců

Hrubé roční příjmy na domácnost (tis. Kč)	Domácnosti bez dětí	Domácnosti s dětmi			Domácnosti důchodců
		v tom s počtem dětí			
		1	2	3 a více	
Hrubé roční příjmy na domácnost	325,5	451,3	534,5	540,4	212,6

Zdrojová data ČSÚ: Statistiky rodinných účtů, rok 2012.

Tabulka č. 8: Srovnání výše čistého příjmu na osobu v domácnostech bez dětí, v domácnostech rodin s dětmi a v domácnostech důchodců

Čisté roční příjmy na osobu (tis. Kč)	Domácnosti bez dětí	Domácnosti s dětmi			Domácnosti důchodců
		v tom s počtem dětí			
		1	2	3 a více	
Čisté roční příjmy na osobu	181,2	142,0	123,0	99,6	141,3

Zdrojová data ČSÚ: Statistiky rodinných účtů, rok 2012.

Paradoxem tedy je, že přes tyto evidentní a mnohokrát publikované skutečnosti zůstává patrně stále mnoho lidí a dokonce i ekonomů a politických představitelů víceméně podvědomě přesvědčeno, že bezdětní v rámci společenských transferů velkou mírou přispívají na rodiny s dětmi – a to zejména v oblasti vzdělání, zdravotnictví, různých rodinných dávek a dalších služeb. Řada publikovaných analýz

a výpočtů však z hlediska celkového součtu společenských transferů dokládá naprostý opak a je potřeba této skutečnosti věnovat náležitou pozornost jak v rámci odborné a veřejné diskuse, tak v rámci politických opatření na příslušných úrovních.

Nejvýraznějším vyjádřením této „solidarity naruby“ tak zůstává skutečnost, že rodiny s dětmi, jakožto chudobou a nízkou životní úrovní nejvíce ohrožená skupina, tak vlastně dotují podstatně ekonomicky lépe zajištěný zbytek společnosti – zejména kapitál firem a skupinu bezdětných. Bezdětný pár tak od rodin s dětmi v rámci svého důchodového věku prostřednictvím důchodového a zdravotního systému a dalších služeb obdrží čistý výsledný transfer v průměrné výši 6,6 mil Kč a zároveň kromě toho v rámci svého reprodukčního věku ušetří v průměru 2 až 8 mil. Kč čistých výdajů, které by jinak investoval do nákladů na děti, a to v závislosti na jejich počtu a délce přípravy na budoucí povolání. Tato zhruba 8 až 14 milionová „dotace“ ve prospěch bezdětných párů sice málokdy bude v takto čistě extrahované podobě součástí projektů a kalkulací reálných rodinných rozpočtů – nicméně i pouhé povědomí o těchto možných nákladech a vnímání dalších nesnadno vyčíslitelných dopadů v podobě ztížené pozice na pracovním trhu, obtížnějšího skloubení profesionálního růstu s péčí o děti a vědomí dalších nákladů příležitosti má nezpochybnitelný významný dopad do rozhodování rodin o počtu dětí a v poslední době stále častěji i o tom, zda vůbec mít děti.

Vliv uvedené situace na nepříznivý demografický vývoj a dlouhodobou udržitelnost systému veřejných financí se ukazuje jako alarmující. Zároveň se ukazuje jako nezbytné vést na toto téma zásadní odbornou a veřejnou diskusi a věnovat rovněž nezbytnou pozornost dalšímu metodickému rozpracování a sjednocení výše uvedených analytických postupů v oblasti vyčíslení celkových společenských transferů mezi rodinou a společností a zaměřit se na jejich standardizaci pro potřeby politické úrovně rozhodování v oblasti rodinné politiky.

Doporučení pro opatření rodinné politiky

Vzhledem k nezastupitelné úloze rodiny a prioritnímu významu rodiny jako základní jednotky společnosti a prostoru tvorby lidského kapitálu, na jejíž prosperitě závisí udržitelný rozvoj naší společnosti, rozvoj kulturní, sociální i ekonomický, a s ohledem na potřebu pozitivní změny v nepříznivém demografickém vývoji **je nezbytné, aby vláda a další orgány státní a veřejné správy na příslušných úrovních vyslaly jasné signály vůči společnosti, že učiní zásadní kroky v podobě spravedlivějšího narovnávání transferů mezi rodinou a společností s ohledem na výraznější ocenění zásluhovosti rodin s dětmi** na fungování sociálního a zdravotního systému a dalších transferech v rámci veřejných financí.

S ohledem na zjištěné disproporce a diskriminaci rodin v uvedených transferech a rovněž s ohledem na potřebu žádoucí pozitivní změny v demografickém chování populace je nezbytné:

- ◆ Provést zásadní revizi ekonomických reforem předchozích vlád, a to zejména stávající podoby důchodové reformy, a narovnat přirozené ekonomické vztahy – tj. zvýšit celkovou úroveň kompenzace rodinám s dětmi – a to v oblasti daňových odvodů rodin s dětmi, v oblasti opatření pro kompenzaci nevýhodných transferů v důchodovém a zdravotním systému a v oblasti dávek pro rodiny ve specificky definovaných životních situacích.
- ◆ Touto kompenzací a narovnáním dosud nevýhodných transferů zároveň zlepšit současné ztížené postavení rodičů (zejména matek) na trhu práce a zároveň podpořit rozvoj moderní infrastruktury služeb pro rodiny s dětmi a vytváření celkových podmínek pro slučitelnost profesionálního a rodinného života.

- ◆ Metodicky rozpracovat a sjednotit analytické postupy v oblasti vyčíslení celkových společenských transferů mezi rodinou a společností a zaměřit se na jejich standardizaci pro potřeby politické úrovně rozhodování v oblasti rodinné politiky. K tomu účelu přizpůsobit systém statistických zjišťování a zároveň s tím zavést praxi každoročního vydávání Zprávy o rodině, jako zprávy o situaci rodin a výsledcích opatření rodinné politiky v ČR i na regionální a místní úrovni.
- ◆ Na příslušných úrovních politického rozhodování ustanovit radu, komisi či jiný odpovídající orgán pro rodinu jako poradní orgán v otázkách rodin příslušné úrovně politického rozhodování.
- ◆ V rámci zásad pro hodnocení dopadů regulace (RIA) jako součásti legislativního procesu v ČR zavést pro každý návrh zákona jako povinnou položku hodnocení dopadů na rodiny s dětmi a přizvat organizace zastupující rodiny k zásadní diskusi o změnách, které se jich týkají.
- ◆ Posílit sociálně právní ochranu rodin a dětí a zasadit se o vytváření společensky příznivějšího klimatu pro rodiny, zejména rodiny s dětmi, a to včetně vytváření a zachování kvalitního životního prostředí a udržení stávající kvality bydlení pro rodiny s dětmi, a zabránění zvyšování hustoty zastavění na městských sídlištích.
- ◆ S využitím evropských prostředků ve spolupráci s obcemi zahájit výstavbu malometrážních sociálních bytů a startovacích bytů pro mladé rodiny.
- ◆ Nedovolit další zvyšování nákladů rodin na děti v podobě případného zavedení školného nebo zápisného na vysokých školách a garantovat kvalitní bezplatné vysokoškolské vzdělání na veřejných a státních vysokých školách.

Použité zdroje a literatura

Domácnosti podle počtu nezaopatřených dětí – přehled příjmů a vydání, rok 2012
(online) <http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/p/3002-13> cit. dne 12. 1. 2014

Národní koncepce podpory rodin s dětmi (2005)
(online) http://www.mpsv.cz/files/clanky/7958/Narodni_koncepce_podpory_rodin_s_detmi.pdf cit. dne 3. 1. 2014

Národní koncepce podpory rodin s dětmi (2009)
(online) http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf cit. dne 14. 1. 2014

Národní zpráva o rodině (2004):
(online) http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf cit. dne 12. 1. 2014

Statistiky rodinných účtů, rok 2012.
(online) <http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/p/3001-13> cit. dne 3. 1. 2014

Sociální problematika v kontextu rodiny

Blanka Bendová

Na začátku této zprávy považuji za důležité zdůraznit, že se výrazným způsobem mění struktura rodiny a tomuto trendu pak následně odpovídají obtíže, se kterými se setkávají jak rodiny, tak pracovníci sociálních služeb a dalších institucí.

Ve velké míře je rodina tvořena partnerskými dvojicemi, které jsou nesezdány. Proto se častěji v souvislosti s rodinami hovoří o tzv. **krizi rodiny** (vysoká rozvodovost, nesezdané páry, neúplné rodiny, zanedbávání dětí, vysoký věk prvorodiček...). Je jen na nás, na co se v rámci podpory rodiny zacílíme, co je možné v tomto směru ovlivnit. Za zásadní bych označila, že chybí posilování prestiže rodiny. Všeobecně se hovoří o změně hodnot v tržní společnosti a její „strukturální bezohlednosti“ vůči rodině, o „krizi důvěry“. Tím, že je posilován především individualismus, se objevuje nechuť investovat do vztahů a tím se také posiluje rozvodovost nebo neudržení si pevných vztahů.

„Už nejstarší etické a morálně normativní spisy poukazují na to, že jakmile lidé přestávají plnit rodinné závazky, společnost ztrácí svou sílu.“ **Možný, I., 2008, s. 15.**

Jako jednu z častých příčin, proč rodiče nejsou sezdáni, uvádějí matky, se kterými spolupracujeme, ekonomické hledisko, tj. vyplatí se to. Tyto ženy mají např. jiné trvalé bydliště, než jejich partner, ačkoliv žijí společně. Pro přiznání dávek státní sociální podpory jsou posuzováni každý zvlášť, tudíž je jejich příjem v součtu vyšší, než kdyby přiznali společné soužití. Tento trend není jen v rodinách s nižším příjmem, jde o jev, který jde napříč všemi sociálními vrstvami. S tímto nedílně souvisí problematika pevnosti těchto svazků. Ukončit soužití s někým, s kým nemám uzavřený sňatek, je jednodušší. Je třeba méně oficialit, právních náležitostí, nevnímám takový závazek, jako když někde něco oficiálně prohlásím, sepíšu. Stalo se běžným faktem, že daleko častěji se děti jmenují jen po jednom z rodičů. Matka více dětí má každé dítě s jiným otcem a tudíž i jiným příjmením, a tatínkové mají více dětí s jinými ženami, a mnohdy je vůbec problémem, aby se všichni sourozenci vzájemně poznali.

„Postupně vznikla nová stupnice hodnot, kde dvojice má přednost před rodinou a sexuální pouto před poutem rodovým a kde bezprostřední rozměr, jaký představuje místo, kde všichni dohromady žijí, převažuje nad rozměrem časovým, jaký představují rodinná pouta a posloupnost generací.“ **Sullerotová, E., 1998, s. 54–55.**

Odborníci v této souvislosti užívají termín patchworková rodina. Patchwork je specifická textilní technika šití, která spojuje různobarevné malé kousky a skládá je do pestrých obrazců. Díky této technice byly zhodnoceny zbytky látky převážně na výrobu příkrývek a polštářů.

Uskupení patchworkových rodin s sebou nese více zátěžových situací pro celou rodinu, a proto je stále častějším problémem řešení vazeb a vztahů v rodině. Všichni odborníci se učí s tímto novým způsobem života rodin zacházet a mnoho rodičů si s jednotlivými problémy neví rady. Podle mého nezáleží až tolik na struktuře a uspořádání rodiny, ale především na tom, co v ní probíhá. Pravděpodobně z těchto důvodů vyhledávají rodiče často pro děti i pro sebe pomoc odborníků v oblasti psychologické či psychiatrické, a také pomoc speciálních pedagogů.

Vnímáme tento nárůst poptávky jak v sociálních službách, tak v pedagogicko-psychologických poradnách, či poradnách pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy. Všude je na tyto bezplatné služby dlouhá čekací lhůta, mnohdy déle než měsíc. Pomoci by mohl i kvalitní školní psycholog, ale ten je

na školách opravdu velkou výjimkou. Pro neplánovanou akutní potřebu rodin je tedy jen velmi málo dostupných služeb.

Jen některý soukromý psycholog či psychiatr dokáže tuto akutní věc upřednostnit, ale samozřejmě za příplatek, který si rodina s nižším rozpočtem, nebo rodič samoživitel nemůže (opakovaně) dovolit.

Další nemalou obtíží je i dostupnost všech těchto služeb. Pro rodiny z města je jednodušší se obrátit na odborníky a pravidelně někam docházet, ale rodiče, kteří žijí na venkově, nebo ve vzdálenějších lokalitách, mají situaci obtížnější.

Pokrytí a dostupnost služeb na venkově jsou opravdu malé. Existují jen některé sociální služby, jež se do těchto lokalit dostanou. Zpravidla to bývají služby poskytované terénní formou. Nejčastěji se rodiny setkávají s pečovatelskou službou, již daleko méně se službami jinými, jako jsou terénní programy nebo sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi nebo raná péče. Uvědomujeme si, jak potřebné tyto služby jsou, ale právě na základě poskytování těchto služeb přímo v přirozeném prostředí rodin jsou i nákladné. Přesto platí jedno velké ale... Nákladné jsou služby jen z hlediska poskytnutí služby, kdyby tato služba poskytnuta rodinám nebyla, mohly by být obtíže rodin daleko větší a následně by pomoc a jejich podpora stála obce, kraj i stát daleko větší finanční prostředky, než když je poskytnuta služba terénní.

Takže záleží jen na nás, z jakého hlediska chceme posuzovat jednotlivě poskytované služby.

Další ukázkou pokrytí služeb pro rodiny může být například rozdíl v poskytování služeb PPP a SPC v Jihomoravském kraji.

JMK zřizuje šest Pedagogicko-psychologických poraden, z toho pět jako samostatné právní subjekty, a dále dvanáct speciálně pedagogických center, která působí pod jedním ředitelstvím při školách. PPP jsou v rámci JMK poměrně dostupné, protože se nachází i ve městech mimo Brno – ve Vyškově (odloučené pracoviště Blansko a Boskovice), Břeclavi, Hodoníně, a Znojmu. U zmiňovaných Speciálně pedagogických center považují jejich dostupnost za problematickou – z dvanácti je jich osm v Brně, dvě v Kyjově a po jednom v Blansku a Ivančicích. Pokud má rodina s těmito institucemi delší čas spolupracovat, je jejich dostupnost velmi důležitá.

V práci a pomoci rodinám je důležité myslet na prevenci. Bylo by dobré vidět prevenci nejen v názvu sociální služby – např. služby sociální prevence, ale prevenci obecně.

Ráda bych zdůraznila potřebu komunitního plánování. Je to jeden z nástrojů, kam lze zapojit právě občany a různé občanské iniciativy, dále pak všechny, kdo v dané oblasti nabízejí služby občanům. Dobře realizované komunitní plánování je pomocníkem jak pro občany, tak pro státní správu a samosprávu. V tomto směru si zaslouží JMK pochvalu, že komunitní plánování aktivně podporuje. Zpočátku možná vypadalo jako plánování od vrchu dolů, ale v současné době se narovnal a je vidět propojenost mezi jednotlivými oblastmi kraje a komunitním plánem. Každý z nás může sám posoudit, jak se jeho město či obec do tohoto procesu zapojuje. Kromě sociálních služeb by se do komunitního plánu měly zahrnovat (ve stejné úrovni, včetně aktivní finanční podpory) i aktivity a služby, jež jsou neregistrované dle zákona č.108/2006 Sb., ale naplňují priority či opatření, jimiž se komunitní plánování zabývá.

Musíme si uvědomit, že velký kus preventivní práce s rodinami, hlavně těmi, které mají děti ve věku do šesti let, vykonávají např. mateřská či rodinná centra, a další zájmové spolky. Dobře vedená centra neslouží jen trávení volného času, ale poskytují svým členům i náhodně přichozím informace a zprostředkovávají návazné služby. Případně, pokud je takové centrum dosti informované a má zdravý potenciál, může za podpory města či obce podat žádost na MPSV v oblasti rodinné politiky. Tím pak získá finanční prostředky na podporu své činnosti. Toto se daří některým centrům velmi dobře. Klub Ratolest

– mateřské centrum Oblastní charity Blansko, pracuje s rodinami na Blanensku již šestnáctým rokem. Díky dotačním titulům, případně dalším návazným projektům, nabízí rodinám možnost vyjít ze sociální izolace, posilovat rodičovské kompetence, navazovat nová přátelství, vyměňovat si zkušenosti s ostatními rodiči apod. Poskytované prarodinné služby jsou prevencí proti sociálnímu vyloučení způsobenému déletrvající sociální izolací rodičů na mateřských a rodičovských dovolených i jako prevence sociálně patologických jevů v rodině, zejména pak u dětí.

*Klub **Ratolest** v roce 2013 poskytl prarodinné služby cca 615 rodinám s dětmi. Jednorázových aktivit pro rodiny a veřejnost se zúčastnilo cca 2 180 rodin. Především se jedná podporu rodin s dětmi od prenatálního období do školního věku.*

Prarodinná služba je zaměřena na oblasti:

- ◆ Oblast vzdělávacích aktivit na podporu a prohlubování rodičovských kompetencí
- ◆ Oblast tréninkových aktivit pozitivního rodičovství – tréninkové aktivity na podporu psychomotorického vývoje dětí od 1 roku do 6 let
- ◆ Oblast intuitivního rodičovství – svépomocné skupiny
- ◆ Oblast podpory rodiny – rodinné poradenství s možností zprostředkování odborné specializované služby: speciální pedagog, psycholog, právník, porodní asistentka, laktační poradna, pediatr a další
- ◆ Oblast zájmová – plavání rodičů s dětmi, výlety, příměstské tábory
- ◆ Oblast podpory mezigeneračního soužití – tvořivé dílny: výtvarné, rukodělné, vaření, zpívanky, jednorázové aktivity a akce pro celé rodiny i veřejnost

Příklady dobré praxe z Klubu Ratolest při Oblastní charitě Blansko

Do Klubu Ratolest přišla maminka s měsíčním miminkem. Je to její šesté dítě. Žijí v rodinném domě s manželem a dětmi. Páté dítě (dva roky) je postižené, má Downův syndrom. Maminka přišla s pláčem, že doma nic nestíhá. Manžel je naštvaný, vyčítá jí nepořádek, moc jí s dětmi nepomáhá, dokonce jí začal vyhrožovat. Obrátila se na nás, protože již devět let navštěvuje se svými dětmi Klub Ratolest a má k nám důvěru. Zprostředkovali jsme jí odbornou pomoc psychologa, pomoc speciálního pedagoga na pomoc dětem. Nabídli pomoc pracovníci Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi při Oblastní charitě Blansko. Terénní pracovníce této služby docházely během roku 2013 do rodiny a plánovaly s maminkou, jak má uspořádat svůj čas na domácnost a na děti i na manžela. Situace v rodině se zlepšila, společně se starají o co největší podporu vývoje dítěte a zdravé klima rodiny za účasti všech jejích členů.

Dalším příkladem je pomoc laktační poradkyně v rodině. Po porodu neplánovaného dítěte kontaktovala ihned po návratu z porodnice čtyřiatřicetiletá žena naši laktační poradkyni. Nevěděla si rady s kojením ani manipulací s dítětem. Nechtěla vůbec vycházet z domu. Byla ve velmi špatném psychickém stavu. Na doporučení laktační poradkyně navštívila Krizové centrum při FN Brno – po několika návštěvách laktační poradkyně se žena uklidnila. Postupně se začala zapojovat do aktivit v Klubu Ratolest zejména na rozvíjení rodičovských kompetencí a našla si nové přátele.

V roce 2012 podpořil JMK Oblastní charitu Blansko – Klub Ratolest v projektu Všudybýlek, který byl zaměřen na podporu rodin s dětmi v batolecím a předškolním věku, které nemohly být umístěny v předškolních zařízeních v Blansku a okolí. Jednalo se o využití potencionálu proškolených dobrovolnic Klubu Ratolest, jejich chuti zkusit něco nového i jejich zájmu pomoci ostatním rodičům, kteří se chtějí zařadit zpět na trh práce, ale nemají jak zajistit vhodné hlídání pro své děti. Těmto rodinám bylo vytvořeno a vybaveno zázemí, a zajištěno hlídání dětí osvědčeným a důvěryhodným personálem. Současně s tím se podařilo nově vytvořit pracovní místa pro matky, které se o tyto děti starají. Následně si pak utvořily za naší pomoci zázemí pro Občanské sdružení, jež se zabývá sladováním pracovního a rodinného života.

Za dobrý počín v oblasti podpory rodin v rámci Jihomoravského kraje považují podporu alternativních forem péče o děti. Dále pak i dotační programy v oblasti rodinné politiky, které pomáhají vytvářet potřebnou síť podpůrných aktivit pro rodiny v regionech. V roce 2014 se konkrétně jedná o Podporu rodinné politiky na úrovni obcí a Podporu služeb pro rodiny poskytovaných nestátními neziskovými organizacemi. Objem finančních prostředků vyčleněných na program by však mohl být větší, aktuálně je to 2.600 000 Kč, což není v počtu podaných žádostí mnoho a pak se dobrá věc daleko hůře realizuje.

Tradičně se v rámci rozpočtů licituje kam a kolik dát. Mnohdy slyšíme z úst politiků, že je lepší investovat do sportu, kde je podpora více vidět. Podpora rodin bude vidět teprve za více let, jde o běh na dlouhou trať, který nám ale v budoucnu pomůže ušetřit mnoho peněz na péči o přestárle seniory nebo o lidi drogově závislé, či o děti bez odpovědných rodičů, které by bylo nutné umístit mimo biologickou rodinu. Kdybychom pak srovnali investici na péči o děti v ústavní výchově a děti v biologických rodinách, není o čem pochybovat. Jsou zde uspořené desetitisíce měsíčně na jednom dítěti.

Pro pochopení této problematiky je potřebné vytvářet různé informační kampaně, aby si široká veřejnost dokázala uvědomit, o co jde – vytvářet „prorodinné klima“. Jako skvělou aktivitu na podporu rodin v regionech vnímám tradiční kampaň Síť MC Společnost přátelská rodině. Poprvé byla vyhlášena v roce 2004. Kampaň Společnost přátelská rodině je zaměřená na motivaci zaměstnavatelů k uplatňování rovných příležitostí a zavádění opatření pro sladování rodinného a pracovního života jejich zaměstnanců. Důraz je kladen na rodinu v každé životní fázi, tj. na všechny generace a jejich potřeby.

Ocenění na základě rozhodnutí poroty může získat firma nebo organizace, která naplňuje hodnotící kritéria ve čtyřech sledovaných oblastech:

- ◆ *Zaměstnavatelské podmínky (management mateřské a rodičovské dovolené, flexibilní formy práce, diverzita pracovních týmů, rovné odměňování, rovné příležitosti)*
- ◆ *Prorodinné aktivity organizace (podpora prorodinných aktivit, podpora mezigeneračního soužití a podpora seniorů, podpora hendikepovaných osob a osob se speciálními potřebami)*
- ◆ *Společenská odpovědnost firem (podpora a rozvoj regionu, dobrovolnictví, transparentní podnikání, protikorupční chování)*
- ◆ *Prostředí firmy (zdravé a nekuřácké pracovní prostředí, bezbariérový přístup, ekologické chování organizace a udržitelný rozvoj)*

Více na www.materska-centra.cz a www.familyfriendly.cz

Síť mateřských center o. s. vznikla v roce 2001. Posiluje občanský život komunity, hodnoty rodiny a mezigeneračních vztahů, úlohu rodičů, mateřskou a otcovskou roli ve společnosti, podporuje právní ochranu rodiny, mateřství a rovných příležitostí pro všechny, usiluje o zdravý život ve zdravém prostředí. V současné době sdružuje Síť MC téměř tři sta členských MC, z toho je dvacet jedna z Jihomoravského kraje.

V oblasti sociální služeb pro rodiny si dovoluji říci, že se Jihomoravský kraj velmi snaží o jejich dostatečnou podporu. Podařilo se mu opakovaně již druhé období zajistit Individuální projekt na podporu vybraných sociálních služeb. Tím bylo v průběhu posledních šesti let zajištěno víceleté financování pro část poskytovaných sociálních služeb na území JMK.

Své stinné stránky to má pro ty služby, které do financování vybrány nebyly. Nejvíce zde dle mého názoru chyběly služby krizové pomoci. Společně se svými kolegy vnímám potřebu nastavení dobře dostupné sociální sítě ve všech regionech jižní Moravy. Nejen tam, kde jsou stabilní a osvědčené organizace. Je to v zájmu občanů a slibované dostupnosti sociálních služeb.

Malý přehled sociálních služeb (podtržené služby mohou rodiny s dětmi využít v Jihomoravském kraji – dle adresáře JMK je jich patnáct):

1) Sociální poradenství

2) Služby sociální péče

- osobní asistence
- pečovatelská služba
- tísňová péče
- průvodcovské a předčitatelské služby
- podpora samostatného bydlení
- odlehčovací služby
- centra denních služeb
- denní stacionáře
- týdenní stacionáře
- domovy pro osoby se zdravotním postižením
- domovy pro seniory
- domovy se zvláštním režimem
- chráněné bydlení
- sociální služby poskytované ve zdravotnických zařízeních ústavní péče

3) Služby sociální prevence

- raná péče
- telefonická krizová pomoc
- tlumočnické služby
- azylové domy
- domy na půl cesty
- kontaktní centra
- krizová pomoc
- nízkoprahová denní centra
- nízkoprahová zařízení pro děti a mládež
- noclehárny
- služby následné péče
- sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi

- *sociálně aktivizační služby pro seniory a osoby se zdravotním postižením*
- *sociálně terapeutické dílny*
- *terapeutické komunity*
- *terénní programy*
- *sociální rehabilitace*

System sociální služeb je upraven Zákonem č.108/2006 Sb. o sociálních službách a Vyhláškou č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách.

Výše uvedené služby jsou poskytovány v těchto třech formách, a to:

- ◆ **pobytové** – *jedná se o služby spojené s ubytováním v zařízeních sociálních služeb, kde člověk žije (např. azylové domy, noclehárny a domovy pro seniory).*
- ◆ **ambulantní** – *služby, za kterými člověk dochází nebo je doprovázen či dopravován (např. denní stacionáře, poradny nebo nízkoprahová denní centra).*
- ◆ **terénní** – *služby, které jsou osobě poskytovány v jejím přirozeném sociálním prostředí, tam kde člověk žije, tj. v domácnosti, v místě kde se vzdělává či pracuje (např. terénní programy, pečovatelská služba či raná péče).*

V podstatě každá z těchto výše uvedených služeb může být v jisté fázi života rodiny či náročné životní situaci pro rodinu potřebná. Z tohoto důvodu je důležitá jejich dostupná síť.

Podobně by měla být zajištěna i síť služeb pro rodiny s dětmi, naplňujícími zákon o sociálně právní ochraně dětí. Zde spadá například i Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Už jsme přivykli tomu, že se hovoří o právech rodičů a i o právech dítěte, ale hájení práv a zájmů dítěte je velmi náročná problematika, která nemá velkou podporu v praxi. A to jak v oblasti vzdělávání odborníků, tak v oblasti podpory rodin, které jsou sice funkční, ale začínají se v nich objevovat potíže spojené s výchovou a péčí o dítě. Bylo by vhodné vytipovat služby, které jsou nezbytné pro naplňování potřeb rodin s nezletilými dětmi, případně podpořit vznik nových.

V našem regionu se velmi osvědčila práce jak terénních programů, tak sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi.

Cílovou skupinou těchto služeb jsou nefunkční rodiny, neúplné rodiny a rodiny se sociálně patologickými jevy, zpravidla nízkopříjmové a závislé na sociálních dávkách.

V celém JMK je pět terénních programů, z nichž je jen jeden zaměřen na práci s rodinou a čtrnáct sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi.

V roce 2013 ve dvou sociálně aktivizačních službách pro rodiny s dětmi v Blansku a v Boskovicích pracovaly celkově se 78 rodinami z oblasti Boskovicka a Blanenska. Službu jim poskytly terénní a ambulantní formou.

Hlavním problémem, se kterými se při sociální práci s rodinami setkáváme, je vysoká nezaměstnanost členů rodiny, s čímž souvisí celkové snížení životní úrovně. Často se jedná o životní styl, kdy rodiče jsou nezaměstnaní dlouhodobě nebo zaměstnaní nikdy nebyli. Postrádáme u nich základní pracovní návyky, snahu dodržovat termíny, plnění povinností, odpovědnost, což velice často chybí i jejich dětem, které se to nemají od koho naučit. Dalším závažným problémem je závislost na sociálních dávkách. Peníze od státu jsou velice často jediný zdroj příjmů, který rodiny mají. Snažíme se proto rodiny motivovat k větší aktivitě a snaze najít si vlastní zdroj příjmů, tedy zaměstnání. Pro většinu rodin se však jedná

o velice snadný zdroj příjmů. Demotivující je pro rodiny skutečnost, že pokud si najdou práci alespoň na částečný úvazek, budou jim dávky logicky sníženy, což vidí jako ztrátu.

Obsahem spolupráce je velmi často pomoc s finančním hospodařením. Cílem je vyrovnat, udržet a zlepšit finanční situaci rodiny. Uživatelé služby si neví rady, jak efektivně vyjít s měsíčními příjmy tak, aby na konci měsíce měli dostatek finančních prostředků na zabezpečení rodiny a chodu domácnosti. Neumí si často spočítat příjmy a výdaje. Většinou nemají uživatelé služby představu o tom, kolik a za co utratí. Neumí odhadnout, které položky jsou pro uhrazení prioritní (např. nájem) a které jsou druhotné. S pomocí pracovníků si sestavují finanční přehled, plánují rodinný rozpočet a měsíční finanční hospodaření. Toto je důležité zejména proto, aby věděli, co jsou prioritní závazky a za co peníze utrácet v menší míře. S finančním hospodařením úzce souvisí pomoc s řešením dluhů. S uživateli sepisují pracovníci žádosti o splátkové kalendáře, motivují je k hrazení dluhů, i když v jejich možnostech jsou třeba jen minimální měsíční splátky. Tím rodiny mohou předcházet zvýšení dluhů o penále či exekucím. Řešením financí a dluhů předchází ztrátě bydlení, kterou jsou rodiny potencionálně ohroženy. Rodičům pomáhají pracovníci s vyřízením dávek, na které mají oprávněný nárok. Učí je, jak si formuláře vyplnit a kde si dávky vyřídit, jak na úřadech komunikovat. V případě, že je uživatel nezaměstnaný, motivují ho k hledání zaměstnání, aby zvýšil životní úroveň rodiny. Pomáhají jim s hledáním zaměstnání (vyhledávání pracovních nabídek).

Obsahem spolupráce je také získávání sociálních a rodičovských kompetencí. Pracovníci sociálně aktivizačních služeb podporují rodiče v dovednostech a schopnostech pečovat o dítě. Například společně upravují denní režim rodiny, pomáhají s vytvořením stravovacího režimu, vařením a pečením, motivují je ke smysluplnému trávení volného času.

V ambulantní formě služby nejčastěji poskytují sociálně aktivizační činnosti sloužící ke smysluplnému naplnění volného času dětí a jejich aktivizaci a rozvoji pro stránce psychické i fyzické. Obsahují vzdělávací, relaxační, odpočinkové a sportovní aktivity. Těchto aktivit se účastní i matky z blízkých Azylových domů.

Žádanou poskytovanou službou je doučování dětí. Doučování probíhá terénně v přirozeném prostředí rodiny, nebo také ambulantní formou pomoci v prostorách aktivizační služby. Jedná se o případy, kdy není možnost pomoci s učením v samotné rodině, nebo jsou k tomu nedostačující podmínky.

Děti i rodiče jsou motivováni k tomu, že učení a samotné vzdělání má velký smysl pro další možné studium, budoucí zaměstnání apod.

Samotné doučování probíhá na Blanensku nejvíce u dětí cizí národnosti, kdy není možná spolupráce s rodiči, kteří našemu jazyku nerozumí a ještě jsou skoro celý den v zaměstnání. Probíranou látku ze školy pracovníci znovu vysvětlují a procvičují na příkladech. Snahou je, aby se děti rychleji začlenily do běžného školského systému v České republice.

Pracovníci ukazují rodičům, jak si školní přípravu dětí zorganizovat, jak k ní přistupovat, jak reagovat na únavu a sníženou pozornost dětí (např. zařazením relaxace, odpočinku, změnou činnosti). Tím se zvyšuje úspěšnost dětí ve škole. V roce 2013 se povedlo navázat užší spolupráci s Pedagogicko-psychologickou poradnou Vyškov, pracoviště Boskovice a Blansko. Tato spolupráce je velmi žádaná zejména pro doučování dětí, kdy pracovníci PPP rodině pomáhají individuálním přístupem k dětem, které mají výukové a výchovné obtíže. Tím mohou rodičům lépe vysvětlit, jak se s dětmi doučovat a jak je do školy připravovat.

Problém, se kterým se členové sociálně znevýhodněných rodin setkávají, je obtížná komunikace s úřady. Velice často se neorientují v systému služeb, neví, jaký problém mají s kým řešit a pokud ano, nerozumí obsahu sdělení. V rámci Sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi poskytují doprová-

zení na úřady a další instituce, kdy se uživatelům snaží pomoci při uplatňování jejich práv a obstarávání běžných záležitostí takovým způsobem, aby to v budoucnu dokázali sami.

Spolupráce multidisciplinárních týmů je obzvláště při práci s rodinami velmi důležitá a prospěšná všem zúčastněným. Proto neziskové organizace přivítaly povinnost orgánů pověřených k sociálně právní ochraně dětí uspořádáváním případových konferencí (novela zákona o SPOD).

Příklad dobré praxe

SAS v létě pravidelně pořádají oblíbený relaxační tábor pro děti uživatelů služeb. V roce 2013 proběhl již osmý ročník. Na táboře se zaměřují na rozvoj psychických i fyzických dovedností, samostatnosti a soběstačnosti, sebeobsluhy, motoriky, tvůrčího myšlení, rozvinutí uměleckých sklonů. Děti si zvykají na jedné straně na řád a pravidelnost, na druhé straně mají prostor pro aktivity, které si samy zvolí. Dalším velkým plusem této aktivity je její finanční dostupnost a vzájemná důvěra jak dětí, tak i rodičů.

Příklady dobré praxe – SPONA Blansko – terénní služby

Kontakt na paní H. nám předala pracovnice sociálního odboru Městského úřadu Letovice. Paní v té době byla v porodnici se svou dcerou Barborou. Dříve jí byly starší děti odebrány a umístěny v Dětských domovech. Proto bylo snahou pracovníků služby paní H. pomoci a podpořit ji v jejím přání starat se o narozenou dceru. Paní se s pravidelnou pomocí a podporou o ni stará. Pomáháme jí s domácím hospodařením, motivujeme ke splácení dluhů, poskytujeme v nezbytně nutných případech i potravinovou banku, učíme správné péči o dítě v rámci jejích možností. Při této práci s rodinou spolupracujeme s příslušnými úřady, abychom na rodinu působili jednotně. Motivujeme také manžela v hledání práce. Dceři Barboře je nyní dva a půl roku a žije se svými rodiči.

Paní F. je rozvedená, žije s přítelem. Má v péči tři děti, které pobírají sirotčí důchod. Velmi se zadlužili a hrozilo jim odebrání dětí z péče. Proto se pracovnice naší služby, po dohodě s příslušnými úřady, stala zvláštním příjemcem tohoto důchodu, a tak má možnost podporovat a pomáhat paní F. s domácím hospodařením. Podporujeme rodinu v rozumném dovybavení domácnosti, pomáháme s vytvářením rezerv na opravy a topení, pomáháme s šetřením peněz na vkladní knížky dětí. Úzce spolupracujeme se školami dětí, pediatrem a Odborem sociálně právní ochrany dětí. Nyní je paní znovu těhotná. Společně řešíme zajištění vybavičky na dítě, část bude z našeho humanitárního skladu při Oblastní charitě Blansko. Děti spojeně vyrůstají v jejich přirozeném prostředí a vnímají pracovnice služby jako tety, které jsou hodné a pomáhají.

Naše spolupráce s paní B. začala hned po příjezdu z porodnice. Potřebovala vybavičku na dítě, kočárek atd. Paní velmi dobře spolupracovala a byla tak vděčná za poskytnutou pomoc, že poskytnuté oblečení na dítě, které již nepotřebuje, postupně vrací do humanitárního skladu a tím pomáhá dalším. Paní B. bydlela se svou dcerou ve svém rodném domku v malé obci. Je tělesně postižená – nemá část horní končetiny. Bylo třeba jí pomoci najít správný a bezpečný způsob péče o dítě. Postupně jsme se při dalších kontaktech a navázání důvěry dozvěděli, že o dům, v němž žije, přišla z důvodu exekuce. Nájem byl velmi drahý, neměla dostatek finančních prostředků ani na potraviny, proto jsme jí krátkodobě vypomohli i potravinovou pomocí. Paní se rozhodla s námi tuto skutečnost aktivně řešit a předejít tak soudnímu vystěhování. Naše pomoc spočívala především v podpoře hledání bydlení s chráněnými dílnami, kde by mohla pracovat. Vše se povedlo, pomohli jsme s přesunem věcí do nového bydliště, již je úspěšně přestěhovaná. Teď už jen doprovázíme a podporujeme uživatelku při hledání návazné služby v aktuálním místě bydliště.

Většina mladých rodin řeší jako jednu z důležitých věcí financování bydlení.

Mnohé z nich si neuvědomují dlouhodobost takových rozhodnutí a investic. Příjmy rodin často neodpovídají jejich nárokům. Pro mladé lidi je v současné době obtížné se osamostatnit právě z důvodů ekonomických.

Po ukončení studia si absolventi velmi obtížně hledají uplatnění na trhu práce. Firmy nestojí o lidi bez praxe, a bez zaměstnání či stáží není možné praxi získat. Pro mnohé je to bludný kruh. Navíc se takový mladý dospělý stává závislý na finančních prostředcích rodičů, neboť pokud s nimi žije ve společné domácnosti, jsou posuzováni společně, a ve valné části rodin tedy na dávky nedosáhnou. Tím se mladí dospělí mohou stát pro rodiče i společnost přítěží, nezískávají pracovní návyky a zapadají do rizikové skupiny osob sociálně vyloučených. Nemají své příjmy, nemohou se učit hospodařit, nemohou chodit do práce, nemají dostatek peněz na aktivní trávení volné času dle svých představ. Naučí se žít ze dne na den, svou budoucnost nevidí pozitivně, přestávají si sami sebe vážit.

Pro některé z dívek se stane řešením najít si partnera a porodit dítě. Alespoň v dítěti spatřují nějaký smysl, ale povinnosti s tím spojené je mnohdy také překvapí a zaskočí.

Potíže spojené s bydlením řeší některé rodiny pronájmy či zajištěním bydlení na ubytovně, ne všechny jsou však pro bydlení rodin s dětmi vhodné.

Teprve až je lidem opravdu velmi těžko a jejich situace je pro ně samotné téměř neřešitelná, snaží se nacházet pro sebe pobytové sociální služby. Pro krátkodobé řešení situace osob bez dětí je to noclehárna, dlouhodobějším může být azylový dům pro jednotlivce, případně pro mladé dospělé bez zázemí i Dům na půli cesty.

Pobytové služby sociální prevence pro rodiny s dětmi jsou v JMK stále jakoby na počátku svého rozvoje. Je jen jedna sociální služba Krizové pomoci (Oblastní charity Blansko), která je určena i pro rodiny s dětmi. Dále pak jeden Azylový dům (Armáda spásy Brno) pro rodiny s dětmi.

Zpravidla se služby typu azylové domy nabízejí jen matkám s dětmi, jako by otec nebyl pro řešení situace důležitý. Výjimku tvoří Azylový dům ve Znojmě (Oblastní charita Znojmo), který je určen pro rodiče – nezáleží, zda otec či matka, ale ne pro celé rodiny.

Za závažnou skutečnost považují to, že není dobře propracovaná strategie dostupného bydlení. Pro uživatele výše uvedených služeb se hledají sociální byty jen velmi obtížně. Vždy je to závislé na místě trvalého bydliště a na možnostech obcí a měst, na tom, jaká je jejich bytová politika.

Dalším možným krokem k samostatnému bydlení je možnost pronájmu. Ty však bývají hůře cenově dostupné. Vidina samostatného společného bydlení vede rodiny a mladé páry i k neuváženým krokům, kdy náklady spojené s bydlením u nich přesahují až 60% z celkového příjmu. Taková situace jasně spěje k zadluženosti, mnohdy i exekucím a následnému vystěhování. Matky s dětmi se pak znovu vracejí na azylové domy, muži zjistí, že život jde lépe bez starostí o děti, a vztahy se rozpadají.

Dalším zátěžovým faktorem, který v rodinách s nízkými příjmy vzniká, je situace matek s dětmi, jež putují z jednoho azylového domu do druhého. Zde se cítí dobře, znají pravidla, hospodaří, bydlí, děti vyrůstají a to vše pod vedením dalších lidí v kolektivním zařízení. Azylový dům je jedno z mála bezpečných míst, které znají. Když pak tato generace porodí děti, mohou jim předat návyky a znalosti právě jen ze systému těchto služeb.

Tím vzniká závislost na těchto službách, podmíněná nedostatkem dostupného bydlení. Chybí motivace pro práci na sobě samém.

Pobytové sociální služby ale nezajišťují jen řešení bytové otázky. Jsou zejména bezpečným místem pro osoby, které zažily domácí násilí, byly týrány či zneužívány.

Jedná se o závažný trestný čin, útočící na lidskou důstojnost. Mnohdy jde obětí domácího násilí o zdraví či o život. V případech, kdy se oběť rozhodne oznámit tuto skutečnost na policii, je kontaktována na Intervenčním centrem, které nabízí dostupné sociální služby. Také pracovníci policie nabízí, dle zákona o obětech trestných činů (platnost od 1. 8. 2013), kontakty na dostupné bezplatné služby v regionu. Ministerstvo spravedlnosti vede registr poskytovatelů pomoci obětem trestných činů.

Za velkou nesnáz v práci s rodinami, ve kterých se vyskytuje domácí násilí, považujeme nedořešenou práci s pachateli. Je jen jedna organizace (Persefona o. s.), o níž víme, že realizovala program pro pachatele domácího násilí. Problém je, jak přimět násilníky k účasti v programu. Tuto poměrně širokou problematiku jsem nastínila jen v pár řádcích právě proto, že by si zasloužila samostatnou zprávu.

Další část textu se věnuje potřebám rodin s dětmi se zdravotním postižením.

Potřeby lidí již dávno velmi dobře charakterizoval pyramidou lidských potřeb americký psycholog Abraham Maslow (nedostatkové potřeby+ existenční potřeby). (Nakonečný, 2009) Potřeby rodin s dětmi, ať již zdravými, nebo zdravotně postiženými jsou velmi podobné s touto pyramidou.

Pokud není možné v rodině zajistit základní potřeby členů rodiny, není možné dojít k uspokojení dalších potřeb a být například i dobrým pracovníkem – zaměstnancem či opatrovatelem a rodičem.

Vzhledem k návaznosti na sociální reformu bych se zde ráda zmínila o tom, s čím se více než kdy dříve musí rodiny se zdravotně postiženým dítětem či dětmi potýkat. Začala bych od narození. Rodina očekávala zdravé dítě, ale dítě přišlo na svět s omezením, které silně zasahuje celou rodinu. Když se rodina konečně dozví diagnózu – což není vždy jednoduchá záležitost – uvědomí si, že péče o takové dítě bude stát mnoho sil, ale také finančních prostředků, neboť většina dětí se zdravotním postižením potřebuje nějaké kompenzační pomůcky, pravidelné dojíždění za odbornými lékaři, na rehabilitace atd.

Rodina žádá o pomoc stát, jenže to je možné až po prvním roce života dítěte. Nastávají velké obtíže s posudkovými lékaři. Valné většině rodin se zdravotně postiženým malým dítětem není přiznán žádný příspěvek na péči ani mobilitu – „vždyť dítě je malé a ještě se vše může změnit“, „máte kočárek jako jiné matky...“ Rodiče se snaží hledat pomoc a najdou radu – nevzdávejte to. Bez řádné podpory a znejistění se odvolávají a čekají.

Služba rané péče, která jim může pomoci, je soustředěna především do velkých měst. Ačkoliv pracovníce někdy i dojíždí za uživateli, jsou jejich návštěvy méně časté, než by bylo nutné, a potřeby rodin tak zůstávají nenaplněné.

Další obtíž je v penězích – úspory se tenčí, rodiče jezdí, kam se dá, aby našli potřebné informace, lékaře atd.

Rodina musí řešit také své bydlení – jeho vhodnost vzhledem k potřebám zdravotně postiženého dítěte, což znamená vyřešit bariérovost bytu, a také je nutná větší bytová plocha pro život celé rodiny.

Nabízí se, že by mohl pomoci příspěvek na mobilitu, jenže některým rodinám je nepřiznán a pokud ano, je menší než dřív. Nejprve byl pro osoby s průkazkou ZTP/P 9 600 Kč +dálniční známka, pak ubyla dálniční známka, potom se příspěvek „přechodně“ snížil na 6 500 Kč s tím, že se vrátí na původní částku. Přichází ale reforma a hned je tu příspěvek na mobilitu, který paušálně činí 400 Kč na měsíc, což za rok činí 4 800 Kč. Cena benzínu přitom stoupá, takže pro rodiny je to velký šok a finanční ztráta.

Z těchto důvodů některé rodiny přestávají dítě dávat do zařízení denně a omezí dojíždění na pár dní v týdnu. Děti na vzdálených internátech nejezdí každý víkend domů, ale jen dvakrát či jednou do měsíce, protože cestování je nákladné.

Bezradní zůstávají také rodiče autistických dětí, které nezvládají sociální kontakty a často se neobejdou bez pomoci osobního asistenta. Pokud psychologické vyšetření neprokáže, že jsou tyto děti i mentálně postižené, není žádná kategorie kam je zařadit – jedná se o děti s Aspergerovým syndromem a vysokofunkční autistické děti – nemají dovolání. Podobně jsou na tom děti s epilepsií, u kterých se jejich stav nekvalifikuje jako postižení, dokud nedojde ke zhoršení mentálního i fyzického stavu (čemuž se rodiče pochopitelně snaží svou péčí předejít).

Další významnou skupinou – stále se rozšiřující – jsou děti s celiakií. Dokud jsou malé a rodina o jejich onemocnění ví, mohou celkem normálně fungovat a v rodině prospívat, jenže situace se mění začátkem školní docházky. Je to velmi zátěžové období, protože se očekává, že by i matka měla najít zaměstnání. U dětí s celiakií je však obtíž ve stravování. Školní jídelny údajně nesmí ohřívat z domu přinesené jídlo, zároveň ale naprostá většina nevaří bezlepkovou dietu. Dítě bez teplé stravy neprospívá, je unavené, a to jak fyzicky, tak i psychicky. Bývá menšího vzrůstu, častěji nemocné, což má dopad na celou rodinu, a tak se velmi často stává, že matka buď přijde o místo, nebo může pracovat jen na zkrácený úvazek.

U většiny rodin se zdravotně postiženým dítětem ve školním věku je velmi obtížné najít vhodnou školu, která má zájem o integraci. Problémem je jak bariérovost, tak i zajištění osobního asistenta. Spolupráce se školskými zařízeními i speciálně pedagogickými centry je velkou potřebou rodin, ale ne vždy naplněnou. Vždyť rodiče hovoří o individuálním plánování jako o věci, která se děje jednou za rok, maximálně dvakrát do roka. Mnohdy jim tento plán není ani předložen k nahlédnutí. I to je důvod, proč školy velmi váhají s integrací dětí s postižením. Pokud už takovou školu rodiče najdou, jedná se většinou o jistou osobní statečnost třídního učitele a ředitele školy. Přibývá jim práce navíc ve formě podkladů a papírové dokumentace, nutnosti sníženého počtu dětí ve třídě atd.

U zdravotně postižených dětí, které se nepodaří integrovat a jsou z vesnic vzdálenějších od velkých měst, je nutné zajistit internátní pobyt. Rodina se opět setkává s neúměrnou finanční zátěží spojenou s dopravou.

V době dospívání dětí se zdravotním postižením nastává problém s výběrem budoucího povolání i dalšího uplatnění na trhu práce. Každý toužíme po uznání, úspěchu a těmto mladým lidem se ho dostává ve společnosti málo. O to více bychom měli přemýšlet nad jejich uplatněním v budoucnu. Střední školy pro ně – pokud vůbec – nabízí omezený výběr oborů. Problémem je i samostatná doprava dospívajícího. A když už se podaří dostudovat, hledá velmi obtížně práci. Nedostává se mu informací. Má žádat o invalidní důchod z mládí nebo se snažit zaměstnat? Zaměstnání vidíme jako šanci do budoucna, zvláště za pomoci agentur na podporu zaměstnávání zdravotně postižených. Jenže získané zaměstnání je často jen na krátkou dobu a dilema se vrací. Invalidní důchod z mládí byl zamítnut a nyní se při jeho stanovení vychází z příjmu ze zaměstnání a důchod je pak daleko nižší.

Příklad z praxe

Klientka pobírala invalidní důchod, který jí byl vypočten správně z příjmu, tj. 3 500 Kč. Pokud by žádala o invalidní důchod z mládí, činila by částka 9 000 Kč. Žila sama s matkou, a ta před měsícem zemřela, takže klientka se svým invalidním důchodem bude ráda, že bude vůbec mít kde bydlet. Situaci řeší za doprovodu našich pracovníků, a přitom každý na ni hledí, že se jí nechce pracovat.

Když zdravotně postižené dítě dospěje do dospělého věku – věku mladého invalidního důchodce – starosti rodin tím nekončí. Rodiče stárnou, jsou unaveni z nepřetržité péče a přemýšlí, co bude s jejich potomkem dál. Hledají službu jako např. chráněné bydlení, sociální rehabilitaci nebo odlehčovací služ-

bu. Tyto služby jsou těžko dostupné a není jich mnoho. Když už se podaří rodině svého mladého dospělého někde zařadit, naráží znovu na finanční prostředky.

Když onemocní rodič, potřebuje pomoci a často není nikdo k ruce. Víkend v odlehčovací službě stojí kolem 3 000 Kč nejméně. Počítejme dál, kolik by to stálo, když by rodič pečující zůstal měsíc v nemocnici, hradil tam pobyt sobě a v nějaké odlehčovací službě pobyt dítěti, dospělému invalidnímu důchodci a dále také nájem a povinné platby. Asi by měl mít hodně našetřeno, ale z čeho, když je například sám samoživitel a má zdravotně postižené dítě?

Je totiž smutnou pravdou, že nejméně 60% manželství nevydrží zátěž, která nastává příchodem zdravotně postiženého dítěte do rodiny, a během šesti let i dříve se rozpadá. Vystane velký problém řešit nechuť platit výživné. Kdo pomůže s jeho vymáháním, zajímá někoho, že druhý rodič neplatí a tyto peníze v rozpočtu rodiny velmi chybí? Neměl by právě stát pomoci hájit zájmy dětí?

Přitom práce pečující osoby, dříve uváděné jako „osoba vykonávající péči o osobu blízkou“, je jedna z nejhůře hrazených prací (max. 12 000 Kč, pokud má dítě přiznaný druhý a vyšší stupeň, je jim hrazeno pojištění). Nemá ale nárok na dovolenou, na nemocenskou, neustále státu dokazuje, že pečuje čtyřicet hodin denně, že umí hospodařit a pokud potřebuje něco víc, že umí i šetřit. Přitom je pečujícím přiznáván minimální důchod a z něj mají vyžít do své smrti.

Státu však tyto osoby šetří peníze (měsíčně je to nejméně 40 000 Kč i více – a my ještě navíc doufáme, že se najdou rodiny, které si tuto zátěž zvolí dobrovolně jako pěstouni). Myslím, že pokud se systém nenastaví jinak, tohle mnoho zájemců odradí a ti co zůstanou, budou velmi zklamaní.

Kdo myslí na potřeby těchto rodin, aby vše ustálo, stály při sobě a zvládly být dobrými rodinami svým dětem? Aby dokázaly zajistit svým zdravotně postiženým dětem jejich individuální potřeby plynoucí z jejich menší vybavenosti pro tento svět? Domnívám se, že náš stát to není.

Potřeby rodin se zdravotně postiženými dětmi v krátkém shrnutí:

- ◆ Dostupné informace, podávané proškoleným empatickým personálem
- ◆ Fungující multidisciplinární týmy pro řešení problémů ohrožených rodin (ne jen formálně), z našich zkušeností nejméně jednou týdně
- ◆ Práce s rodinou, její podpora co nejdříve od doby jasné diagnózy
- ◆ Zabránit stigmatizaci a diskriminaci rodin se zdravotně postiženými dětmi (např. jako bylo zavedení sociálních karet, které jasně označovalo rodiny se zdravotně postiženými osobami)
- ◆ Uznání různých podob zdravotního postižení dětí a pro ně kvalitní dostupné kompenzační pomůcky
- ◆ Dostupné poradenství ať už v jakékoliv podobě – státem nebo neziskovou organizací
- ◆ Pomoc při vymáhání výživného na děti
- ◆ Dostupné služby (cenově i vzdáleností a provozní dobou) vzhledem k individuálním potřebám
- ◆ Srozumitelné dokumenty a tiskopisy, případně informovaný a ochotný personál pro pomoc při vyplňování
- ◆ Bezbariérovost
- ◆ Dostupné bydlení a pak následně bydlení pro stárnoucí rodiče se zdravotně postiženým dospělým
- ◆ Bezproblémové zajištění osobní asistence i individuálního plánování – reálného za spolupráce rodiny a blízkých
- ◆ Možnosti vzdělávání s následným uplatněním na trhu práce

Zejména pak jistotu, že stát chce těmto rodinám pomoci. Pokud dopředu počítáme s tím, že se některá dávka dá zneužít, musí stát vytvářet mechanismy kontrol a ne dávky rušit či omezovat tak, že se stávají nedostupnými.

Kvůli nové sociální reformě se rodič samoživitel s více než jedním dítětem (ať už zdravým, nebo zdravotně postiženým) stává nejohroženější kategorií.

Za specifickou cílovou skupinou rodin považují rodiny cizinců. Tyto rodiny řeší charakteristické problémy spojené s pobytem v naší republice a často potřebují zajistit i tlumočení. Služby jsou jim poskytovány ve velké míře v krajském městě Brně a pak právě na Blanensku, kde žije velké množství rodin cizinců ze třetích zemí.

V tomto směru bych ráda ocenila aktivní přístup JMK k této problematice formou zřízení Jihomoravského regionálního centra na podporu integrace cizinců – vzniklo v roce 2009 v Brně (www.cizincijmk.cz). Centrum zajišťuje bezplatné poskytování služeb, které vycházejí z priorit Konceptu integrace cizinců na území ČR:

- ◆ podpora integrace cizinců do majoritní společnosti prostřednictvím kulturní a osvětové činnosti
- ◆ zvyšování znalosti českého jazyka
- ◆ podpora ekonomické soběstačnosti
- ◆ podpora orientace ve společnosti prostřednictvím kurzů socio-kulturní orientace

Centrum zastřešuje a koordinuje činnost celoregionální platformy klíčových aktérů integrace a zabývá se aktuálními problémy cizinců. Zároveň podává podněty na přijímání opatření v návaznosti na aktuální situaci v oblasti integrace cizinců na území JMK.

Projekt je realizován formou partnerství s těmito subjekty: Statutární město Brno, Diecézní charita Brno, Organizace pro pomoc uprchlíkům, Sdružení občanů zabývajících se emigranty a Základní škola a Mateřská škola Brno, Staňkova 14.

Jediná služba v JMK, která poskytuje nepřetržitě pobytovou formu služby cizincům je Azylový dům pro cizince organizace SOZE, jehož kapacita je padesát lůžek. Hlavním smyslem azylového domu je pomoc cizincům a uprchlíkům – osamělým rodičům s dětmi, sociálně slabým rodinám či starším nebo handicapovaným manželským pářím (které na území ČR pobývají často bez pomoci a podpory svých dětí), osamělým ženám a osobám cizí státní příslušnosti v krizi při překonávání nepříznivé až krizové sociální situace nebo hrozícího sociálního vyloučení. Základním cílem je poskytnutí ubytování klientům, ale poskytováno je i sociální, právní a psychologické poradenství a pomoc při opětovném začleňování klientů do společnosti.

Cizincům v Brně jsou pak poskytovány služby především formou ambulantní – jako je odborné sociální poradenství (Diecézní charita Brno, Organizace pro pomoc uprchlíkům, Sdružení občanů zabývajících se emigranty).

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi (SOZE – Sdružení občanů zabývajících se emigranty) jsou poskytované terénní formou při Azylovém domě a v Zastávce u Brna v pobytovém zařízení cizinců a dále v zařízení pro zajištění cizinců v Poštorné – Břeclav. Tyto sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi jsou zaměřeny na děti a mládež i na dospělé jedince. Pro děti uprchlíků připravuje SOZE programy, které si kladou za cíl zmírnit následky prožitých traumat. Děti jsou podporovány k lepšímu přizpůsobení se a začlenění do nového prostředí.

V našem regionu je hodně rodin cizinců, a protože jsme se začali setkávat s xenofobními náladami a předsudky ze strany ostatních občanů, rozhodla se Oblastní charita Blansko pro práci s těmito rodi-

nami již před devíti lety. Vzniklo Centrum cizincům, ve kterém poskytujeme poradenství, terénní služby a kurzy českého jazyka pro rodiny s dětmi cizinců. Zaměřujeme se na jejich integraci, pomáháme jim zorientovat se v oblasti práv i v ekonomických věcech týkajících se zajištění rodiny. V loňském roce Centrum cizincům poskytlo služby 222 klientům z toho je cca 170 rodin.

Na jedné ze základních škol v Blansku funguje v rámci integrace přípravná třída pro děti cizinců – mongolské děti ve věku 4–7 let. Tato třída je určena dětem, které mají obtíže komunikovat v českém jazyce. Dobrá znalost českého jazyka je podmínkou pro úspěšné zvládnutí učiva základní školy.

Nejčastěji se rodiny na pracovníky poskytovaných služeb obracejí s dluhovou problematikou, exekucemi, žádostmi o insolvenční řízení, pomoc při soudních jednáních, problematikou pobytů s problémy zastavení či přerušování řízení u dlouhodobých nebo trvalých pobytů, pomocí s tlumočením u lékařů, jednáních na úradech, s žádostí o pomoc v komunikaci se základními školami při výchovných a školních problémech.

Příklady dobré praxe z Centra cizincům při Oblastní charitě Blansko

U jedné mongolské rodiny, která byla zadlužena, se během tři čtvrtě roku podařilo vyjednat s věřitelem splátkový kalendář, zaplacení dluhu, vyhnutí se exekuci a odpuštění poloviny soudních poplatků.

Poskytli jsme pomoc klientovi samoživiteli s devítiletým synem. Ztratil zaměstnání. Podporovali jsme jej v hledání zaměstnání, ubytování a hledání školy pro dítě. Pomáhali jsme klientovi řešit problémy ve vztahu se synem i s vyřizováním jeho pobytových náležitostí. Dlouhodobě jsme zprostředkovávali a podporovali komunikaci otce a základní školy v Blansku při řešení synových školních problémů. Rodina vše vyřešila během dvou měsíců a následně se přestěhovala do Znojma, otec zde našel práci, ubytování i školu pro syna

Když se na **situaci rodin** podíváme z **hlediska ekonomického**, zjistíme, že se počítá s tím, že rodina má dostatečně velký příjem – tj. počítá se nejméně se dvěma platy běžnými v daném regionu (aby rodina zvládla pokrýt běžné náklady na bydlení, stravu a hygienu, dopravu, a také na volnočasové aktivity a doplácet i služby a lékařskou péči). Rodina by měla vlastnit alespoň jeden automobil (aby se dostala ke službám, měla dostupnou lékařskou péči a dostala pracovním povinností v zaměstnání) a nejméně jeden počítač s přístupem na internet. Předpokládá se, že je zdatná v práci s internetem a má tedy přístup k dostatku informací. Tohle však pro mnoho rodin neplatí. Měli bychom při tvorbě podpůrné sítě služeb pro rodiny vycházet z toho, co je možné právě pro rodiny s nízkým ekonomickým statutem, tak aby se předcházelo jejich vyloučení.

Z výzkumu jež prováděl Mikrocensus v roce 2002 pro ČSÚ o příjmech rodin s dětmi, zveřejněného v analýze příjmové situace rodin s dětmi na stránkách MPSV ČR vyplývá, že většina domácností s dětmi je z hlediska příjmů koncentrována v intervalu ohraničenému 1,4 násobkem životního minima. Výrazně lépe jsou na tom domácnosti bez dětí s ekonomicky aktivními členy, kde se většina koncentruje v intervalu od 1,6 násobku životního minima.

Uvedené trendy nízkých příjmů rodin s dětmi lze demonstrovat i na výpočtech čistého příjmu na hlavu. Z výpočtů jednoznačně vyplývá negativní korelace mezi počtem dětí a příjmy na hlavu. Výrazný pokles lze identifikovat především u neúplných rodin, kde čisté příjmy na hlavu nedosahují ani třetiny hodnoty u jednočlenné domácnosti.

Za hlavní zdroj příjmů rodin by měly být příjmy z práce, avšak sociální příjmy zastávají nezanedbatelnou složku příjmů rodin s dětmi a pomáhají jim eliminovat negativní dopady počtu členů domácnosti na hodnotu čistého příjmu na hlavu.

Rodiny s dětmi a minimálními příjmy jsou vysoce závislé na sociálních příjmech. Vývoj jejich příjmů je limitován vývojem životního minima.

Podle ekonoma O. Hampla:

- ◆ **Výše nákladů na výchovu a výživu dětí je dána především příjmovou situací rodiny** – náklady na děti mohou být pouze takové, jaké si rodina může dovolit. Zároveň rodiny s vyšším příjmem (více-méně přímo úměrně) více investují do lidského kapitálu.
- ◆ **Výdaje na jedno dítě se nijak výrazně neodlišují od výdajů na jednoho dospělého člena domácnosti.** V závislosti na věku dítěte mohou být náklady na dítě o něco nižší, ale také o něco vyšší než průměrné náklady na jednu dospělou osobu v domácnosti. **Náklady na výchovu a výživu dětí tak mohou být stanoveny jako součin výdajů domácnosti na osobu a počtu dětí v rodině.**
- ◆ Velmi závažná je tak skutečnost, že **čistý příjem na člena rodiny dramaticky klesá s každým narozeným dítětem.** Při narození prvního dítěte klesne o 1/3 oproti bezdětnému páru, při druhém na 1/2 (tj. o 2/4) a při čtvrtém dítěti až na 1/3 (tj. o 4/6). Úměrně k tomu se mění i struktura spotřebního koše rodin s dětmi. Klesá podíl dražšího zboží, zahraničních dovolených i možnost akumulace majetku k zajištění na stáří. Naopak roste podíl výdajů za každodenní potřeby – stravu, oblečení, školní pomůcky apod.

Zdroj: Otakar Hampl - František Bartoš:

Analýza nerovného postavení rodin s dětmi a možnosti zmírnění této nerovnosti, str. 4-5

Dítě od narození potřebuje spoustu péče a také peněz. Ze začátku je to více péče, později více peněz. Český statistický úřad vyčíslil v roce 2004 náklady na výchovu dítěte v rodině s běžným příjmem rodičů (medián) a 1–3 dětmi částkou 6 352 Kč na jedno dítě za měsíc. Za rok je to 76 224 Kč.

Připočteme-li inflaci za čtyři roky, dostaneme se v roce 2008 na 80 000 Kč přímých nákladů na jedno dítě a jeden rok. K tomu musíme ještě připočítat vícepráci rodičů spojenou s výchovou dítěte. V souladu s průzkumem, uskutečněným deníkem Dnes, lze práci rodičů spojenou s výchovou dítěte odhadnout nejméně ve stejné částce, jako je tomu u přímých finančních nákladů, to je 80 000 Kč za rok. Souhrnný vklad rodičů do výchovy jednoho dítěte v běžné rodině (příjmy na úrovni mediánu) za jeden rok je 160 000 Kč

Zdroj: Patta, I.: Ekonomika rodin a její makroekonomické dopady

Výše uvedené údaje z různých zdrojů dokládají, jak si na tom rodiny s dětmi ekonomicky stojí v posledním desetiletí. Právě i z ekonomických důvodů mladí lidé váhají, zda si mohou dovolit mít děti. Z posledních průzkumů také vyplývá, že dvakrát více mladých mužů, než žen, chce dnes žít v bezdětných svazcích. Mladé páry tedy směřují k ekonomické strategii dva platy žádné dítě. Tato tendence je shodná např. s Německem. Jde o jisté zneuznání postavení pracujících rodičů s dětmi v naší republice.

Více k tématu ekonomické situace rodin viz kapitola Ekonomická situace rodin.

Závěr

Rodiny s dětmi kolem sebe ideálně potřebují mít přátelské a přijímající prostředí, které by jim dokázalo nabídnout dostatek kompetencí a svobody pro volbu jejich životního stylu. Důležité je mít zároveň dost času pro budování vztahů a vazeb v rodině. Velký význam má také prostředí s vhodnou infrastrukturou, ve kterém působí organizace a instituce věnující se podpoře, poradenství, mediaci a budování zdravého životního stylu v rodinách.

Rodinám by také měla být zabezpečena možnost finančně si zajistit životní standart, který je více srovnatelný s bezdětnými páry. V neposlední řadě by měla být rodinám nabídnuta dostupná podpora ve vzdělávání rodičů (v oblasti výchovy dětí, finančním hospodaření, komunikace, osobním růstu apod.).

Ve zprávě jsem se snažila zabývat především pozitivními věcmi, které se v našem kraji daří realizovat. Tímto netvrdím, že je vše v pořádku, ale je vždy jednoduché napsat kritiku. To, co se nám povede, bývá rychle zapomenuto, proto je potřebné si to dobré připomínat a uvědomit si, že již nastala doba, kdy se různými způsoby pracuje ve prospěch rodin. My se z toho můžeme poučit a posunout se ve své práci dál. Aplikovat nové myšlenky do našeho regionu a přizpůsobit je aktuálním potřebám našich občanů.

Použité zdroje a literatura

Hampl, O.; Bartoš, F.: Analýza nerovného postavení rodin s dětmi a možnosti zmírnění této nerovnosti, (online) <http://files.farnostrychnov.webnode.cz/200000898-91f7992f19/Analyza.pdf> cit. 12. 1. 2014

Nakonečný, M.: 2009. Sociální psychologie. Praha: Academia

Možný, I.: 2008. Rodina a společnost. Praha, SLON

Patta, I.: Ekonomika rodin a její makroekonomické dopady (online) <http://www.natur.cuni.cz/geografie/demografie-a-geodemografie/ceska-demograficka-spolecnost/konference/xxxix.-konference-ceske-demograficke-spolecnosti/prezentace-ve-formatu-pdf/ivo-patta-2013-bude-doplneno/view> cit. 16. 1. 2014

Sullerotová, E.: 1998. Krize rodiny. Praha: Karolinum.

Komentář č. 1

Jak se žije rodině s hendikepovaným dítětem

Eva Janáčková

Po narození postiženého dítěte, nebo při stanovení diagnózy (pokud není zcela zřejmá ihned po narození) se rodina potýká se všemi stádii šoku a je na to sama. Chybí „partner“, který by rodinu „doprovázel“. V této fázi ještě nejde o finance, pomůcky a další nutné změny, ale o informace, citlivé uvádění celé rodiny do nové situace a o dodávání naděje. V tom má nyní důležitou roli nejprve lékař a následně raná péče, ve chvíli, kdy ji jsou rodiče schopni přijmout. Raná péče je naprosto zásadní služba. Na rozdíl od deprimujících verdiktů lékaře přináší lidský pohled na situaci, praktické rady, povzbuzení, nabízí konkrétní řešení aktuální situace rodiny, alespoň pokud jde o péči o postižené dítě, vhodné hračky či jednoduché pomůcky a potřebnou stimulaci dítěte.

Vývoj zdravého dítěte obvykle probíhá tak, jak jsme zvyklí, a rodiče vědí, co a kdy bude následovat. U postiženého dítěte je většina věcí jinak. Dítě se vyvíjí svým vlastním tempem, kterému rodiče nerozumí, potýkají se s obavami, nejistotou, někdy se zraňujícím postojem okolí. Na rodinu dopadá celá tíže situace. Podle mých zkušeností zůstane nakonec většina matek s těžce postiženým dítětem sama a nastává ještě problém s financemi. Musí se zvládat časté lékařské kontroly, rehabilitace, shánění pomůcek (to je také velké téma – začátečníkům nemá kdo kvalifikovaně poradit, pak se zdlouhavě vyřizují poukazy na pomůcku a na každou opravu pomůcky, řadu potřebných věcí nehradí zdravotní pojišťovny – další obtížná a časově náročná jednání s úřadem práce, prosby o dofinancování od různých nadací. To ovšem rodičům nikdo komplexně neporadí, k informacím se postupně propracovávají a mnohdy se vzdají, protože vyřizování je nad jejich možnosti). O příspěvku na péči a příspěvku na mobilitu bylo řečeno dost, prostě nestačí! Získání automobilu – vyřízení příspěvku a sehnání financí na zakoupení – je jako malá maturita. Patří k ní ještě vhodná úprava automobilu – otočná a výsuvná sedačka, „něco“ na nakládání vozíku, ani štedrý příspěvek to nezaplátí...)

Integrace do školky a školy je věc nevyřešená a pro rodiny s postiženým dítětem velmi tíživá. I když by většina dětí s postižením byla schopna integrace, nejsou pro ni podmínky. Ukázalo se, že vynutit si integraci není řešení – pokud školské zařízení nepřijme dítě dobrovolně a nevytvoří vhodné podmínky, integrace nemá smysl. Speciální školy jsou v některých případech vhodné, ale znamenají problém s dojížděním (málokde fungují svozy dětí), které je drahé a časově i organizačně náročné. Dalším velkým problémem je, že ve speciálních školách jsou často pohromadě děti s těžkým tělesným postižením pohromadě s dětmi mentálně postiženými, což se ukázalo jako velmi nevhodné, protože těžce tělesně postižené dítě bývá bezmocné vůči dětem se sníženým sebeovládáním a navíc není v prostředí pro ně stimulujícím). U středních škol nastává problém zejména s bariérovostí školy a také s nutností mít osobního či pedagogického asistenta. Osobního asistenta student musí zaplatit, čímž se studium prakticky stává pro většinu těžce postižených dětí finančně nezvládnutelné.

Ukázalo se mnohokrát, že spolužák s hendikepem je pro žáky nebo studenty přínosem. Nemají problémy ho přijmout a zcela přirozeně mu dokáží pomáhat. O tom, jak je to pro ně lidsky přínosné, není třeba mluvit.

O případném zaměstnávání lidí se zdravotním postižením se sice hovoří a různé agentury nabízejí pomoc, jenže pracovní místa nejsou. I tam, kde by lidé s hendikepem mohli pracovat (například státní

správa), jich moc vidět není. Přitom v mnoha případech by nešlo primárně o „velký“ výdělek, ale i o smysluplné naplnění času a využití schopností lidí s postižením. Většina z nich si zaměstnání velmi váží.

Otázka bydlení dospělého dítěte s hendikepem (mimo ústav), je neřešený problém. Jeho příjmy nestačí na zaplacení potřebné asistence, rodiče, má-li je, stárnou a žijí v úzkostech z budoucnosti. Tady stát zcela selhal. I když se v jednotlivých případech najdou neziskové organizace, které mají dočasné řešení pro několik klientů, není záruka, jak dlouho organizace vydrží službu poskytovat s přetrvávajícím nedostatkem financí.

Pokud jde o závěrečný přehled potřeb rodiny se zdravotně postiženými dětmi, doplnila bych ještě:

- ◆ Zvýšení příspěvku na péči nebo možnost dotované odlehčovací služby pro pečující osoby

Podle výsledků průzkumů mnoho pečujících osob nemůže využít odlehčovací službu prostě proto, že ji nedokáže zaplatit. Přitom trvalá péče bez odpočinku je pro pečující rodiny zničující, trpí tím všichni členové rodiny, včetně zdravých dětí.

„Aby nebylo všechno jen negativní, tak mohu z vlastní zkušenosti potvrdit, že se při jednání na úřadu práce či na sociálním odboru setkávám převážně se vstřícným přístupem a snahou pomoci.

Také jsem se setkala s řadou učitelů, kteří byli nejen vzdělaní a chápaví, ale také sami vymýšleli různé pomůcky nebo netradiční postupy při výuce hendikepovaného dítěte. Najdou se i výrobci pomůcek, kteří provedou úpravu pomůcky podle potřeby uživatele a nezvýší cenu, nebo lékař, který bez podpory zdravotní pojišťovny kvalifikovaně poradí s úpravou vozíku tak, aby optimálně vyhovoval konkrétnímu uživateli.

Když do rodiny přijde dítě s hendikepem, rodina se octne v trochu jiném světě. Je méně komerční, možná pravdivější, nežije se v něm úplně snadno, ale pokud se podaří situaci opravdu přijmout, všechny to trochu změní.“

Komentář č. 2

Dobrá rodinná politika pro rodiny, které pečují o člověka se zdravotním postižením

Barbora Uhlířová

Rodinná politika by se měla zabývat tím, jak podpořit zdravé fungování rodiny, do které se narodilo dítě se zdravotním postižením, jak tuto rodinu posílit a podpořit její začlenění do společnosti. Dále pak tím, jak vhodně navázat a doplnit sociální politiku kraje.

Pečující osoby a rodiny lidí se zdravotním postižením

V roce 2012 Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením v České republice pro MPSV vypracovala příspěvek k situaci pečujících osob v ČR. Zpracovali jsme v ní data z dotazníkového průzkumu pracovní skupiny Budoucnost (SPMP ČR) a pracovní skupiny Pečující osoby (Národní centrum podpory transformace sociálních služeb), dělali jsme kvalitativní rozhovory s pečujícími, analyzovali statistická data a data z PNP a českou a zahraniční literaturu. V rámci této práce jsme došli k několika základním zjištěním:

- ◆ Skupina pečujících osob není dostatečně dobře popsána, není znám její počet a kromě definice pro účely Zákona o zaměstnanosti (č. 435/2004 Sb.), Zákoníku práce (zákon č. 262/2006 Sb.) Zákona o inspekci práce (č. 251/2005 Sb.) a Zákona o důchodovém pojištění (zákon č. 155/1995 Sb.) neexistuje obecně uznávaná definice toho, kdo to pečující osoba je a kdo není. Proto ani nemáme dostatek informací o rodinách, které pečují o člověka se zdravotním postižením.
- ◆ Společenská důležitost a nezastupitelnost pečujících osob není dostatečně rozpoznána.
- ◆ Pečující osoby nedostávají dostatek podpory k tomu, aby mohly pečovat.
- ◆ Pečování v rodině často zajišťuje jedna osoba, většinou matka. Tato osoba pak snadno upadne do sociální izolace a pastí sociálních dávek.
- ◆ Pečující osoby potřebují kvalitní, dostupné, finančně dostupné sociální služby (které jim dají jistotu, že jejich děti jsou v bezpečí a pohodlí), které budou mít stabilní financování a zajištěnou kontrolu kvality a budou komunikovat s pečujícími osobami jako s partnery.
- ◆ V komunitách je nedostatek služeb, které by pomohly rodinám pečovat o své blízké s postižením – je málo kvalitních, dostupných služeb pro lidi se zdravotním postižením, které jsou schopny se přizpůsobit individuálním požadavkům.
- ◆ Tyto problémy jsou dlouhodobé, nejsou jen výsledkem reforem poslední vlády.
- ◆ Pečující osoby jako velmi negativní věc hlavně vnímají časté změny a nestabilitu sociální politiky a tím i nutnost být neustále ve střehu, hledat informace, vzdělávat se.

Pro lidi se zdravotním postižením a jejich pečující jsou důležitá takzvaná „transitní období“. Jednoduše řečeno jsou to období, kdy se něco zásadního mění, kdy je potřeba zajistit nové služby, školu, pomoc. V rodině, která vychovává člověka se zdravotním postižením, jsme identifikovali tato transitní obdo-

bí: narození dítěte s postižením, vstup dítěte do vzdělání, ukončení vzdělávání a hledání nové náplně dne, osamostatnění od rodiny, smrt pečujících rodičů. Ke každému z těchto období se vážou specifické problémy, které zde není možné popsat a zároveň potřeba intenzivnější podpory a pomoci pro celou rodinu.

Důležité z hlediska rodinné politiky se jeví tyto věci:

- ◆ Udržení soudržné a zdravé širší rodiny, která chápe, že narození dítěte s postižením není záležitost jen nukleární rodiny nebo dokonce jen matky, ale je to věc, která se týká rodiny celé a potažmo i komunity.
- ◆ Začlenění rodiny do komunity a její fungování v komunitě, tak aby i lidé s okolím měli k pečujícím rodičům vazbu a aby si i dítě a později dospělý člověk s postižením vytvořili ve svém okolí hojné sociální vazby. Ty mohou být později zdrojem neformální podpory a služeb. Zároveň jen tak můžou vzniknout v širším okolí člověka s postižením povědomí o jeho potřebách, pocit sounáležitosti a soudržnosti.
- ◆ Veřejné i jiné služby a aktivity a programy v komunitě dostupné a přístupné pro rodinu s postiženým dítětem, tak aby tyto rodiny nemusely vyhledávat jen aktivity speciální, a služby speciální, protože je to nejen nákladnější a zároveň to rodinu izoluje.

Strategie pro rodinnou politiku by tedy měla také hledat odpovědi na tyto otázky:

- ◆ Jak podpořit to, aby rodina se zdravotně postiženým členem fungovala dobře?
- ◆ Jak pomoci pečujícím osobám k tomu, aby mohli dobře vykonávat svou funkci, ale i jiné společenské funkce?
- ◆ Jak pomoci lidem se zdravotním postižením žít plnohodnotný život?
- ◆ Jak napomoci tomu, aby lidé se zdravotním postižením a jejich pečující byli platnými členy své komunity?
- ◆ Jak spolupracovat se sociální oblastí a navázat na sociální politiku a služby?

Další problémy

Informovanost – s rozvojem internetu a moderních informačních technologií přestává být informovanost tak velký problém. Nedostatkem informací je hlavně zasažena starší generace rodičů a pak rodiče, kteří mají sami nějaký handicap (sociální, mentální), kteří nemají přístup na internet nebo dostatečnou počítačovou gramotnost. Problémem zůstává dostupnost informací pro lidi se zdravotním postižením. Dále pak nesrozumitelnost a komplikovanost administrativy kolem sociálních dávek.

Sociální služby pro pečující rodiny – raná péče je rodiči hodnocena velmi kladně a hovoří o potřebě větší dostupnosti této služby. V kvalitativních rozhovorech, které jsme pro naši analýzu dělali, jedna z maminek mluvila o tom, že by si ji třeba i ráda zaplatila. Podle zákona je zdarma.

Finance – v kvalitativních rozhovorech, které jsme vedli pro výše zmíněnou práci, jsme se všech rodičů dotazovali na finanční situaci. Nikdo z nich neodpověděl, že jeho situace je uspokojivá a že má možnost šetřit. Upadnout do pastí sociálních dávek a závislosti na nich je v současném systému snadné a rychlé. Pak snadno dojde k situaci, kterou popisuje řada poskytovatelů, že příspěvek na péči je využíván jak součást rodinného rozpočtu a ne jako příspěvek na úhradu sociálních služeb. Pečující osoba

potřebuje příjem člověka s postižením pro sebe, protože sama jiný příjem nemá, proto nejsou peníze na sociální služby či cestování. Není ale možné tuto situaci posuzovat jako něco, co si pečující osoba zavinila a zvolila sama!

Vzdělávání – stále trvá neporozumění tomu, co je to inkluzivní vzdělávání a nedocení jeho významu pro rodinu, pro dítě se zdravotním postižením, pro děti bez zdravotního postižení a potažmo pro celou společnost.

Zaměstnávání pečujících osob – přestože zákon o zaměstnanosti (č. 435/2004 Sb.) a zákoník práce (zákon č. 262/2006 Sb.) pečující osoby chrání, v praxi je to těžko vymahatelné. Problém zaměstnanosti je závažný pro pečující, kteří mají děti v běžném vzdělávacím proudu (integrované děti nemohou navštěvovat družinu a mimoškolní činnost) a pro pečující s dospělými lidmi se zdravotním postižením (nedostupnost denních stacionářů a jejich nevhodná provozní doba).

Zaměstnávání lidí se zdravotním postižením – velký problém je kvalita vzdělávání a přípravy na zaměstnávání. Stačí se podívat na to, co učební obory nebo speciální SŠ nabízí a je jasné, že vlastně cíleně vychovávají budoucí klienty ÚP a uživatele sociálních služeb.

Sociální izolace – pečující osoby jsou z mnoha důvodů sociálně izolovány a netvoří si sociální vazby. Těch důvodů je více a jsou různé. Proto mívají pečující problém s neformální pomocí od blízkých a přátel.

Rozvodovost v rodinách, které pečují o člověka se zdravotním postižením – v tomto ohledu jsou data různá, některá i taková, že rodiny, které pečují o člověka s postižením, se rozvádějí méně.

Další doporučení pro krajskou politiku:

- ◆ Optimalizovat síť sociálních služeb, klást při této optimalizaci důraz na terénní služby či ambulantní služby. Ptát se pravidelně uživatelů (těch s postižením i pečujících osob), co potřebují (uživatelský audit), dotovat jen služby, které vyhovují potřebám a nevytvářejí podmínky pro vznik pasti sociálních dávek u pečujících, tj. mají dostatečně dlouhou otvírací dobu, aby byly dostupné pro pracující pečující rodiče, mají otevřeno o prázdninách atd. Zajistit ověřeným službám víceleté financování, aby se nemusely vyčerpávat každoročním sháněním peněz a mohly se věnovat poskytování sociálních služeb. Posílit ranou péči, zredukovat poskytování poradenství (v JMK je přebujelé) ale zároveň dát důraz na kvalitu. Vynutit to, aby služby navzájem spolupracovaly a navzájem se doplňovaly a netvořily si svá vlastní uzavřená „impéria“.
- ◆ Reforma přípravy na zaměstnávání lidí se zdravotním postižením – odborná učiliště, speciální střední školy, tak aby opravdu připravovaly na trh práce. Inkluze tam, kde je to možné na běžné SŠ. Velmi intenzivní péče pro ty, kteří jsou v tranzitním období ze školy do zaměstnání a ve stejné době i podpora pečující osoby pro návrat na trh práce. Spolupráce s agenturami podporovaného zaměstnávání, sociální rehabilitaci, ÚP. V tomhle je ale nutná práce s rodinou od samého začátku. Jinak se totiž přistupuje k výchově budoucího invalidního důchodce a jinak k někomu, kdo chce v budoucnu pracovat.
- ◆ Zajištění dostupnosti veřejných služeb i lidem se zdravotním postižením - důsledná a ne jen formální. Srozumitelnost různých dokumentů, obeznámenost úředníků, trénink, aby byli schopni jednat a komunikovat s lidmi se zdravotním postižením i s pečujícími.
- ◆ Důrazná podpora inkluzivního vzdělávání. To jest: asistenti, metodická podpora školám, zároveň ale tlak na školy, aby vzdělávaly všechny a nevybíraly si. Zrušení víceletých gymnázií. Koučování učitelů zkušenými profesionály ... prostě v tomto ohledu se vyplatí každá investice.

- ◆ Vytvoření sociálního bydlení pro sociálně slabé, pokud možno oddělení poskytování sociálních služeb od bydlení.
- ◆ Vytvořit metodická střediska pro obce, která by obcím metodicky pomáhala koordinovat pomoc sociálně potřebným občanům: dostupnost veřejných služeb, dostupnost dalších služeb (volný čas, sport), dostupnost vzdělávání, práce na volném trhu, sociálních služeb. Zde by byli zaměstnaní kompetentní lidé, kteří by spolupracovali se jmenovanými resorty, a věděli by, ve které obci už děti se zdravotním postižením chodí do běžné školy (inkluze), jak to zvládají, kde místní Sokol bere na tábory děti s postižením (inkluze, respitní péče), jak a kdo to tam dělá, zajistili by výměnu zkušeností, koučink atd.
- ◆ A samozřejmě transformace velkých krajských DOZP ve spolupráci s malými poskytovateli, kteří už v kraji jsou. Využití fondů ESF a taky už existujících zkušeností z jiných krajů.

Doporučení pro obce nebo v případě velkých obcí pro městské části:

- ◆ Zavést funkci koordinátora péče na obcích – buď novou funkci, nebo rozšířenou funkci sociální pracovník. Tento koordinátor by byl v kontaktu s rodinami, které pečují o zdravotně postiženého člena ze spádové oblasti a těmto rodinám by pomáhal koordinovat péči – čili koordinovat sociální služby, veřejné služby, vzdělávání, služby zaměstnanosti, volný čas atd. a spolupracoval by s metodickým pracovištěm na kraji.
- ◆ Hledat vždy nejdříve možnost jak člověku s postižením pomoci v místě, kde bydlí. Integrovat ho do všech aktivit obce (hasičský sbor, Sokol, amatérské divadlo, drobné práce pro obec, oslovit místní zaměstnavatele), podpořit inkluzivní předškolní a školní vzdělávání dětí s postižením v místních školách, tláčit na provozovatele školní jídelen, aby vycházeli vstříc potřebám dětí s dietami atd. To vše s metodickou podporou metodického střediska na kraji.
- ◆ Vyčlenit z bytového fondu sociální byty, zpřístupnit je lidem se zdravotním postižením.

Etapy rodinného bydlení

Martin Král

Rodina a bydlení

Jaká by měla být filozofie bydlení, aby respektovala společenskou potřebnost? Jak společnost potřebuje, aby rodiny bydlely? versus Jak rodiny chtějí bydlet?

Vycházíme ze specifických věkových kategorií v životě rodiny, s jejich potřebami a nároky:

- ◆ rodiny s dětmi do 6 let
- ◆ rodiny s dětmi 6-15 let
- ◆ rodiny s dětmi 15-26 let
- ◆ rodiny seniorské

Výchozí stav

Situace rodiny ovlivněna trhem práce a ekonomickou silou státu

Společenská situace rodin a každého jednotlivce bude jistě i v budoucnu zatížena častými turbulencemi ekonomiky a z ní plynoucí nejistoty na pracovním trhu. Společně s důsledky demografického vývoje lze předpokládat omezení sociální funkce státu a naopak větší nároky na osobní nasazení každého jednotlivce a jeho rodiny.

Dnes téměř každý čtvrtý občan Evropské unie má buď smlouvu s časově omezenou platností, nebo pracuje jen na částečný úvazek, anebo riskuje takzvanou práci „na volné noze“ – založí tedy „firmu“ skládající se jenom z jednoho člověka. Většina nových pracovních míst, která

v západní Evropě v minulých deseti letech vznikla, je právě takto „atypická“. (viz. Nová éra práce <http://freelance.peoplecomm.cz/?p=6>)

V této situaci se jeví podpora rodinné soudržnosti a obecně mezilidské občanské solidarity více nutností, než volbou a každá progresivní pomoc bude nakonec zúročena i v ekonomice státu, který by tak svým občanům zařizoval efektivnější servis za vybrané daně.

Situace na trhu s bydlením

Ekonomicky únosná se pro rodiny jeví dosud nabídka postupného zvyšování dostupného komfortu co do plochy, případně lokality. Ve zvolených výchozích věkových kategoriích života rodiny, které mají své specifické potřeby a nároky, pozorujeme:

Mladý pár bez profesní praxe, vystavený nejistotě na trhu práce a případně ještě zatížený splácením studia, logicky odsouvá manželství a bydlení řeší provizorně často za účelem zkoušky vztahu, tj. vztahu „na zkoušku“. Z nabídky volí většinou pronájem, v lepším případě kupuje malý byt – garsonku za pomoci široké rodiny v kombinaci se stavebním spořením. Jde o nejprodávanější formát bytu posledních deseti-

letí. Developerská nabídka novostaveb logicky nabízí většinou tyto menší byty ke škodě obchodu s byty většími. Tento stav ještě umocňuje tlak bank na vysoké procento předkupních smluv, jako podmínky úvěru pro developerský záměr.

Rodina s dětmi se již nechce stěhovat, je již zakotvenější nebo chce zapustit kořeny v místě bydliště. Potřebuje sociální vazby (vybavenost, dopravní infrastrukturu, školky a školy pro děti, zájmové kroužky, hlídání dětí atd.). Má větší potřebu sociálních vazeb a vyšší nároky na kvalitu bydlení, včetně „genia loci“ místa. Není náhodou, že lidé raději adaptují starší domy v historicky rostlé části města s ověřenou sociální skladbou obyvatelstva a již vybudovanou infrastrukturou, než životem v neproověřených nových obytných satelitech. Zakotvenější rodina doplácí na výše zmíněný stav trhu s byty, kde je malá nabídka dostupných větších bytů, pro střední nebo větší rodinu.

Senioři, kteří se obecně dožívají a budou dožívat v naší kultuře vyššího věku, užívají alespoň ve větších městech často bytový fond v centrální zástavbě, kde mají celoživotní společenské vazby. Mnohdy bydlí ve větších cenově neudržitelných bytech v nezrekonstruovaných domech, které jsou ve hledáčku developerských adaptačních plánů. Tito lidé se pochopitelně velmi bolestně adaptují na změny. Kromě toho, že tento stav přináší nedůstojné generační napětí, vyvolává na seniory i tlak trhu s bytovým fondem, kde se čím dále více bytů obecních odprodává do soukromého vlastnictví.

Všechny tyto různé potřeby a nároky na bydlení ve všech etapách života, mají dnes společného jmenovatele - ekonomiku země, která nedovoluje masivnější výstavbu sociálních bytů. Vše je tedy diktováno cenou za metr čtvereční, který limituje poptávku pouze na menší byty. Přitom potřeba a touha po větších bytech je.

Co by tedy měli developeři nabídnout kromě nižší ceny za metr čtvereční?

Návrhy řešení

Flexibilní dispozice bytových domů nenáročně upravitelných pro měnící se nájemníky

Cenově nejodstupnějším typem bydlení se stále jeví výstavba bytových domů, kde lze ekonomicky i ekologicky řešit požadavky na pozemek, energie, parkování, provozní náklady, občanskou vybavenost i sociální vazby. Bytové domy lze dnes stavět v ekonomickém, ale zároveň esteticky kultivovaném modu. Nejlepší bydlení je takové, které umožňuje zároveň individuální relaxaci v soukromí a zároveň umožňuje sociální vazby v maximální pestrosti obyvatel (generačně, sociálně, zdravotně). Bytové domy s přemírou malometrážních bytů, jež neumožňují snadnou adaptaci na změny v rodině (zejména s ohledem na limitovanou velikost) budou vždy plnit jen funkci přestupní či startovací, nikoliv však domova pro všechny generace.

Řešením by mohla být výstavba takových bytových domů, které se v čase umí přizpůsobovat měnící se skladbě obyvatelstva a pestrosti jeho potřeb, „odolávají“ momentálním rozmarům trhu a jsou jednoduše stavebně upravitelné podle nových tržních potřeb. V případě zájmu obyvatel by takové domy šlo například lehce přizpůsobit požadavkům cohousingu (zbudování polosoukromých zón, společných prostor pro sdílení, zdravotní servis, atd.). Jde o to, aby se dům jednoduše přizpůsoboval možným potřebám obyvatel v jejich životních etapách a nikoliv naopak. (Více na <http://www.mlbsarchitects.com/>)

Flexibilní byt, rostoucí s potřebami rodiny

Jako možná alternativa se také nabízí přidat současnému trhu s bydlením při zachování stávajících cen za m², jinou kvalitativní **hodnotu navíc**. Touto hodnotou je flexibilita samotného bytu v dlouho-

dobé perspektivě (i při vyšší hypoteční zátěži). Většina lidí chápe investici do bydlení jako v první řadě nutnost a dále ti, co na to mají prostředky, i jako zhodnotitelnou investici.

Proto by bylo zajímavé dostat do nabídky developerů natolik flexibilní byt, který by byl zajímavý i v dlouhodobějším výhledu než jen pro etapu „startovací“ nebo seniorskou. Mohlo by jít o modul dnešního nejprodávanejšího formátu startovacího bytu, dispozičně propojitelného s druhým modulem se samostatným napojením na inženýrské sítě a s předpřipravenými samostatnými vstupními dveřmi. Takto by mohly v jedné bytové jednotce fungovat dva malé samostatné byty s jednotným (nebo s alternativně s odděleným) měřením při jedné dani z nemovitosti. Společně s dispoziční flexibilitou vnitřních nenosných příček lze investičně nenáročně přeorganizovat bydlení podle momentální potřeby rodiny. Takto se nabízí možnost bytové jednotky, která roste s proměnlivými potřebami rodiny. Druhá samostatná část bytu se tak může stát vítaným zdrojem z pronájmu, bytu pro osobního asistenta, nebo zejména pro péči o rodiče.

- ◆ **Mladý bezdětný pár** nebo rodina si může část bytu pronajmout, aniž by si snížila luxus soukromí a může umenšovat hypoteční zatížení, přičemž má pronajímaný byt pod bezprostřední kontrolou.
- ◆ **V etapě s dětmi do 6 let a 6–15 let** lze zakomponovat pronajímanou část do dispozice svého bytu, přičemž pokojové příčky by byly maximálně flexibilní pro individuální potřebu (pracovna, děti – chlapec/dívka, handicap...)
- ◆ **V etapě s dětmi 15–26 let** pokračující ve stejné dispozici, jde o etapu s potřebou maximální velikosti bytu. Flexibilita příček pro individuální potřeby (pracovna, děti-chlapec/dívka, handicap, samostatný vstup...). Postupně odcházející děti mohou mít samostatný startovací minibyt v sousedství rodičů, případně může být využit pro starost o prarodiče (vejmilek).
- ◆ **V etapě seniorského bytu**, se lze opět navrátit do původní finančně únosné startovací výměry s možností bytu pro pečovatele nebo přilepšením pronájmem. Bydlení tak získává i hodnotu novodobého „gruntu“, který podporuje nezávislost a soudržnost rodiny ve všech etapách života a činí ji přijatelnější pro pečovatelsky náročnou a čím dál delší etapu seniorskou.

Cohousing

Kdo se postará o seniory dnes a za čtyřicet let? Vzhledem k rostoucímu počtu seniorů v populaci, společně s klesající porodností, se jeví jako naprostá nezbytnost řešit kvalitu života seniorů svépomocí. Proto cílovou skupinou, která by již dnes měla podnikat opatření s ohledem na budoucí stáří, jsou lidé od středního věku výše. Stáří a stárnutí se dnes často prožívá v osamocení v bytech, či v kolektivním ústavním bydlení typu DPS a LDN. Jde o pasivní společenství, které přijímá jen nemohoucí a je závislé na pomoci zvenčí.

Dobrým opačným příkladem je v Evropě známý „cohousing 40+“, kde nejde jen o seniory od 65+, ale o svépomocné komunitní bydlení od čtyřiceti let – tzv. bydlení „pro druhou půlku života“. Cohousing vědomě buduje sousedské společenství, klade důraz na mezilidské vztahy a přitom zachovává nezávislost a soukromí každého jednotlivce. Je to šance nevnímat stáří a stárnutí jako odsouvaný problém, ale jako novou šanci, kdy se život již netočí okolo dětí a umožňuje věnovat se sám sobě.

Cohousing v Evropě má své zkušenosti od počátku 70. let, nejde tedy o žádný nevyzkoušený experiment. Zkušenost je evidentně pozitivní. V ČR bohužel dosud není jediná fungující reference a zatím nevznikla ani širší debata mezi seniory ani mezi populací 40+. Doporučení pro státní správu a samosprávu:

- ◆ Uvědomění si neudržitelnosti situace, kdy budování pouze nových seniorských domů „ústavního typu“ není řešením.

- ◆ Je potřeba probudit a povzbudit osobní zodpovědnost jednotlivců. Nabídnout jim podporu obce společně s osvětou konceptu komunitního bydlení.
- ◆ Je nutné ve spolupráci se seniory vytvořit model komunitního bydlení v českém prostředí.

Dobrá dlouholetá a prověřená zkušenost z rozličných evropských států potvrzuje nejen efektivitu investičních a provozních nákladů cohousingu, ale zejména spokojenost obyvatel s jejich kvalitou života.

Specifické přínosy cohousingu

- ◆ Společná práce ve společných prostorách
- ◆ Podpora mezilidských vztahů
- ◆ Iniciativa zdola s podporou shora
- ◆ Soukromí dispozičně podpořené a respektované
- ◆ Integrace do okolí, podpora obce
- ◆ Nastěhovat se včas v rámci „přípravy na stáří“

Veřejný prostor

Jde o místo v obci, kde má dnešní spěchající člověk svobodnou potřebu zastavit se a chvíli pobýt a to v co neširším smyslu slova. Tedy nikoliv zastavení před červeným panáčkem semaforu.

Jde o historicky tradiční prostor pro veřejné trhy stejně jako polosoukromý relax. Město „žije“, pokud se lidé chtějí a mohou posadit i bez nutnosti útraty, v místech, kde si mohou lehnout na trávu, kde mohou prostor jak sdílet s ostatními, tak sami odpočívat. Taková světnice nebo obývací město, kde si každý najde své místo, svou kavárnu a kde jsme zároveň nenuceně pospolu. Svou roli zde potom hraje design a estetika veřejného mobiliáře, ale i hluk, vůně, slunce i stín, zeleň, pocit bezpečí atd. Od doby řecké agory, kde se ve veřejném prostoru jako shromaždišti svobodných občanů, etablovala společnost, je dnes o to více místem, které určuje kvalitu a radost ze života celé polys.

Plocha pro veřejný prostor je dnes instrumentem územního plánu, legislativně dostatečně garantována. Otázkou je ovšem jeho kvalitní provedení a uhájení jeho veřejného smyslu v konfrontaci s tržní potřebou investorů. Problém je, že cenné parcely vymezující veřejný prostor sice vlastní obce, nemají však investičně na vlastní záměry ani jejich provoz, a tak pozemky odprodávají soukromým investorům. Ti zde zase rozšiřují nejlevnější, ostudně uniformní obchodní objekty, jako jsou známé řetězce s potravinami, zpravidla rychle smontovatelné haly s do sebe uzavřenou dispozicí čistě pro odbavení nákupu („nakupovat - nezevlovat a pryč“).

Liší se snad jen barvou loga, a nákupních vozíků. Diktát zisku tlačí řetězce do maximálního využití plochy pro regály se zbožím, proto nemají nutně zájem vystavit je do výloh a nechtějí ani okna nad regály, pro prosvětlení denním světlem. Tak vzniká klaustrofobní hmota do sebe uzavřených hangárů s mrtvou fasádou, oblepenou billboardy, stejně mrtvou plochou parkoviště a ukřičenými akčními slogany na nasvětlených billboardech. Územním plán s garantovanou funkcí „služby a prodej“ je paradoxně alespoň co do prodeje splněn, přesto veřejný prostor k pobytu lákat nebude. Nutí pouze odbavit nutný nákup a odjet pryč. V rostlé zástavbě obce se tomu ještě brání hrstka angažovaných patriotů. V sídlišťích a nově vznikajících obytných zónách je to o to těžší. Bohužel mnohé politicky prosazené záměry a spekulace s cennými zobchodovatelnými pozemky nebyly doprovázeny přesvědčivou seriózní diskuzí, což způsobilo mnohde vypjatou nedůvěru mezi občany a samosprávou, potažmo státní správou.

Doporučení

Poučení se z dobrých příkladů prosazení souladu kvalitního veřejného prostoru s tržními požadavky developerů:

- ◆ Potřeba dialogu s širokou veřejností nad jednotlivými záměry, s podporou občansky angažované části společnosti. Po mnoha negativních zkušenostech se jako nejdůležitější jeví právě odvaha dialogu a transparentnost kroků samosprávy. Společnost jednoznačně kultivuje a samosprávu i státní správu činí profesionálnější.
- ◆ Tvorba územních plánů s odbornou polemikou a s dohledem (např. institut „útvár hlavního architekta“), nezávislou architektonickou obcí, včetně kontroly občanskou společností. Kultivace a podpora tohoto širokého dialogu.
- ◆ I solidní územní plán jakožto hrubý společenský konsenzus, negarantuje pochopitelně ani dobrou architekturu ani respektování genia loci řešeného místa. Je dobré, aby obce v řešených lokalitách věděly, co chtějí nebo co jednoznačně nechťejí. Aby společně s občany nastavily potencionálním investorům podrobnější pravidla hry než je hrubé nastavení územním plánem obce.
- ◆ Nastavit v obci povinnost investora veřejně prezentovat záměr ve fázi studie a vystavit se dialogu s odbornou i laickou veřejností. Studie musí být projednána s občany.
- ◆ V rámci konkrétního investičního záměru požadovat závazné architektonické limity včetně přesného určení materiálů pro „plášť“ budov, množství zeleně a úpravy veřejných ploch.
- ◆ Termíny veřejných projednávání musí obec nastavit v čase, který vyhovuje většině zaměstnaným občanům tak, aby byla co možná největší účast.
- ◆ Servis vysokých škol pro obce. Zapojení fakult architektury jako garanta posouzení kvality a kreativní nabídka nápadů je pro obce dostupné a pro školy má svou reálnou užitečností grantový potenciál.
- ◆ Podpora občanské angažovanosti. Občané nemusejí být dokonale znalí ve věcech správního řízení a stále se novelizující legislativě. Přesto by měli cítit důstojný respekt ke svým obavám ze strany volené samosprávy, která má úkol věci vysvětlovat.

O autorech

Bc. Lenka Havrlantová

Pracuje v Centru pro rodinu a sociální péči v Brně, má na starosti propagační a marketingovou strategii organizace a PR. O téma rodiny a jejího průřezového začlenění napříč politickými oblastmi se dlouhodobě zajímá. „Rodina jako základní společenskotvorný prvek by měla být všeobecně vnímána jako stěžejní východisko při tvorbě politických rozhodnutí a reforem.“

Mgr. Terezie Pilátová

Psycholožka, především však matka čtyř dětí, z nichž dvě navštěvují základní školu. Nabízí praktický vhled do starostí rodičů s dětmi školního věku. V předchozích letech spolupracovala se společností Step by Step ČR o. s. na ověřování efektivity jejich vzdělávacích programů. „Vytvořme rodinám prostor pro svobodnou volbu tak, aby mohly co nejlépe naplnit své rodičovské povinnosti a radosti“.

Mgr. Ing. Vít Janků

Zabývá se problematikou regionální rodinné politiky více jak 20 let, spolupracoval nebo byl autorem mnoha vzdělávacích a sociálních projektů určených rodinám. Angažuje se v celostátní soutěži Obec přátelská rodině a poskytuje poradenství obcím a organizacím v oblasti opatření na podporu rodiny. V současnosti je předsedou Poradního sboru pro rodinu města Brna. „Pro efektivní rodinnou politiku v obcích je nezbytné, aby se všechna rozhodnutí samosprávy řídila také hlediskem vlivu na rodiny a jejich potřeby.“

PhDr. Josef Zeman, CSc.

Psycholog a psychoterapeut, držitel rakouského registrovaného diplomu psychoterapeuta. Bývalý ředitel Národního centra pro rodinu a dlouholetý vedoucí Manželské a rodinné poradny Bethesda v Brně, pracuje zde dosud. Věnuje se převážně párové a rodinné terapii, v posledních letech se zaměřuje na vztahové problémy seniorů.

RNDr. Pavel Rusý

Matematik–statistik, profesně se více než 20 let věnuje výzkumu veřejného mínění, kde se specializuje na oblast médií, komunikace a politického marketingu. Problematice rodiny a jejího postavení ve společnosti se více věnuje od roku 2009 v souvislosti s poradenskou činností vládní straně právě v oblasti rodinné, důchodové a daňové problematiky. Hlavním cílem působení autora v této oblasti je přispět k řešení otázek souvisejících se zhoršujícím se postavením rodin ve společnosti, poklesu reprodukční ochoty populace a s tím související udržitelností vícegeneračních solidárních systémů jako je financování důchodů a zdravotní péče.

Ing. Otakar Hampl, Ph.D.

Ekonom, dlouhodobě zabývá základy ekonomické teorie jako teorie preferencí a teorie důvěry, systémovými aspekty ekonomie a otázkami nedělitelnosti důvěry na jednotlivých trzích. Přednáší a publikuje rovněž v oblasti problematiky reprodukce lidského kapitálu, důchodových systémů a demografického zadlužování a následných makroekonomických dopadů včetně souvisejících důsledků na trhu práce.

Mgr. Blanka Bendová

Zástupkyně ředitelky Oblastní charity Blansko pro oblast rodiny a poradenství, místopředsedkyně Asociace rodičů a přátel dětí se zdravotním postižením v ČR – Klub Blansko

Mgr. Eva Janáčková

Je matkou tří dětí. Nejmladší dcera se narodila velmi předčasně a trpí dětskou mozkovou obrnou. Má velmi těžké tělesné postižení s dobrým intelektem. Autorka má tedy vlastní zkušenosti jak s péčí o dítě s hendikepem, tak i s tím, jaký dopad má tato situace na celou rodinu. Byla donedávna „pečovatelkou“ na plný úvazek, byť s pomocí rodiny a dostupných sociálních služeb. Nyní je dceři 20 let a učí se žít samostatně v bytě, kde má i možnost celodenní asistence. Téměř po celou dobu, kdy v Brně probíhá komunitní plánování sociálních služeb, je autorka členkou koordinační komise a zastupuje uživatele sociálních služeb. Také vede pracovní skupinu Osoby se zdravotním postižením a účastní se i jiných aktivit v této oblasti. Eva Janáčková tedy kromě osobních zkušeností má i dostatek poznatků od ostatních lidí v podobné situaci, se kterými se také pravidelně setkává.

Mgr. Barbora Uhlířová

Pracuje ve Společnosti pro podporu lidí s mentálním postižením v ČR, má několikaleté zkušenosti z práce s rodinami lidí s postižením a lidmi pečujícími o lidi se zdravotním postižením. „Jsem přesvědčena, že naše společnost potřebuje zdravé a dobře fungující rodiny a silné komunity. Rodiny pečující o člověka se zdravotním postižením i lidé se zdravotním postižením rodinu i komunity posilují, dělají je soudržnější. Aby tuto roli mohli dobře plnit, potřebují kvalitní podporu a uznání své práce.“

Ing. Arch. Martin Král

Ženatý, dvě děti, autorizovaný architekt, spolupracující s několika renomovanými ateliéry v Brně. Jeden ze dvou autorů organické polyfunkční stavby „Edison Centrum“ plánované v centru Brna. „Bydlení jako spolužití a mezigenerační výpomoc s menší závislostí na státu (flexibilní byty, jako podnět pro developery).“

Zpráva o rodině v Jihomoravském kraji

Zpracoval kolektiv autorů
projektu Rozvoj regionální rodinné politiky v Jihomoravském kraji

Graficky upravilo a vazbu navrhlo: studio Jednapůlka.cz

Vydalo: Společně, o.p.s., Brno, 2014

Vydání: 1.

Vytiskl Bekros, s.r.o.

Náklad 250 výtisků

**Vydání bylo financováno z prostředků
Fondu malých projektů (FMP), OP Přeshraniční spolupráce Rakousko - Česká republika**